

XIV
Anker & Dabel

9 4 D 0 6 2 3 5 6

XIV
Anker & Dahl

FABELDYR

OG ANDRE

FABELVÆSENER

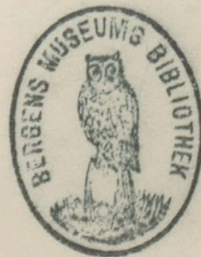
I FORTID OG NUTID

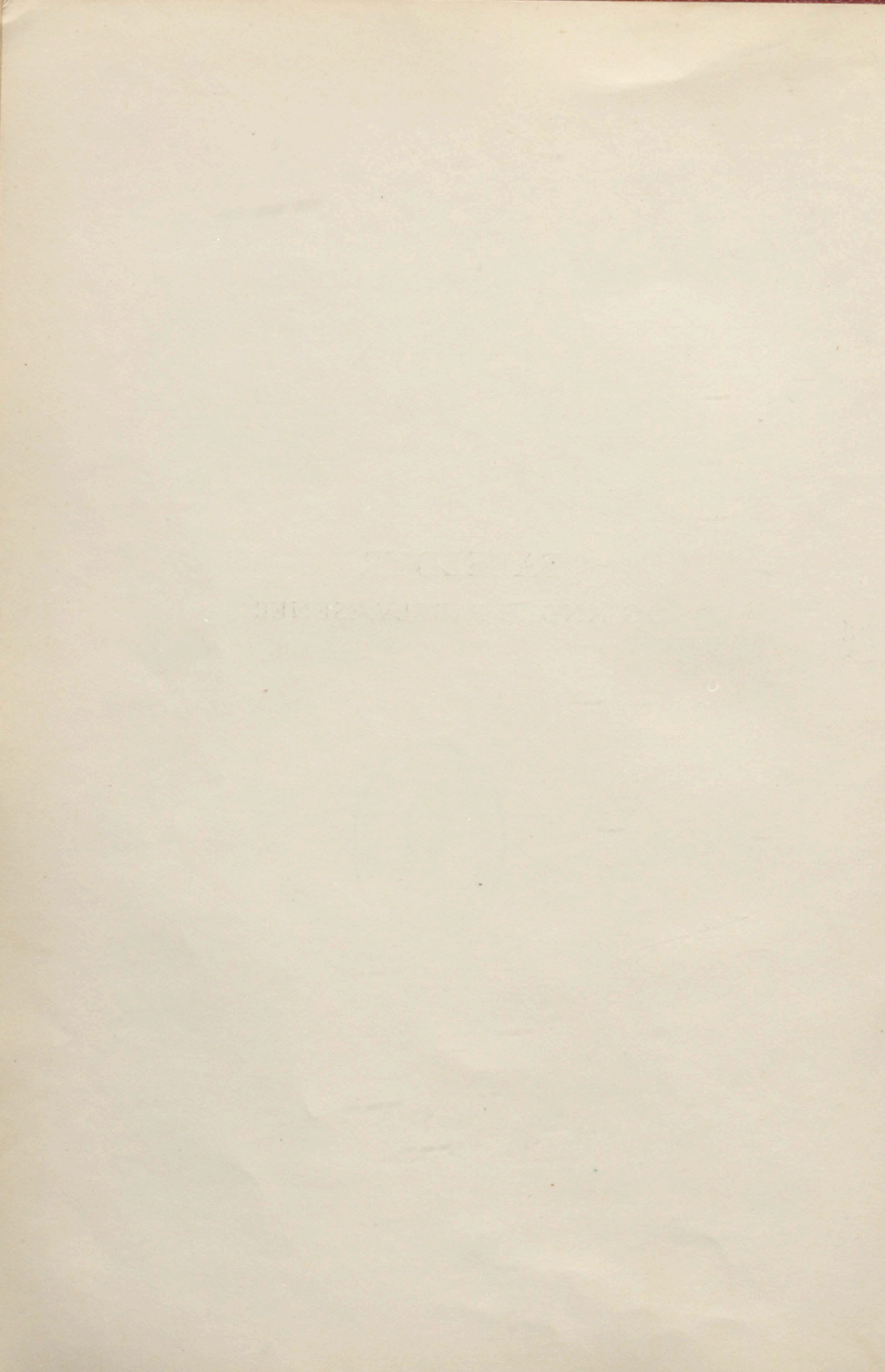

AF
JEAN ANKER OG SVEND DAHL

POVL BRANNER - NØRREGADE
KØBENHAVN - MCMXXXVIII

FABELDYR
OG ANDRE FABELVÆSENER

XIV
Ank

FABELDYR
OG ANDRE FABELVÆSENER
I FORTID OG NUTID

AF
JEAN ANKER OG SVEND DAHL

POVL BRANNER · NØRREGADE
KØBENHAVN · MCMXXXVIII

94d062356

152965

S. L. MÖLLERS BOGTRYKKERI. KØBENHAVN

FORORD

DER eksisterer ikke paa Dansk — og vistnok heller ikke paa andre Sprog — nogen moderne sammenfattende Fremstilling af Fabeldyrenes og de øvrige Fabelvæseners Historie, til Trods for at baade Naturhistorikere, Folklorister, Religionshistorikere, Sprogmand, Medicinalhistorikere, Kunsthistorikere og flere andre lejlighedsvis vil kunne komme til at beskæftige sig med denne sælsomme Verden.

Men netop i denne Emnets Relation til saa mange forskelligartede Forskningsomraader ligger naturligvis Vanskeligheden ved at give en samlet Fremstilling af det, og vi har fuldt ud været os denne Vanskelighed bevidst. Saa meget større Betydning har det haft for os, at Bibliotekar ved Det kgl. Bibliotek, Lektor ved Universitetet, Dr. phil. *Sigfús Blöndal* har gennemgaaet Manuskriptet til Bogen, saa at den har kunnet nyde godt af hans omfattende kulturhistoriske Viden. Vi bringer vor Kollega vor bedste Tak for denne Gennemlæsning.

Vi finder Anledning til at understrege, at vi ikke har tilstræbt Fuldstændighed, især ikke hvor det drejer sig om virkelige Dyr af overnaturlig Størrelse eller mytisk Karakter. Man vil saaledes ikke finde nogen Omtale af f. Eks. de japanske Rævesagn, skønt de rummer visse Paralleller til de nordiske Myter om Ellefolk, lige saa lidt som f. Eks. Eskimoernes store mytiske Sæl eller lignende Fremtoninger hos andre Folkeslag er taget med.

Med Hensyn til Stoffets Ordning har vi valgt at samle det efter de forskellige Kulturepoker og ikke efter de enkelte Væsener. Det kan derved ikke undgaas, at det samme Væsen omtales flere forskellige Steder i Bogen, men for den, der ønsker at følge et enkelt Væsens Optræden hos forskellige Folk eller til skiftende Tider, vil Registeret ved Bogens Slutning kunne vise Vej.

Trods den betydelige Stofmængde, Bogen rummer, har vi søgt at gøre den saa let læselig, at den forhaabentlig ogsaa vil kunne

paaregne Læsere udenfor faglige Kredse. Hvad Billedstoffet angaar, har vi søgt at faa saa mange ikke tidligere almindeligt gengivne Billeder med som muligt, hvorimod vi ikke har fundet Anledning til at gengive meget velkendte Figurer, der let kan findes i andre Bøger. Vi takker Forlagsboghandler *Povl Branner* for hans Liberalitet med Hensyn til Omfanget af Bogens Billedstof og dens Udstyrelse i det hele taget.

Februar 1938.

Forfatterne.

INDHOLD

	Side
Indledning	9
Fabelvæsener hos Kineserne	13
Fabelvæsener hos de for- og sydasiatiske Kulturfolk	27
Assyrien og Babylonien	29
Persien	39
Indien	44
Palæstina	51
Fabelvæsener hos Ægypterne	57
Fabelvæsener hos Grækerne og Romerne	65
Guderne (Mytologiens Fabelvæsener)	68
Fabelvæsener i den klassiske Oldtids Sagnverden	71
Havets Fabeldyr	107
Kæmper, Dværge og andre Fabelmennesker	111
Fabelvæsener hos Byzantinerne og Araberne	123
Fabelvæsener hos de gamle Germaner	133
Fabelmennesker og menneskeagtige Fabelvæsener	138
Mytiske Dyr og Fabeldyr	143
Fabelvæsener under den vesteuropæiske Kulturepoke efter Kristendoms mens Sejr	149
Føniks, Grif og andre Fabelfugle	152
Enhjørningen. Hornets Betydning som Symbol	167
Djævel, Satyr og Kentaur	188
Gorgo og Sfinks	191
Basilisk og Salamander	192
Dragen	197
Nogle mindre kendte Fabeldyr, særlig fra Fysiologus og de æld- ste trykte naturhistoriske Værker	209
Fabelmennesker og menneskeagtige Fabelvæsener	212
Havets Fabeldyr. Havmænd og Havfruer. Søslinger	224
Litteratur	249
Register	251

INDLEDNING

DA »Loch Ness-Uhyret« for faa Aar siden dukkede op af den stille skotske Bjergsø, var mange Lægfolk og enkelte Lærde tilbøjelige til at tro, at man denne Gang virkelig stod overfor et mærkeligt, hidtil ukendt Dyr. Men efter kort Tids Forløb var de fleste blevet klar over, at det kun var den »Søslange«-Sensation, der hvert Aar plejer at oplive Avisernes Spalter ved Midsommertid, som denne Gang havde antaget en særlig anselig og troværdig Skikkelse og havde fremkaldt en hel Hausse i Søslanger. Baade her og dér skyllede de op i stærkt medtagen Skikkelse eller lod sig se i korte Glimt over Havfladen, men inden Aaret var gaaet, var der atter faldet Ro over Vandene, og kun en enkelt Fanatiker vandrede hvileløst omkring Loch Ness med Kikkerten og Kameraet parat — Søslangerne var vendt tilbage til Fabeldyrenes store Rige.

Ingen andre Fabeldyr hjemsøger ellers i vor Tid den civiliserede Verden, men mange af dem lever endnu deres Liv i det stille — i Rester af folkelig Tro, som religiøse Symboler, som yndede Motiver i dekorativ Kunst, som gængse Begreber i bevingede Ord og paa mange andre Maader. Vi taler om at stige frem paa ny som Fuglen Fønix af Asken, eller om at vogte paa noget som en Kerberos, vore Dreng sætter Drager til Vejrs, Kunstnere bruger Kentaurerne, Tritonerne, Havhestene, Sfinkserne og mange andre Fabelvæsener til dekorative Formaal, og i Æventyr og Folketro kan man endnu støde paa Lindorme, Varulve og Enhjørninger.

Om hele denne Verden af sælsomme Væsener vil der blive fortalt i det følgende; det er ikke Hensigten at give en samlet Oversigt over dem alle, men blot at omtale de mere kendte blandt dem, søge at efterspore deres Oprindelse og om muligt den Kærne af Virkelighed, de kan være bygget over. Desuden vil vi saavidt muligt følge deres Vandringer gennem Tider og Lande, thi om et stort Antal Fabelvæsener gælder det, at de genfindes i de skiftende

Kulturer, i Reglen med visse Hovedtræk fælles, men ellers udformet forskelligt efter de vekslende Tiders og Steders Tankesæt og religiøse Forestillinger.

*

Naturkræfterne, de lunefulde og uberegnelige, som gør Livet usikkert og fylder Sindet med Angst, er det Grundlag, som mange Fabelvæsener hos Fortidens Folkeslag er bygget paa. Naar Tordenen rullede, eller naar Stormen piskede Havet op i al dets Vælde, var det Dæmoner af fantastisk Skikkelse og overnaturlige Kræfter, som var paa Spil; mod disse Dæmoner kæmpede andre, venligsindede Væsener af lige saa fantastisk Natur. For disse Fabelvæsener og for de mange andre, som hører hjemme i Folketroens og Mytologiens Verden, vil det kun sjældent være muligt at finde noget Virkelighedsgrundlag. Om en Del af dem gælder det, at de kan følges langt tilbage i Tiden, ja saa langt, at deres Oprindelse taber sig i den Dunkelhed, som omgiver Menneskets første Optræden paa Jorden.

Fra naturhistorisk Side har der da ogsaa hævet sig Røster for den Opfattelse, at nogle af Fabeldyrene skulde have deres Grundlag i de kæmpemæssige Dyr, som i en tidligere Jordperiode har befolket vor Klode, og om hvilke Traditionen da skulde være overleveret fra de første Mennesker til senere Generationer. Denne Opfattelse har dog den Hage ved sig, at man maa helt tilbage gennem Tertiærtiden til Jordens Middelalder for at finde de store Kæmpeøgler og andre Jættedyr, som skulde være Fabeldyrenes Fædre, medens Mennesket med Sikkerhed kun kan følges tilbage til Kvartærtiden. Tanken om, at de store forhistoriske Dyr skulde være den Kim, hvoraf Fabeldyr udviklede sig, at Drager og Lindorme f. Eks. skulde kunne føres tilbage til Fortidens kæmpemæssige Øgler, maa derfor siges at være meget svagt begrundet. Man maa hellere erkende, at man intet véd om det virkelige Grundlag for adskillige af Sagndyrene, selvom det er sandsynligt, at der har været et saadant, eller at Elementer fra Virkelighedens Verden i al Fald er indgaaet som Led i Udformningen af dem.

Men hvor dunkel end Fabelvæseners Oprindelse i mange Tilfælde kan være, er der paa den anden Side ingen Tvivl om, at virkelige Tildragelser eller Genstande ofte har bidraget til at støtte Troen paa dem og holde dem i Live. Menneskets Trang til at ville forstaa og forklare, hvad det ser, spiller her ind. For ikke saa forfærdelig mange Aar siden kunde man hos en af Beboerne i en jysk

Landsby faa forevist en Samling mærkelige »Forsteninger«. Der var foruden Hamre og Økser ogsaa forskellige forstenede Dyr, ja endog et forstenet Menneskehoved, Samlingens Pragteksemplar. Hvad var da disse Mærkværdigheder? Intet andet end Flinteknolde, der under Væksten havde antaget saa uregelmæssige Former, at de med fornøden god Vilje og Fantasi kunde siges at have faaet en vis Lighed med de nævnte Genstande. Lignende Forsøg paa Forklaring kan man støde paa snart sagt overalt. I Kinas Løsslæg er det ikke ualmindeligt at finde Tænder og Knogler af den store, nu uddøde Elefant, Mammутten, der levede i Istiden. Det er den almindelige Tro hos Kineserne, at man her staar overfor Drageknogler — Dragen er Kinas særlige Fabeldyr.

I et saadant Tilfælde, hvor man har selve den Genstand, Troen knytter sig til, er det ikke vanskeligt at fastslaa den virkelige Sammenhæng, og sommetider lykkes det ogsaa med større eller mindre Sikkerhed fra Skildringen af Fabeldyrets Udseende at slutte sig til, hvilket virkeligt Dyr der ligger bag den af Fantasien udformede Skikkelse. For atter at hente et Eksempel fra Kina vil vi et Øjeblik betragte de kinesiske Havmænd og Havfruer. Om disse »Fiskemennesker« hedder det i et gammelt Skrift, at de lever i det østlige Hav, bliver 5—6 Fod lange, har Øjne, Næse og Mund, Hænder og Fingre som hos Mennesker og endda i saa fuldendt Form som hos den smukkeste Kvinde. De har ingen Skæl, men Huden og Kødet er lysegrønt som Jade, Haaret blødt som Dun og spillende i fem forskellige Farver. De lever i enlig Stand ude i Havet, men fanges de og anbringes i et Bassin, kan de parre sig ligesom Mennesket. Og de er lette at fange, da de er ganske ufarlige.

Det er ikke vanskeligt at se, at disse Væsener maa være Sæler eller Søkøer, som Fantasien har givet en Række menneskelige Træk i idealiseret Form. — Det er forøvrigt typisk for mange andre af Fabeldyrene, at de er Blandingsvæsener, der rummer Træk baade fra Dyr og Mennesker eller er sammenstillet af Dele fra forskellige Dyr — netop i denne Sammenstilling har Fantasien ret kunnet boltre sig og naa de sælsomste Resultater.

FABELVÆSENER HOS KINESERNE

DET er ikke tilfældigt, naar vi i det foregaaende et Par Gange har hentet Eksempler fra Kina; thi netop her har Troen paa Fabeldyr fra ældgammel Tid været vidt udbredt i alle Befolkningslag. Dette hænger sammen med, at Dæmonerne her spiller større Rolle end hos noget andet Folk. Kineserne deler Naturen i to store Grupper; den ene kaldes *Yang*, og den omfatter Lys, Varme og Liv, medens den anden, *Yin*, er karakteriseret ved Mørke, Kulde og Død. Verden er fuld af Aander, thi alt er besjælet, ogsaa mange Ting, vi vilde henregne til de døde. Enten hører de til de gode Aander, *Sen*, der stammer fra *Yang*, eller til de onde, *Kwei*, der stammer fra *Yin*. Overalt sværmer *Kwei*'er omkring, og ingen véd sig sikker for deres ulykkebringende Virksomhed. Men heldigvis gives der ogsaa mange Recepter mod disse farlige Dæmoner. Lys taaler de ikke, og al Slags Støj og Spektakkel kan ogsaa forjage dem. Et andet Middel mod dem er at alliere sig med Skabninger, i hvilke *Yang*-Aanden har Overtaget. I de fleste Dyr er *Yin* fremherskende, men enkelte, deriblandt flere af Fabeldyrene, er fulde af *Yang* og derfor gode Forbundsfæller.

Dette gælder saaledes om *Dragen*, *Lung*, Kinas Fabeldyr par excellence. Derfor er det hensigtsmæssigt at anbringe Gengivelser af Drager paa Taget af Huset for at skærme det mod Dæmonerne, ganske som man hos os endnu bruger at sætte en Hestesko over Døren. Medens vi er vant til fra den europæiske Myteverden at betragte Dragen som et ondt og frygteligt Væsen, som Helten indlægger sig udødelig Hæder ved at besejre, er Kinas Drage altsaa en venligsindet Skabning, hvis mægtige, heldbringende Indflydelse man finder mange Vidnesbyrd om. Saa stor har Kinesernes Ærefrygt været, at den er blevet Symbol for Kejsermagten, for selve »Himlens Søn« og hans lyksalige Regimente. Kejserens Trone, som er rigt smykket med Dragebilleder, kaldes Dragetrone, Kejserflaget er Dragebanneret, og i Landets Vaaben er det ogsaa Dragen, der er det dominerende Element. Kejseren selv kaldes »den virke-

lige Drage«, og et Par af Fortidens Kejsere har Folketroen endogsaa gjort til Sønner af Drager. Om Kao-ti, der et Par Hundrede Aar før Kristi Fødsel grundlagde Han-Dynastiet, fortælles saaledes, at hans Fader en Dag saa sin Hustru faa Besøg af en Drage, medens hun under et heftigt Tordenvejr laa og sov ved Bredden

1. Drage imellem Skyer.

af en Sø. Hun drømte, at hun favnedes af en Gud og fødte senere Kao-ti. Denne Kejsers var forøvrigt en stor Elsker af Vin, og naar han var drukken, bevogtedes han altid af en Drage.

Dragen er tillige Symbol for Foraaret og for de østlige Himmelige (den blaa Drage), ligesom dens Tilsynekomst er et lykkeligt Varsel, der bebuder Kejsers og andre fremragende Mænds Fødsel. Den Nat, da den store Vismand Konfucius fødtes (551 f. Kr.), steg saaledes to azurfarvede Drager ned fra Himlen til hans Moders Hus, hvor hun saa dem i Drømme.

Den kinesiske Drage kan optræde i mange forskellige Skikkelser. Oftest fremstilles den som et langstrakt, noget slangeagtigt Dyr. Den har fire Ben, hvis Fodsaaler minder om Tigerens, medens Klørne nærmest er hentet fra Rovfuglene. Hovedet ligner en Løves eller Kamels, men det har Horn af Form som Hjortetakker, Øjnene er som Kaninens og Ørerne som Koenes. Hele Dyret er beklædt med Karpeskæl og er, som man vil se, et typisk Blandingsvæsen, sammensat af Elementer fra mange forskellige Dyr. Dertil kommer, at det — som nævnt — optræder i saa mange Former, at man godt kunde dele det i adskillige Slægter og Arter, hvis man vilde bruge den systematiske Zoologis Metode. Ogsaa vingede Drager forekommer, men de er ikke almindelige i Kina, skønt alle Drager tænkes at kunne bevæge sig gennem Luften. Et Fællestræk for de forskellige Former er det slangeagtige og ligesom andre Landes Drager bærer ogsaa de kinesiske Vidne om Slægtskab med Slangerne. Flere af

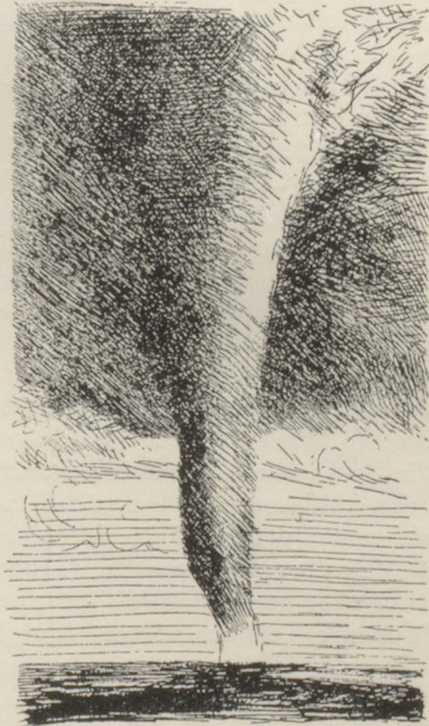
saaler minder om Tigerens, medens Klørne nærmest er hentet fra Rovfuglene. Hovedet ligner en Løves eller Kamels, men det har Horn af Form som Hjortetakker, Øjnene er som Kaninens og Ørerne som Koenes. Hele Dyret er beklædt med Karpeskæl og er, som man vil se, et typisk Blandingsvæsen, sammensat af Elementer fra mange forskellige Dyr. Dertil kommer, at det — som nævnt — optræder i saa mange Former, at man godt kunde dele det i adskillige Slægter og Arter, hvis man vilde bruge den systematiske Zoologis Metode. Ogsaa vingede Drager forekommer, men de er ikke almindelige i Kina, skønt alle Drager tænkes at kunne bevæge sig gennem Luften. Et Fællestræk for de forskellige Former er det slangeagtige og ligesom andre Landes Drager bærer ogsaa de kinesiske Vidne om Slægtskab med Slangerne. Flere af

de gamle Beretninger fremhæver dette Slægtskab, som naar det hedder: »Skildpadder forvandler sig til Tyre, Slanger til Drager« eller »de lærde mener, at Drager og Slanger er i Slægt med hinanden«. Ogsaa Krokodillerne har Del i Drageskikkelsen, baade Syd-kinas Alligator og Gavialen; om den sidstnævnte hedder det bl. a.: »dens Aande frembringer Skyer og Regn; den er en Slags Drage«.

Dragerne kan følges langt tilbage i Kinas Kunst og Litteratur. Fra saa tidlig Tid som ca. 1100 f. Kr. har man Udskæringer i Elfenben, som antages at forestille Dragehoveder, og Tegnet Lung, som jo betyder Drage, hører til de ældste i den kinesiske Skrift. I den gamle Litteratur støder man som nævnt ogsaa paa Dragen; Yi King, »Forvandlingernes Bog«, omtaler f. Eks. dens Betydning som Regnbringer, hvorom vi senere skal høre nærmere, og som Forvarsel for store Mænds Komme.

Da Buddhismen trængte frem i Kina, fulgte Beretningerne om de indiske slangelignende Vandguder, Naga'erne (S. 49) med og laante deres kinesiske Slægtninge mange Træk. I Japan kendes Dragen ogsaa, og her er den i sin senere Skikkelse en Blanding af — om man saa maa sige — originale japanske Drager, kinesiske Drager og indiske Naga'er.

Som dyrisk Væsen har Dragen dyriske Vaner og Tilbøjeligheder. Dens Yndlingsføde er stegte Svaler, og derfor vogte den, som har spist Svalekød, sig vel for at sejle ud paa Vandet. Fra Dybet vil Dragen da mærke Vellugten og efterstræbe den ubetænksomme. Bambus holder den ogsaa meget af; naar ingen Mennesker er i Nærheden, elsker den at ligge i Bambuslunde og lytte til Vindens Susen i Løvet. Den formerer sig ved Æg, som den

2. Skypumpe af Støv i Nordkina.

Dag i Dag kan findes i Jorden i Kina (se nærmere S. 19). Under Parringen sker det, at Skamfølelse bemægtiger sig Dyrene, og de bliver da til to smaa Slanger.

Dragens hyppigste Hjemsted er Vandet, og Dragetroen er i det hele taget nøje knyttet til Vandets Kredsløb i Naturen, saaledes som dette i store Træk former sig i det himmelske Rige. Om Efteraaret og Vinteren er Vindene tørre og blæser gerne fra Nord eller Nordøst; de sænker da Vinterkulde over Landets nordlige Provinser, medens de sydlige sukker under Tørke paa Grund af den sparsomme Regn. Da har Dragerne trukket sig tilbage til deres Boliger i Floder og Søer eller i Havet. I den øvrige Del af Aaret er sydlige og sydvestlige Vinde fremherskende, og de bringer Varme og Væde og dermed myldrende Vækst ud over Riget. I Nordkina kommer Regnen i Juni, bebudet af Hvirvelstorme, der som Skypumper rejser Støvet i vældige, spiralsnoede Søjler over det udtørrede Land. Da er det Dragerne, der ad disse »Drageruller«, som Hvirvelvindene kaldes i Japan, forlader deres Vinterbolig og snor sig op mod Himlen, hvorfra de store Regnguder snart efter lader Vandet strømme ned over Jorden. Sommeren over forbliver Dragerne i Luften for saa ved Efteraarstid, naar Vinden skifter, at vende tilbage til det Element, der er deres Hjem i den kolde og tørre Aarstid. Det er derfor ganske logisk, at det ved vedholdende Tørke gælder om at faa Dragerne til at stige til Vejrs for at give Regn, f. Eks. ved at eftergøre deres Billede i Ler eller paa anden Vis, eller ved Processioner og store Ofre i de mange Templer, som er rejst for dem.

Men hvis de mægtige Herskere over Vandene alligevel ikke lader sig blødgøre, sker det, at man taber Taalmodigheden og giver sig til at drille eller tirre dem til at gøre det Arbejde, de ikke har villet yde med det gode. Man kaster da. f. Eks. giftige Planter, Aske, Træstykker, Sten eller Tigerknogler — Tigeren er Dragens Dødsfjende — i Vandet paa det Sted, hvor Dragen tænkes at have sin Bolig. Om en særlig udspekuleret Maade at gøre Dragerne rasende paa for derigennem at vække dem til Daad fortælles i en Beretning, der stammer fra Ming-Dynastiets Tid (1368—1644). Dragerne er meget vellystige og kvindekære; for at tiltrække dem anbragte man derfor en nøgen Kvinde paa en Forhøjning i Landskabet, og saa snart der kom en Drage og vilde omslynge hende, blev den ved magiske Midler hindret deri; derover vakte dens Raseri, og en heftig Regn begyndte at falde. Under deres Sommerophold i Luften kommer Dragerne af og til

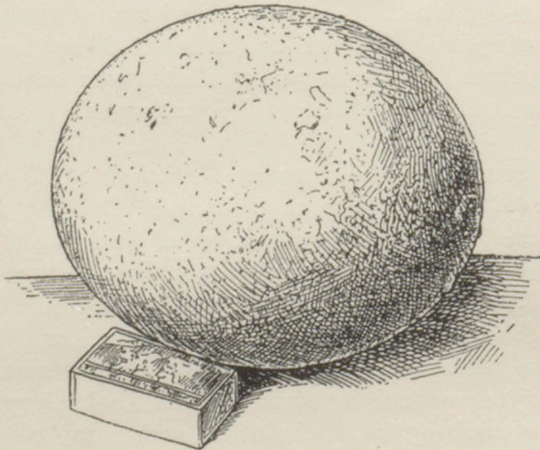
op at slaas, og saadanne Dragekampe er altid ledsaget af vældige Skybrud og Oversvømmelser. Men det sker ogsaa, at Dragerne bliver tørstige; saa suger de Havvandet til sig i Form af Sky-pumper.

Østens Drage, Vandguden, som gyder Væde og dermed Grøde over den udtørrede Jord, er saaledes et godt Eksempel paa, hvorledes Folkefantasien rent bogstaveligt har formaaet at levendegøre det vældige Luftens Skuespil, der oprulles for Folkets Øjne under Aarstidernes Skiften, og der kan næppe være Tvivl om, at Hvirvelstormene og deres synlige Følge af det, de har suget til sig, har afgivet stærke Støttepunkter for Troen paa og Udformningen af Fabeldyret, selvom dets Oprindelse sikkert ikke kan søges i disse Naturfænomener.

Ogsaa andre Naturforeteelser end Storme, Regnskyl og Sky-pumper sætter Kineserne i Forbindelse med Dragen. Dragespyt har langt tilbage i Tiden været betragtet som en af de kosteligste af alle Parfumer og derfor været en eftertragtet Vare. Det afsondres i Havet, hvor Dragerne lever i Flokke, og stivner i Solen, hvorefter de haarde Stykker driver i Land. I frisk Tilstand er det hvidt, men efterhaanden bliver det purpurfarvet og tilsidst sort. Det, der her er Tale om, er aabenbart Ambra (graa Ambra), en Slags Galde- eller Tarmafsondring fra Kaskelotten, som netop ofte træffes i Flokke i tropiske eller subtropiske Have. Ambraen er graa eller graabrun; den forekommer i Kaskelottens Tarme og findes drivende paa Vandet eller opskyllet paa Kysterne i Stykker paa indtil et halvt Hundrede Kilo. Det meste af denne Vare, der altid har været højt vurderet, kommer netop fra Øst- og Sydasiens og benyttes paa Grund af sin Vellugt netop til Parfumer. Ogsaa andre eftertragtede Ting tilskrives Dragerne, f. Eks. Rubiner, der er forstenede Draaber af deres Blod.

Drageæg er smukke Stene, som findes i Bjergene eller ved Flodbredderne. De gamle Beretninger fortæller om, hvorledes Dragen kommer ud af et saadant Æg som en lille Slange, men i Løbet af faa Øjeblikke har vokset sig stor. Men Drageæg kan ogsaa være rigtige Æg, nemlig nogle store Fugleæg, som har ligget i Kinas Jord fra fjerne Tider, og som nok kunde sætte Fantasien i Bevægelse. Selv i den forhistoriske Tid synes Landets Befolkning at have kendt dem; herpaa tyder i hvert Fald Fund af talrige Skaller af dem paa en Boplads fra den yngste Stenalder, Yang Shao-Kulturens Tid, i Nordkina. Som et Kuriosum kan nævnes, at man endogsaa engang har fundet et saadant Æg drivende midt i

den store Flod Hoang-ho. Fuglen selv er forlængst uddød; det er en Struds, hvis latinske Navn er *Struthiolithus chersonensis*, saaledes kaldet, fordi det første Æg blev fundet ved Cherson i Sydrusland midt i forrige Aarhundrede. I Kina ligger Æggene begravet i Løsslagen, ofte flere Meter under den nuværende Overflade og ikke sjældent flere sammen. Det drejer sig vel i disse Tilfælde om Reder, der er blevet begravet af de Støvstorme, som afsatte Løssen paa Fortidens Stepper. Æggene er ca. 18 cm. lange, lidt

3. Æg af *Struthiolithus* fra Løsslagen i Kina. (Ved Siden af en Tændstikæske til Sammenligning.)

større end den nulevende afrikanske Struds' Æg og store nok til, at det er forstaaeligt, at de kunde blive tillagt Dragerne. Udenfor Kina er Troen paa Drageæggene næppe naaet; naar det hænder, at der paa københavnske Apoteker spørges efter Menthol-Drageæg, er det blot en folkelig Misforstaaelse af de Menthol-Dragees, som Lægen har anbefalet.

En Duft af Æventyr hviler over den moderne Udforskning af det, Kineserne kalder Drageknogler. Fra gammel Tid har man paa Kinas Apoteker kunnet købe Lung Ku, Drageknogler, og Lung Ya, Dragetænder; begge Dele anses for at være af stor helbredende Virkning overfor mange Slags Sygdomme, fyldte som de er med Yang, og de mærkeligste Anskuelser er i Tidens Løb fremsat om dem i Kinesernes Apotekerbøger. De er blevet antaget for at være Ben, som Dragerne har skiftet, idet man troede, at Dyrene ikke blot skiftede Hud, men ogsaa Skelet. Andre har ment, at Knoglerne stammer fra døde Drager, skønt de som guddommelige Væsener jo skulde antages at være udødelige.

I en Apotekerbog fra det 5' Aarhundrede fortælles der, at der er stor Forskel paa Drageknoglerne og deres medicinske Værdi: »De slanke med brede Aarer stammer fra Hundrager, de tykke med smalle Aarer fra Handrager. De femfarvede er de bedste, de hvide og gule af ringere Værdi og de sorte de daarligste. I

Reglen er de, hvis Aarer løber paa langs, urene, og de, der er indsamlet af Kvinder, ubrugelige«. Det samme Skrift giver Anvisning paa, hvorledes Medicin skal tilberedes af Knoglerne: »Kog først vellugtende Planter, vask Knoglerne to Gange i varmt Vand, riv dem til Pulver og læg dette i Gazeposer. Tag saa et Par unge Svaler, fjern deres Maver og Tarme, læg Poserne ind i Svalerne og hæng dem op over en Brønd. Naar Natten er gaaet, tag saa Poserne ud af Svalerne, riv Pulveret og bland det i Medicin til Styrkelse af Nyrene; Virkningen af dette Middel er, som var det guddommeligt«. Nutildags gøres der dog ikke saa meget ud af Sagen; nu nøjes man med at støde Knoglerne til Pulver og tage dette udrørt i Te.

Fra videnskabelig Side havde man længe været paa det rene med, at Drageknogler og Dragetænder maatte være jordfundne Rester af uddøde Dyr, men hvilke vidste man intet om. I 1899 rejste imidlertid en tysk Naturforsker, K. A. Haberer, til Kina. Paa Grund af Bokseropstanden maatte han blive i Traktathavnene, og for at udnytte Tiden gik han paa Jagt i Apotekerne og indkøbte en Mængde Drageknogler og -tænder, som senere blev undersøgt i Europa og viste sig at være Rester af Pattedyr fra Kvartær- og Tertiærtiden. Drageknoglerne har altsaa lige saa lidt som Dragespyt og Drageæg noget overnaturligt ved sig.

Men hvilket er nu det Virkelighedsgrundlag, hvorpaa den kinesiske Drage oprindelig har udviklet sig? Herom kan intet sikkert siges. Vi véd ikke engang, hvorvidt Forestillingerne om Dyret er opstaaet i Kina eller bragt dertil andetsteds fra. Landet har jo i Tidernes Løb modtaget Kulturstrømninger baade fra Syd og Vest, og umuligt er det ikke, at Dragen kan være en Del af det Kulturgods, det store Rige ad disse Veje har erhvervet sig. Snarest skal Urtypen maaske søges i de Drageskikkelser, som findes i de gamle Kulturer i Eufrat-Tigris-Landet, og som vi i næste Afsnit skal lære at kende; i alt Fald er det muligt, at den kinesiske Regngud er rundet af samme Rod som disse.

Kineserne har adskillige andre Fabeldyr end Dragen, og et af disse, *Enhjørningen*, Ki-lin, ligner Dragen deri, at det ogsaa forekommer i mange andre Landes Folketro, og at det ligesom Dragen er et Lykkedyr og anses for et godt Varsel. Derfor viste der sig ved Konfucius' Fødsel ikke blot Drager, men ogsaa en Enhjørning, og ligesom Dragen bebuder ogsaa Enhjørningen Fødselen af Fyrster og Vismænd. Den findes, sammen med Dragen, paa det Tæppe, hvori Kisten indhylles, thi den døde maatte gerne bidrage til, at

fremragende Mænd kunde fødes i Slægten, og fra gammel Tid har man betroet Enhjørningen den Opgave at vogte Stormænds Grave mod ondt, f. Eks. ved at smykke dem med dens Billede, en Skik, der gaar endnu længere tilbage end til Han-Dynastiets Tid.

Ligesom Dragen kan den kinesiske Enhjørning optræde i flere Skikkelser, idet Kineserne kender hele seks Slags Enhjørninger, der dog alle er af fælles Oprindelse. I en gammel kinesisk Ordbog hedder det om den: »Den har en Antilopes Krop, en Okse Hale

4. Kinesisk Enhjørning (Ki-lin). (Fra et kinesisk Haandskrift.)

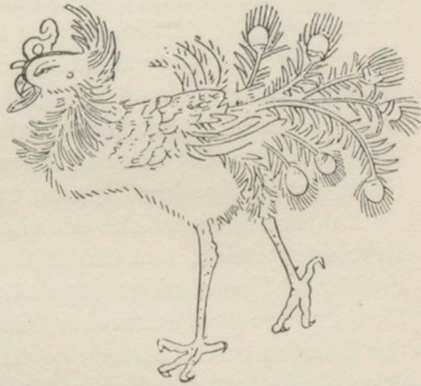
og eet Horn«, medens det i et lidt senere Værk beskrives saaledes: »Den har Hestekrop, Oksehale og Horn af Kød.« Dette er et Par af de bedste Beskrivelser, der findes af den; at den kun har eet Horn, modsiges af senere Forfattere, og der er Beskrivelser og Afbildninger, som fremstiller Dyret beklædt med Skæl, hvilket dog maaske beror paa, at Enhjørningen ofte kaldes lin, og at dette Ord ogsaa kan betyde Fiskeskæl. Navnet Ki-lin er nemlig et Dobbelnavn, hvis første Stavelse betegner Hannen, medens sidste Stavelse betegner Hunnen (smlg. Navnet for den kinesiske Fønix (S. 23).

Det er meget sandsynligt, at et eller andet virkeligt Dyr ligger til Grund for den mytiske Ki-lin, men hvilket det drejer sig om, er ikke let at sige. Snarest maa det vel være et Pattedyr, som nu er udryddet, og som i det gamle Kina har været saa sjældent, at der tidligt har spundet sig Fabler omkring det. Man vil være tilbøjelig til at søge Forbilledet blandt de hornprydede Okser eller Antiloper, f. Eks. den tibetanske Antilope Tschiru'en, men Bemærkningen »Horn af Kød« kunde snarere lede Tanken hen paa Hjortene, hvis Takker jo, før de »fejes«, er hudklædte. At der skulde være Tale om det eenhornede indiske Næsehorn, er næppe sandsynligt, thi Kineserne sammenblander ikke saaledes som Europæerne Enhjørning og Næsehorn. Den kinesiske Enhjørning kan derimod meget vel ligesom Dragen tænkes at være kommet til Kina fra Indiens eller Me-

sopotamiens gamle Kulturriger, hvor det eenhornede Fabeldyr har spillet en stor Rolle; fælles Træk saasom ensom Levevis og det, at de ikke kan fanges, kunde nok tyde paa, at Østens og Vestens Enhjørning kan have fælles Udspring.

Til Kinesernes Lykkedyr hører foruden Dragen og Enhjørningen ogsaa Skildpadden og den saakaldte kinesiske *Fønixs*, *Fung-huang* eller *Fêng-huang*, hvis Navn ligesom Enhjørningens er sammensat af Betegnelser for Han og Hun; forøvrigt kaldes den ogsaa Luan. Meget tilfælles med den europæiske Fugl Fønix har den kinesiske ikke, og egentlig passer dette Navn kun daarligt til den.

Konfucius siger, at »naar Velgørelser skal spredes blandt Menneskene ved en Himlens Søn og almindelig Fred herske ved ham, da er Enhjørninger, Fønix'er, Skildpadder og Drager Forløberne for ham«. I Særdeleshed er Fønixfuglen et Symbol for ægteskabelig Lykke, og Billeder af den broderes derfor sammen med Drager paa Kvindernes Brudekaaber. Miltens Sjæl, Shen, d. v. s. den, som tilhører Yang-Princippet, afbildes som en Slags Fønixs.

5. Kinesisk Fønixs. (Fra en kinesisk Encyklopædi fra det 16' Aarh.)

De kinesiske Beskrivelser af Fuglen er uklare. I en Beretning fra ca. 150 f. Kr. findes visse Træk, som kan passe paa Strudsen, men senere optræder den nærmest som en Fugl, der er en Mellemting mellem Fasan og Paafugl. Den sidstnævnte har — man kunde fristes til at sige naturligvis — maattet laane Fabelfuglen sine smukke Halefjer; iøvrigt har den fem forskellige Slags Fjer, glinser af talrige Farver og kan synge i fem Toner. Den daler ofte ned ved Menneskets Bolig og bringer Lykke til Huse, men helst skal den da kunne sætte sig til Hvile i sit Yndlingstræ, *Wa-tung-* eller *Wu-tung-Træet*, der identificeres med et Flasketræ med opsvulmet Stamme. I et kinesisk Skrift fra 2' Aarhundrede f. Kr. angives den at være alle Fugles Ophav.

Hvilken virkelig Fugl, der danner Kærnen i Forestillingerne om Kinesernes »Fønixfugl«, er lige saa vanskeligt at fastslaa, som det er at finde det egentlige Grundlag for Enhjørning og Drage. Den

pragtfuldt farvede Guldfasan, som netop har sit Hjemsted i Bjergene i Hjertet af Central- og Nordkina, og som Kineserne i Aarhundreder har holdt i Fangenskab, kan aabenbart have spillet en Rolle i denne Forbindelse. Iøvrigt kan den Mulighed ikke udelukkes, at man engang kan have kendt særlig smukke og sjældne Bastarder af Fasaner og Paafugle eller andre Hønsfugle, opdrættede i de kejserlige Dyreparker, hvor man især yndede at opdrætte Fugle og Fisk, og hvis Historie kan føres helt tilbage til Kejser Wu-Wang ca. 1150 f. Kr. En nulevende japansk Fuglekyndig mener, at Fabelfuglen maa identificeres med Rheinhardts Fasan og Argusfasanen, Fugle, der forsaavidt indbyder til Legendedannelse, som de er meget sky og vanskelige at iagttage. Visse Træk i deres Udseende kan ogsaa med lidt god Vilje siges at stemme nogenlunde med de gamle Beskrivelser af den kinesiske Fønix, som ifølge disse blandt andet har en Hanes Hoved, en Slanges Hals, en Svales Hage, en Skildpaddes Ryg og en Fisks Hale.

Enhjørningen er ikke det eneste Blandingsvæsen i den kinesiske Fabeldyreverden. I et Skrift fra 3' Aarhundrede fortællendes der om Folk med Hestefødder, hvis »Sprog ligner vilde Gæs' og Ænders Skrig; ovenover Knæene har de menneskelig Krop og Hoved, nedenfor Knæene er de haarede og har Hesteben og Hestehov; de stiger ikke til Hest, men løber hurtigere end Hesten. De er tapre og modige i Kamp.« De Væsener, der her er Tale om, minder ganske om den klassiske Oldtids *Kentaurer*, men om der er en Forbindelse mellem disse og deres kinesiske Fæller, lader sig ikke afgøre, om end det maa betragtes som meget sandsynligt. Ligesom Sagnene vandrer nemlig ogsaa Fabeldyrene ofte viden om, og Hestemenneskene er ikke det eneste Spor, man i Kina kan finde af Islæt fra den vestlige Verdens Kulturer. Flere Steder i den kinesiske Litteratur omtales nogle *Dværgmennesker*, der kæmper med Traner; i et Skrift fra 4' eller 5' Aarhundrede hedder det om dem: »I Egnene ved det vestlige Hav (Middelhavet) ligger Tranernes Land, hvor Mændene og Kvinderne kun bliver 7 Tommer høje . . . De knæler, naar de hilser, og synes at flyve, naar de gaar, og de kan tilbagelægge tusind Mil paa én Dag. De er alle dannede og lever i Fred med hinanden. De eneste Skabninger, de frygter, er Tranerne, der kommer fra Havet; disse Traner, som flyver tusind Mil i ét Træk, kan sluge dem. Dog modstaar Folk, som er tre Aar gamle, deres Angreb«. Dette Sagn ligner i høj Grad de klassiske Oldtidsforfatteres Fortællinger om Pygmæerne. Ogsaa Araberne kendte Myten om Dværgfolket, og maaske er den naaet til Kina ad Om-

vejen over Arabien. I den arabiske Fabel og visse andre Variationer af denne optræder en skibbruden Mand af almindelig Menneskestørrelse og hjælper Dværgene mod Tranerne, der vil hakke deres Øjne ud, hvorfor mange af dem er enøjede. Maaske er det fra denne vandrende Myte, Jonathan Swift har faaet Idéen til sin Fortælling om Gullivers Rejse til Lilleput-Landet.

Ligesom Dværgmenneske-Sagnet er kommet til Kina fra Grækenland, saaledes kan altsaa ogsaa Forestillingen om Kentaurerne, Hestemenneskene, være det. Men de kan lige saa vel stamme fra gamle assyrisk-babyloniske Sagn, thi ogsaa i disses Fabeldyreverden træffes nu og da Blandingen af Hest og Menneske.

FABELVÆSENER
HOS DE FOR- OG SYDASIATISKE
KULTURFOLK

ASSYRIEN OG BABYLONIEN

LANDET mellem Eufkrat og Tigris, Mesopotamien eller Kaldæa, er i vore Dage goldt og ufrugtbart, naar undtages de Strækninger, der ligger lige op ad Floderne, men i Oldtiden saa det helt anderledes ud; da udnyttedes Flodvandet til Overrisling af de tørre Egne, og en talrig og driftig Befolkning kunde leve i de to mesopotamiske Riger, Assyrien mod Nord og Babylonien mod Syd, og skabe en rig Kultur, der kan følges helt tilbage til henimod Aar 4000 f. Kr.

De skriftlige Vidnesbyrd om denne Kultur er affattet i en ejendommelig Skrift, Kileskriften, der indhuggedes i Sten eller prægedes i fugtige Lertavler, som derefter blev tørret eller brændt. Af saadanne beskrevne Lertavler har man efterhaanden fundet en Mængde, for en stor Dels Vedkommende ganske vist i temmelig ødelagt Stand, men dog tilstrækkelige til at give os et godt Indblik i den assyrisk-babyloniske Kultur og Folkets daglige Levevis. I Resterne af det Bibliotek, som den assyriske Konge Assurbanipal i det 7' Aarhundrede f. Kr. samlede i sin Hovedstad Ninive, har man bl. a. fundet en Række Tavler med en Tekst, som efter sin Biblioteks-signatur, d. v. s. første Tavles Begyndelsesord, kaldes Enuma elis, og som fortæller om Verdens Skabelse. Her skildres det, hvorledes »Dybets Moder, som skabte alt«, ogsaa frembragte elleve Uhyrer, deriblandt »Stormkæmper, gale Hunde, jagende Storme, Skorpionmennesker og Fiskemennesker«. Noget lignende fortæller en babylonisk Præst, Berosos, som i 3' Aarhundrede f. Kr. skrev en Babyloniens Historie, der desværre kun er kendt brudstykkevis gennem senere græske Forfattere. Efter hans Udsagn har der været en Tid, Kaostiden, da alt var Mørke og Vand, og deri opstod en Række mærkelige Væsener: Mennesker med to eller fire Vinger og to Hoveder, hvoraf det ene kunde være en Mands, det andet en Kvindes; endvidere Mennesker med Horn og Bukkeben eller med Heste-

fødder eller (ligesom Kentaurerne) med Forkrop som et Menneske og Bagkrop som en Hest. Ligeledes fandtes der Tyre med Menneskehoved, Hunde, hvis Krop bagtil endte i en Fiskehale, Heste med Hundehoved, Mennesker og Dyr med Hoved og Krop som Hestens og Hale som Fiskenes o. s fr., et helt Galleri af Blandingsvæsener, men næsten alle med det Fællestræk, at det er velkendte, eksisterende Dyr, hvoraf de er sammenstillet; Fantasien har her ikke givet sig Udslag i Dannelsen af helt nye Væsener, blot i selve Sammenstillingen.

Et andet mærkeligt Blandingsvæsen, som Berosos omtaler, er et Amfibium, der steg op af Havet, Fiskemennesket *Oannes*, hvis Billede er bevaret lige til Nutiden. Dengang en Mængde Mennesker af de forskellige Stammer, som befolkede Kaldæa, havde samlet sig i Babylon, hvor de levede uden Orden ligesom Dyrene, viste dette mærkelige, med Fornuft begavede Væsen sig; det kom op fra det erytræiske Hav (den persiske Havbugt) dér, hvor det grænser til Babylonien. Det havde en fuldstændig Fiskekrop, men under Fiskehovedet var et andet, et menneskeligt Hoved vokset frem, og fra Halen var Menneskefødder vokset ud. Det talte med menneskelig Stemme, og man siger, at det levede hele Dagen blandt Menneskene uden at tage Føde til sig og lærte dem at bygge Byer, opføre Templer, opmaale Landet, give Love, kort sagt, hvorledes man lever i et ordnet Samfund; det skrev ovenikøbet en Bog om Verdens Oprindelse og Statsdannelse og gav Menneskene den. Ved Solnedgang dykkede *Oannes* atter ned i Havet for at tilbringe Natten dér. At der her er Tale om et mytologisk Væsen, der binder dybt i den babyloniske Opfattelse af Samfundets Tilblivelse, er ikke vanskeligt at se; Skikkelsen er tilmed identisk med en babylonisk Gud.

En anden mytologisk Fremtoning af Fabelnatur er *Gilgames*, som kendes fra et gammelbabylonisk Nationalepos, der ogsaa opbevaredes i Assurbanipals Bibliotek. Denne *Gilgames*, der er to Trediedele af en Gud og en Trediedel af et Menneske, og som derfor besidder overmenneskelige Kræfter, drager ud paa en æventyrlig Færd, under hvilken han møder sælsomme Væsener som Skorpionmennesket og hans Kone og maa bestaa mange Kampe; endogsaa med Himmeltynen maa han slaas, men han sejrer altid. Han er altsaa en vældig Jæger og er da ogsaa blevet jævnført med Nimrod, hvilket er Bibelens Navn paa en babylonisk dyrebetvingende Sagnhelt.

Paa en Del af Færden ledsages *Gilgames* af sin Ven *Engidu*, en

Slags Vildmand, der er kommet fra Bjergene, og skabt af Guderne; det fortælles om ham, at

»hans hele Krop var dækket af Haar,
hans Hovedhaar var langt som en Kvindes...
han vidste intet om Land og Folk...
Sammen med Gazellerne æder han Urter,
han drikker sammen med Kvæget,
sammen med Vandenes Vrimmel fryder hans Hjerter sig«.

Atter her er altsaa Tale om et halvt dyrisk, halvt menneskeligt Væsen, der ligesom de andre Blandingsvæsener fra de babyloniske Myter og ligesom de kinesiske Fabeldyr er nøje forbundet med hele det paagældende Folks for os saa fjerne og fremmedartede Tankesæt.

Størsteparten af det mesopotamiske Galleri af Fabelvæsener kender vi dog ikke fra Litteraturen, men fra det store Billedmateriale, der i Form af Stengraveringer, Skulpturer, Relieffer m. m. er fremdraget ved Udgravninger af Ruinerne af de assyriske-babyloniske Bebyggelser. Navnlig paa de saakaldte Skelstene og paa Seglcylindrene findes mange Billeder. Skelstenene er en Slags Skøder i Sten, sat for at vise, at et Grundstykke af Kongen var skænket rentefrit til en fortjent Embedsmand. Det cylinderformede Segl eller Rulleseglet var en mærkelig Foreteelse, som gaar helt tilbage til Babylonierne Forgængere i Kaldæa, Sumererne. Det var lavet af en eller anden haard Stenart, hvori der indgraveredes Kileskrift og Figurer, der gav Aftryk i den fugtige Lertavle, hvorpaa et Dokument var skrevet, og tjente som en Underskrift eller Bekræftelse paa dette. Enhver, der skulde bekræfte et Aktstykke, maatte have sit særlige Segl, og Særpræget udgjordes af Billederne og den tilhørende Legende. Det er derfor ikke mærkeligt, at der er fundet henvend ti Tusind saadanne Cylindre, og at de har skaffet os Kendskab til et mægtigt Billedstof. Seglcylinderen var gennemboret paa langs og bares gerne i en Snor om Halsen, og Herodot fortæller, at i Babylonien bar enhver et Segl, hvilket efter det før anførte lyder meget rimeligt; man gik jo saa at sige med sin Underskrift paa sig.

6. Babylonisk Seglcylinder med Fremstilling af en Dragekamp.

Fremstillingen af Rullesegl var et Haandværk, fortrinsvis udøvet af den jævne Mand, og de viser os derfor en mere folkelig præget Kunst end den, man træffer i Templer og Paladser. Yndede er f. Eks. Scener, som skildrer Folkehelten Gilgames' Oplevelser og Kampe med vilde Dyr sammen med Vennen Engidu, hvis nære Tilknytning til Dyrene markeres ved, at han gengives som halvt Dyr, halvt Menneske, idet Underkroppen med den lange, nedhængende Hale er en Tyrs, Hovedet og Overkroppen et Menneskes. Men talrige andre Blandingsvæsener træffer vi i disse billedlige Fremstillinger, en broget Skare, opstaaet ved, at Legemsdele fra forskellige Dyr kombineres til groteske Skikkelser, der netop ved denne Kombination forlenes med alle de forskellige Egenskaber, som karakteriserer de Dyr, hvis Dele er benyttet; en Del af en Løve giver f. Eks. Styrke, et Stykke af en Fugl symboliserer Hurtighed o. s. v., og saaledes skaber Fantasien Væsener med ganske usædvanlige og overnaturlige Færdigheder og Evner.

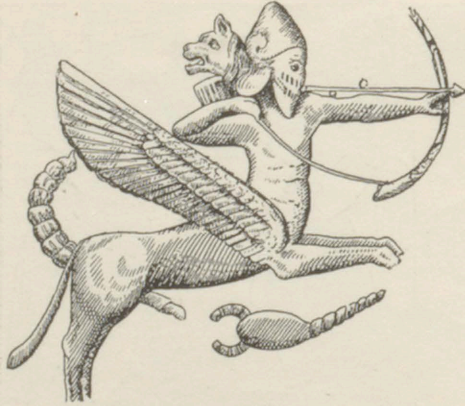
For en Dels Vedkommende er det farlige Dæmoner, opstaaet ved, at man ligesom Kineserne har forestillet sig Naturkræfter og Naturmagter som levende Væsener, der — som Storm og andre Naturkatastrofer, Sygdom og Død — spiller en skæbnsvanger Rolle for Menneskene. Det er det ufattelige og hemmelighedsfulde, det lunefulde og uberegnelige i Naturen, man saaledes har tænkt sig levendegjort. Et Eksempel paa saadanne farlige Dæmoner er Barne-mordersken *Labartu*, der truede de smaa Børn med Sygdom og Død; hun afbildes med Menneskekrop, Løvehoved og Rovfuglefødder. At bekæmpe Dæmonerne lader sig dog gøre; stærk Larm, Amuletter, Symboler og Besværgelser kunde benyttes med Held i mange Tilfælde, men der fandtes ogsaa Guder og gode Aander, som kunde paakaldes. Jo mere menneskeligt et Blandingsvæsen er, des stærkere er det, og des bedre og mere velvilligt mod Menneskene. Og omvendt, jo mere dyrisk Skabningen er, des mere farlig er den for Menneskenes Sundhed og Velfærd. En saadan Trinfølge synes i al Fald at fremgaa af de mange Kampscener, hvor man ser forskellige Blandingsvæsener afbildet eller finder dem gengivet sammen med Guder. I en af de berømteste af disse Kampscener ser man et vinget Menneske jage et ligeledes vinget, hanligt, skælklædt Væsen med Løvekrop, Løvehoved og Løveforben, men med Fuglebaglemmer og Fuglehale, altsaa et Fabeldyr, der nærmest maa henregnes til Griffene, som vi senere skal komme tilbage til. Billedet kaldes dog ikke Griffekampen, men *Dragekampen*, og det tydes gerne som en Guds Kamp mod Mørkets onde Magt fra Kaostiden,

7. Assyrisk Dragekamp.

da Verden blev til. Det findes i mange Variationer; den ovenfor beskrevne er et Vægrelief fra Assurnasirpals Palads fra 9. Aarhundrede f. Kr. i Nimrud i Assyrien.

Blandt de Figurer, der ofte findes paa Skelsten og — omend sjældent — paa Seglcylindre, er nogle, der sandsynligvis er Gengivelser af Dyrekredsens Stjernebilleder. Kaldæerne var som bekendt ivrige Astronomer og Stjernetydere, og dette hænger naturligt sammen med, at Stjernehimlen opfattedes som Gudernes Domæne, ja Guderne var i Virkeligheden selve de lysende Himmeltegn, Planeten Venus f. Eks. Himmeldronningens Astarte eller Istar. Det var derfor ikke mærkeligt, at Planeterne og Dyrekredsens Stjerner fulgtes med stor Opmærksomhed og afbildedes ved mange Lejligheder. Naar vi træffer Billeder af det frygtelige *Skorpionmenneske* med dets Menneskehoved og Skorpionkrop, er det sandsynligt, at vi her staar overfor det Kompleks af Himmelleger, der kaldes Skorpionen. Stjernebilledet Stenbukken afbildes som et Blandingsvæsen med Gedehoved og -forkrop og Fiskebagkrop og -hale. I Figurerne af Stjernebilledet Skytten finder vi det antagelig ældste Billede, der er overleveret af det tidligere nævnte Blandingsvæsen *Kentauren*. Dette mærkelige, bueskydende Menneske, hvis Krop gaar over i en Pattedyrkrop baaret af fire Ben, i nogle

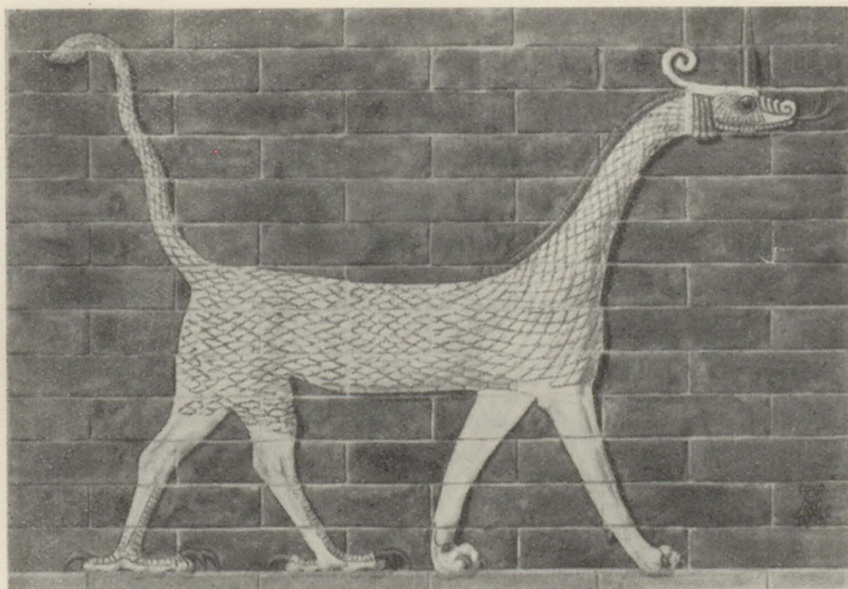
8. Kentaur med Skorpionhale fra en babylonisk Skelsten.

Tilfælde med en Skorpionhale og med Vinger, er os velkendt fra den græske Myteverden, men det er altsaa betydeligt ældre. Sandsynligvis er der ikke nogen Forbindelse mellem Grækernes og Kaldæernes Kentaur; om Kineserne allerede har faaet den fra disse eller først senere fra Grækerne kan — som før omtalt — ikke afgøres.

Et andet sammensat Fabelvæsen, som er os vel-

kendt fra græsk og især ægyptisk Kultur, *Sfinksen*, er ogsaa repræsenteret i den assyrisk-babyloniske Billedkunst. Medens den ægyptiske Sfinks, der sandsynligvis er den ældste, i Regelen er af Hankøn, afbildes den græske og den mesopotamiske som et hunligt Væsen, nemlig som en Løvinde med Kvindehoved og Kvindebryst og med Vinger; allerede paa Seglcylindre fra det 14' Aarhundrede f. Kr. forekommer et saadant Væsen. Senere findes det navnligt i Assyrien som en Slags Dørvogtere, vældige Kolosser, der anbragtes ved Indgangen til Templer eller Paladser som Beskyttere (Keruber kaldte Hebræerne dem), og nu, da de skal symbolisere Styrke og Kraft, er de ganske naturligt blevet hanlige og har faaet et skægget Mandshoved; særlig kendt er de vel fra Assurbanipals Palads. Forøvrigt ombyttes Løvekroppen ofte med Kroppen af en Tyr, der ligesom Løven ledte Tanken hen paa stærke Kræfter, og som tillige var Symbol paa den mandlige Guddom. Skikken at anbringe saadanne Vogtere ved Indgangen stammer antagelig fra det syriske Folk Hetitterne, og da disse havde nær Forbindelse med Ægypten, er det meget sandsynligt, at de har spillet en Rolle ved Sfinks-Typens Overførelse fra Ægypten til Assyrerne og Babylonerne. Til disse sidste synes i Oldtiden Forestillingen om den bevingede Løve i særlig Grad at have været knyttet; i hvert Fald er Løven med Ørnevinger i Profeten Daniels Drøm ligefrem Symbol for det kaldæiske Rige.

Det Blandingsvæsen, som optræder i den tidligere nævnte assyriske »Dragekamp«, synes ogsaa at stamme fra Hetitterne og at være kommet til dem fra Ægypten. Det drejer sig om et af de

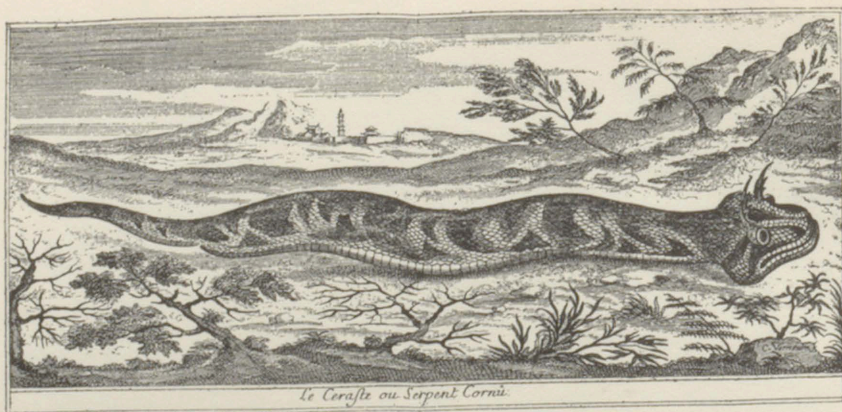

9. Slangegrif fra Istarporten.

Fabeldyr, som kaldes *Griffe*, dyriske Væsener, der delvis bestaar af Elementer fra Fugle. I dette Tilfælde er der Tale om en Løvegrif, fordi den har Løvehoved og -forkrop, og saadanne Løvegriffe kendes fra Babylonien saa tidligt som ca. 2700 f. Kr. Den egentlige Grif, Fuglegriffen, den vingede Løve med ørneagtigt Hoved med Top eller Kam, forekommer derimod ikke i Babylonien, men kendes fra Assyrien, og det er den, der ogsaa forefindes hos Ægypterne, hvor den endda kan følges helt tilbage til 4' Aartusinde f. Kr.

En tredie Griftype, Slangegriffen, er kendt baade fra Babylonien og Assyrien og er endnu mere sammensat end de to andre Grifformer. Slangegriffen er et skælklædt, vinget eller uvinget Uhyre med Slangehoved, Løvekrop og Løveforben, Rovfuglebaglemmer og Skorpionhale; den hører til Sagndyrene fra Kaostiden og har sikkert ligesom Løvegriffen skullet anskueliggøre den dæmoniske Magts Frygtelighed med sine forskellige Træk hentet fra de vildeste og mest frygtede Dyr, man kendte. Den kaldes ogsaa *Musrussu* (den røde Slange), og det berømteste Billede af den stammer fra Istarporten i Babylon.

Denne Port er opført af Babyloniens mægtigste Konge Nebukadnesar (omkr. 600 f. Kr.) og førte ind til Byens Hovedgade, den hellige Vej eller Processionsgaden, kaldet saaledes, fordi den brug-

10. Hornslange. (Fra en Rejsebeskrivelse om Siam, forfattet af Jesuitermunke, 1686.)

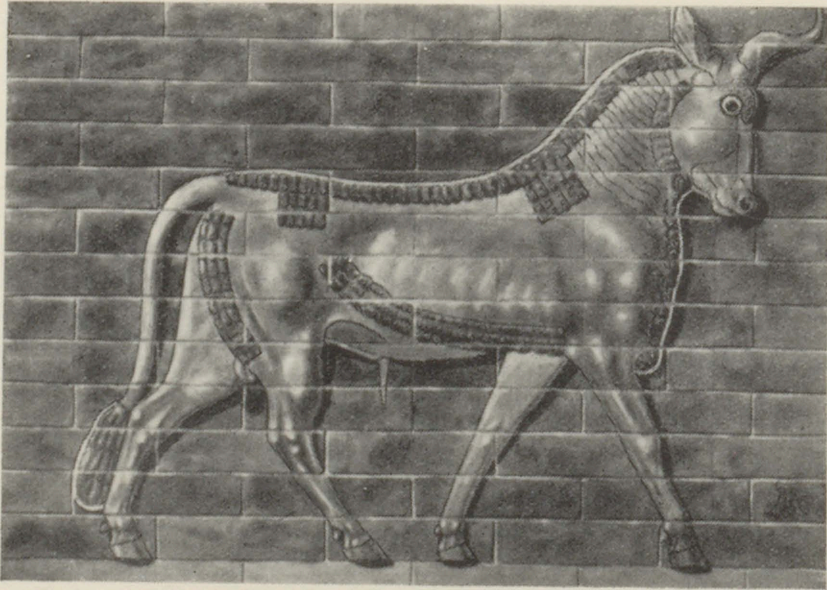
tes til store Optog til Ære for Guderne. Paa Nebukadnesars Tid naaede babylonisk Kultur et Højdepunkt, og særlig blomstrede den keramiske Kunst, der da ogsaa fandt rig Anvendelse i de emaille-rede Teglsten med Relieffer, hvormed Istarportens Vægflader er beklædt. Reliefferne er sandfarvede eller gullige paa mørkeblaa Bund og fremstiller en Række Dyreskikkelser, afvekslende Slangegriffe og Uroksetyre. I en Indskrift siger Nebukadnesar selv: »Istars Port har jeg bygget med glaserede Teglsten for Guden Marduk (Byen Babylons Skytsgud). Vældige Bronzetyre og Slinger har jeg opstillet ved dens Tærskel«; i en anden Indskrift hedder det om Porten: »jeg lod den kunstfærdigt fremstille af blaaglaserede brændte Sten, hvorpaa Vildokser og Slinger var formet... den samme Byport lod jeg udsmykke saa pragtfuldt, for at hele Folket kunde undre sig«. Naar Slangegriffen har faaet Plads paa Porten, er det ganske naturligt, thi den var Guden Marduks hellige Dyr; paa Billeder af ham ses den ofte liggende ved hans Fødder. Den er forøvrigt identisk med den »Drage i Babylon«, som omtales i Daniels Bog; Slangehovedet med den kløftede Tunge er ganske typisk. Paa Portreliefferne er den afbildet med et Horn i Panden, men Enhornetheden kommer blot af, at Dyret her ses i Profil; andre Steder er den fremstillet med to Horn, og der er derfor stor Sandsynlighed for, at Grundlaget for den, i al Fald delvis, maa søges i den i Syrien og Nordafrika almindelige Hornslange (*Cerastes*), der var velkendt i Oldtiden, og som har et opstaaende, hornlignende Skæl over hvert Øje. Bag Øjet har den babyloniske Slangegrif et Par spiralformede Hudtraade, der nok kunde lede Tanken hen paa de Traade, som man ofte ser bølge omkring Hovedet paa

Billeder af kinesiske Drager, uden at man dog derfor tør fastslaa nogen Forbindelse mellem dem og Slangegriffen.

Der er dog andre Træk hos Slangegriffen, som ikke lader sig føre tilbage til Hornslangen, men peger i en helt anden Retning. Det er paafaldende, at Dyret paa én Gang er skælklædt og haaret; dette Træk understreger sammen med Rovdyrforlemmerne dets Stilling som en Slags Mellemting mellem Krybdyr og Pattedyr. Haarene sidder som et Bundt nedhængende Lokker paa Overgangen mellem Hoved og Hals og som en Kam langs dennes Rygside. Bagfødderne er kraftige Rovfuglefødder; den lange, slanke Hale ender i en Brod ligesom Skorpionens. I visse Henseender kan Istarportens Musrussu minde om de uddøde Kæmpeøgler, saaledes i Bagføddernes Udseende, Hovedets ringe Størrelse i Forhold til Kroppen og Halsens overdrevne Længde. Men det vilde være alt for dristigt heraf at slutte, at dette Fabeldyr skulde være bygget op paa dunkle Erindringer fra Jordens Middelalder; allerede i Indledningen har vi paavist Uholdbarheden af saadanne Teorier.

Slangegriffens stadige Ledsager paa Istarportens Relieffer er Uroksen. Skønt den er et virkeligt Dyr, har den og lignende Figurer alligevel spillet en Rolle i Fabeldyrenes Historie, nemlig i Sagnet om *Enhjørningen*. Uroksen er ligesom Slangegriffen afbildet i ren Profil, og derved er dens to Horn smeltet sammen, saa at det ser ud, som om der kun var eet. Det er i det hele taget almindeligt, at Dyrene afbildes set lige fra Siden, og ogsaa andre tohornede Dyr, som Gazeller, Antiloper og Stenbukke, kunde derved komme til at se ud som enhornede. At Tyrene paa Istarporten skal forestille Urokser, er der i hvert Fald ingen Grund til at tvivle om, selvom Kunstneren har tilladt sig visse Afbøjninger fra Forbilledet. Men han har næppe heller arbejdet efter levende Model, thi Uroksen var sikkert uddød — eller snarere udryddet — i Mesopotamien omtrent 100 Aar før Istarporten blev til. At Uroksen har noget med Enhjørningen at gøre, er ligeledes temmelig sikkert; paa Assyrisk hedder den remu (Biblens re'em), og dette gengaves i vor tidligere Bibeloversættelse ved Enhjørning, en Oversættelse, der gaar helt tilbage til den alexandrinske.

Her kan dog ogsaa Forveksling med Næsehornet have spillet ind. Som vi allerede har nævnt ved Omtalen af den kinesiske Enhjørning, har det enhornede indiske Næsehorn næppe spillet nogen Rolle som Ophav til Kinesernes enhornede Fabeldyr, men dette Næsehorn var kendt i Assyrien og findes afbildet paa Salmanassar II's Obelisk fra 9^e Aarhundrede f. Kr., hvor Kunstneren dog

11. Tyr fra Istarporten i Babylon.

nærmest har fremstillet det som en stor Okse med et plumpt Horn midt i Panden. I den senere Oldtid synes man overhovedet ikke at have skelnet mellem Næsehorn og Enhjørning, men rigtigt vil det vel være at sige, at baade Næsehorn og Urokse kan gøre Krav paa Faderværdigheden til dette ligesaa berømte som sejlivede Fabeldyr.

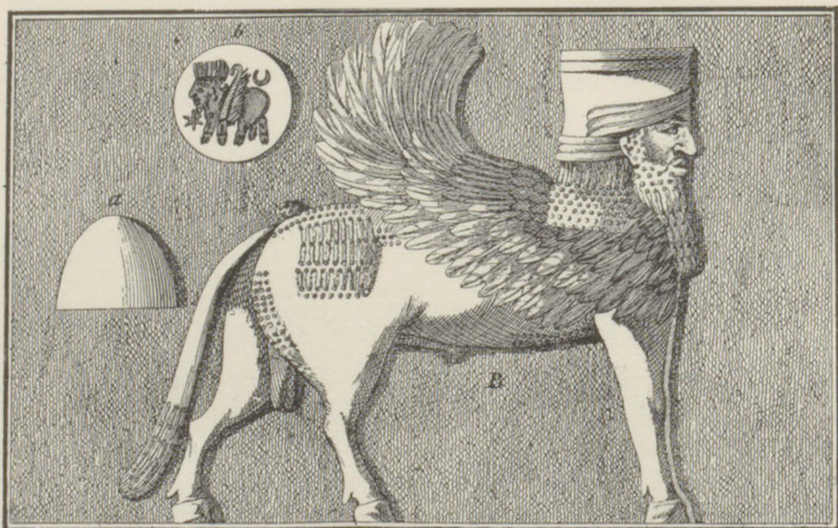
Der er over hele den mesopotamiske Fabeldyreverden noget mere uvirkeligt, set fra vort Standpunkt, end over mange andre Fabelvæsener. Vi kender dem jo for en stor Del kun fra Billeder, men mangler i det store og hele Kendskab til de Forestillinger, som har knyttet sig til dem, til de Fortællinger om deres Liv og Skæbne, som vi kalder Myte. Dertil kommer, at den Sammenblanding af vidt forskellige Dyreformer, som præger de fleste af dem, i saa høj Grad trodser den virkelige Dyreverdens elementæreste Love. Alligevel blev flere af disse saa uvirkelige Skikkelser overtaget af de Folk, som blev de gamle Østerlandes kulturelle Arvtagere, og som formaaede at fylde de tomme Skabeloner med Mytens perlende Liv.

PERSIEN

I de bjergrige Egne Nordøst og Øst for Mesopotamien var der meget tidligt, maaske allerede i det 3' Aartusinde f. Kr., trængt et Folk ind, som kaldes Eranerne, og som tilhører den ariske Gren af de indoeuropæiske Folkeslag. Dets vigtigste Statsdannelse blev det persiske Rige, der efterhaanden betvang de forasiatiske Kulturfolk, ja en Tid endog Ægypten, og det blev Perserne, som efter de mesopotamiske Rigers Undergang mest direkte overtog den kulturelle Arv, disse Riger havde efterladt sig. Særlig mærkbart er dette paa Kunstens Omraade, hvor Perserne dog ogsaa modtog Impulser baade fra Ægypten og Forasien og fra Grækenland.

Ligesom i den kinesiske og den assyrisk-babyloniske Religion træffer man ogsaa i den persiske Forestillingen om to Slags overnaturlige Kræfter, der bekæmper hinanden, det gode Princip, Lysets og Sandhedens Magt, og det onde Princip, Mørket og Løgnen. Øverst blandt de gode Aander rangerer Ahuramazda (Ormuzd), medens de onde Aanders Anfører er Ahriman. Fra ældre Tid har man flere Vidnesbyrd om, at der tillagdes Guder og Aander legemlige Egenskaber, f. Eks. forestillede man sig Ahriman som en Øgle, men efterhaanden blev de mere og mere æteriske Væsener, deres legemlige Form forflygtigedes, medens det moralske Modsætningsforhold mellem godt og ondt blev det dominerende Grundtræk i Gudetroen, saaledes som den udformedes af den persiske Religionsstifter Zarathustra (eller med den græske Form Zoroaster).

Fra den gamle Periode kendes kun faa persiske Billedværker, og først Berøringen med de Nabolande, som kulturelt stod højere, satte Fart i den kunstneriske Udøvelse. Et Højdepunkt naaede den under de store Konger, som opførte eller i hvert Fald paa-begyndte Opførelsen af en Række store Paladser rundt om i Riget, bl. a. i Persepolis og Susa. Det var ikke blot Teknikken — f. Eks. Reliefplastik, Anvendelse af emaillet Tegl til Vægdekorationer,

12. Relief fra Persepolis, forestillende en Sfinks. (Fra Carsten Niebuhrs Værk om hans Rejse til Arabien, Bd. 2, 1778.)

Gravering af Seglcylindre — som Perserne lærte af deres Naboer, ogsaa Motiverne viser stærk Paavirkning udefra, især fra Mesopotamien. Saaledes træffes *Sfinksen* i oldpersiske Stengraveringer, og i Form af en vinget Tyr med Herskeransigt kendes den som Dørvogter i Xerxes' Palads i Persepolis. Ogsaa *Griffen* med Løve- eller Ørnehoved er et hyppigt Motiv, f. Eks. i de Kampscener, som efter assyrisk-babylonisk Forbillede udførtes til Forherligelse af Kongen, der ses at støde sit Sværd i Udyret. Nye Momenter er dog kommet til, idet Fabeldyret nu har faaet et Horn i Panden og er blevet udstyret med Skorpionhale. Hornmotivet er i det hele taget i persisk Kunst karakteristisk for de dæmoniske Skabninger, der repræsenterer det onde Princip, og skal vel opfattes som et Tegn paa Kraft og Styrke, men forøvrigt er det et almindeligt Træk hos mange Folk, at onde Aander udstyres med Horn — vor egen Fanden med Horn og Gedebukkeben er jo et Eksempel i samme Retning. Fra de mesopotamiske Billeder har Perserne utvivlsomt hentet det Træk, at de hornede Væsener ofte fremstilles eenhornede; Tyre, vingede eller uvingede, med et Horn midt i Panden kendes saaledes fra Susa og Persepolis, og her møder vi altsaa atter *Enhjørningen*. Sandsynligvis er det den persiske Enhjørning, der har været Aarsag til Enhjørning-Sagnets Videreførelse til den klassiske Oldtids Folk; i al Fald er det givet, at Grækeren Ktesias, som le-

vede omkr. 400 f. Kr., og som tilbragte 17 Aar i Persien, først som Krigsfange og senere som Perserkongens højt ansete Livlæge, har bragt Beretningen om den persiske Enhjørning med til sit Hjemland, antagelig dels under Indtryk af de billedlige Fremstillinger, han har set, dels fra de gængse æventyrlige Fortællinger, han har hørt om Dyret, og i hvilke ogsaa Træk laante fra Næsehornet er iblandet.

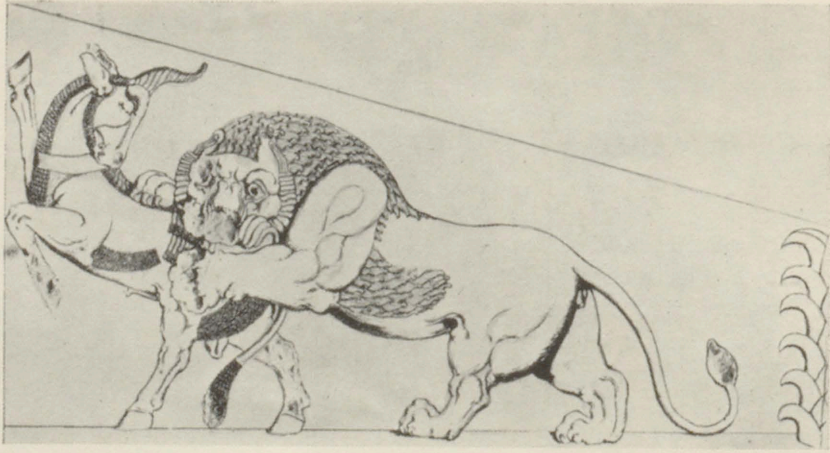
En mærkelig Form for Enhjørning kendes fra den persiske Litteratur under Navnet »det trebenede Æsel«. Mest udførligt beskrives det i det mytologisk-teologiske Værk Bundelesh, der er skrevet i det mellempersiske Sprog Pehlevi. »Dette Æsel«

— hedder det — »har tre Fødder, seks Øjne, ni Munde, to Øren og eet Horn. Det er hvidt af Farve og æder himmelsk Føde (d. v. s.: intet) . . . med sine seks Øjne ser det alle, som udøver onde Gerninger, og slaar dem«. Hele Dyret er saa stort som et Bjerg og dets Fødder saa enorme, at tusind Faar kan lejre sig under dem. Dets Horn har gyldne Huller, af hvilke mindre Horn vokser frem. Med Hornet ødelægger det alle onde Dyrs Anslag, men dets vigtigste Opgave er dog at holde Vandet rent. Dukker det Hals og Øren i Vandet, kommer Havet i Oprør; naar det udstøder et Skrig, bliver alle nyttige Vanddyr drægtige, hvorimod de skadelige taber deres Foster, og naar det urinerer i Havet, renses Vandet.

Af denne Beskrivelse fremgaar det noksom, at denne trebenede Enhjørning ligesom dens Fæller i andre Lande hører til paa de gode Magters Side og er skabt til Menneskets Held og Lykke. Forøvrigt omtales i Bundelesh ogsaa en anden Enhjørning, en Slags Gedebuk med et stort Horn; den »ynder at holde til paa særlige Bjerge ligesom Hesten«.

13. Konge i Kamp med et eenhornet Dyr med Skorpionhale. (Relief fra Persepolis.)

14. Enhjørning overfalder af en Løve. (Relief fra Persepolis.)

Ligesom Babylonierne har ogsaa Perserne Fremstillinger af *Dragekampe*, og de findes saavel i Skulpturen som i Litteraturen. En »Drage« eller et Uhyre ved Navn *Azhi Dahāka*, en menneskelignende Drage med to Slanger voksende frem fra Skulderen, beskrives saaledes i en af de ældste Myter, der er bevaret om Dragekampe, nemlig i den gammel-persiske Religionsbog Avesta, og Beretningen lever videre i forskellige Legender, hvoraf det fremgaar, at Dragen er en Konge, som efter at have hersket i tusind Aar besjres og lænkes under det udslukte Vulkanbjerg Demavend, hvor han skal leve til Verdens Ende. Skikkelsens Uhygge forøges ved, at de to Slanger siges at blive fodret med Menneskehjerner. I andre Fortællinger er Dragen udstyret med Horn eller endog blevet til et Uhyre med Stenhænder. Der er næppe Tvivl om, at Skikkelsens Udformning er sket under Indflydelse af babyloniske Guder og Dæmoner.

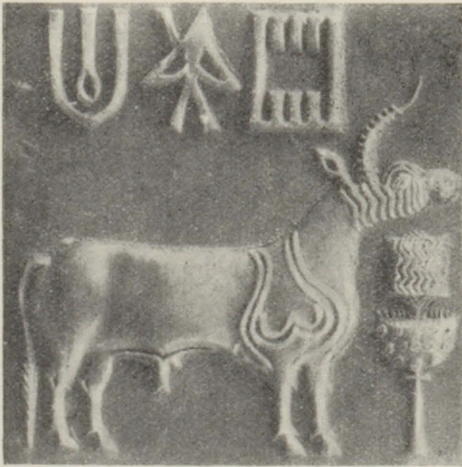
Denne Drage er ikke det eneste menneskeagtige Fabelvæsen, der forekommer i de ældre persiske Skrifter. Et Sted omtales saaledes et halvt menneskeligt Blandingsvæsen, nemlig en Skabning, hvis Overkrop er som hos et Menneske, medens Resten af Kroppen er som en Okses, altsaa noget i Retning af Kentauren og sandsynligvis stammende fra den babyloniske Form. Denne Skabning har efter de persiske Forestillinger sit Hjem ved Havet og gyder stadig indviet Vand i dette, hvorved mange skadelige Dyr dræbes. Endogsaa det første Menneske, Urmennesket, som efter Persernes

Opfattelse var opstaaet af den første levende Skabning, Urtyren, der rummede Kimene til alt levende, har et vist fabelagtigt Præg, for saa vidt som det paa een Gang er Mand og Kvinde; først af dets Sæd udviklede det første Menneskepar sig. Lignende Tanker genfindes forøvrigt hos Jøderne, der sandsynligvis har overtaget dem fra Grækerne. I al Fald fortæller Platon i »Symposion«, at det første Menneske var tvekønnet, men af Zeus blev delt i to Halvdele, som derfor længes efter hinanden. Til Grund herfor ligger ikke nogen Viden om den Kendsgerning, at ethvert Foster paa et meget tidligt Stadium er tvekønnet, men maaske en Forestilling om, at det tvekønnede Væsen er mere primitivt end det særkønnede, og at de to Køns Forening ved Kopulationen kan forespejle en Slags Genforening af to adskilte Halvdele.

For nu at vende tilbage til de egentlige Fabeldyr vil vi nævne de to vældige Fisk, som er skabt af Ahuramazda, og af hvilke den ene er det største af alle levende Væsener, medens den anden er Hersker over alt levende i Vandet, lignende Forestillinger som dem, vi senere skal se knyttet til det mægtige Vanddyr hos Jøderne, Leviatan (S. 51). Ogsaa blandt Fuglene findes flere, som i de persiske Myter er udstyret med overnaturlige Egenskaber; særlig optræder nogle af dem udstyret med Taleevne, f. Eks. den guddommelige Fugl *Karsiptar*, der »taler avestisk i Fuglenes Sprog«. En anden mærkelig Fugl er den udødelige *Amru*, som under forskellige Navne kan følges helt fra den persiske Oldtid op gennem Tiderne. En af Myterne om den fortæller, at der ved Havets Bred vokser et Træ, som hvert Aar skyder tusinde Grene, og som kaldes Alfrø, fordi det bærer Frøene til alle nyttige Ting. Saa snart disse Frø er modne, kommer Fuglen og sætter sig i Træet; den ryster nu Grenene, saa at Frugterne falder ned og med Havvandet føres rundt til hele Jorden. Man kunde fristes til at tro, at der til Grund for dette Sagn kan ligge visse Erfaringer om Fuglenes og Vandets Betydning som Spredere af forskellige Frugters Frø. Hos den store persiske Digter Firdausi, hvis Tusindaarsfest fejredes for nogle Aar siden, omtales ogsaa denne Fabelfugl, og her er den Fosterfader til Helten Zal, Fader til Helten Rustem. Den synes at være identisk med Kæmpefuglen Rok, som vi vil træffe paa i de arabiske Æventyr, og maaske ogsaa med den vældige Garuda, der omtales i indiske Myter.

INDIEN

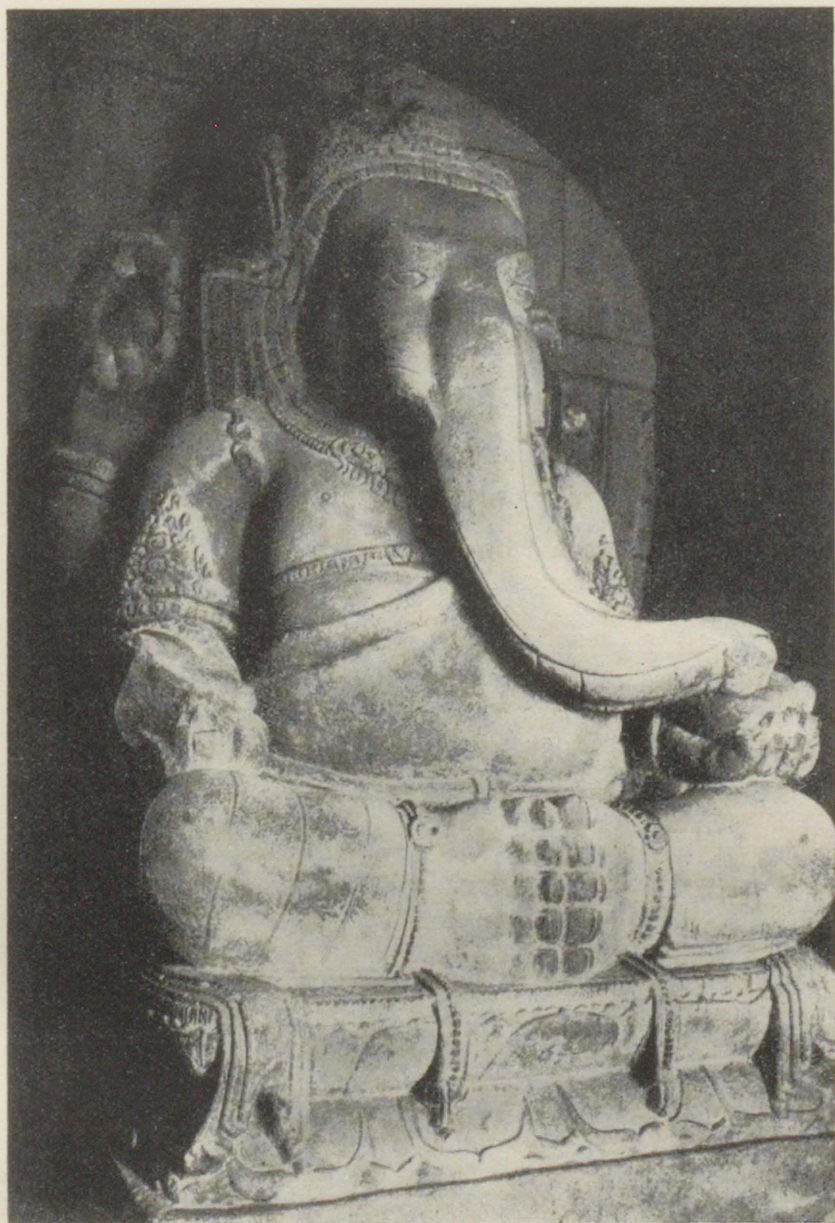
DA Arierne i det andet Aartusinde f. Kr. paa deres Vandring naaede Indien, stødte de her paa en gammel Kultur, som man først i de aller seneste Aar har lært at kende gennem Udgravninger i Landskabet Sindh i Indusdalen i det nordvestlige Forindien.

15. Enhjørning paa en Seglcylinder, der stammer fra Mohenjo-daro i Indusdalen.

Denne Kultur synes i Ælde at kunne kappes med den ægyptiske og sumeriske, idet den antagelig naar tilbage til henved Aar 5000 f. Kr., men dens Blomstringstid har været Seklerne omkring Aar 2000. Dens Bærere har sikkert været dravidiske Folk, som endnu i ret ublandet Form lever i visse Egne af Forindien. Det Landskab, hvori de udgravede Byer ligger, er i vore Dage ørkenagtigt og goldt, men har i hine fjerne Tider været frugtbart og rigt paa Plante- og Dyreliv. Fundene

viser, at det gamle Kulturfolk har haft en højt udviklet Kunst; der er fremdraget smukke Skulpturer baade af Mennesker og Dyr og en Mængde Segl med indgraverede Figurer. Adskillige af disse forestiller virkelige Dyr, saasom Tigere, Elefanter, Næsehorn og forskellige Slags Okser, men der er ogsaa Fabelvæsener, Blandingsformer af Dyr og Mennesker, der minder om de babyloniske. Et af de Dyrebilleder, man oftest træffer, er en Slags Enhjørning, en Tyr eller maaske snarere en Blanding af Tyr og Antilope med et stort Horn i Panden; af den Hyppighed, hvormed den er benyttet som Motiv,

16. Ganeça, Guden med Elefanthoved. (Skulptur fra Java.)

tør man slutte, at den har været populær i Befolkningen. Om Enhornetheden skyldes Profilstillingen, eller om man virkelig har villet gengive et enhornet Dyr, er lige saa usikkert her som ved de tilsvarende assyriske-babyloniske Skabninger; kun saa meget kan siges, at der ogsaa er Eksempler paa, at Okser, skønt set fra Siden, er afbildet med to Horn.

Da dette blomstrende Kulturrige erobredes af de ariske Folkeslag, gik det, som det plejer at gaa: de nye Herskere tiltvang sig ganske vist Magten, men blev selv erobret af den gamle Kultur, som de forefandt — paa samme Maade gik det jo Romerne med den græske Kultur, og saaledes vil det antagelig ogsaa gaa Japannerne med den kinesiske. Et Rige kan synke i Grus, men en gammel, dybt rodfæstet Kultur med hundreaarige Traditioner vil ad mangfoldige Veje fortsætte sit Liv og virke ind paa det erobrende Folks Udvikling, saa at Kontinuiteten aldrig helt brydes, hvormeget der end kan gaa i Løbet. Der er da heller ingen Tvivl om, at de religiøse Forestillinger, som fandtes i Indien i historisk Tid, og som til Dels lever endnu i vore Dage i de lavere Befolkningslag, rummer Elementer, der gaar tilbage til den gamle dravidiske Kultur; det gælder saaledes efter al Sandsynlighed om Troen paa, at Bjerge, Floder, Dyr, Træer o. s. v. er besjælede, guddommelige eller dæmoniske Væsener, og at Verden i det hele taget er opfyldt af Smaaguder og dæmoniske Væsener af underordnet Karakter, over hvilke de store Guder og Dæmoner rager op, en Tro, hvorom Indernes gamle episke Digterværker, Mahabharata o. a., indeholder mange Vidnesbyrd.

I en saadan Opfattelse maatte der ligesom hos Kineserne blive en god Jordbund for Dannelsen af alskens Fabeldyr og andre overnaturlige Væsener. Selv de store Guder tænkes i Besiddelse af fantastiske Skikkelser; Skaberen Brahman har f. Eks. fire Hoveder og fire Arme, medens Vishnu, Opretholderen, har fire Arme og i sine talrige Inkarnationer kan optræde bl. a. som Vildsvin med een Hugtand eller som Tyr med to eller flere Horn; det tredje Medlem af de store Guders Kreds, Ødelæggeren Çiva, har midt i Panden et tredje Øje, der udsender den Flamme, som skal fortære Verden.

En Søn af Çiva, der bar Navnet *Ganeça*, og som stammer fra nyere Tid, eftersom han ikke omtales i den ældre Litteratur, giver ikke de andre Guder noget efter med Hensyn til fantastisk Ydre. Han er et Blandingsvæsen med Menneskekrop og med et Elefanthoved, der kun har een Stødtand, og han ledsages af eller sidder paa en Rotte. Han er de gode Raads og Paafunds Gud og

beskytter Lærdom og Litteratur, men han har ogsaa Interesse for Bordets Glæder og fremstilles derfor med en velnæret Mave. Elefanhovedet skal antagelig symbolisere hans gode Aands-evner, medens Rotten vel hentyder til Evnen at kunne klare sig i en snæver Vending. Nogle Myter fortæller, at Ganeça var født med et Menneskehoved, men mistede det, da en Gud, over hvem der hvilede en Forbandelse, saa paa ham; Vishnu foer da straks af Sted, bemægtigede sig Hovedet af en sovende Elefant og satte det paa Drengen; senere skændkede han dog Elefanten et nyt Hoved. Sin ene Tand mistede Ganeça ved, at en Gud, der besøgte ham, huggede den af, ogsaa en Følge af en Forbandelse. Men snarere er Tanddefekten maaske fremkommet under Paavirkning af den oldpersiske Kunsts mange enhornede Dyreskikkelser, thi der foreligger i det hele adskillige Vidnesbyrd om en saadan Paavirkning, hvortil der var rig Anledning, da det nordvestlige Indien i et Par Hundrede Aar, lige til Perserrikets Undergang, stod under Perserne.

Ligesom hos disse findes i de ældre indiske Kilder den Opfattelse, at det første Væsen paa een Gang var Mand og Kvinde. Det opstod af Havet i Kaostidens Mørke og lignede en Mand. »Det omfattede baade Kvindens og Mandens Væsen, der var sammenslynget i det. Det spaltede dette sit Væsen i to Dele; deraf opstod Mand og Hustru. Derfor bliver enhver Mand ligesom en Halvdel, og derfor udfyldes den manglende Halvdel af Kvinden. Han forner sig med hende; saaledes avles Mennesker«.

Det vidt udbredte Mytemotiv, *Dragekampen*, som vi allerede flere Gange har truffet Eksempler paa, genfindes ogsaa hos Inderne.

17. Garuda. (Skulptur fra et buddhistisk Kloster.)

I den ældste af de hellige Bøger Vedaerne, Rigveda, er det Krigerguden Indra, en rødskægget Kæmpe, der svarer til Nordboernes Thor, som med sin Kølle »Tordenkilen« efter en haard Kamp knuser Hovedet paa Dragen eller Slangen, som har bemægtiget sig Vandene og dermed fremkaldt Tørke og Misvækst. Ved Dragedrabets befriedes Vandene, saa at de atter kunde frugtbargøre Jorden.

18. Siddende Naga, set fra Ryggen; foroven to Brilleslangehoveder. (Freskobillede i en Hule i Indien.)

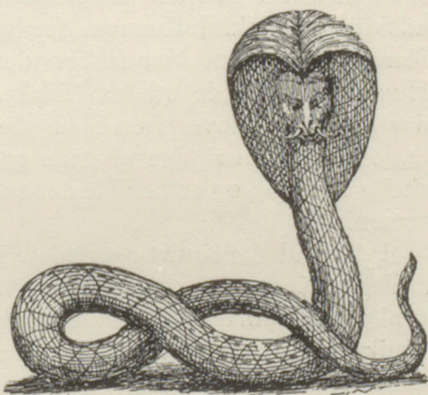
Selve Billedet af den indiske Dragekamp stemmer overens med Persernes (S. 42), og den Anskuelse, at Drager hersker over Himlens Vand, er, som vi har set (S. 18), navnlig blevet udformet hos Kineserne, men forøvrigt træffer vi ogsaa hos et Folk fra et helt andet Himmelstrøg, hos Pueblo-Indianerne i Mexiko, den samme Opfattelse, at Regnguden, som hersker over Vand og Regn, har Skikkelse af en drageagtig Slange (Fig. 35, til venstre).

Den før nævnte Krigergud Indra har erhvervet en Del af sine Kæmpekræfter ved at nyde en berusende Drik Soma, som han sætter stor Pris paa, og som er røvet fra den »tredie Himmel« og bragt til Jorden af Kæmpefuglen *Garuda*. Denne Fabelfugl er af guddommelig Natur og Oprindelse, og selvom den under-

tiden omtales som en Ørn eller Falk, fremstilles den dog som et Blandingsvæsen af Menneske og Fugl, med menneskelig Krop og Lemmer og med Hoved, Næb, Vinger og Kløer som hos Ørnen. Vingerne er røde, Kroppen gylden, dens Flugt saa hurtig som Vindens eller Tankens; »ingen Fugl kan i Fart maale sig med *Garuda*, saa lidt som *Æslet* i Hurtighed kan maale sig med *Hesten*«. Alt bliver slaaget med Rædsel, naar *Garuda*, Fuglenes Konge, den første blandt Fugle eller kort og godt »Fuglen«, med udspilede Kløer og Vinger saa store som to Byporte styrter sig ned fra Himlen under et Vingesus saa voldsomt, at Skovens Træer fejles mod Jorden, og Havet kommer i Oprør. Denne Karakteristik viser *Garudas* Slægtskab med en anden, endnu mere kendt Fabelfugl,

Arabernes Rok, hvis Kræfter er saa store, at den kan bære en Elefant saa stor som et Bjerg. Det var paa Garuda, at Vishnu — som foran fortalt — fløj af Sted, da han i en Fart skulde skaffe Ganeça et Elefanhoved i Stedet for det mistede Menneskehoved. Ogsaa en anden Gud, Krishna, benytter Garuda, naar han i et Nu skal føres langt bort, og baade ham og Vishnu støtter den i deres Kampe, for efter endt Tjeneste at drage tilbage til sit Hjem »ved det østlige Hav«. Naar Garuda opfattes som Vishnus vingede Bærer, stammer dette rimeligvis fra den ældre Skikkelse, »Solfuglen«, en Figur, som ogsaa forbindes med »hans kære Søn, Paafuglen med de skønne Fjer«. Paafuglen opstod nemlig af en Fjer, Garuda engang ofrede, og et gennemgaaende Træk i Kæmpefuglens egen Karakteristik er, at den er »en Fugl, som har smukke Fjer, og som æder Slinger«; disse har den nemlig faaet anvist til Føde, og Slingerne har da ogsaa i Garuda en Dødsfjende, som fortærer dem, hvor den kan komme af Sted med det. Indiens Myteverden kender ogsaa andre Rok-agtige Fugle i Slægt med Garuda og desuden en Slags *Sirener* med smuk Stemme og med Menneskeansigt; de opsamler de afsjælede Legemer af visse Væsener og »begraver dem i Huler«.

Lige saa ildesindet som Garuda er mod Slingerne, er den mod sine Halvbrødre, *Naga'erne*, en Art slangeagtige, halvt guddommelige Væsener, som bor i Underverdenen eller i Jordens Vande, og som har spillet en stor Rolle i indisk Folketro og Poesi lige fra de ældste Tider til vore Dage. De bor i stor Herlighed og Luksus paa Bunden af Have eller Søer og Floder og ejer mange Kostbarheder, er altsaa en Slags Skattevogtere, ligesom Dragerne i den kinesiske og europæiske Opfattelse ofte er det. I Reglen forestiller man sig *Naga'erne* som en Art Brillislanter, der dog efter Behag kan antage menneskelig Skikkelse, hvilket de ynder at gøre. Af Natur er de milde og venlige, men naar de tirres, bliver de frygtelige. Myten om *Naga'erne* fore-

19. Brillislange med menneskelignende Ansigtstræk. (Fra F. E. Brückmanns Rejsebreve 1742.)

kommer ikke i Vedaerne, men synes at have sin Oprindelse i Folketroen, hvorfra den senere er bleven accepteret af den brahmanske Religion. I de buddhistiske Egne Nord for Indien opfattes de ofte som en Slags Regnguder; »naar den store Naga«, hedder det f. Eks., »faar Regnen til at falde, kan alene Havet rumme denne«. Som tidligere omtalt (S. 17), har Naga'erne i denne Egen-skab influeret paa den kinesiske Regngud Dragen og laant denne adskillige Træk. I Kunsten fremstilles de enten som almindelige Slinger eller som Mennesker, der har to eller flere Brilleslange-Hoveder voksende ud fra Nakken, eller endelig som Mennesker, der bagtil gaar over i en Slangebakrop. I senere Tid gengives de undertiden som rigtige vingede og skæklædte Drager med menneskelig Forkrop og et Par Hesteben, et højst besynderligt Blandingsvæsen.

I den indiske Kunst optræder flere andre Fabeldyr som Motiver, saaledes Kentaurer og vingede Okser eller Løver, men de er sandsynligvis importerede fra Vestasien eller — for de vingede Dyrs Vedkommende — fra Grækenland og er altsaa af ret sen Oprindelse. Ogsaa det frygtelige indiske menneskeædende Dyr, Martichoras (S. 91), skyldes græsk Fantasi.

PALÆSTINA

OMKRING Midten af det andet Aartusinde f. Kr. eller lidt senere trængte nomadiserende semitiske Befolkningsselementer, Kvæghyrder, ind i Jordanlandet Kanaan fra de omliggende ørkenagtige Egne; efterhaanden forenedes de indvandrede spredte Smaasamfund til Stammer, der bevarede et vist Fællespræg og en Følelse af Samhørighed paa Grund af deres ensartede Oprindelse, og saaledes lagdes Spirerne til det Folk, der kaldes Israel.

Den semitiske Indvandring førte et Nomadefolk ind i et Land, hvor forskellige Kulturer mødtes. Geografisk set er Kanaan et Grænseland mellem Havet i Vest og Ørkenen i Øst, og gennem det gaar Hovedvejene mellem Ægypten i Syd og Kulturlandene i Syrien, Lilleasien og Mesopotamien. Det er derfor ikke mærkeligt, at den vigtigste Kilde til Oplysning om Israels Kultur i ældre Tid, det Gamle Testamente, indeholder adskillige Vidnesbyrd om Kulturindflydelser fra flere forskellige Sider. Her genfindes f. Eks. den babyloniske Skabelsesmyte i Fortællingen om, at Verden blev til ved, at Jahve kæmpede med Kaoshavet og spaltede det og saaledes bragte Orden og Lovbundethed til Veje. Denne Kamp fremstilles hos Babylonierne som en Kamp med og Sejr over en Drage, Tiamat, der i Biblen er blevet til Rahab eller *Livjatan* (Leviatan): »Mon Du ej kløvede Rahab, gennembored Dragen, mon Du ej udtørred Havet, Stordybets Vande?«. Kampen antages at symbolisere Lysets Strid med Mørket og fortsættes uden Ophør; Kaos truer stadig, og Livjatan ligger altid paa Lur i Havets Dyb — »Livjatan, som Du danned til Leg deri« — og Dragen maa nedkæmpes. »Paa hin Dag hjemsøger Herren med sit haarde, vældige, stærke Sværd Livjatan, den flugtsnare Slange, Livjatan, den bugtede Slange, og ihjelslaar Dragen i Havet«.

Forestillingerne om Vandenes Kaosuhyre har givet Anledning

til, at dens Navn er blevet overført paa store, frygtindgydende Vanddyr. I Jobs Bog gives der saaledes en Skildring af Livjatan, der — omend poetisk udsmykket — ingen Tvivl lader tilbage om, at den er bygget over Nilens Krokodille. Den danske Bibeloversættelse fra 1932 siger da ogsaa: »Kan du trække Krokodillen op med Krog og binde dens Snude med Snøre?« Undertiden bliver Dragen Betegnelse for Fjenden, f. Eks. Symbol paa den ægyptiske Konge Farao, Ægypten eller dets Magt, som naar det hedder: »Se jeg kommer over Dig, Farao, Ægyptens Konge, du store Drage, som ligger midt i Dine Strømme, og som siger: Nilen er min, jeg har skabt den selv«. Ogsaa her ligger det nær at tænke paa Krokodillen som det Dyr, Dragemotivet er knyttet til.

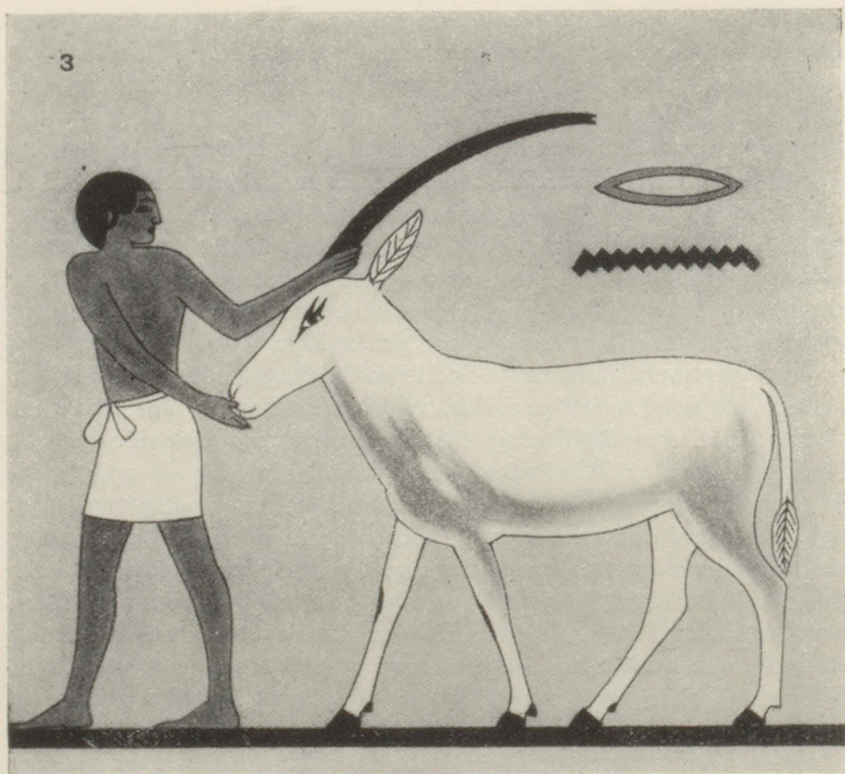
I den senere jødiske Litteratur bliver Livjatan et fantastisk Søuhyre af enorme Dimensioner, og efterhaanden gaar Ordet over til at betyde ethvert stort Havdyr, f. Eks. Hvalen, og anvendes figurligt som Navn paa store Skibe, ja overføres til sidst til alt stort og mægtigt. Talmud, to litterære Værker, der blev til i lærde jødiske Kredse i Løbet af de første fem Aarhundreder e. Kr., omtaler baade en hanlig og en hunlig Livjatan, som er saa umaadelig store, at Hunnen danner en Kreds omkring Jorden. For at disse Uhyrer ikke skal formere sig og derved ødelægge Verden, har Gud kastret Hannen; Hunnen har han derimod maattet dræbe, da dens Gejlhed var saa stor, at det for at undgaa, at den forplantede sig, ikke var tilstrækkeligt at nedsætte dens Kønsdrift. Det saltede Kød af den dræbte Hun opbevares for paa den yderste Dag at kunne tjene til Føde for de fromme. Ogsaa andre Steder, f. Eks. i de jødiske Sagn, findes den Forestilling, at Livjatan engang skal opædes af de troende ved det store Gæstebud i Paradiset.

Det er ikke alene Livjatan, der efter Sagnene skal ædes paa Dommedag. Denne Skæbne maa den dele med sin Pendant paa Landjorden, *Behemot*, Kongen over Landdyrene. I Biblen er dette Ord dog endnu næppe Betegnelse for et Fabeldyr, men blot et Navn for Flodhesten, som i gamle Dage levede i Ægypten neden for Nil-Katarakterne ved Assuan, Grækernes Syene. I Jobs Bog ophøjes dette kraftige og frygtindgydende Dyr imidlertid til Lar 1-dyrenes Fyrste: »Se Nilhesten!... den er Guds ypperste Skabning, skabt til at herske over de andre«. I Talmud, hvor Overdrivelser er hyppige, svulmer ogsaa Behemot op og bliver til et fantastisk Landuhyre, der daglig afgræsser tusinde Bjerge, som dog hver Nat dækkes med frisk Grønsvær, for at Dyrets kolossale Graadighed ikke skal ødelægge Verden. Dets Tørst staar Maal

med Sulten; det kan paa een Gang drikke alt det Vand, som Jordan samler i et halvt Aar. Der findes to Behemot'er, en Han og en Hun, og ligesom Tilfældet er med Livjatan, er Hannen blevet kastreret, og Hunnen er vel ikke blevet dræbt, men dog berøvet Kønndriften. I den middelalderlige jødiske Litteratur findes en Beretning om, at Jordens to mægtigste Dyr, Livjatan og Behemot, skal mødes i en Tvekamp, som ender med, at begge saares dødeligt. Mærkeligt nok findes der i Syrisk et Ord behmot som Betegnelse for en Kæmpefugl; her maa altsaa Dyret fra Jobs Bog være blevet forvandlet til en Fugl. I moderne Sprogbrug er Ordet blot Betegnelse for et meget stort og stærkt Dyr.

Den gammeltestamentlige Religion knæsatte som bekendt det Princip, at der kun er een Gud, og at denne er et rent aandeligt Væsen; med ubøjjelig Strenghed haandhævedes derfor den Lov, at Gudsdyrkelsen er billedløs, og det forbødes at tilbede noget som helst andet, det være sig et Væsen, en Naturkraft eller et Naturfænomen; kun den ene, usynlige Gud maatte tilbedes. Dermed var Vejen spærret for den Frembringelse af mere eller mindre fantastiske guddommelige Skikkelser, som vi har truffet hos de tidligere omtalte Folk. Selv i Biblen lader der sig dog efterwise Rester af en oldsemitisk Dyrekultus, som naar man i Dan og Betel tilbad Guldkalve, eller naar der tales om »Præster for Offerhøjene og Bukketroldene og Tyrekalvene«, eller det forbydes at ære de bukkelignende Dæmoner. Og i den jødiske Folketro huserede Dæmonerne ganske som i anden Folketro, og ligesom Babylonierne antog Jøderne, at deres Hjemsted var Ørkenen, der for Israeliten — skønt han selv oprindeligt stammede derfra — efterhaanden var kommet til at staa som et ugæstmildt og forbandet Sted.

Et andet Levn fra den Tid, da Dyrekultus var almindelig, er Forestillingen om, at nogle Guder og Dæmoner har Horn; efterhaanden som det overjordiske Væsen befries for sin Dyreham og tilsidst antager rent menneskelig Skikkelse, bevares kun Hornene som Tegn paa de overnaturlige Egenskaber. Ogsaa hos Jøderne finder vi saadanne Forestillinger, saaledes i den *Enhjørning*, som omtales i Daniels Bog: »Bukken havde et anseligt Horn i Panden«. Den er sikkert, ligesom Gengivelsen af Ordet Re'em ved »Enhjørning« i de ældre Bibeloversættelser (S. 37), opstaaet under Paa-virkning af de mesopotamiske Profilbilleder af en Okse, antagelig Uroksen. I den danske Bibel oversættes Re'em nu ved Vildokse; f. Eks. hedder det i Jobs Bog: »Er Vildoksen villig at trælle for Dig, vil den staa ved Din Krybbe om Natten?« I Talmud

20. Ægyptisk Vægmaleri, forestillende en Oryxantilope set fra Siden.

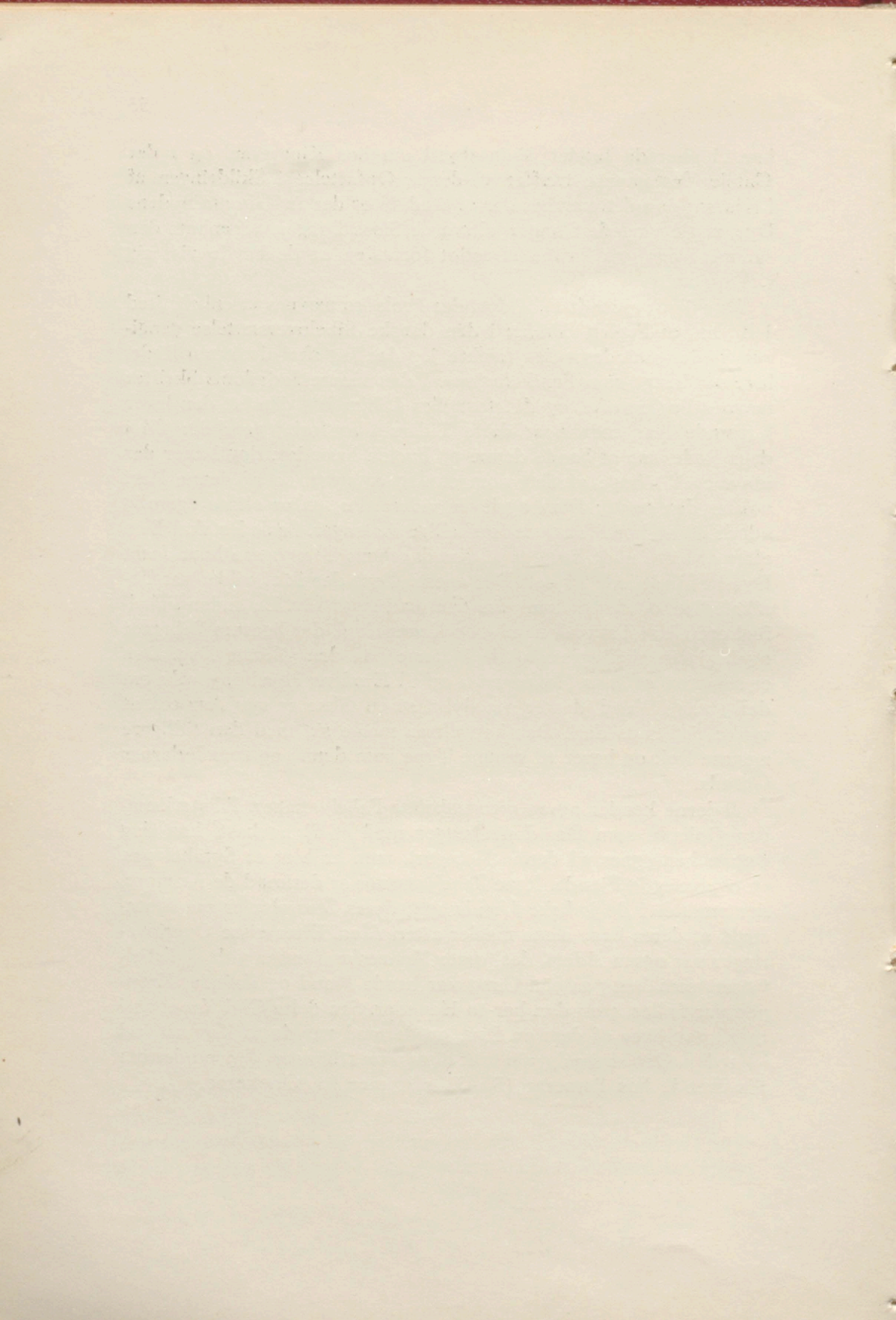
vokser Enhjørningen naturligvis til et kæmpemæssigt Dyr, der rager helt op i Skyerne. Desuden omtales der her en enhornet Okse: »Den Okse, som Adam, det første Menneske, havde ofret, havde kun eet Horn i Panden«; ligeledes omtales en Slags Hjort med eet Horn, muligt en Antilope af Slægten Oryx, der ogsaa paa ægyptiske Vægmalerier er fremstillet med eet Horn, ligesom den hos Aristoteles (S. 104) skildres som enhornet.

Er saaledes Forestillingen om Enhjørningen Rester af en tidligere Dæmon-Tro, gælder dette sandsynligvis ogsaa om den onde og listige *Slange*, der forledte de første Mennesker til deres skæbnesvangre Ulydighed mod Gud; det er meget troligt, at vi her staar overfor en Udløber af en ældgammel Opfattelse af Slangen som et dæmonisk Dyr, en Opfattelse, der findes hos mange andre Folk, og som i den senere Jødedom og i Kristendommen gør Slangen til et Sindbillede paa den Onde selv. Slægtskabet mellem Slanger og Drager

har vi allerede fundet Vidnesbyrd om hos Kineserne, og i det Gamle Testamente træffer vi denne Opfattelse i Skildringen af Livjatan; desuden nævnes der et Sted, hvor der er Tale om Sydens Dyr, nogle vingede Slanger, altsaa en Slags Drager, aabenbart den samme Slags, om hvilke Herodot fortæller, at de havde vist sig i Ægypten.

Et andet velkendt Fabeldyr, der ligeledes nævnes et enkelt Sted i Biblen, er Fuglen *Føniks*; i den danske Bibeloversættelse gengives Stedet saaledes: »Saa tænkte jeg da: Jeg skal dø i min Rede, leve saa længe som Føniksfuglen«. I den senere Jødedoms Skrifter nævnes Fuglen ofte, og det fortælles f. Eks. om den, at den lever i tusinde Aar, men naar dette Tidsrum er forbi, gaar der Ild i dens Rede, saa at baade denne og Fuglen brænder; dog bliver der saa meget tilbage af den, som et Æg er stort, og af denne Rest vokser den paany frem og lever videre. Fuglen er altsaa egentlig udødelig, og hertil angives forskellige Aarsager. Saaledes skal Eva, efter at have nydt Frugten af Kundskabens Træ, ogsaa have faaet Dyrene til at æde af det. Det eneste Dyr, der ikke vilde, var Føniksfuglen, og derfor lønnedes den med evigt Liv. En anden Fabel-fugl omtales i Talmud, nemlig en Kæmpefugl, der ligesom Behemot og Livjatan skal spises af de fromme paa den yderste Dag. Den er saa stor, at dens Hoved naar op til Himlens Hvælving, selv om den staar i Vand, der er saa dybt, at en Økse er syv Aar om at synke til Bunds deri. Den kan altsaa maale sig med den tidligere nævnte Rok og hører til samme Type som denne og som Indernes Garuda.

Jøderne kender ogsaa *menneskelige* Fabelvæsener. Filisterkæmperen Goliath, som David nedlægger med et Slyngekast, kan dog næppe henregnes til denne Kategori, men er blot et Symbol paa en overmægtig Fjende. Rene Fabelvæsener er derimod de Kæmper, der omtales i de jødiske Urtidssagn; deres Størrelse er saa fantastisk, at deres Laar alene maaler atten Alen. Efter visse Overlevelseringer var ogsaa *Adam*, det første Menneske, for saa vidt et Fabelvæsen, som han paa een Gang var baade Mand og Kvinde; Kroppen var fælles, men den bar to Hoveder. Saa delte Gud Kroppen i to og gav hver af dem en Ryg, og dermed var de to Køn sat ind i Verden. Det er sandsynligt, at disse Forestillinger, der minder om tilsvarende hos Perserne (S. 43), stammer fra Grækerne.

FABELVÆSENER HOS ÆGYPTERNE

NILDELTAET og det brede, frugtbare Dalstrøg omkring Nilens nedre Løb var Hjemstedet for den ægyptiske Kultur, der i Ælde kan kappes med Mesopotamiens og de andre forasiatiske Egnes. Hvor Kulturen gaar længst tilbage i Tiden, er vanskeligt at afgøre; det taber sig i Forhistoriens Mørke. Men den ægyptiske Oldtidskultur er grundigere gennemforsket end de andre Landes, og man kender ogsaa den religiøse Opfattelse af Naturen langt tilbage i Tiden. Paa sine ældste Stadier har denne Opfattelse ikke adskilt sig fra den, vi paa tilsvarende Stadier kender fra Kineserne, Inderne og flere andre Folk. Der har alle Steder været den samme Tro paa, at Naturen er levende og besjælet, og som Følge deraf den samme Dyrkelse af Naturgenstande, Bjerge, Planter, Dyr o. s. v., som ogsaa — under Navnet Fetichisme — kendes fra primitive Folks Religion i Nutiden. Et Udslag af denne Tro er den ægyptiske Dyredyrkelse, der var baseret paa den Anskuelse, at de guddommelige Væsener havde taget Ophold i Dyr, f. Eks. Tyre, Krokodiller, Slanger o. s. v. Efterhaanden antog de store Guder dog menneskelig Skikkelse, men Rester af den mere primitive Opfattelse bevaredes i den Skik i billedlige Gengivelser at fremstille Guden som et Menneske med Dyrehoved, nemlig Hovedet af det til den paagældende Gud knyttede hellige Dyr. Saaledes opstod de ejendommelige ægyptiske Gudeskikkelser med Kohoved, Krokodillehoved, Fuglehoved o. s. fr. Særlig omstridt har Guden *Sets* Hoved været. Det er blevet udlagt som Hovedet af forskellige Pattedyr, f. Eks. Okapien, men der kan næppe være Tvivl om, at det — som fremstillet af den danske Zoolog Ad. S. Jensen — er Giraffen, som har været Forbilledet for det Dyr, der har været viet denne Gud. Gudehovedets »Ører« maa i saa Fald opfattes som Efterligninger af Giraffens afstumpede Horn.

Guderne kunde ogsaa legemliggøres som det Fabeldyr, der kal-

des *Sfinksen*, Løven med Menneskehoved, der netop har sit Hjemsted i Ægypten, hvorfra den er blevet udbredt til Mesopotamien og Persien; som vi senere skal se, kendes den ogsaa fra Grækenland. I adskillige Tilfælde er Sfinksen Billedet af Solguden; hyppigst forestiller den dog ikke en Guddom, men Kongen, der efter de ægyptiske Forestillinger var en Art guddommeligt Væsen og Parthaver i den overjordiske Del af Tilværelsen. I Reglen er Sfinksen da ogsaa af Hankøn, og som oftest er den vingeløs eller har

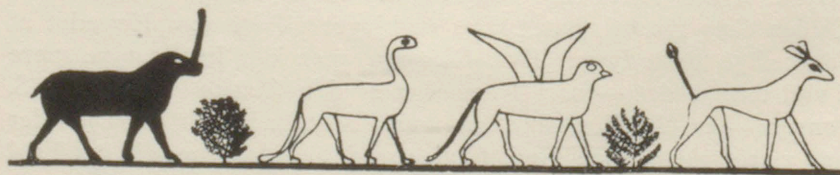
21. Guden Sets Hoved.

22. Hoved af en Giraf.

sammenfoldede Vinger. Lejlighedsvis træffes dog ogsaa hunlige Sfinkser og saadanne med mer eller mindre udbredte Vinger, selvom disse Typer først rigtig kommer til Udfoldelse hos de forasiatiske Folk og hos Grækerne. Undertiden bliver Sfinksens Menneskehoved erstattet af et Falke- eller Høgehoved, saa at Fabeldyret nærmest maa henregnes til Griffene, og fra den ægyptiske Kunst kendes desuden Eksempler paa Væddersfinkser, uvingede Løver med Vædderhoved.

Sfinkserne fremstilles altid liggende med Forbenene strakt frem og Hovedet hævet. Fra Nakken og Skuldrene breder sig en stiliseret Løve-manke, og de Sfinkser, der har Menneskehoved, bærer i Reglen det samme Hovedtøj, som de ægyptiske Konger brugte,

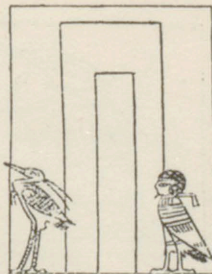

23. Forskellige Fabeldyr (fra venstre Enhjørning, Slangegrif, Fuglegrif og Guden Sets Dyr) fra Vægmalier i Beni Hasan.

en Slags Hætte, hvis Flig hang ned over Brystet. Over Panden har Sfinksen en Uræusslange, der var Symbolet paa guddommeligt Beskyttelse. Sfinks-

24. Den afdødes Sjæl i Form af en Fugl med Menneskehoved. (Fra en ægyptisk Papyrus (Dødebogen) i British Museum.)

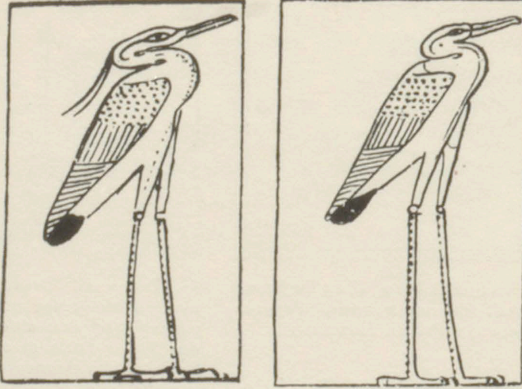

25. Døren til Graven med en Benu ved den ene Side og den afdødes Sjæl i Form af en Fugl med Menneskehoved. (Fra en ægyptisk Papyrus (Dødebogen) i British Museum.)

figurer opstilledes gerne i Rækker langs de Veje, der førte til Helligdomme, idet de antoges at beskytte disse mod alt ondt. Man har flere Steder fundet Rester af saadanne Sfinks-Alleer, f. Eks. ved Amons store Tempel i Theben. Den mest berømte Sfinks og tillige den største af dem alle er den ved Gizeh i Nærheden af de tre største Pyramider; den stammer vistnok fra det 4' Dynastis Tid, d. v. s. henved 3000 Aar f. Kr. Kun Hovedet rager op, Resten er dækket af Ørkensandet, men i sin fulde Størrelse maaler den 20 m i Højden og 55 m i Længden, og den er med fremragende kunstnerisk Dygtighed hugget ud i Klippen.

Grækerne kendte, som før nævnt, ogsaa et Fabeldyr af Sfinksens Type, og det er dem, der har givet de tilsvarende ægyptiske Væsener Navnet Sfinks, der altsaa er et græsk, ikke et ægyptisk Ord. Den Hieroglyf, der har Form som en Sfinks, betyder Nib eller Neb, hvilket vil sige Herre.

Hvorvidt de gamle Ægyptere har tillagt Sfinksen virkelig Eksistens, faar staa hen; saa meget er i al Fald sikkert, at man har Billeder, hvor Fantasi dyr optræder sammen med eller i samme Rolle som virkelige Dyr. I Jagtbilleder f. Eks. ses blandt Antiloper og Gazeller ogsaa vingede Griffes — Fuglegriffes med Løvekrop og Ørnehoved — og desuden et løve- eller panteragtigt Dyr, hvis Hoved sidder paa en lang, slangeagtig Hals, saa at Dyret kommer til at minde om Babyioniernes Musrussu eller om Fortidens Kæmpeøgler; ogsaa Griffes, hvis Hale ender i en Lotusblomst, og Pantere med et vinget Ansigt voksende frem paa Ryggen kendes fra Jagtbilleder, og det samme gælder om Guden Sets Dyr, hvis Hale her har Form som en Pil, der rager skraat opad. Som ovenfor nævnt, maa dette Dyrs Forbillede antages at være Giraffen, som netop

26. Benu og Hejre. (Fra en ægyptisk Papyrus (Dødebogen) i British Museum.)

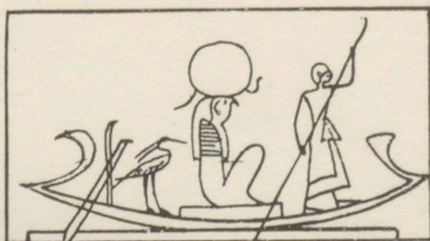
frembragt et særligt Fabelvæsen som Kunsttype, en Fugl med et Menneskehoved, i sit Ydre beslægtet med det tilsvarende Blandingsvæsen hos Inderne og en Forløber for Grækernes og senere Tidens Sirener; hos Ægypterne kaldtes dette Væsen *Ba* og tjente udelukkende til billedlig Gengivelse af de afdødes Sjæle. Derfor findes Menneskefuglen kun paa religiøse Billeder, der omhandler Tilstanden efter Døden.

Foruden *Ba* kendes endnu en Fabelfugl fra det gamle Ægyptens Kunst og Litteratur, nemlig *Benu*, et Ord, der maaske har været udtalt *fenu* eller *fønnu*, hvorved Tanken ledes hen paa den velkendte *Fønix*, som vi har truffet baade hos Kineserne og flere af de andre asiatiske Folk. Ægypternes *Benu* er da ogsaa bleven sat i Forbindelse med de Sagn, der er knyttet til *Fønix*fuglen, men medens denne hos Kineserne minder om Fasanfugle, har den i den ægyptiske Form mest Lighed med Hejrer. Ligesom Menneskefuglen *Ba* var *Benu* knyttet til de afdøde og omtales derfor særlig i det gammelægyptiske Litteraturværk, der gaar under Navnet *Dødebogen*, fordi de døde fik det med i Graven, vistnok som en Slags Vejleder i den anden Verden. Det ser ud, som om *Benu*, der særlig tilbades i Heliopolis, Solens By, er blevet sat i Forbindelse med eller har været Symbol for den opgaaende Sol. »Lad det blive min Lod«, hedder det i *Dødebogen*, »at træde ind som en Høg og komme ud som Fuglen *Benu*, Morgenstjernen« eller »som *Ra*'s Morgenstjerne«; *Ra* eller *Re* var Ægypternes Navn for Solen og Solguden. *Benu* omtales ogsaa »som den, der fornyer sig selv« eller »den fornyede Sols Hjerte«, altsammen noget, der viser

svinger Halen i Vejret, naar den løber. Enhornede Dyr er ogsaa repræsenteret paa Billederne, dels som Antiloper og Gazeller set fra Siden, dels som et plumt Dyr med et langt Horn foran paa Næsen; det er utvivlsomt Næsehornet, som har været Grundlaget derfor.

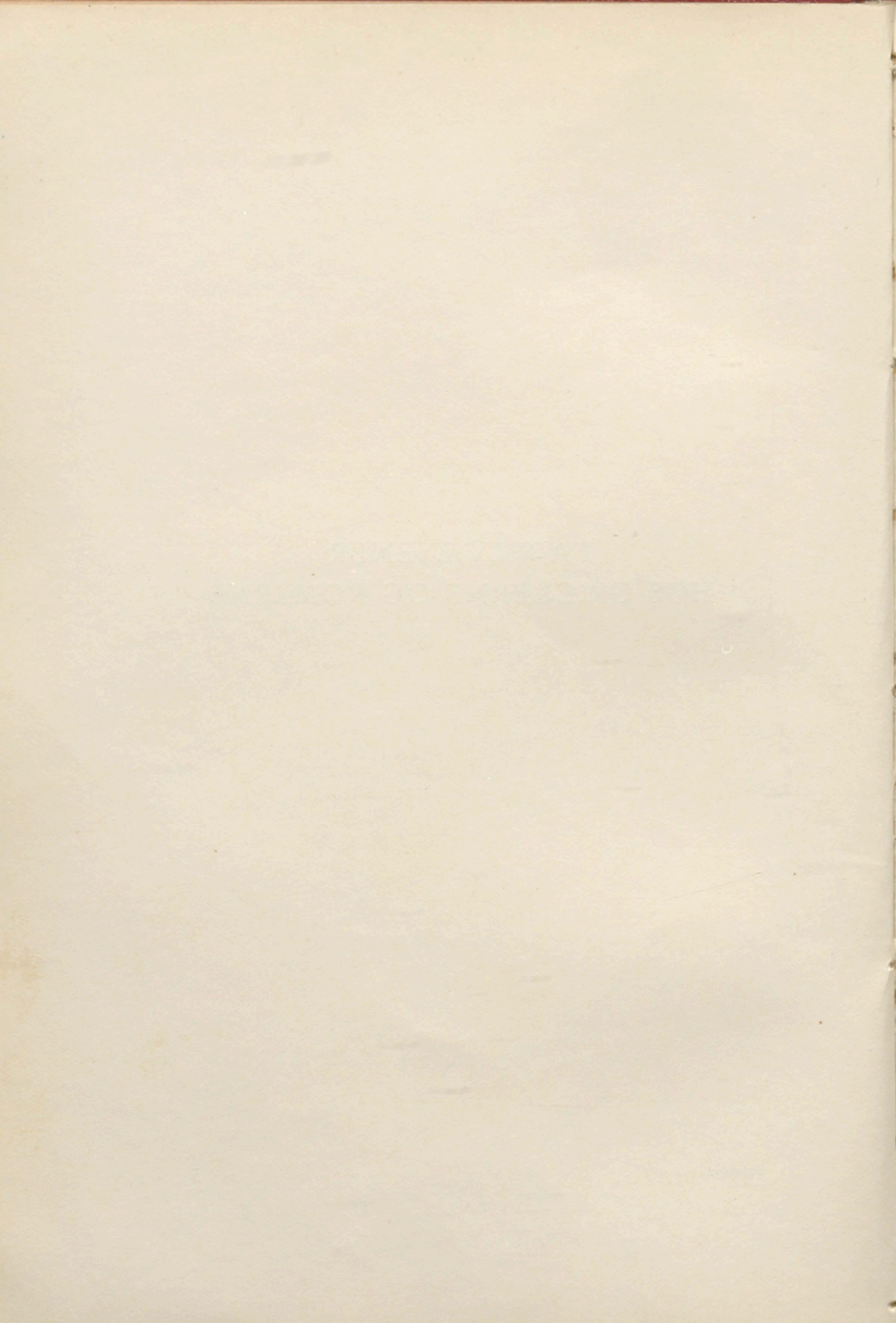
Den ægyptiske Kunst har desuden

Slægtskabet med Sagnet om den udødelige Fugl Fønix, der stadig stiger nyfødt frem ligesom Morgenens Sol. Det ægyptiske Navn Bennu kan forøvrigt ogsaa betyde Palmetræ, ganske som det græske Ord Phønix senere er blevet Navn paa Dadelpalmen. Helt klar er Forbindelsen mellem den ægyptiske Sagnfugl og den græske dog ikke; sandsynligt er det, at den græske Fønix ikke uden videre er overført fra det ægyptiske Forbillede, men ogsaa har hentet Impulser fra jødisk og anden forasiatisk Folketro, thi det blev netop Grækernes Indsats paa mange Omraader at omsmelte allerede eksisterende Forestillinger fra forskellige Kilder og give dem en ny Form, den Form, der siden er blevet europæisk Civilisations Almeneje.

27. Guden Ra og Fuglen Bennu i en Baad sammen med den afdøde, (Fra en ægyptisk Papyrus (Dødebogen) i British Museum.)

FABELVÆSENER
HOS GRÆKERNE OG ROMERNE

DEN græske Kultur udviklede sig gradvis i Egnene omkring det østlige Middelhav, hvor det græske Folk, delt i mange Smaasamfund, var bosat saa langt vestpaa som til Sicilien og Sydfrankrig. Racemæssigt var Grækerne, som saa mange andre kulturskabende Folk, aabenbart et sammensat Produkt, hvori ariske eller indogermanske Erobrerstammer, som trængte ind fra Nord, var blandet med de paagældende Omraaders oprindelige Befolkning. De ældste græske Kulturforhold kendes fra Udgravninger og fra det litterære Værk, som kaldes de homeriske Digte, der ganske vist maa antages at være yngre — fra 9'—6' Aarhundrede f. Kr. — end de Begebenheder, det skildrer. Fra senere Tider er der som bekendt overleveret mange forskelligartede litterære Værker og navnlig en broget Mangfoldighed af kunstneriske Fremstillinger, og af alt dette Materiale kan vi danne os et fyldigt Billede af Grækernes kulturelle Liv, ogsaa af deres Forestillinger om overnaturlige og virkelighedsfjerne Væsener.

Paa dette som paa saa mange Omraader sporer man hos det lærenemme og aandeligt modtagelige græske Folk en stærk Indflydelse fra de ældre Kulturfolk, det kom i Berøring med i Ægypten og Forasien. Men Grækerne var ikke som f. Eks. de konservativt anlagte Ægyptere ængstelige for at gaa udenfor de tilvante Baner, de var tværtimod idérige og nyskabende, altid tilbøjelige til at videreudvikle og forny det Stof, de modtog andetsteds fra, og deres livlige Fantasi og Kombinationsevne giver sig ogsaa Udslag i de Fortællinger og Myter, de har frembragt om jordiske og overjordiske Fabelvæsener.

Da Romerne erobrede Verden og blev det herskende Folk, kom de under en stærk græsk Paavirkning. De ejede ikke Grækernes Aandslivlighed og nyskabende Fantasi, var mere praktisk og nøgternt indstillet, men de havde, ligesom Japanerne i vore Dage, stor Evne til at uddrage af andre Folks Kultur, hvad de havde Brug for, og de kom derfor til i mange Henseender at overtage og videreføre

ikke alene den græske Kulturarv, men gennem denne tillige Dele af Ægyptens og Forasiens.

Til denne Kulturarv hører ogsaa Fabelvæsenerne, som ofte med stor Grundighed beskrives hos de romerske Forfattere, men gennemgaaende i temmelig uoriginal og ukritisk Genfortælling efter græske Skildringer. Efterhaanden som den romerske Kultur gaar sin Opløsning i Møde, antager Fabelvæsenerne dog mere og mere overdrevne Former og fjerner sig efterhaanden stærkt fra det oprindelige Grundlag.

Ogsaa religiøst kom Romerne under græsk Paavirkning. Den oprindelige romerske Religion, der var stærkt præget af en vag Legemliggørelse af Naturkræfterne, nærmede sig lidt efter lidt Grækernes Opfattelse, efter hvilken Guderne i det store og hele er rent menneskelige og ofte ikke altfor ophøjede Væsener. Forøvrigt var de religiøse Forestillinger hos Grækerne af temmelig broget Karakter og skiftende fra Sted til Sted; ligesom man ved Siden af Troen paa de menneskelige Guder finder Rester af mere primitiv Tankegang, hvorefter Naturgenstande som f. Eks. Stene eller Træer kan være besjælede og som en Slags overjordiske Væsener være Genstand for Tilbedelse. Dyrene synes dog at have spillet ringe Rolle i denne Sammenhæng, og nogen egentlig Dyrerdyrkelse kan vanskeligt spores i noget af de græske Smaasamfund.

GUDERNE (MYTOLOGIENS FABELVÆSENER).

Flere græske Guder staar dog i et vist Forhold til Dyreriget, ja, man har ligefrem forestillet sig, at de kan optræde i Dyreskikkelse, eller de tænkes sammensat af Dyr og Menneske. Ægteskabets Gudinde *Hera* fik saaledes Køer som Offergave og har muligt oprindeligt været tiltænkt Skikkelse som en Ko. Det er vel i saa Fald en Rest af denne Opfattelse, der afspejler sig i det Tilnavn, hun ofte faar i digterisk Omtale: den kvieøjede. Ogsaa Visdommens Gudinde *Pallas Athene* (Minerva) kunde i ældre Tid antage Dyreskikkelse; i de homeriske Digte sammenlignes hun ofte med en Fugl, som naar det i *Odyseen* hedder om hende:

Selv hun svævede bort livagtig at se som en Svale,

og under Loftet hun satte sig op ved det sodede Røgslug.

Senere overtog som bekendt Uglen Rollen som hendes særlige Symbol, vistnok fordi Klippen Akropolis i Athen, hvor hendes Tempel stod, var Hjemsted for mange Ugler. Athen var forøvrigt

saa rig paa disse Fugle, at Grækerne sagde: »man skal ikke bringe Ugler til Athen« i samme Betydning som vi siger: »man skal ikke give Bagerbørn Hvedebrød«.

Den gamle Gudeskikkelse *Poseidon* blev for Grækerne Havets Gud, da de blev en søfarende Nation. Fra ældre Tid var han derimod knyttet til Jorden som den, der fremkaldte Jordskælv, »Jordrysteren«, som man søgte at forsone ved at bringe ham Muldvarpe som Offergave. Tyre og Heste er dog særlig knyttet til ham, og i hans Rolle som Jordrysteren synes man at have tænkt sig ham i Skikkelse af disse Dyr, hvis Brøl eller Vrinsken er den Larm, man ved Jordskælv hører fra Underverdenen. Baade Heste og Tyre ofredes til ham, især sorte Tyre, der vel symboliserede det stormfulde Hav.

Tyren sættes ogsaa i Forbindelse med en anden græsk Gud, nemlig Vinens og Frugtbarhedens Gud, *Dionysos* (Bacchus), der tænktes at kunne optræde i Skikkelse af forskellige Dyr, navnlig som Tyr, Løve eller Panter, og af den ældre Billedkunst ofte fremstilles ledsaget af et eller flere af disse Dyr; ogsaa Bukke hører til hans Stab af hellige Dyr og ofredes ligesom Tyrene til ham. I det Følge, der tænktes at ledsage ham, naar han var til Stede ved de store løsslupne Fester, som fejredes til Ære for ham, optraadte bl. a. *Silener*, Væsener, der kun omtales lidt i de litterære Overleveringer, men er saa meget mere kendt fra Kunsten. I Kunstværker fra ældre Tid fremstilles de som Blandingsvæsener af Menneske og Hest, med Hestebagben og -hale og med spidse Hesteøren. Senere faar Silenerne undertiden i Stedet derfor tildelt Bukkeben og Bukkehorn og nærmer sig da i Udseende til Guden *Pan*, der gerne fremstilledes med laadne Bukkeben. Hos Romerne overførtes de græske Forestillinger om disse Naturdæmoner til Guden *Faunus*, som efterhaanden spaltedes i flere Fauner, der ligesom Pan havde bukkeagtige Bygningstræk. Alle disse Skikkelser har lige til vore Dage spillet en stor Rolle i Kunst og Litteratur.

Ogsaa *Satyrene* hørte til *Dionysos'* Følge. De var kaade og højst sanselige Væsener, senestærke og skæggede, med spidse Øren og Braknæse og med en kraftig Hale bagtil; i senere Fremstillinger kommer hertil yderligere dyriske Træk som Bukkeben og Horn i Panden; Satyrene glider da over i Panskikkelsen, og hos Romerne identificeres de med Faunerne. De romerske Naturhistorikere omtaler flere Steder Satyrer, og her synes det i alle Tilfælde at dreje sig om Aber; hos Plinius Secundus, der levede 23—79 og skrev et bindstærkt Værk om Naturen, hedder det saaledes om Satyrene, som han regner for en Slags Mennesker: »De lever i de østlige

28. Vasemaleri, forestillende Pan, der jager en Hyrdedreng. Til højre en Billedstøtte af Priapus.

Bjerge i Indien, hvor de gør stor Skade. De ligner Mennesker, er meget behændige og hurtige og løber med saa stor Hast paa to eller fire, at man kun kan fange dem, der er gamle eller syge«. Noget lignende fortæller Plinius' Landsmand Ælian, der levede halvandet Hundrede Aar senere og skrev en meget ukritisk Bog om Dyrene; han skildrer dem som haarede over hele Kroppen og med en Hestehale ved Lænderne, »men naar de hører Jægerne og Hundenes Gøen, løber de op ad Bjergskraaningerne med utrolig Fart, thi de er øvede i Bjergbestigning«.

Plinius' Beskrivelse passer godt paa de haleløse, behændige Menneskeaber Gibbonerne, som netop lever i Indien; at Ælian udstyrer dem med Hestehale, maa opfattes som et Laan fra Mytens Satyrer. De gamle Forfattere kendte ogsaa Satyrer i Afrika; de var meget fredsommelige Væsener med venligt Ansigtsudtryk og livlige Gebærder; man tager næppe fejl ved at tyde dem som Chimpanser, saa meget mere som det berettes om dem, at de ikke havde andet menneskeligt ved sig end Skikkelsen.

Ogsaa i Kunsten blandedes Satyrer og Aber sammen; man brugte undertiden Træk fra Kappebavianen til Udformning af en abelignende Satyrskikkelse med lang Bavianhale. En veritabel Pan skal engang være sendt til Kejser Konstantin fra Indien; den skildredes som en Abe med Bukkehoved og Bukkeben, men desværre

omkom den undervejs, saa at kun den afflaaede Hud naaede frem til Kejseren. Medens der her er Tale om et rent Fabeldyr, kan en anden Pan, der sendtes til Byzanz fra Ætiopien og skildres ganske som den fra Litteraturen og Kunsten kendte Pan, maaske nok referere sig til en Gorilla. Et Minde om Forbindelsen mellem Aberne og Satyrerne og Pan er bevaret af Zoologien til vore Dage, nemlig i det systematiske Navn, Linné gav Chimpansen, *Pan satyrus*; Satyrnavnet er for Resten ogsaa knyttet som Artsnavn til Orangutanen, og de to Bukkeguder lever tillige i Navnet paa en Fasanfugl, Hornfasanen eller Satyrhønen, hvis systematiske Navn er *Tragopan satyra* (*Tragos* betyder Buk).

Som tidligere omtalt blev Poseidon efterhaanden knyttet til Havet, og her hørte ogsaa hans Søn *Triton* hjemme. I Tidens Løb opløstes denne Skikkelse i flere, ogsaa kvindelige; i Kunsten, hvor de blev et yndet Objekt, fremstilledes Tritonerne som Mennesker, hvis Krop nedenfor Hofterne løber ud i en — senere endog to — Fiskehaler i Stedet for Ben. Det drejer sig altsaa om en Slags Havmænd og Havfruer, og Typen kan maaske være inspireret af de assyriske-babyloniske Fiskemennesker. Tritons særlige Attribut var den kegleformede Skal af en stor, i Middelhavet levende Havsnegl, som derfor har faaet Navnet Tritonshornet. Paa dette Musikinstrument tænkte Triton at blæse for at faa Bølgerne til at rejse sig eller lægge sig. Baade hos Plinius og Ælian omtales Tritonerne; den ellers saa lettroende Ælian er dog ikke sikker paa, at de virkelig eksisterer, men da Apollo skal have bevidnet det, ender han med at sige: »naar saaledes den Alvidende (d. v. s. Apollo) siger, at der findes Tritoner, sømmer det sig ikke for os at tvivle derom«.

Tritonerne holdtes ikke skarpt adskilt fra nogle andre mytiske Havvæsener, der kaldtes Kentaurotritoner eller *Fiskekentaurer*, fordi disse tænkte at se ud som Tritoner, men paa Bugen havde et Par Forben laant fra et firbenet Dyr, i Reglen Hesten. I Litteraturen nævnes de kun sjældent, men i Kunsten har de spillet en stor Rolle.

FABELVÆSENER I DEN KLASSISKE OLDTIDS SAGNVERDEN.

I den græske Kulturverden levede en Mængde Sagn om Guders og Menneskers sælsomme Tilskikkelser. En Del af dem spandt sig efterhaanden som hele Sagnkredse om visse særlig interessante Begivenheder, saasom Togtet til Troja, der i Udtog behandledes i de homeriske Digte, eller samlede sig om særlig fremragende menne-

skelige Skikkelser, Helte eller Heroer, blandt hvilke Herakles, Perseus og Theseus var nogle af de mest berømte.

I disse Sagn forekommer ofte fantastiske Væsener af dyrisk eller menneskeligt Tilsnit, som gerne faar den lidet misundelsesværdige Rolle tildelt at blive dræbt af Helten. Et af disse Væsener er forøvrigt selv en Heros, nemlig *Argos* (paa Latin *Argus*), en Kæmpe af overmenneskelig Styrke, der af Zeus' Hustru Hera var blevet sat til at vaage over en Medbejlerske til Zeus' Gunst, som af den skinsyge Hera var bleven forvandlet til en Ko. *Argos* var velegnet til dette Hverv, eftersom han i Kunst og Digtning optræder som et Væsen med talrige Øjne spredt over hele Kroppen, saa at nogle af Øjnene altid kunde vaage, mens de andre sov. Dette overdaadige Udstyr med Synsredskaber skaffede ham Tilnavnet »den alt seende«, men kunde dog ikke redde ham fra tilsidst at blive dræbt efter Tilskyndelse af Zeus. Hera viste ham alligevel sin Taknemmelighed for hans Vogtertjeneste ved at forvandle ham til sin særlige Fugl, Paafuglen, der fik hans Øjne spredt ud over sin prægtige Hale. Man har villet tyde Sagnets *Argos* som den stjernebesaaede Himmel, en poetisk, men unægtelig noget søgt Forklaring. Hvorledes dette nu end forholder sig, saa har *Argos*-Sagnet haft stor Levedygtighed og er et af Kunsten hyppigt benyttet Motiv; bl. a. har Thorvaldsen behandlet *Argos'* Drab i et af sine Arbejder. Den Dag i Dag bruges som bekendt Udtrykket »at vaage med *Argus*øjne« til Betegnelse for en mistroisk eller særlig anspændt Opmærksomhed. I Zoologien er Navnet blevet knyttet til en indisk Fasanfugl, *Argus*fasanen (*Argusianus argus*), hvis Han paa sine Armsvingfjer har en Række øjelignende Figurer af lignende Art som Paafuglens.

En anden af Heras mange Medbejlersker var *Lamia*, en smuk Jomfru, som Hera for at straffe hendes Forbindelse med Zeus fik til at dræbe de Børn, hun fødte, eller Gudinden ryddede dem selv af Vejen. Af Sorg og Harme herover trak den fortvivlede Moder sig omsider tilbage fra Verden og blev til et hadefuldt Uhyre, der til yderligere Straf var berøvet Søvnens Gave. Oprørt over sin Skæbne vendte hun sit Had imod lykkeligere Mødre, hvis Børn hun røvede og dræbte; hun blev altsaa et Væsen af lignende Art som den babyloniske Dæmon *Labartu* (S. 32). Man forestillede sig *Lamia* med Kvindeansigt og Slangehale, og i denne Skikkelse blev hun for de græske Mødre og Ammer et godt Skræmmemiddel overfor uartige Børn; Skikkelsen kendes ogsaa fra Romernes Dæmon-

tro. Efterhaanden omformedes den til en Slags *Vampyr* eller rettere flere *Vampyrer*, som under Navnet *Lamierne* i Form af forføriske Kvinder tænktes at daare smukke unge Mænd med alskens Trolderi for at lokke dem til sig og udsuge deres Hjerteblod, ligesom de fra senere Tider kendte *Vampyrer* gjorde. *Lamia* kan derfor opfattes som Prototypen for disse og har maaske oprindelig været en lokal Guddom, der ikke vandt almindelig Anerkendelse og derfor efterhaanden sank ned blandt de onde Dæmoner. Digtekunsten har undertiden brugt den vampyragtige *Lamia* som Motiv; saaledes er hun behandlet af Goethe i »Die Braut von Messina« og af den engelske Digter Keats i »*Lamia*«. Zoologerne bruger i vore Dage Navnet til at betegne en Slægt af Træbukke.

Det lader sig ikke skjule, at de fleste andre onde Uhyrer, der forekommer i Sagnene, ligesom *Lamia* er af Kvindekøn. Et af dem, *Gorgo*, angaves at holde til i det yderste Vesten. Hendes Stemme var lige saa frygtelig, som hendes Ansigt var skrækindjagende med dets lange, skinnende Hugtænder og opspilede, lynende Øjne. Saa grufuldt var det, at den, der blev ramt af hendes Blik, stivnede og forvandlede til Sten. Det rædselvækkende Indtryk forøgedes ved, at hun havde Slinger til Hovedhaar og Slinger ved sit Bælte. I Odysseen tænkes hun at leve i Underverdenen og omtales som »Utysket med græsseligt Hoved«, medens dettes ildevarslende Træk i Iliaden pryder Zeus' og Athenes Aigis (Ægiden), der her er et Slags Skjold eller Harnisk, udstyret med skrækindjagende Billeder: »Dér var det skræmmende Hoved af *Gorgo*, Utysket det fæle, græsseligt, rædsomt at skue«. Man forestiller sig ogsaa *Gorgo* med Vinger, saa at hun blev i Stand til hurtigt at fare gennem Luften. Senere blev hun ligesom *Lamia* opløst i flere Skikkelser; da kender man hele tre *Gorgoner*, som var Søstre, og af hvilke den ene bar Navnet *Medusa*. Efter Sagnet blev denne *Medusa* dræbt af *Perseus*, som paa lidet heltemæssig Vis skar Hovedet af hende, mens hun sov. Efter Drabet skete der det Under, at det Afkom, hun var svanger med, sprang frem af det afsjælede Legeme, og blandt dette Afkom var den vingede Hest *Pegasus*.

Gorgo og *Gorgonerne* har været et yndet Kunstmotiv, særlig Hovedet, *Gorgoneion*, der ofte blev brugt som Skræmmebillede og f. Eks. anbragtes paa Bymure eller paa Skjolde og Brystplader i den Hensigt at skræmme Fjenden, noget lignende, som kendes fra de hæslige Hoveder paa kinesiske Soldaters Skjolde. I den senere Kunst forandres det stygge *Medusahoved* til et billedskønt

29. Antikt Medusahoved (Medusa Rondanini), (Kopi i München.)

Kvindeansigt med et ejendommeligt stivnet Udtryk, og i denne Form er det gaaet over i den nyere Tids Kunst.

Man kender allerede fra Oldtiden adskillige Forsøg paa at tyde Gorgoernes Gaade. Plinius mente f. Eks., at det var en Slags vilde Kvinder, hvis Krop var indhyllet

i Haar, hvilket skulde have foranlediget Fortællingen om deres Slangehaar og Slangebælte. Andre antog, at det drejede sig om en Slags vilde og frygtelige Dyr, som var af et saa rædsomt Ydre, at alene Synet af dem var nok til at faa Folk til at forstene. I Nutiden anses Gorgo for oprindelig at have været en Dødsdæmon; iøvrigt har man særlig fæstet sig ved den fremtrædende Rolle, Hovedet spiller i Sagnene, og har deraf draget den Slutning, at deres Oprindelse maaske skal søges i de rituelle Masker, som bruges i visse Former af primitiv Gudsdyrkelse.

I Zoologien forekommer Navnet paa saavel Gorgo som Medusa. En Gruppe af ottearmede Koraldyr, Hornkorallerne, der i Reglen har grenede og stærkt farvede Arme, kaldes saaledes Gorgoniider. Medusahoveder kalder man en Afdeling af Slangestjerner med stærkt grenede Arme (Gorgonocephalus), og endelig bærer som bekendt den fritsvømmende Generation af Goplerne Navnet Meduser; bedst kendt blandt dem er vor almindelige Vandmand med de talrige nedhængende Traade langs Randen af Svømmeklokken.

Det Blandingsvæsen, som kom til Verden ved Medusas Død, den vingede Hest *Pegasus*, har ofte været behandlet i Billedkunsten. Vingede Væsener er velkendte fra den babylonisk-assyriske Kunst, men Typen synes ikke, i al Fald ikke direkte, at være overtaget derfra. Om *Pegasus* fortælles senere, at den endte i Himlen hos Zeus som Bærer af hans Torden og Lynild, hvorfor man har villet opfatte den som et Symbol for Tordenskyen. I vore Dage er den vingede Hest bedst kendt som Digternes Ridedyr, en Rolle,

man dog ikke tiltænkte den i Oldtiden, men som den først fik paa et senere Tidspunkt ved Kombination af forskellige græske Sagn. Den, der synes at have udfanget Ideen, er den italienske Digter Bojardo, som døde 1494. Zoologerne har knyttet Pegasus' Navn til en Fisk, som har vingeformet udbredte Brystfinner, smaa Bugfinner og en rørformet forlænget Snude, der med god Vilje kan siges at minde lidt om et Hestehoved.

Grækernes Trang til at ville forklare og skabe Sammenhæng fornægter sig heller ikke paa Fabelvæsenernes Omraade. Derfor tænkte de sig, at de forskellige fantastiske Uhyrer var avlet af andre, at de med andre Ord maatte have Forældre ligesom Mennesket. En særlig Rolle som Utskemoner spiller Blandingsvæsenet *Echidna*, som bl. a. tænktes at være Moder til den før omtalte Gorgo. Oventil var hun Kvinde, men forneden Slange, og efter Beretningerne holdt hun til i en Klippehule, som ifølge Herodot skulde findes i Skythien eller det sydlige Rusland, hvor Herakles oplevede et Æventyr med hende: »Her fandt han«, fortæller Herodot, »i en Grotte et Væsen, som var halvt Jomfru og halvt Slange; Overkroppen fra Bagen var som en Kvindes, men det øvrige som paa en Slange«. Omsider skal hun være blevet dræbt af den altseende Argos som Straf, fordi hun overfaldt de forbipasserende.

I Australien lever et primitivt Pattedyr, Myrepindsvinet, som har en lang rørformet Snude, Pigge som Pindsvinets og stærke Gravekløer, saa at det i en Hast kan grave sig ned i Jorden. Paa dette Dyr har Zoologien, uvist hvorfor, hæftet Navnet *Echidna*.

Et af de mest berømte, eller rettere berygtede, Børn, som man har tillagt *Echidna*, men som dog ogsaa antages at have anden Oprindelse, er Havuhyret *Skylla*, af hvis Udseende og Væsen *Odysseen* giver en malende og drastisk Beskrivelse:

»Dér (d. v. s. i en Klippehule ved Kysten) har *Skylla*
sin Bolig, det frygtelig glammende Udyr,
og hendes Røst er skingrende klar, som Bjæf af en nyfødt
Hund . . .

Seks Par Fødder i alt hun har, vanskabte til Hobe,
seks fremstikkende Halse dertil, og paa hver af disse
sidder et grueligt Hoved, hvori tre Rader af Tænder,
talrige, tæt ved hverandre, bebudende Døden den sorte.
Lige til midt paa Livet hun sidder i Hulen fordybet,
men fra det rædsomme Svælg hun frem sine Hoveder stikker;
gridsk om Hulen hun snuser, og der hun fisker sig jævnlig

baade Delfiner og Sæler, ja fanger endog af de store
 Hajer, hvoraf Amfitrite, den brusende, fostrer saa mange.
 End har aldrig en Skipper sig rost, at han der med sit Fartøj
 løb i Behold forbi; i hvert af Gabene Skylla
 bærer en Mand, som hun rev fra den mørkeblaastavnede
 Snække«.

Med Tabet af seks af sine Mænd, der bortsnappedes af Skylla, slap Odysseus dog igennem og undgik ogsaa at blive opslugt af Strømhvirvlerne ved Karybdis, der laa i et Bueskuds Afstand fra Skyllas Klippebolig. Ligesom Echidna sættes ogsaa Skylla undertiden i Forbindelse med Herakles, idet Helten som sædvanligt ombringer Uhyret, der dog bagefter voksede sammen og blev levende igen.

Myten om Skylla er ofte behandlet i Digtningen, hvor hun gerne er blevet Typen paa en blodtørstig og grusom Kvinde. Den bekendte Sentens, at den, der undgaar Karybdis, falder i Skyllas Vold, stammer ikke fra Oldtiden, men skyldes Digteren Gautier de Lille, som levede i det 12' Aarhundrede. I Kunsten fremstilles Skylla gerne som et Væsen, der foroven er Kvinde, medens Underkroppen, der bærer et eller flere Hunde- eller Ulvehoveder, ender i en eller flere Fiskehaler; dog kendes ogsaa andre, endnu mere fantastiske kunstneriske Fremstillinger.

Allerede i Oldtiden henlagdes Sagnet til Strædet ved Messina mellem Italien og Sicilien, en Opfattelse, der stadig har Talsmænd. Selve Fortællingen er blevet tydet paa flere forskellige Maader; ligger der overhovedet noget virkeligt til Grund for den, drejer det sig antagelig om Skipperhistorier, som med den sædvanlige Tendens til Overdrivelse har pustet visse Iagttagelser eller Fænomener saaledes op, at Kendsgernerne er blevet ganske skjult derunder. Karakteristiske Træk ved Skyllaskikkelsen er dens mange Halse og Hoveder og det, at den for at gribe sit Bytte strækker Forkroppen ud af sin Hule; disse Træk kunde lede Tanken hen paa Blæksprutter, som netop ligger i Skjul paa mørke Steder og lurer paa Bytte. I Oldtiden kendte man godt disse Dyr, Polyper som man kaldte dem, fra Middelhavet; de Blæksprutter, der lever her, bliver ganske vist ikke saa store, at de er farlige for Mennesket, men i de store Have træffes Eksemplarer, som er saa kolossale, at Kroppen alene — bortset fra Armene — kan blive 6 m lang og Armene indtil 10 m. Slige Kæmper kan naturligvis hamle op med andre store Havdyr; man kan da ogsaa paa Huden af indfangede Hvaler finde Mærker af Blæksprutternes Sugekopper,

30. Herakles i Kamp med den lernæiske Hydra. (Kobberstik i et fransk Værk, „Musernes Tempel“, 1733.)

et Vidnesbyrd om de Gigantkampe der finder Sted i Havens Dyb, naar Hvaler, og da navnlig Kaskelotter, jager Blæksprutterne, hvis Kød de aabenbart sætter stor Pris paa, eftersom man i Hvalernes Mave kan finde Masser af Blæksprutternes Hornkæber. Odysseens Beretning om, at Skylla fanger Delfiner, behøver da ikke at være

det rene Digt, ja end ikke Hajfangsten lader sig helt forvise til Fablernes Verden, hvis man da kan tro visse fra vore Dage stammende Skildringer af Kampen mellem Haj og Blæksprutte, som var anbragt i samme Klippebassin. Det er naturligvis ikke udelukket, at man i Oldtiden kan have haft Lejlighed til at iagttage meget store Blæksprutter; i hvert Fald finder man hos de gamle zoologiske Forfattere Fortællinger om et Kæmpeeksemplar, hvis Arme var 30 Fod lange, hvilket stemmer godt nok med Nutidens foranførte Erfaringer. Resterne af dette Kæmpedyr, der omtales hos Plinius, vejede efter hans Opgivelse 700 Pund. Han fortæller ogsaa, at »intet Dyr i Vandet er farligere for Mennesket end Polypen, thi den styrter sig over skibbrudne og Dykkere, omslynger dem med sine Arme, udsuger dem med sine Sugekopper og trækker dem ned«. Plinius siger endvidere, at det er forkert, naar man tror, at Polyperne bider Armene af sig selv, hvorimod »det er rigtigt, at afbidte Arme vokser ud igen ligesom Halen hos Firbenene«. Denne Oplysning er ganske korrekt, og maaske er det Kendskabet til Blækspruttearmenes Udhelingsevne, der har givet Anledning til Fortællingen om den dræbte Skyllas Restaurering.

At Blæksprutternes uhyggelige Fremtoning har formaaet at sætte Oldtidsmenneskets Fantasi i Svingninger er ikke mærkeligt, og antagelig er det ogsaa til dem, man maa henføre Sagnene om Kæmperne med de hundrede Arme (Hekatonkeirerne eller Centimanerne), ligesom et andet græsk Sagnedyr, den *lernæiske Hydra* (Vandslange) aabenbart har sit Udspring fra Blæksprutterne. Efter Sagnet hørte ogsaa dette kæmpestore Uhyre til Echidnas Afkom; det holdt til i Sumpene ved Lerna Syd for Argos, hvor dets Bolig fandtes paa en Høj ved en Kilde under en Platan. Efter de fleste Beretninger var det udstyret med ni Hoveder, af hvilke det ene var udødeligt, men Antallet opgives iøvrigt noget forskelligt, og paa Billedværkerne varierer Tallet af Hoveder fra tre til tolv. Hydraen var en stor Plage for Egnen, som den brandskattede ved at dræbe Folk og Fæ med en saa dødbringende Gift, at den selv paa Afstand var livsfarlig, ja blot Berøring med dens Aande var dødbringende. Herakles gjorde sig derfor i høj Grad fortjent ved at nedlægge Udyret, men at gøre dette var ikke saa lige til, thi hver Gang Helten havde hugget et Hoved af det, voksede der straks to nye ud i Stedet. Han maatte derfor have en Medhjælper til at brænde Saaret paa Halsen ud med Ilden fra brændende Grene, hvorved Genvæksten hindredes, saa at Kampen endelig kunde slutte med Afhugning af det sidste Hoved, det udødelige, som blev

begravet under en stor Klippeblok. Det dræbte Uhyres Blod og Galde var meget giftig, og Herakles brugte sidenhen disse Vædsker som en virksom Pilegift.

Ser man bort fra den i Sagnene saa stærkt fremhævede Giftighed, som kan tænkes at hentyde til det sundhedsfarlige ved de sumpede, af Malaria hærgede Egne omkring Lerna, bliver der tilbage et stort Dyr med mange Hoveder, som kunde gendannes, naar de var kappet af. Dette Forhold gør det naturligt at søge Mytens Udspring i en Kamp med en stor Blæksprutte, hvis Arme

31. Herakles og Iolaos i Kamp med den lernæiske Hydra. (Maleri paa en attisk Amfora fra 6' Aarh. før Kr. i Museet i Louvre.)

ligesom i Sagnet om Skylla er blevet til Halse med Hoveder paa. Paa gamle Billeder af Kampen mellem Herakles og Hydra ser man da ogsaa ofte det fantastiske Væsen fremstillet som en Slags Blæksprutte med Armene endende i Hoveder. Det Dyr, Zoologerne i vore Dage kalder Hydra, har intet af Navnefællens Gyselighed ved sig, men er tværtimod et nydeligt og ganske uskyldigt lille Væsen, Ferskvandspolypen, som er bekendt for sin store Evne til at regenerere ved Knopskydning. Det er naturligvis denne Evne, der har skaffet Dyret det gamle Uhyres Navn.

Som Fader til den lernæiske Hydra nævnes Urtidsuhyret *Tyfon* (Tyfoeus eller Tyfaon), der efter Sagnene udlægges som faderligt Ophav til flere af Echidnas Børn. Han var i Besiddelse af enorme Kræfter, havde hundrede Dragehoveder med ildsprudende Øjne, kolossale Hænder og Fødder og en Stemme, hvis Styrke og Klang var meget vekslende; snart frembragte den forstaaelige Lyde, snart vilde Brøl, som gav Genlyd i Bjergene. I Tidernes Begyndelse

maatte Zeus kæmpe med dette umenneskelige Monstrum om Herredømmet over Verden og sejrede tilsidst ved Hjælp af sit Lyn, som han brugte med en saadan Kraft, at Jorden skjalv og kom i Brand, hvor Kampene rasede. Resterne af den sammenstyrtede Tyfon blev af Zeus nedstyrtet i Underverdenen eller begravet i en eller anden vulkansk Egn, som Iliaden henlægger til et Sted, der sædvanligvis henføres til Forasien: »naar Zeus i sin Vrede pisker med knitrende Lyn den Jord, som dækker Tyfoeus, hist ved Arimabjerg, hvor man siger, Tyfoeus blev nedstødt«. Senere flyttedes Skuepladsen for Kampens Afslutning til Italien, hvis vulkanske Omraader tænkte at huse den slagne, ildspyende Kæmpe; navnlig tænkte man paa Ætna eller de lipariske Øer.

Tyfon er typebeslægtet med det onde Væsen — Djævelen — der træffes i visse forasiatiske Religioner, og maa opfattes som en Personifikation af ødelæggende Naturkræfter, navnlig Vulkanismen. Da Grækerne traadte i nærmere Forbindelse med Ægypterne, identificeredes Tyfon med den ægyptiske Gud Set (S. 59), der ogsaa var et ondt Væsen, bl. a. Ophav til de hede Ørkenstorme. Tyfon opfattes da ogsaa som en Stormdæmon, en Luftens Drage med Slangevindinger, der føder de hærgende Hvirvelstorme, og maaske er det hans Navn, der genfindes i typhoon (udtalt taifun), den engelske Betegnelse for de ødelæggende Hvirvelstorme i de østasiatiske Farvande. Naar Zoologerne har knyttet Navnet paa det gamle Uhyre til en Skarnbasse *Geotrupes typhoeus*, er det naturligvis dets Tilhold under Jorden, der har foranlediget dette. Den paagældende Skarnbasse ser iøvrigt ogsaa mere frygtindgydende ud, end Skarnbasser plejer, idet Hannen har tre fremadrettede Horn paa Brystskjoldet.

I den gamle Billedkunst er Zeus' frygtelige Modstander kun sjældent afbildet, og ingen Navneunderskrift angiver udtrykkeligt, at det er ham, der er fremstillet i de Billeder, som menes at forestille Tyfon, og som gerne viser en vinget Mandsskikkelse med Slangehale eller med Slanger i Stedet for Ben.

Blandt hans Afkom med *Echidna* nævnes ogsaa et Uhyre, der er sammensat af Elementer fra flere Dyr, og hvis Navn *Chimaira* i vore Dage i Udtrykket »en Kimære« er gaaet over til at betyde et Fantasifoster, navnlig anvendt om en fantastisk Idé, der ikke lader sig realisere, men er og bliver et Luftkastel. Slægtskabet med Tyfon viser sig deri, at *Chimaira* tænkte at være ildspyende; forøvrigt var dette ødelæggende Udyr efter Iliaden fortil bygget som en Løve, bagtil som en Slange og i Midten som en Ged:

»ej var det rundet af Menneskers Æt, fra Guder det stammed;
Løve foroven, i Midten en Ged og en Slange fornedet,
og i forfærdelig Mængde det Ild udspruded af Gabet«.

Det tænktes at holde til i Lykien, et Landskab i Lilleasien, hvor

32. Kimære og Delfin. (Maleri paa et Fad fra Rhodos i Museet i Louvre.)

forskellige Lokalteter bar Chimairas Navn, og Sagnet stammer antagelig fra disse Egne, hvis vulkanske eller naftaholdige Jordbund kan have givet Myten dens Islæt af Ild. Uhyrets Skikkelse forestillede man sig enten som i Iliadens Fremstilling i Form af en Ged med Løvehoved og Slangehale, eller man tænkte sig det blot som en Løve eller med et Gedeheadet omgivet af flere andre Hoveder. I Kunsten er det fremstillet som en Løve med Slangehale og

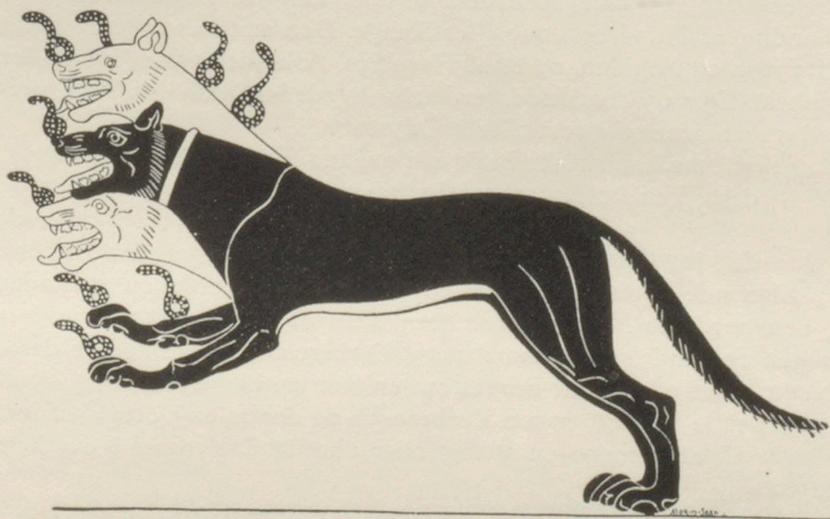
med et Gedeoved voksende frem paa Ryggen, og i denne Form brugtes det f. Eks. som Skjoldmærke, sandsynligvis for at virke frygtindgydende ligesom Medusahovedet. Det gedeagtige spiller, som man vil se, en fremtrædende Rolle i Chimairaskikkelsen, og man har deraf sluttet, at Bezoargeden, som endnu lever paa Kreta og i Lilleasien, men i Oldtiden var langt hyppigere, har Andel i Mytens Opstaaen.

Chimairas sammensatte Skikkelse har givet Anledning til, at man i vore Dages Biologi bruger Navnet Kimære om et Individ — Plante eller Dyr — sammenblandet af forskellige Organismetyper. Saadanne Kimærer kendes navnlig fra Planteriget og kan opstaa ved de pludselige Ændringer i en Celles arvelige Anlæg, vi kalder Mutationer, som naar et Stykke Appelsin har en anden Farve og Beskaffenhed end de øvrige Stykker, hvoraf Frugten er sammensat. Hos Bananfluen, det lille Dyr, Arvelighedsforskerne har undersøgt saa grundigt, kender man flere Kimærer, f. Eks. Individet, der er Han i den ene Side af Kroppen, Hun i den anden. Endnu større Afvigelser mellem de i Kimæren sammenvoksede Typer kan opstaa ved Podning, hvorved der kan dannes Blandingsprodukter mellem to forskellige Arter. De kendes særlig fra Planteriget, hvor en Guldregn, Adamsgulddregnen, der har tre Slags Blomsterklaser, kan nævnes som et Eksempel blandt mange paa en Podningskimære. Ogsaa Dyr har man dog af og til kunnet pode sammen, f. Eks. to forskellige Arter af Haletudser, der efter Sammenpodningen forvandlede sig til Frøer med Forparti af den ene, Bagparti af den anden Art. Nutiden kan altsaa ogsaa opvise Blandingsvæsener, og her drejer det sig ikke om Fantasiprodukter eller Sagnskikkelser.

I Zoologien er Chimairas Navn knyttet til en Fisk, Havmusen (*Chimæra monstrosa*), som har en lang, piskeformet, slangeagtig Hale og i det hele taget et ejendommeligt Ydre, der kan blive helt grotesk, hvis Dyret tørres uden fornøden Omhu.

Et andet Blandingsvæsen fra den græske Sagnverden er Uhyret *Minotauros*, der tænkes at have Skikkelse som en Mand med Tyrehoved. Det havde hjemme paa Kreta, hvor det var født af en Kongehustru efter Forbindelse med en Tyr. Forfærdet over Misfostrets uhyggelige Udseende lod Kongen en Bygmester opføre en Bygning, Labyrinten ved Knossos, der var saa indviklet konstrueret, at Bygmesteren selv næppe kunde finde Udgangen. Her blev Uhyret indespærret, og det fortælles, at Athen med visse Mellemlid maatte ofre syv Jomfruer og syv Ynglinge til det, indtil det blev

dræbt af Theseus, som frivillig havde tilbudt at gaa med i den levende Afgift. Minotauros' Fængsel med det indviklede System af Gange og Rum skulde være opført efter et ægyptisk Forbillede, men i Virkeligheden har Labyrinten aabenbart aldrig eksisteret paa den angivne Plads. Derimod findes der andre Steder paa Kreta gamle bjergværkslignende Stenbrud, som maaske kan have Andel i Sagnet om det vildsomme Bygningsværk, hvis Navn som bekendt er overført som et gængs Ord til vort Sprog. Den gamle Kunst har ofte gengivet Theseus' Kamp med Minotauros, som med sit Tyre-

33. Kerberos. (Maleri paa en Hydria fra Caera. (Fra Museet i Louvre.))

hoved paa Menneskekrop kan minde om visse forasiatiske Blandingsvæsener af dæmonisk Natur.

Mindelser af lignende Art findes i Fortællingerne om *Kekrops*, der efter gamle Sagn var den første Konge i Attika. Han fremstilledes oprindelig som Menneske foroven, Slange forneden, men antog senere ren Menneskeskikkelse. Hans særlige Fortjeneste var at have indført ordnede Samfundsforhold blandt de vilde Stammer i Attika, og i denne Henseende saa vel som ved sin blandede Natur bringer han Babylojniernes Fiskemenneske Oannes i Erindring, omend en Forbindelse mellem de to Figurer ikke lader sig paavise.

Heller ikke lader det sig gøre at forbinde de sfinksagtige Dørvogtere, som kendes fra den assyrisk-babyloniske Kunst, og som Jøderne kaldte Keruber, med det Væsen, som var Dørvogter i

Grækernes Underverden, og som de kaldte *Kerberos*, og Ligheden mellem Ordene Kerub og Kerberos er kun tilfældig. Den græske Vogter var en frygtelig Hund, som nok lod Folk slippe ind i Underverdenen, men ikke tillod dem at komme derfra igen. Medvirkende til at skabe dette Udyr kan det have været, at den dødes Blødder efterhaanden gaar i Opløsning, saa at kun Knoglerne bliver tilbage, ligesom naar en Hund æder Kød af Benene. Kerberos-skikkelsen varierede en Del; i nogle Tilfælde tænkes den blot med eet Hoved, i andre med to eller tre, ja i visse digteriske Fremstillinger endogsaa med 50 eller 100, eller den fremstilledes som en Blanding af Hund og Løve eller Slange. Den angaves at være avlet af Tyfon og Echidna, og et af Herakles' Arbejder var at hente det glubske Dyr op fra Underverdenen, hvad der lykkedes ham, saaledes som han selv fortæller i Odysseen:

»Ogsaa han skikkede mig hid engang for Hunden at hente, dette han holdt for den haardeste Dyst af alt, hvad han
paabød;

dog jeg hentede Hunden og bragte den med mig fra Hades«.

Lignende Forestillinger om en Hund i Underverdenen genfindes i den nordiske Mytologi (S. 144), uden at der dog kan paavises nogen Forbindelse mellem den og Kerberos. I vore Dage er dette Navn gaaet over til at bruges om enhver særlig vagtsom og frygtindgydende Hund (»en ren Kerberos«), og derfra er Udtrykket ført videre til at betegne en streng eller uhøflig Dørvogter i det hele taget.

En anden mytisk Hund med et eller flere Hoveder omtales i Sagnet om *Geryoneus* eller *Geryones*, en fantastisk udseende Kæmpe, som har hjemme i det fjerne Vesten i det røde Land, hvor Solen gaar ned. Han ejede her store Hjorde af rødt Kvæg, som bl. a. vogtedes af Hunden *Orthos* eller *Orthros*, der opfattedes som en Broder til Kerberos. Dens Herre *Geryoneus* bestod af tre sammenvoksede Kroppe, baaret af seks Ben, eller han tænkte at have een Krop med tre Hoveder; undertiden blev han dog opfattet som tre særskilte Personer, der var Brødre. Baade Hunden *Orthros* og dens Herre blev dræbt af Herakles, der skulde bortføre Kvæget. *Geryoneus* er ofte afbildet i Kunsten med sine tre sammenvoksede Legemer; den italiske Kunst giver ham dog kun een Krop, men tre Hoveder; paa det ene af vore to berømte Guldhorn fra Gallehus, der er af nordisk Oprindelse, findes ogsaa et trehovedet Væsen, muligt stammende fra *Geryoneus*, men vel snarere en trehovedet Jætte.

Medens det for de hidtil omtalte Sagndyrs Vedkommende er vanskeligt eller umuligt at paapege noget Slægtskab med lignende Skikkelser fra de forasiatiske eller ægyptiske Folks Myter, vil vi i det følgende omtale forskellige Fabeldyr, som vi allerede tidligere er stødt paa andetsteds, og som derfor med ret stor Sikkerhed kan antages at være importeret til Grækenland fra Nabolandene.

Det gælder i fremtrædende Grad om *Sfinksen*, som vi har truffet i Ægypten,

i de mesopotamiske Riger og i Persien. Den græske Fantasi gav den ældgamle Figur fornyet Livskraft, og det i en saadan Grad, at næppe nogen anden Kunsttype er blevet forlenet med en saadan Bestandighed. Hertil bidrog navnlig, at Fabeldyret blev draget ind i de græske Sagnkredse og udstyret med Myter, der især samlede sig om Sfinksen ved

34. Sfinks. (Maleri paa et korintisk Drikkekar i Museet i Louvre.)

Theben i Bøotien. Uhyrets Oprindelse angives noget forskelligt, men almindeligvis antog man, at det ligesom saa mange andre onde Væsener var avlet af Tyfon og Echidna, hvis Afkom i dette Tilfælde blev et Væsen af Hunkøn med Løvefødder og Løvehale, men med Kvindehoved og Fuglevinger. Om Sfinksen ved Theben hed det, at den boede paa et Bjerg og af Muserne havde lært en Gaade, som alle forbigående Vejfarende fik forelagt til Gætning, hvilket ikke var nogen Spøg, eftersom man blev dræbt, hvis man ikke kunde gætte Gaaden, der lød saaledes: Hvem er det, som om Morgenens gaar paa fire, om Middagen paa to og om Aftenen paa tre Ben? Til sidst gættede Ødipus rigtigt, at det var Mennesket: Barnet kravler paa alle fire, den voksne gaar paa to Ben, men Oldingen

maa støtte sig til en Stok. At Gaaden var løst, tog Sfinksen sig saa nær, at den dræbte sig selv ved at styrte sig ned fra Bjerget.

Fra gammel Tid har man søgt at tyde Sfinksens gaadefulde Skikkelse paa forskellig Vis. Ret nærliggende var det at tillægge den allegorisk Betydning, f. Eks. som Udtryk for Styrke (Løvekroppen) forenet med Kløgt (Menneskehovedet), eller man søgte mere realistiske Forklaringer og satte Fabelvæsenets Oprindelse i Forbindelse med virkelige Tildragelser og Forhold. Herpaa beror det sikkert, at man mente at genkende Sfinksen i visse Abearter fra Afrika eller Indien, f. Eks. de smukke vestafrikanske Nonneaber, og derfor skildrede disse Dyr som langhaarede, rødbrune Sfinkser, der var blide af Gemyt, meget lærenemme og ikke ulig dem, man kendte fra Afbildninger. Sfinkser i Betydningen Aber omtales hos Plinius og Ælian, og gennem disse gamle naturhistoriske Forfattere er Navnet overført til vore Dages Zoologi, hvor det benyttes som Artsnavn for den vestafrikanske Bavian, Mandrillen, *Cynocephalus Sphinx*, og tillige som Betegnelse for en Gruppe Sommerfugle (Aftensværmere), fordi Larverne ofte sidder med Forkroppen løftet og derved kan faa en vis Lighed med en liggende Sfinks.

Det ødelæggende i Sfinksens Væsen gav ogsaa Anledning til Forklaringsforsøg og kom tillige til Udtryk i Kunsten, hvor Sfinksfremstillinger gaar langt tilbage i Tiden. De har i Reglen Kvindebryst og er vingede, men der kendes ogsaa vingeløse græske Sfinkser, medens romerske Sfinkser af yngre Dato undertiden har Mandshoved. Mærkelig nok er den gamle Verden ikke ene om Sfinksskikkelsen; fra Mayakulturen paa Yucatan kendes nemlig Eksempler baade paa hanlige og hunlige Sfinkser og forøvrigt ogsaa paa andre Blandingsvæsener, som minder en Del om de ægyptiske og lilleasiatiske.

Om den uhyggelige Gaadegætning i sin Oprindelse skal sættes i Forbindelse med Overleveringer om noget ødelæggende i Sfinksens Natur, lader sig vanskeligt afgøre. Maaske er det blot en senere Tilsætning, skabt af den græske Fantasi for at stimulere Interessen for den i sig selv saa hemmelighedsfulde Figur, der i sidste Instans muligt skal opfattes som et af de Symboler, hvorved Mennesket til alle Tider har omgivet den Gaade, der knytter sig til Livets Ophør.

Et andet af de Fabelvæsener, vi ligesom Sfinksen har fundet repræsenteret hos de assyrisk-babyloniske Folk, og som ogsaa forekommer i Kinesernes Fabelverden, er *Kentauren*. Oprindeligt syn s

Kentaureerne ganske vist hos Grækerne blot at have været tænkt som vilde og lovløse Væsener, der tumlede sig tøjlesløse i Bjergenes øde Skovegne. Allerede i de homeriske Digte skildres »Bjergenes vilde Kentaureer«, der havde deres Hjem i Thessaliens Skove, hvorfra »de laadne Kentaureer« fortrængtes af den thessaliske Folke-

35. Billeder af Blandingsvæsener fra et Maya-Haandskrift i Dresden. Til venstre en Maya-Gud med Tapirnæse, Slangetunge og Slangekrop, til højre en Gudinde, hvis Hoved fortsættes i en Fuglehals og et Fuglehoved, som har en Fisk i Næbbet.

stamme Lapiterne. Men senere udformes Kentaureerne til det Blandingsvæsen, der minder om den tilsvarende Skikkelse hos Kineserne (S. 24): fortil Menneske, nedentil og bagtil Hest eller, sjældnere, Æsel. Sagnene om dem samler sig især om Kampen med Lapiterne, der begyndte ved et Bryllupsgilde hos dissers Konge. Forskellige Forklaringer er fremsat angaaende Kentaurskikkelsens Oprindelse; nogle har villet opfatte den som Personifikation af Skyerne, andre som en Levendegørelse af Bjergenes Vildbække

eller voldsomme Stormvinde; atter andre har ment, at den skyldes Grækernes oprindelige Ukendskab til Ridekunst, saa at de kan have betragtet Rytteren hos fremmede Følkeslag som et af Menneske og Hest sammensat Væsen. Hvorom alting er, synes den græske

36. Maleri af Aristofanes paa en Skaal, forestillende en Kentaure, der røver en Kvinde.
5. Aarh. f. Kr.

Kentaure at have sit Udspring i Grækenland, og nogen sikker Forbindelse mellem den og de tidligere omtalte Kentaureer kan ikke paavises. I den ældre græske Billedkunst fremstilledes Kentauren som en Skabning, der fortil var et helt Menneske, men bagtil løb ud i en Hestebagkrop; senere ændredes Typen til en Hestekrop, der ved Bringen gaar over i en menneskelig Overkrop, og det er denne Type, der for os staar som den karakteristiske.

En Særstilling indtager Æselkentaurene (Onokentaurene), om hvilke Ælian siger, at de til Lænderne er skabt som et Menneske, men »Ryggen, Siderne, Bugen og Bagbenene ligner mest Æselet og er askegraa som hos dette Dyr«. Hænderne bruger de baade som et firføddet Dyr til at løbe paa og til at gribe med; derved bliver »Fødderne til Hænder, og saa gaar den ikke, men sidder ned«. Den sidste Bemærkning kunde tyde paa, at Aber har spillet ind i Udformningen af Æselkentaurene. Disse omtales ogsaa i den

37. Grif. (Vasemaleri i rhodisk Stil fra Museet i Louvre.)

alexandrinske Bibeloversættelse, hvor nogle Dyrebilleder paa Babylons Ruiner tydes som Æselkentaurer, og herfra er de vandret over i det pseudozoologiske Skrift Physiologus, som spillede saa stor en Rolle i Middelalderen (S. 189).

Det er som sagt sandsynligt, at den græske Kentaur er opstaaet paa græsk Grund uden Paavirkning udefra. Derimod er der al Grund til at tro, at Grækerne fra Orienten har overtaget Griffen, der i Kunsten blev et lige saa yndet Objekt som den gaadefulde Sfinks. Det var næsten altid Fuglegriffens Type, der fremstilledes, den vingede Løve med Ørnehovedet, men man træffer ogsaa Griffen med Fuglekrop, og i nogle Tilfælde drejer det sig om Løvegriffe, som Grækerne sandsynligvis har lært at kende fra Perserne, der atter har faaet dem fra Babylonierne (S. 35). Griffen var Symbol paa den guddommelige Magt og anvendtes som Vogter af Hellig-

domme eller anbragtes paa Mønter, senere ofte som Vægdekoration og som Ornament paa Vaser eller andre Kunst- og Brugsgenstande; særlig hyppig er den paa Vaaben og Krigsudstyr, hvad der passede godt til det stærke og stridbare Væsens Natur. Paa græske Sarkofager ses ofte to Griffen som Vogtere af den døde.

Ganske naturligt maatte der i Grækernes Fantasi opstaa Sagn om saadanne mærkelige Skabninger, ligesom der gjorde det om Sfinksen. I særlig Grad var det Griffen som Vogter af Helligdomme, man beskæftigede sig med, og det er ikke mærkeligt, at man har villet gøre Navnet Grif til rodbeslægtet med Ordet Kerub, som jo ogsaa var Betegnelsen for Væsener, der vogtede Helligdomme. Hos Herodot forekommer, som vi senere skal se, nogle guldvogtende Griffen i det høje Nord, men tillige har han en Fortælling om nogle guldgravende Myrer, der holder til i en Ørken og er større end Ræve, men mindre end Hunde; indfangede Eksemplarer af dem skulde findes hos Perserkongen i hans Dyrepark. I Virkeligheden beror det hele paa en Misforstaaelse af nogle indiske Fortællinger, der handler om en Slags Murmeldyr, men Sagnet om de guldgravende Myrer holdt sig langt ned i Tiden og varieredes af Ktesias, som henlagde det til Indien og erstattede Myrerne med Griffen; disse gik over i Ælians Skildring, og hos ham er Griffen derfor blevet til et indisk Dyr, der er firføddet ligesom Løverne, har disse Dyrs stærke Kløer og Vinger paa Ryggen. Han beskriver omhyggeligt Fjerenes Farve: »Halsen er smykket med mørkeblaa Fjer, som Ktesias fortæller; Munden er af Form som Ørnens, og Hovedet er som Kunstnerne maler og fremstiller det«. Den bygger Rede paa Bjergene, og at fange en voksen Grif er umuligt. »Indernes Naboer Baktrierne fortæller, at Griffene vogter det Guld, som findes dør. De graver det ud og bygger deres Rede deraf, men det, der falder ned, tager Inderne«. Inderne fortæller derimod selv, at Griffene kæmper mod Guldsøgerne af Angst for deres Unger — en tiltalende naturlig Forklaring midt i alt det æventyrlige — og de gaar ikke af Vejen for Kampe med andre Dyr og besejrer dem let; »men Løven gaar de ikke løs paa ligesaa lidt som paa Elefanten«. Senere Beretninger om Griffene kan i Virkeligheden føres tilbage til de Kilder, som her er nævnt; saaledes støtter Plinius sig i det væsentlige til Herodot. Efterhaanden blev Beretningerne mere og mere blandet sammen, og Romerne formaaede endda ikke altid at holde Grif og Sfinks ude fra hinanden, men forvekslede dem undertiden.

Løvegriffen, der var en vinget og behornet Løve med Fuglebag-

lemmer og Fuglehale, findes som nævnt af og til i græsk Kunst. Typebeslægtet med den er, som omtalt S. 40, den Drage med Skorpionhale, der findes afbildet paa Ruinerne i Persepolis, og Ligheds-punkter med dette Fabelvæsen har det frygtelige indiske Dyr *Martichoras* (Menneskeæderen), som paa Grundlag af en Beretning hos Ktesias omtales hos de gamle græsk-romerske Forfattere, selv hos den ellers ret forsigtige Aristoteles. »Kun i Indien findes, om

38. Martichoras. (Fra J. Jonstones Værk om de firføddede Dyr, 1657.)

vi tør tro Ktesias, et Dyr ved Navn Martichoras, som i hver Kæbe har tre Rækker Tænder«. Det er omtrent saa stort som en Løve, men afviger fra dette Dyr ved at have Skorpionhale og Ansigt og Ører, der ligner Menneskets. »Desuden løber det saa hurtigt som Hjorten, er vildt og æder Mennesker«. Senere naturhistoriske Forfattere fabler videre paa dette Grundlag, f. Eks. Plinius og især Ælian, som udstyrer Halen med Pigge og gør dens Stik dødeligt. Naar Dyret bliver forfulgt, afskyder det Piggene som Pile og kan ramme selv paa lang Afstand; de afskudte Pile er en Fod lange og dræber den, de træffer; kun Elefanterne dræbes ikke af dem. Ælian oplyser ogsaa, at Ktesias har set dette Dyr i Persien, hvortil det var bragt fra Indien som Gave til Perserkongen, »om man ellers vil anse Ktesias for et tilstrækkeligt Vidne i saadanne Sager«. Allerede i Oldtiden opfattedes det frygtelige Dyr undertiden som

Tigern, og det rummer i sit Væsen en god Portion af den Rædsel, der omgiver dette Rovdyr, om hvilket et indisk Ordsprog sagde, at alene et af dens Halehaar kunde bringe et Menneske Døden.

Griffene var ikke de eneste Skattevogtere i den klassiske Oldtids Fabeldyreverden; ogsaa *Slanger* eller *Drager* tænkte man sig ofte i samme Funktion. Oprindeligt brugte Grækerne Ordet *Drage* om enhver stor *Slange*, og hvilken Form Fabeldyret end ikklædes, forbliver det slangeagtige et væsentlig Træk i dets Skikkelse, ligesom det var det hos de kinesiske *Drager*. Men medens de kinesiske *Drager* var venligsindede *Væsener*, havde *Slanger* og *Drager* ellers i den gamle Orient et ilde Ry paa sig som Inkarnation af onde *Aander* eller *Dæmoner*; denne vidt udbredte Anskuelse har vi f. Eks. fundet *Vidnesbyrd* om hos *Ægypterne* og navnlig i *Israel*, hvor *Slangen* ligefrem er blevet *Repræsentant* for de onde *Magter*, *Syndens* og *Dødens* Ophav, en *Opfattelse*, som gennem det *Nye Testamente* trængte ind i *Kristendommen*. Muligt bunder denne *Opfattelse* i *Kendskabet* til de giftige *Slangers* *Farlighed*, og *Grækerne* og *Romerne* delte aabenbart til en vis Grad *Orientens* Mening om *Slangen*, eftersom den saa ofte indgaar i det *Fantasibillede*, de dannede sig af onde *Uhyrer*, saaledes som vi har set det hos *Væsener* som *Gorgo* og *Chimaira*. Men ved *Siden* heraf træffes *Slangen* eller *Dragen* i den klassiske *Oldtid* i en anden *Rolle*, nemlig som et *Jorddybets* *Væsen*, der er i *Stand* til at løfte *Sløret* for skjulte *Hemmeligheder* og røbe disse gennem *Orakelsprog*, saaledes som *Tilfældet* oprindeligt synes at have været med de hellige *Slanger* i *Asklepiostemplet*, hvor syge søgte *Helbredelse*. Thi *Slangerne* har ejendommeligt nok, skønt langt fra særlig intelligente, fra gammel *Tid* haft *Ry* for *Visdom*. Naar *Asklepiosslangerne* blev *Sindbilleder* paa *Liv* og *Sundhed*, har maaske ogsaa *Slangernes* *Hudskifte* bidraget dertil, thi efter *Hudskiftet* fremtraadte *Dyrene* ligesom i en ny og forynget *Skikkelse*.

Endnu en *Rolle* har *Slanger* og *Drager* ofte faaet tildelt i den klassiske *Oldtid*, idet de som foran nævnt optraadte som en *Slags* vogtende *Skytsaander*, der vaagede over værdifulde *Ting* af forskellig *Art* eller over *Skatte* og *Kostbarheder*, ikke alene *Kostbarheder* i almindelig *Forstand*, men ogsaa andre *Ting* af høj *Værdi*, som naar *Dragen* *Python*, der iøvrigt er en *Levning* fra et ældre *Jordorakel*, tænkes at vogte *Oraklet* i *Delfi*. I *Reglen* var det dog mere *haandgribelige* *Værdier*, det drejede sig om, især *gyldne* *Sager*, saaledes som *Tilfældet* var med den *Drage*, der vogtede *Træet*

med de gyldne Æbler i Haven hos Nattens Døtre Hesperiderne, eller den af Jason dræbte Vogter af Vædderens gyldne Skind. Den udbredte Tro paa, at Drager eller Slinger saaledes har Skatte i deres Varetægt, kan ikke finde Støttepunkter i nogen Forkærlighed hos Slangerne for skønne eller skinnende Genstande; man maa snarere tænke paa deres Tilbøjelighed til at søge Ly paa skjulte Steder og i Smuthuller under Jorden, med andre Ord Gemmesteder, hvori det var rimeligt at henlægge Skatte.

Der er saaledes Modsætninger nok i Opfattelsen af Slangens og derigennem af Dragens Natur og Væsen, men i Brydningerne mellem de forskellige Synsmaader slaar Dyrets ilde Ry igennem og bliver i Europa det herskende, og Kristendommen sammen-smelter dem som sagt i sit Billede af Slangen som det onde Væsen, der er særlig farligt paa Grund af dets Klogskab og Snedighed.

Det frygtindgydende og ondsindede hos Dragen gør det naturligt, at dens Drab bliver en Heltedaad ligesom Drabet af de tidligere omtalte Uhyrer. Ogsaa de Drager, der var Bevogtere, kunde den samme Skæbne ramme; f. Eks. tænktes den delfiske Drage at blive dræbt af Apollo, som derved blev Herre over Helligdommen, medens Hesperidernes Drage efter Myterne dræbtes af Herakles og af Zeus eller Hera blev anbragt paa Himlen som Stjernebilledet Dragen. Drabsmotivet er ligeledes velkendt fra den nærmere Orients Kunst (S. 32, 42, 47). Henimod Slutningen af Oldtiden har man adskillige Eksempler paa en ejendommelig Sammenblanding af ægyptiske og græsk-romerske Synspunkter i Kunsten, og herved er aabenbart Urformen for den fra Kristendommen kendte Dragekamp, hvori St. Georg optræder, frembragt (S. 199). Paa visse Relieffer fra denne Periode ser man nemlig en fuldt rustet romersk Feltherre, som til Hest støder sin Lanse i en Krokodille, og hele Scenen har en umiskendelig Lighed med senere Fremstillinger af St. Georgs Kamp med Dragen. Men den romerske Kriger er ikke noget rigtigt Menneske; han har nemlig Høgehoved og kan derigennem identificeres som den ægyptiske Gud Horos, der bekæmpede den onde Gud Set (S. 59) og alt andet ondt, her altsaa Krokodillen, ganske vist i den for en ægyptisk Gud højst besynderlige Rolle som Rytter og iført en lige saa fremmedartet Dragt.

Som saa mange andre rædselvækkende Dyr blev Dragen fra gammel Tid brugt til Dekoration paa Krigsudrustning; i en Beskrivelse af Kong Agamemnons Skjold hedder det f. Eks. i Iliaden:

»Uden om Buklerne sad i Ring den truende Gorgo med det forfærdende Blik tilligemed Bæven og Rædsel. Remmen paa Skjoldet var klædt med Sølv, og henover denne skød en staaiblåa Slange sig frem; tre Hoveder knejste op fra den enkelte Hals, og til Hobe de drejed sig bagud.«

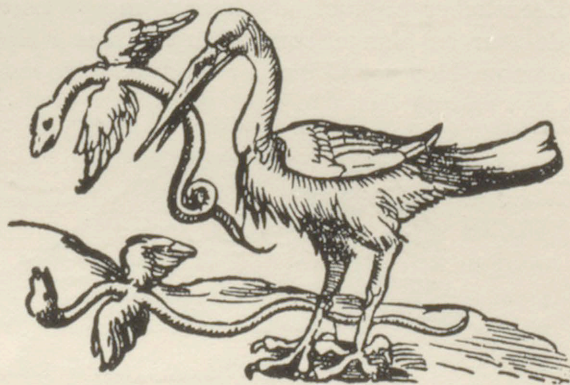
Denne Anvendelse af Dragen som psykisk Kampmiddel kan følges videre frem i Tiden; ogsaa Romerne brugte Dragetegnet, nemlig som Mærke for en Hærafdeling, Kohorten. Herfra stammer i Virkeligheden den moderne Betegnelse Dragon, selvom denne Vaabenart ganske vist direkte er opkaldt efter et særligt Skydevaaben. Hos Romerne anvendtes Dragetegnet senere hen ogsaa af Kejseren, og denne romerske Skik blev fulgt af nyere Tidens Herskere, som ved at efterligne Romerne søgte at øge Glansen om deres Trone.

I selve den ydre Skikkelse, man tillagde Dragerne, er der en Del Variation. Medens de drageagtige Væsener i de gamle Østerlande almindeligvis tænktes som firbenede, vingede Dyr, gik Grækernes Forestillinger, ligesom Ægypternes, oprindelig i Retning af slangeagtige Væsener, der dog ofte udstyredes med Vinger. Dette gjaldt ikke blot de med Luftens og Skyernes Drager beslægtede mytologiske Dyr, der tænktes at være Forspand for den Vogn, hvorfra Agerdyrkningens Gudinde Demeter lader sine Velsignelser spredes over Jorden, men det gælder ogsaa nogle som virkelig eksisterende Væsener opfattede Slanger, der omtales af de gamle Forfattere, som i det hele taget har mange Beretninger om Slanger, ofte af stærkt overdreven Størrelse. Søslinger kendte Grækerne ogsaa, saaledes de rigtige Havslanger, som lever i det indiske Hav, men af Fantasien overførtes til Middelhavet uden dog samtidig at antage saa fabelagtige Dimensioner, at de i den Henseende kan konkurrere med den moderne Tids Søslinger. Det nærmeste Modstykke til disse maa snarere søges i nogle af Ælian omtalte indiske Havuhyrer, som skulde kunne blive en halv Stadie (ca. 100 m) lange, og blandt Mytologiens store Sødyr, f. Eks. de Havdrager, der tænktes som Ridedyr for nogle af Havets guddommelige Væsener.

Større Rolle i Litteraturen spillede de vingede Slanger, der særlig er kendt gennem følgende, fra Herodot stammende Skildring: »Man fortalte mig, at der et Sted ved Byen Buto i Arabien fandtes vingede Slanger. Jeg rejste derfor dertil og saa en utrolig Mængde Knogler eller Rygrade af Slanger i talløse større og mindre

Hobe. Stedet, hvor denne umaadelige Mængde Benrade findes, ligger i en Dal, der er omgivet af Bjerger, og som aabner sig ud mod Ægyptens store Slette. Det fortælles, at de vingede Slanger om Foraaret flyver fra Arabien mod Ægypten, men ved Udgangen af Dalen mødes af Ibiserne, som ikke lader dem slippe igennem, men dræber dem... Slangerne ser ud som Snoge. Deres Vinger er ikke fjerklædte, men ligner mest Flagermusenes«. Senere fortæller Herodot, at nogle Træer, der bærer Røgelse, bevogtes af vingede Slanger,

som er smaa og har brogede Farver; det er samme Slags som dem, der drager mod Ægypten, og om hvert Træ sidder en hel Mængde. Disse Slanger, der ogsaa omtales andre Steder i den klassiske Oldtids Skrifter, har næppe andet med Overtroens Drage at

39. Ægyptisk Fugl, der æder vingede Slanger. (Fra Sebastian Münsters Kosmografi, 1572.)

gøre, end at de kan have bidraget til at give dette Fabeldyr Livskraft. Det reelle Grundlag for dem er sandsynligvis de smaa indiske, broget farvede Øgler, der kaldes »Drager« (latinsk Draco), og som paa begge Sider af Kroppen har en af Ribbenene støttet Svævehud; ved Hjælp af den kan de foretage lange Spring fra Gren til Gren, men flyve kan de ikke, og den Invasion til Ægypten, Herodot taler om, og som han mente at finde bekræftet ved Fundet af de dræbte Fredsforstyrres Skeletter, maa derfor anses for udelukket. Derimod er det ikke utænkeligt, at Jagttagelsen af Skeletterne kan være rigtig; Skeletdele af fossile Hvirveldyr er ingen Sjældenhed i visse Jordlag fra den ældre Tertiærtid i Ægypten, hvor de nogle Steder kan findes i Hobetal og ved Foraarstid efter Regnskyl, f. Eks. i Fayum, kan blottes i saa stor Mængde, at en med moderne Forsteningslære ukendt Jagttager som Herodot nok kunde faa det Indtryk, at han stod overfor »en utrolig Mængde Knogler af Slanger«. De vingede Slanger, som ifølge de gamle Forfattere optræder i Ægypten, er forøvrigt ogsaa blevet opfattet som Græshopper, der jo i store ødelæggende Sværme kan hjemsege

Nillandet. Visse Afsnit af Herodots Fortælling kan godt passe paa Græshopperne, f. Eks. hans Bemærkning om, at de holdes i Skak af de Fugle, vi kalder Ibiser. I denne Forbindelse kan det nævnes, at nogle ægyptiske Figurer af vingede Slanger er forsynede med ejendommelige Vinger, der minder om Insekternes.

Beslægtet med de slangeagtige Fabeldyr er det uhyggelige Kryb, der førte Navnet *Basilisken*, d. v. s. Kongeslangen. Hos Grækere og Romere forestillede man sig det som et med overnaturlige Egenskaber begavet, ulykkebringende Væsen. Plinius fortæller, at det var en Slange, som hørte hjemme i Kyrenaika i Nordafrika, og som blev tolv Tommer lang; paa Hovedet havde den en hvid

40. Basilisk. (Fra Sebastian Münsters Kosmografi, 1572.)

Plet, der lignede et Diadem. Dens Blik er dræbende, og dens Hvislen faar alle Slanger til at flygte. »Naar den kryber, bugter den sig ikke saa meget som andre Slanger, men løfter fra Midten Kroppen til Vejrs og gaar lige fremad. Berøring af den, ja alene dens Aande dræber Buskene, faar Urterne til at visne og Stenene til at sprænges. Sagnet fortæller, at da en Rytter engang havde dræbt en Basilisk med et Lansestød fra Hesteryggen, trængte Giften op gennem Lansen og dræbte ikke alene Rytteren, men ogsaa Hesten. Dette ødelæggende Uhyre, som selv Konger ofte ønskede at se død, bliver selv et Offer for Væselens Gift. Saaledes opfylder Naturen sit Ønske om, at intet Væsen skal være uden en Fjende, som kan bekæmpe det«. Man kaster en Væsel ned i Basiliskens Hule, som let kendes paa de afsvedne Omgivelser. Den dræber Basilisken ved sin Lugt og omkommer samtidig selv, og saaledes ender denne indbyrdes Kamp i Naturen. Basilisken kunde dog efter Sigende ogsaa yde noget godt, idet dens Blod skulde kunne afgive virksomme Trylle- og Lægemedler.

Senere Oldtidsforfattere føjer ikke meget nyt til denne Skildring, bortset fra, at Ælian fortæller, at man skal have et godt Værn mod Basilisken i Hanen, som den er saa bange for, at den

skælver ved Synet af den; ved Lyden af Hanegal dør den under Krampetrækninger. Derfor førte Rejsende i Lybien Haner med sig for at afværge de Farer, der truede fra det sælsomme Dyr. I Løbet af Middelalderen fik det tilsat forskellige Ingredienser fra orientalske Sagn og blev derigennem ændret noget, men dets Position blev efterhaanden saa grundfæstet, at det i Overtroen har kunnet fortsætte sit Liv helt ned mod vore Dage.

Kongenavnet hidrører vel enten fra dets Magt over andre Slanger eller fra dets Hovedprydelse, der sammenlignedes med et Diadem eller en Krone. Det oprindelige Forbillede for Dyret maa sandsynligvis søges i Giftslanger, hvis Giftighed er potenseret indtil det bizarre i Basiliskuhyet; det rummer Træk, der minder om den indtil 70 cm lange Hornslange (S. 36), som er almindelig i Nordafrika, særlig i Kyrenaikas Ørkener, og om de store afrikanske Giftsnoge af Brilleslangerens Slægt; visse Former blandt dem betragtedes af Ægypterne som hellige, og deres Billede var Kongeværdighedens Symbol. Hvad Basiliskens Fjende »Væselen« angaar, vil det være naturligt at tænke paa mindre Rovdyr af Maarernes eller Desmerdyrenes Familie. Disse Dyr var ansete for at kunne tage Kampen op med Giftslanger; Faraorottens snarraadige og modige Kamp med den frygtede Giftslange, som Grækere og Romere kaldte *Aspis*, blev saaledes besunget af den græske Digter Oppian i et Epos, der har sin moderne Pendant i Kiplings Skildring af Ricki-ticki-tavis Kamp med den indiske Brilleslange.

*

En Dyregruppe, som fra gammel Tid har givet mange Bidrag til Folkenes Myter og Sagn, er Fuglene. Mest kendt blandt dem alle er vel Føniksfuglen, men der er mange andre Fugle i Fabeldyrenes Rige. Maaske er Fuglenes Rolle i denne Henseende blevet begunstiget af en udbredt Tro paa, at Menneskets Sjæl har Skikkelse som en Fugl. Denne Opfattelse findes blandt andet hos Indogermanerne, og ogsaa i Grækenland gør den sig gældende; saaledes ligger den sikkert til Grund for den Karakteristik af de døde, som kommer til Udtryk i disse Linier af Odysseen: »Trindt ham skingred et Skrig af Dødninger, ret som af Fugle, naar man har skræmnet dem op«, og den genfindes lejlighedsvis i den senere klassiske Litteratur; Plinius fortæller f. Eks., at »Aristeas' Sjæl skal i Prokonnesos være fløjet ud af hans Mund i Skikkelse af en Ravn«.

Især lever dog Tanken om Sjælen som Fugl i de talrige Forvandlingsmyter, som — navnlig i Tilslutning til Heltesagnene — lader Fugle opstaa ved Forvandling af Mennesker. Af saadanne *Herofugle* findes der en hel Række, som i Reglen uden Vanskelighed kan identificeres, deriblandt *Diomedesfuglene*, opkaldte efter den homeriske Helt Diomedes, hvis Grav skulde findes paa en Ø i Adriaterhavet ud for Apuliens Kyst, hvor hans til Fugle forvandlede Ledsagere holdt til. Disse Fugle graver i Følge Plinius Huler i Jorden og indretter her deres Reder. Dette Træk og visse andre Forhold passer paa Gravænderne, som netop lægger Æg i Jordhuler, og som ganske rigtigt er kendt fra Apuliens Kystegne.

Andre Herofugle tiltrak sig Opmærksomheden ved — i Analogi med menneskelige Kampe — at udkæmpe Kampe paa det Sted, hvor deres Helt var jordet. Dette gælder endogsaa om de *meleagriske Fugle*, skønt de efter Sagnet var opstaaet af Kvinder; de var nemlig Helten Meleagros' Søstre, som efter Broderens Død sørgede saa stærkt, at en medlidende Guddom forvandlede dem til Fugle med taareformede Tegninger paa Fjerene. Meleagros' Grav er efter Plinius berømt for de Kampe, som udkæmpes dér af disse Fugle, der »stammer fra Afrika og er en Slags puklede, brogede Høns«. Det er ikke vanskeligt heraf at slutte, at det har drejet sig om Perlehøns (Numida meleagris); saadanne blev bl. a. holdt i Fangenskab som hellige Dyr ved Meleagros' Grav, og de er netop kendt for deres stridbare Natur og Tendens til at komme i Klammeri med hinanden.

Berømt for deres Kampe var ogsaa *Memnonsfuglene*, sandsynligvis Brushaner, hvis Hanner i Parringstiden opfører ejendommelige Kampe paa særligt udvalgte Pladser, som de Aar efter Aar vender tilbage til, naar de efter Overvintringen i Sydasiens og Afrika atter drager til deres Ynglesteder. Sagnet gik, at disse Fugle var den trojanske Helt Memnons forvandlede Kampfæller, som ved hans Gravhøj opførte Kampe til hans Ære. Plinius siger dog blot om dem, at der »hvert Aar fra Ætiopien kommer nogle Fugle til Ilion (Troja) og kæmper med hinanden ved Memnons Grav, hvorfor de kaldes Memnonider«. Helt fabelagtig Karakter antog efterhaanden de *stymfaliske Fugle*, som Herakles efter Sagnet dels dræbte, dels fordrev til andre Egne fra Bredderne af Stymfalos-Søen i Arkadien, hvor de holdt til i uhyre Sværme og aabenbart ikke har været behagelige Gæster, siden man tiltænkte dem Vinger, Næb og Kløer af Malm og mente, at de kunde af-

skyde deres Fjer som Pile; ja, de omtales undertiden endog som menneskeædende, hvorved deres Skikkelse faar noget blodtørstigt over sig, saa at Tanken ledes hen paa *Sirenerne*.

Disse Fugle med Menneskehoved er ligesom de stymfalske Fugle af rent mytologisk Natur; de kendes ogsaa fra indiske Myter (S. 49), men er som Type i Kunsten sandsynligvis over-

41. Græsk Vasemaleri, der viser Odysseus' Sejlads forbi Sirenernes Ø.

taget fra Ægypten (S. 62). Særlig kendt er de paa græsk Omraade fra Odysseens Beretning om, hvorledes Odysseus ved sin Snildhed lykkeligt undgaar deres lokkende Kalden, som fører den forbi-passerende i Fordærv:

»med deres klingende Sang, Sirenerne vil ham forkogle,
siddende hist paa en Eng; trindt ligger paa Stranden
en Bunke
smuldrende Menneskeben; al Hud er fra Benene visnet.«

Det homeriske Digt, som kun kender to Sirener, belyser forøvrigt ikke Sagnet om dem nærmere; det forudsættes aabenbart bekendt. Af de mange billedlige Fremstillinger fremgaar det imid-

lertid, at Sirenerne er typiske Sjælefugle, Dødsdæmoner, personificerende nogle af de talrige omkringflagrende Sjæle, der ligesom andre Dødsaander søger at bevare Tilknytningen til Livet ved at udsuge Blodet af de levende. Thi lige fra Oldtiden og helt op i den nyere Tid ansaas Blodet for at være Sjælens og Livskraftens egentlige Sæde, og de blodsugende Væsener, Sirener, Vampyrer o. a., faar derfor nye Livsmuligheder ved at suge Blodet og dermed den livsbetingede »Psyke« ud af Mennesker. Først med dette in mente forstaaer man Sirenefigurernes Anvendelse ved Ligfærd og ved

42. Harpyie. (Fra J. Jonstones Værk om Fuglene, 1650.)

Grave, hvor de opstilledes, for at den dodes husvilde Sjæl kunde finde et fast Tilholdssted. Senere brugtes de ogsaa rent dekorativt, og Typen ændres efterhaanden; Fuglen med Menneskehoved, der er let kendelig som Sjæledæmon, faar flere menneskelige Bygningstræk, saasom Arme og Kvindebryst, eller bliver lejlighedsvis rent menneskelig eller fremstilles som bevingede Jomfruer med Fugleben og Fuglehale. I denne halvt af Fugl, halvt af Kvinde sammensatte Skikkelse minder de om billedlige Fremstillinger af de haarfagre, menneskerøvende Har-

pyier, hvis Rolle som Menneskefugle dog ikke lader sig bevise direkte gennem overleverede Indskrifter.

I den gammelkristelige Mytologi genfindes Fuglene som Sjælens Manifestation i det hinsidige. I Roms Katakomber ses de afdødes Sjæle f. Eks. afbildet som Fugle, og de gamle Martyrlegender lader den fra Legemet frigjorte Sjæl svinge sig til Himmels i Skikkelse af en Due. Fuglens, specielt Duens, Vej til Kristendommen som Sjælens Symbol er allerede banet gennem Evangeliernes Beretninger om en Episode ved Kristi Daab, der i Matthæusevangeliets Version lyder: »og han saa Guds Aand fare ned ret som en Due og komme over ham«. Heri ligger en Mindelse om Grækernes Tanker om Guder i Fugleskikkelse (S. 68), og hvad særlig Duerne angaar, sattes de i Forbindelse med Kærlighedsgudinden (Venus) som Dyr, hun satte stor Pris paa — »Afrodites Legetøj« kaldes de ligefrem hos Ælian, der ogsaa antyder, at Gudinden kan antage

Dueskikkelse, ligesom han omtaler, at Duer, hvide Turtelduer, er helliget Afrodite og Demeter.

De kristelige Forfattere giver Sagnets Sirener en ny Betydning ved at udlægge dem som denne Verdens Farer og Fristelser, der vil lokke Menneskene bort fra den rette Vej, — særlig Vellystigheden, der var et fremtrædende Træk i den livshungrende klassiske Sireneskikkelse — eller de tydes som Vranglære eller verdslig Videnskab, hvorfra den samme Fare truer.

Den menneskeagtige Bestanddel af Sireneskikkelsen har givet Anledning til, at dens Navn i Zoologien er indgaaet i den systematiske Betegnelse for Søkørerne, Sirenia, hvorved der hentydes til disse Dyrs formodede havfruelignende Udseende. Paa denne Baggrund maa ogsaa Navnets Tilknytning til den aaleagtige, kun med Forlemmer udstyrede Gællepadde, Siren, ses, medens Sagnet om Sirenernes Sang toner i Lyden fra det klagende Signalinstrument, Sirenen, som — Søfareren Odysseus til Ihukommelse — har sit særlige Virkefelt paa Skibsfartens Omraade.

Sjæleagtige Træk af mere omfattende Karakter indgaar i den klassiske Oldtids berømteste og mest sejglivede Fabelfugl *Føniks*, eftersom den sandsynligvis har Tilknytning til Ægypternes guddommelige Bennu (S. 62), og ligesom Tilfældet var med denne, er der ogsaa for *Føniks*' Vedkommende en vis Tilbøjelighed til at betragte den som en Solfugl og udstyre den med Attributioner, som bringer den i nærmere Forhold til Solen.

Grækernes og Romernes almindelige Opfattelse af den overnaturlige Fugl er forøvrigt af lignende Art som Jødernes (S. 55): der eksisterer kun eet Individ ad Gangen, og efter et langt Liv dør det en naturlig Død eller brænder op, hvorpaa der af Resterne opstaar en ny og forynget *Føniks*; som allerede tidligere nævnt (S. 63) er dette Navn et græsk Ord, og det brugtes ogsaa om Dadelpalmen. Herodot skildrer Fuglen efter et Billede, han har set af den, saaledes: »dens Fjer er dels gyldne, dels røde; i Figur og Størrelse har den mest Lighed med en Ørn. Utroligt forekommer det mig, hvad man fortæller om dens Snildhed, at den skal drage fra Arabien, bringe sin (døde) Fader, indlagt i Myrrha, til Solgudens Tempel (i Heliopolis i Ægypten) og begrave ham dér«. Denne sælsomme Begivenhed skulde gentage sig hvert femte Hundrede Aar, og skønt Herodot har sine Tvivl om Rigtigheden af det, skildrer han dog indgaaende, hvorledes Fuglen udhuler en Myrrhastamme til Transport af den døde Fader. Samme eventyrlige Historie genfindes hos adskillige andre Oldtidsforfattere, medens atter andre fortæller, at

den gamle Føniks brænder i sin Rede, hvorefter den nye Fugl opstaar af den gamles Aske. I denne Form er Sagnet gaaet over i »Fysiologus«, og for Kristendommen bliver Fønixfuglen fra første Færd ganske naturligt Symbolet paa Opstandelsen og det evige Liv; det fyldigste og sikreste Eksempel paa Opstandelseshabet kalder Kirkefaderen Tertullian den, og han tilføjer: »skulde Menneskene vel kunne gaa til Grunde, naar Arabiens Fugle er visse paa Opstandelsen?«

Sagnet varieres af de gamle Forfattere og udsmykkes efterhaanden med en Del Enkeltheder, bl. a. hos Plinius. Han finder Fuglens Historie temmelig fantastisk, men fortæller dog adskilligt om den: den er den eneste i sin Art i Verden; ingen har set den æde; i Arabien er den helliget Solen, og naar den bliver gammel — den lever i 540 Aar — bygger den sig af Kviste af vellugtende Træsorter en Rede, i hvilken den dør efter at have fyldt sit sidste Leje med duftende Stoffer. Af dens Ben og Rygmarv opstaar derpaa en Slags Orm, som udvikler sig til en ung Fugl, der tager fat paa at stede den gamle til Hvile.

Den Alder, Fønix opnaar, angives noget forskelligt, men 500 Aar er dog den Periode, der nævnes som den almindelige, selvom man ogsaa finder angivet 1461, 7006 eller et endnu længere Aaremaal. I disse lange Tidsrum har man villet se et Bevis paa, at Fønix skulde være det astronomiske Symbol paa en cyklisk Periode eller Sjælen i et længere historisk Tidsrum, en Slags Epokers Tidsaand, der lod sig sætte i Forbindelse med Ægypternes guddommelige Sjølefugl Bennu.

De fleste af de anførte Fønixperioder med deres runde Tal kan dog lades ude af Betragtning i denne Henseende og maa opfattes som Forsøg paa legendarisk Udsmykning ved Hjælp af imponerende Talstørrelser. Den eneste af Fønixtiderne, der hviler paa astronomiske Iagttagelser og derfor har spillet en Rolle i Tidsregningen, er de 1461 Aar, der svarer til det saakaldte »store ægyptiske Aar« eller Sothisperioden, fordi Ægypterne regnede Aaret til 365 Dage, saa at de aarlig tabte et kvart Døgn, og dette blev i Løbet af den nævnte, efter Hundestjernen Sirius (Ægypternes Sothis) opkaldte Periode til et helt Solaar paa $365\frac{1}{4}$ Døgn; en af Plinius' Hjemmelmænd kunde derfor hævde, at »Fønix' Liv stemmer overens med Varigheden af det store Aar, og naar det er fuldendt, befinder Aarstider og Stjerner sig igen i samme Orden«.

Hundestjerneperioden har dog næppe oprindeligt haft nogen Forbindelse med Sagnet om Fønix, men er først senere blevet

knyttet dertil. Lige saa konstruerede virker de Skildringer af Fuglens Udseende, man finder i Oldtidslitteraturen, hvor den efterhaanden i visse Retninger beskrives saa indgaaende, at man med ret stor Sikkerhed kan fastslaa, hvilken Fugl det er, der har maattet laane sin Farvepragt til Føniks — iøvrigt den samme Fugl, som ogsaa kan antages at have haft Betydning for Udformningen af Kinesernes Føniks (S. 24). Allerede hos Herodot fremhæves, som vi har set, Føniksfuglens Farver af Guld og rødt paa en Maade, der bringer Guldfasanen i Erindring, men ganske vist maa man da se bort fra, at han sammenligner den med en Ørn. Guldfasanpræget træder endnu tydeligere frem hos Plinius, som siger, at »dens Hals glinser med Guldfarve, medens den iøvrigt er purpurfarvet; Halen er himmelblaa med nogle rosenfarvede Fjer imellem; Hovedet er nedentil smykket med en Kam, oventil med en Fjerbusk« — altsammen Træk, som — bortset fra Kammen under Hovedet — passer ganske godt paa Guldfasanen, der i Oldtiden kun sjældent blev bragt til Europa fra Asiens fjerne Egne, og hvis Tilsynekomst derfor var en Sensation, som da der ifølge Plinius i Aaret 47 e. Kr. blev bragt en »uægte Føniks« til Rom og fremvist offentligt. »Denne Kendsgerning bevidnes«, siger Plinius, »af Statsarkivet, men ingen tvivlede om, at denne Føniks var uægte«. Tvivlen skriver sig naturligvis fra, at den fremviste Fugl opførte sig som en almindelig dødelig Fugl og savnede de Attributioner i Form af Straalekrans og Rede af kostelig Myrrha, som den rigtige Føniks skulde have.

De billedlige Fremstillinger af Føniks, som er overleveret fra den græsk-romerske Oldtid, viser dog hverken Skribenternes Guldfasan eller Ægypternes Hejre. Det er en ren Fantasiafugl, ofte afbildet med Straalekrans om Hovedet paa Mønter, hvor den optraadte som Sindbillede paa Evighed eller Foryngelse, ofte en Slags Foryngelse af Tiden, idet den synes at skulle indvarsle en ny Tids, en Guldalders, Oprindelse. Det er i denne Rolle, Føniksfuglen fra Hedenskaben gaar over i den kristelige Kunsts Symbolik som Udtryk for Opstandelsessaabet og det evige Liv (S. 153).

Ogsaa et andet af de mest kendte og udbredte Fabeldyr indgaar i Kristendommens Galleri af Sindbilleder, nemlig *Enhjørningen*, som vi har truffet langt tilbage i Tiden hos forskellige orientalske Folk, medens den derimod ikke spiller nogen nævneværdig Rolle i den græsk-romerske Kultur. Den første Beskrivelse af den paa græsk Grund findes i den før omtalte Skildring af Indien (S. 41), som Grækeren Ktesias skrev, og som blev den Hovedkilde, hvorefter senere Forfattere øste deres mere udsmykkede Beretninger.

Ktesias fortæller paa Grundlag af, hvad han har hørt under sit mangeaarige Ophold i Persien, at der i Indien lever vilde Æsler, saa store som eller større end Heste, med purpurrødt Hoved og mørkeblaa Øjne og hvide over hele Kroppen. I Panden har de et halvanden Fod langt Horn, forneden hvidt, foroven purpurfarvet og i Midten sort, og disse brogede Horn lader Inderne indfatte i Guld og bruger dem som Drikkekar, fordi man ved at drikke af dem undgaar Kramper, faldende Syge og andre Sygdomme, ja endogsaa derigennem beskyttes mod Forgiftning, idet den Gift, man har faaet i sig, brækkes op. Disse Dyr er efter Ktesias' Fremstilling saa hurtige, at hverken Heste eller Hjorte kan sammenlignes med dem, og ingen overhovedet kan indhente dem. Naar Dyrene har Unger og de jages, hvilket kun sker i Indiens vidtstrakte, ensomme Egne, hvor de lever, gaar de løs paa Jægerne og støder med Hornet, som er i Stand til at gennembore alt; de sparkes og bider ogsaa kraftigt og er derfor meget vanskelige at fange. Deres Kød smager bittert og er uspiseligt. Med denne østerlandske Fortælling har den græske Forfatter startet det Sagn, som skulde komme til at spille saa stor Rolle i den skolastiske Middelalder og helt op i den nyere Tid. Det rummer Træk, som er laant fra Persernes vilde Æsel (Onager), men dog især er inspireret af ubestemte og fabelagtige Efterretninger om det stærke indiske Dyr, det eenhornede Næsehorn; at dette sammen med Uroksen har Andel i Enhjørningens Skabelse, har vi allerede tidligere (S. 38) nævnt, ligeledes at der ogsaa kan være Tale om Indflydelse fra de eenhornede Profilbilleder af Dyr paa Relieffer i Persepolis og andre forasiatiske Byer (S. 40).

Hos de følgende klassiske Forfattere genfindes Ktesias' Enhjørning, selvom ogsaa egne Iagttagelser undertiden anføres, og der i Billedet af det indføres Træk af Dyr, hvis Eenhornethed er nok saa omdisputabel som det indiske Næsehorns. Aristoteles fortæller saaledes, at »eenhovede Dyr med eet Horn findes, omend de er sjældne, f. Eks. det indiske Æsel. Eet Horn og to Hove har Oryx«. Det sidstnævnte Dyr er en Slags Antilope, der som alle tohornede Dyr kan tage sig ud som eenhornet, naar det ses i Profil, medens der med det »indiske Æsel« sikkert menes Næsehornet, hvis tre Tæer kun er skilt saa lidt fra hinanden, at det kan se ud som eenhovedet. Det var utvivlsomt et Held for Enhjørningens fremtidige Livskraft, at Aristoteles lod Dyret faa Plads i sine Værker. Havde han undladt at omtale det, eller havde afvist det som fabelagtigt, vilde dets Historie, med Aristoteles' store Autoritet in mente, næppe være blevet saa lang, som Tilfældet er.

Den græske Geograf Strabo, der levede ved vor Tidsregnings Begyndelse, omtaler, at der i Indien skal findes »Heste med eet Horn og Hoved som en Hjort«, medens Plinius endog kender syv Slags eenhornede Dyr, deriblandt, foruden det indiske Æsel, Oryx, der »snart har to, snart eet Horn«, og indiske Okser »med uspaltede Hove og eet Horn«, og endelig det Dyr, han kalder Enhjørning (latinsk: Monoceros), hvilket aabenbart er Næsehornet, som »skal være det mest ubændige Dyr med Hoved som Hjortens, Krop som Hestens, Fødder som Elefantens og Hale som Vildsvinets. Det brøler meget stærkt og har midt i Panden et to Alen langt, sort Horn. Man skal ikke kunne fange dette vilde Dyr levende«.

Hos Ælian findes Ktesias' Fortælling om det indiske Æsel, og han fremhæver særlig det Træk, at de af Hornet lavede Bægre beskytter mod Gift. Forøvrigt skal indiske Fyrster selv i vore Dage være tilbøjelige til at drikke af Næsehornspokaler, fordi de mener, at Drikken da skummer over, hvis den indeholder Gift. Et andet Sted siger Ælian, at den indiske Enhjørning (Monoceros) kaldes med et Navn, der minder om den arabiske Betegnelse for Næsehorn, og at den »midt imellem Øjenbrynene har et Horn, som ikke er glat, men er forsynet med naturlige Vindinger og er sort af Farve. Dette Horn skal ogsaa være meget spidst«.

Af hele dette kaotiske Stof af mere eller mindre ukontrollerede Efterretninger om og Beskrivelser af eenhornede Dyr vokser efterhaanden Sagnets Enhjørning frem. I Begyndelsen indgaar som væsentlig Bestanddel det indiske, senere ogsaa det afrikanske Næsehorn, der ganske vist har to Horn, men af forskellig Størrelse, idet det bageste altid er meget mindre end det forreste og undertiden saa lille, at Dyret kan synes at være eenhornet. Men hvorom alting er, Næsehornspræget er det overvejende hos Oldtidsforfatternes Enhjørning, ja ofte skelnede de overhovedet ikke mellem denne og Næsehornet.

Ikke alene i Ydre, men ogsaa i Sind og Væsen er Enhjørningen af blandet Natur. Paa den ene Side er den, som vi har set, et vildt og stærkt Dyr, der elsker at strejfe om i Ensomheden, og som frygtløs og modig ikke gaar af Vejen for nogen Hindring. Det er Næsehornets Natur, der her skinner igennem, saaledes som det skildres hos Ælian, der fortæller om dødelige Kampe, ikke alene mellem Hannerne, men ogsaa imellem de to Køn; »Dyrets Styrke breder sig gennem hele dets Krop, men Hornets Kraft er uovervindelig. Det elsker ensomme Græsgange og strejfer alene omkring«. Næsehornet berømmes overhovedet for sin Styrke, og

Oldtidens Skribenter sparede som sædvanlig ikke paa udsmykende Overdrivelser: det dristige Dyr levede i evig Krig med Elefanten om Vandingsstederne og hvæssede sit Horn mod Klipperne for bedre at kunne sprætte Bugen op paa sin store Fjende. Paa Baggrund af saadanne Skildringer af dette som Enhjørning forklædte Næsehorn er det forstaaeligt, at de ældre Oversættelser af det Gamle Testamente, som nævnt S. 37, kunde gengive Navnet paa det stærke og vilde Dyr Re'em ved Enhjørning, forøvrigt ogsaa ved Næsehorn. Dog kan ogsaa Uroksen, som den fremstilledes paa de mesopotamiske Profilbilleder, have spillet ind her. Men under alle Omstændigheder befæstedes derigennem Enhjørningens Ry for Styrke og Vildskab.

Et helt andet Træk hos Enhjørningen end Vildskaben kommer allerede til Udtryk hos Ælian, som fortæller om Næsehornet, at »naar andre Dyr nærmer sig det, finder det sig gerne deri og er ganske blidt, men Dyr af sin egen Slags kan det ikke forliges med... men i Parringstiden parrer det sig med Hunnen og bliver tamt, og de holder sammen; men naar denne Tid er forbi og Hunnen drægtig, bliver den indiske Cartazonon atter vild og søger Ensomheden«. Denne Skildring har sikkert været af Betydning for den Opfattelse, man senere dannede sig af Enhjørningen, og bærer maaske Kimen i sig til den allerede hos Eustathios (4' Aarhundrede) paaviselige Fabel om, at det stridbare Dyr ved Synet af en Jomfru bliver saa medgørligt, at det kan fanges, skønt dette ellers er umuligt. Det blide og sagtmodige, det mere gazelle- og antilopeagtige, som dermed er antydet, og som svarer til Kinesernes Opfattelse af Enhjørningen som et venligsindet Dyr (S. 21), genspejles i Kristendommens Anvendelse af den som Sindbilledet paa forskellige eftertragtellesværdige Dyder — forøvrigt en Parallel til den ældre Buddhismes Opfattelse af Næsehornet som et Dydens Symbol, et Forbillede til Efterfølgelse — »kun alene, som Næsehornet, kan man vandre«, siger Gotamo Buddha.

Hermed er da i det store og hele Grundvolden for det sejglivede Sagn om Enhjørningen blevet til. En særlig Betydning for dette som for flere andre Fabeldyrs Skæbne fik det opbyggelige Skrift »Fysiologus«, som vi allerede et Par Gange har nævnet, men hvis egentlige Blomstringstid først falder i Middelalderen.

HAVETS FABELDYR

Til den græsk-romerske Sagnverdens Dyr hører ogsaa adskillige Havvæsener. Vi har allerede tidligere omtalt Havguden Poseidon og hans Søn Triton, der efterhaanden blev til flere Tritoner, en Slags Havmænd og Havfruer. Men Grækernes Fantasi befolkede Havet med mange andre sælsomme Skikkelser, og heri er intet mærkeligt, naar man betænker, hvor ganske ringe Kendskab man i hine Tider, som forøvrigt langt frem i Tiden, havde til Livet i i Havet, i al Fald til den Del deraf, som laa udenfor den allernærmeste Kystzone. Fra et Sted hos Plinius kan man slutte, hvorledes Kendskabet til de større Havdyr blev til: »Under Tiberius' Regering«, fortæller han, »efterlod Havet ved Ebbe paa Stranden af en Ø i den lugdunensiske Provins (i Frankrig) paa een Gang mere end 300 forbavsende store Havdyr... det samme skete paa Santonernes Strand (ved Bordeaux), og her fandtes desuden Søelefanter og Søvæddere, som i Stedet for Horn havde en hvid Plet af Form som et Horn, og tillige mange Nereider«. De *Søelefanter*, der her er Tale om, er sikkert Hvaler, af hvilke man i Oldtiden synes at have kendt flere Arter, f. Eks. Pothvalen og Finhvalen; deres Størrelse har vakt Forbavselse, og især de mægtige Knogler, som ganske naturligt er bleven sat i Forbindelse med store Havuhyrer fra Myternes Verden. Et af disse, der var udsendt af Poseidon, efterstræbte Kongedatteren Andromeda, men blev dræbt af Sagnhelten Perseus. »Knoglerne af dette Havuhyre«, siger Plinius, »har Marcus Scaurus ladet bringe fra den jødiske By Joppe til Rom, hvor de blev forevist sammen med andre mærkværdige Ting; de var 40 Fod lange, Ribbenene var højere end en indisk Elefant og Rygraden 1½ Fod tyk«.

Søvædderen, som nævntes i det foregaaende Citat af Plinius, er omtalt flere andre Steder, saaledes hos Ælian, der gør den til en farlig Røver: »Havvædderen har et hvidt Baand om Panden... Ved det vældige og umaadelige Bølgeslag, den frembringer, naar den svømmer, faar den Skibe til at kæntré, idet den ved sin Kraft ligesom rejser en Storm; ogsaa Mennesker, som staar ved Bredden, røver den fra det tørre Land«. Plinius er ikke blidere i sin Omtale af den: »Vædderen røver og myrder som en Bandit. Snart lurér den i Skyggen af et større Skib, som ligger for Anker, og venter paa, om ikke en eller anden skulde faa Lyst til at tage et Bad, snart løfter den Hovedet over Vandet, opdager Fiskerbaadene, nærmer sig dem uset og sænker dem«. De hvide Figurer paa Hovedet

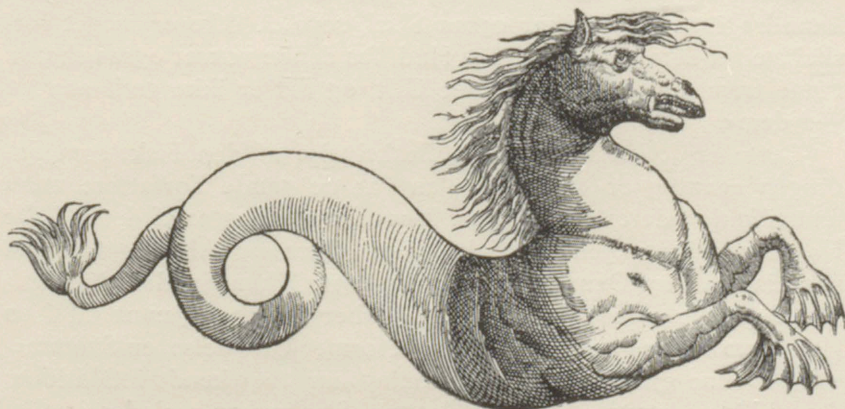
og Tilbøjeligheden til Röveri lader formode, at det er Spækhuggeren, der dölger sig bag den uhyggelige Fremtoning. Denne Tandhval, der netop har en hvid Plet bag Øjet, lever ganske vist i vore Dage ikke i Middelhavet, men enkelte Beretninger i Litteraturen tyder paa, at den lejlighedsvis er optraadt i dette Farvand i Oldtiden; Kendskabet til Dyret har dog aabenbart ikke været stort, og af og til er det blevet forvekslet med Delfinen (Springeren), saaledes som naar der i Æsops Fabler fortælles om en Krigstilstand mellem Delfiner og Hvalfisk. Forøvrigt er Delfinen almindelig i Middelhavet, og den var i Oldtiden et anset og yndet Dyr, om hvilket der spandt sig adskillige Sagn; blandt andet skulde det have Menneskeforstand og være opstaaet ved Forvandling af virkelige Mennesker.

Medens Søvædderen saaledes kan identificeres med et virkeligt Dyr, stiller Sagen sig anderledes for *Nereidernes* Vedkommende. Det er en Slags Havfruer, Døtre af Havguden Nereus og Doris, som i rent menneskelig Skikkelse tænktes at optræde i Poseidons Følge og at befare Havet dansende paa Bølgerne eller ridende paa Delfiner, Tritoner, Havdrager, Søheste o. s. v. Iliaden opregner 34 Nereider: »trindt flokkedes Havets Gudinder, en og hver Nereide, saa mange som leved i Dybet«. Herodot, der fortæller, at Magerne fik en Storm til at lægge sig ved at foretage Besværgelser og ofre til Nereiderne, tilføjer meget koldsindigt: »eller ogsaa lagde den sig frivilligt af sig selv«. Nereiderne og Myterne om dem var yndede Motivkilder for Oldtidskunsten, og de levede saa stærkt i Datidens Fantasi, at man ofte var tilbøjelig til at tro paa deres Eksistens; saaledes paastaar Plinius, at det ikke drejer sig om nogen Fabel, »kun er deres Krop beklædt med Skæl, ogsaa hvor den har menneskelig Skikkelse«. Man har deraf villet udlede, at Nereiderne skulde have Fiskehale, hvilken Prydelse dog vistnok maa forbeholdes Tritontypen.

Plinius har flere Beretninger om Fund af Nereider: »En General i Gallien skrev til Kejser Augustus, at man der ofte saa døde Nereider paa Stranden«, og et andet Sted »har man set en døende Nereide og i lang Afstand hørt de Jammerskrig, hun udstødte«, men samme Forfatter fortæller ogsaa om en Havmand, »som i hele sin Krop fuldstændig lignede et almindeligt Menneske«. Muligt er der i alle disse Tilfælde Tale om Sæler, hvad de omtalte Dødsskrig kunde tyde paa; hvorom alting er, Nereiderne lever den Dag i Dag i den græske Folkefantasi, og deres Navn er i Nutidens Zoologi bevaret i Betegnelsen for en Gruppe af Havets

Børsteorme, Nereidae, hvoraf en Art er almindelig ved vore Kyster.

Et af Nereidernes Ridedyr er *Søhesten*, som egentlig er Navnet paa en Fisk, der lever i varmere Have, ogsaa i Middelhavet; den hører til Naalefiskene, har en lang, finneløs Hale og nedadbøjet Hoved, saa at den fortil kommer til at minde om en Hests Hoved og Hals. I Oldtiden var den velkendt og nød Ry som Lægemedel; den omtales da ogsaa af Oldtidens største farmakologiske Forfatter Dioskorides (1' Aarh. e. Kr.) og nævnes af de naturhistoriske For-

43. Søhest. (Fra *Aldrovandis* Værk om Monstre. 1642.)

fattere. Havets Hersker Poseidon brugte imidlertid Heste til Forspand, som det f. Eks. skildres i Iliaden:

»Dér i Aaget han bandt sine to rapt flyvende Heste,
Mankerne var af det pureste Guld og af Malm deres Fødder«.

Efterhaanden omdannedes imidlertid denne Hest til et Blandingsvæsen, som bedre passede til det vaade Element: dens Bagkrop blev til en lang Fiskehale. Det er Kunsten, der har Ansvaret for denne Metamorfose, der endog i visse Tilfælde gik saa vidt, at Hesteforlemmerne blev til Svømmefødder, ja hele Dyret kunde undertiden nærme sig den virkelige Søhests Udseende. Baade denne Fisk og Fabeldyret kaldtes Hippocampus, og i Zoologien bærer Søhesten den Dag i Dag dette Navn. Bekendte moderne Fremstillinger af Sø- eller Havheste har vi i Gauguins og Niels Skovgaard's Skulpturer, henholdsvis i Svømmehallen og i Grønnegaarden ved Kunstindustrimuseet.

Havhesten er kun et enkelt blandt de Fabeldyr, Kunsten skabte,

naar den fremstillede Scener fra de Myter, der var knyttet til Havet; man finder dér flere andre Typer, saasom *Hav-* eller *Søpanter*, *Søgrif* og *Sødrage*. Hos de naturhistoriske Forfattere er dette sidste Dyr identisk med den giftige Fisk Fjæsingen, som er berygtet for de Giftpigge, den har paa Gællelaaget og i Rygfinnen. *Trachinus draco* hedder den i den systematiske Zoologi, og den bærer altsaa stadig Dragenavnet. Allerede Aristoteles, Oldtidens største Naturforsker, anfører, at mange Fisk »paa grundt Vand dræbes af Dragens Stik«, og Ælian sammenligner den med Navnebroderen fra det faste Land og siger, at den »i Hovedet ligner Landdragerne . . . den har ogsaa Skæl, som . . . ikke er meget forskellige fra dem paa Dragernes Hud; fra denne vokser ogsaa skarpe Pigge frem, og disse indeholder Gift, og det er ikke godt at røre ved dem«.

Dette er jo en ret nøgtern Beskrivelse af den Fisk, som Sødragen egentlig er, men i Reglen var de gamle Forfattere mere fantasifulde i deres Skildringer. I lavvandede Bugter af det indiske Hav lever Dugongen, en Søko, som afgræsser Algevegetationen paa Havbunden. Dens Forlemmer er korte Klumpfodder eller Luffer, Baglemmer mangler, og bagtil løber Kroppen jævnt ud i en Hale, som ender i en flad, halvmaaneformet Udvidelse, en Svømmefifte. Denne ejendommelige Skabning har man kendt i Oldtiden; den tidligere nævnte græske Geograf Strabo har saaledes en Beretning om sælsomme Havdyr, der levede ved Øen Taprobane (vistnok Ceylon), og som aabenbart er Søkøer. Hans Kilde er en græsk Søfarer og Filosof Onesicritus (omkr. 300 f. Kr.), som Strabo ganske vist kalder en stor Løgnhals, men dog ofte citerer. Strabo skriver: »Onesicritus fortæller f. Eks., at amfibiske Monstrer lever omkring den (Øen); nogle af dem ligner Køer, andre Heste, atter andre ligner andre Landdyr«. De senere zoologiske Forfatteres Omtale af Søkøerne bliver efterhaanden mere og mere eventyrlig, selvom Plinius endnu er ret maadeholden, naar han skriver: »I Havet ved de indiske Kyster lever Dyr, som ligner Tamkvæget, men har Hoveder som Heste, Æsler eller Okser; de gaar i Land og æder Planter«. Dette sidste er dog en Overdrivelse; Dugonger gaar næppe frivilligt paa Land. Ælian lægger derimod som sædvanligt ikke Baand paa sig, naar han skal skildre Øen Taprobane og de mærkelige Havdyr, som lever dér, »efter hvad der fortælles, med Hoveder som Løver, Pantere og andre Dyr«. De mærkeligste har dog »Skikkelse som Satyrer. De har ogsaa Kvindeansigt, fra hvilket der hænger Torne ned i Stedet for Lokker . . . De har meget

lange, snoede Haler, men i Stedet for Fødder har de Klosakse eller Luffer . . . om Natten afgræsser de Markerne, thi de æder Græs . . . og ynder ogsaa nedfaldne Palmefrugter (Dadler), hvorfor de slynger sig om Træerne og ryster dem«. Trods de mildest talt kraftige Overdrivelser i denne Skildring er der dog næppe Tvivl om, at Dyrene ogsaa i dette Tilfælde maa føres tilbage til Dugongen, ligesom de kinesiske Havmænd og Havfruer (S. 11) sikkert er skabt med Søkøer eller Sæler som Grundlag.

KÆMPER, DVÆRGE og ANDRE FABELMENNESKER

Endnu skal omtales en Gruppe Fabelvæsener, som ofte forekommer i den klassiske Oldtids Litteratur og indgaar i dens Sagn, nemlig menneskelige Væsener af usædvanlige, enten meget store eller meget smaa, Dimensioner. I de fleste Tilfælde gaar Forestillingerne ud paa, at der i fordums Tid har eksisteret Væsener af menneskelig Skikkelse, men forlenet med overnaturlig Størrelse og Styrke.

For nogle af disse Fremtoninger, som ikke er af rent mytologisk Natur, lader der sig paavise en vis historisk og naturhistorisk Baggrund. Den Realitet, som saaledes kan dølge sig bag Sagnene, kan f. Eks. bestaa i, at Traditionen om primitive og barbariske Folkeslag i den førhelleniske Tid er bevaret, men af Fantasien i Tidens Løb er blevet omdigtet til Beretninger om vældige og krigeriske Kæmper. Trangen til Overdrivelse, der er saa væsentlig en Faktor i mange Fabeldyrs Udviklingshistorie, gør sig i ganske særlig Grad gældende i Kæmpernes og Dværgenes Rige; ved at forstørre eller formindske Personerne i sin Fortælling gjorde Fortælleren denne interessant og stillede sin Helt eller sig selv i Relief.

Ved Siden af Forestillingen om Fortidens Kæmper som en Race, væsensforskellig fra de nulevende Mennesker, træffes ogsaa den Opfattelse, at Menneskeslægten efterhaanden er degenereret og i Færd med at gaa sin Undergang i Møde; oprindeligt var Menneskene af næsten kæmpemæssig Størrelse, men lidt efter lidt gik det ned ad Bakke. Saadanne Anskuelser kommer bl. a. til Orde hos Plinius: »Med Hensyn til Menneskeslægten i Almindelighed kan man iagttagende en stadig Formindskelse af Legemsstørrelsen, og at Sønnerne sjældent er større end deres Fædre, idet Livskraften fordærvs,

efterhaanden som Tidspunktet for den almindelige Undergang nærmer sig. I et Bjerg paa Kreta, der havde aabnet sig ved et Jordskælv, har man fundet en Krop paa 37 Alen, som efter nogles Mening er Levninger af Orion, efter andres af Otus. Paa Grundlag af nogle fundne Rester mener man, at Orestes, som efter Oraklets Bud blev taget op af Graven, har været syv Alen høj«.

De af Plinius nævnte Skikkelser er Sagnfigurer og Fortidshelte, som Fantasien efterhaanden havde forlenet med overmenneskelig Størrelse. *Orestes* var Søn af Agamemnon, Grækernes Fører i Kri-gen mod Troja, og skal efter at have naaet en meget høj Alder være blevet begravet i Byen Tegea i Arkadien, hvorfra hans Ben efter et Orakelsvar senere blev ført til Sparta, den Begivenhed, Plinius hentyder til. Herodot fortæller, at da en Smed i Tegea engang vilde grave en Brønd i sin Gaard, stødte han paa en Ligkiste, som var syv Alen lang; da han ikke vilde tro, at der havde levet saa store Mennesker, aabnede han Kisten og saa, at Liget virkelig udfyldte hele Kistens Længde.

De fundne Rester har naturligvis intet at gøre med de Heroer, som man var tilbøjelig til at tilskrive kæmpemæssig Størrelse, ej heller med Mytologiens Titaner og Giganter, men de anførte Eks-empler afslører en anden Aarsag til Kæmpemyternes Tilblivelse og Levedygtighed; Fund af store Knogler stammende fra Fortidens Dyreverden gav nemlig disse Myter bestandig ny Næring. Saaledes forholder det sig sikkert ogsaa med *Orestes'* Kæmpeskelet, selvom det ikke lader sig afgøre, hvilket Dyr det har tilhørt. Som oftest er det Knogler af store Pattedyr, der tydes som Skeletrester af Kæmper, navnlig Mammut og Mastodont, der er uddøde i forholdsvis sen Tid, men om hvis tidligere Eksistens Oldtidsforfatterne intet vidste. I de fleste Tilfælde er det ganske vist ugørligt til Fulde at godtgøre Sagnenes Opstaaen ad denne Vej, men ofte nok berettes der om Fund af store Knogler, som sættes i Forbindelse med guddommelige eller heroiske Skikkelser; især maatte de homeriske Digtes store Galleri af Helte holde for. Saaledes fortæller den græske Forfatter Pausanias (2' Aarh. e. Kr.), at en Fisker med sit Net havde trukket et kæmpemæssigt Skulderblad op af Havet, og at det stammede fra *Pelops*, Sagnhelten, efter hvem Peloponnes er opkaldt. Ifølge samme Forfatter fandtes der engang paa Stranden ved Milet et ti Alen langt Skelet, som Kejseren lod begrave, da det formodedes at hidrøre fra den homeriske Helt *Aias*, Søn af Kong Telamon; til Forskel fra en Navnebroder kaldtes han »den store *Aias*«, hvad man forstaar, naar man hører Iliadens Ord om ham:

frem han rager i Skaren med Hoved og mægtige Skuldre«.

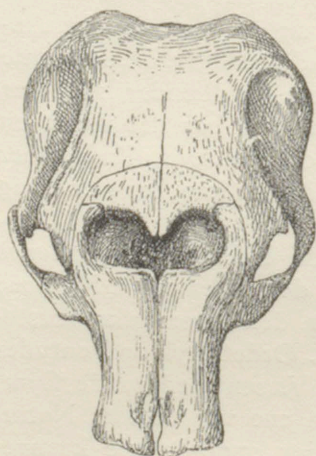
Fra Oldtiden kender man ogsaa et Eksempel paa, at der ligefrem har eksisteret Samlinger af Kæmpeknogler. Den romerske Historiker Suetonius, der levede i første Halvdel af 2' Aarhundrede e. Kr., fortæller nemlig i sine Kejserbiografier, at paa hans Tid fandtes endnu paa Øen Capri i Kejser Augustus' Villa en Samling af saadanne Ben, altsaa aabenbart en Del store forstenede Knogler, som Kejseren havde ladet opbevare. Af dyrisk Oprindelse maa ogsaa den kæmpestore Mennesketand have været, der omtales af den hellige Augustin, som forøvrigt sluttede sig til den pliniske Anskuelse, at Menneskenes Legemshøjde stadig aftager. Den nævnte Tand havde Knuder ligesom et Menneskes Kindtænder, men var saa stor som hundrede af disse; sandsynligvis har det været en Tand af den uddøde Elefantslægt Mastodonten, hvis Kindtænder med deres ujævne Tyggeflader overfladisk set kan have en svag Lighed med Menneskekindtænder.

Sikrere end i de her nævnte Tilfælde lader Knoglefundenes Forbindelse med Sagnenes Kæmper sig dog efterwise i Myterne om de homeriske *Kykloper*, saaledes som den østerrigske Forsteningforsker Othenio Abel har gjort det. Ordet *Kyklop* hentyder ikke til Størrelsen, men betyder blot et Væsen med runde Øjne, og Grækerne kendte hele tre Slags; den ene var en Art Naturdæmoner af guddommelig Oprindelse, den anden nogle kæmpeagtige Bygmestre, der var Smedekunstens Gud Hefaistos' Fæller, og som tænktes at have opført visse forhistoriske Bygningsværker med vældige Mure af store Sten, medens den tredje Slags er de *Kykloper*, som omtales i *Odysseen*, hvor de skildres som en Slags raa og voldsomme Kæmper, »overmodige Voldsmænd«, der bor i Huler og lever som Kvægavlere i uordnede og lovløse Samfundsforhold paa en Ø, som man senere har identificeret med Sicilien. Den største og værste af *Kykloperne* var *Polyfem*, en usædvanlig raa og ryggesløs Menneskeæder, der fortærede flere af *Odysseus'* Fæller, efter at denne sammen med nogle af sine Folk var blevet indespærret i Kæmpens Hule:

»Boling den var for en græsselig Mand; afsondret fra alle enlig han vogted sit Kvæg, kom aldrig i Menneskers Samkvem, men i sit ensomme Liv han pønsede stedse paa Voldsdaad. Ræddelig stor var Risen af Vækst, han ligned i Sandhed ej brødædende Mænd, men heller en knejsende Bjergrygsskovbevoksede Aas, som hæver sig over de andre«.

Tilsidst lykkes det dog Odysseus ved List at slippe bort med Resten af sine Folk, efter at han har blindet Polyfem ved at stikke hans Øje ud med en glødende Stav; Kykloperne havde nemlig kun eet Øje, hvilket fremgaar af Sammenhængen, selvom det ikke udtrykkelig siges; det sad midt i Panden. Odysseens Polyfemsagn er iøvrigt ikke enestaaende; Eventyr af lignende Indhold kendes fra forskellige andre Steder i Verden.

En Del af, hvad der fortælles om Kykloperne i de homeriske Digte, beror naturligvis paa fantasifulde Overdrivelser og Omskrivninger. Muligt er det lagttagelser af og Oplevelser med primitive Folk, som ligger til Grund for Fortællingen, Oplevelser, der f. Eks. i hjemvendte Søfolks Mund har faaet et stærkt Skær af Skipperhistorier over sig. Een Ting er der imidlertid, som ikke uden videre kan bortforklares, nemlig Kyklopernes Enøjethed; sligt hitter man ikke let paa, med mindre man har et reelt Grundlag at bygge paa, men et saadant synes da ogsaa at forefindes. I mange Huler paa Sicilien kan man finde Rester af nogle smaa Elefanter, der levede i Istiden, men nu er uddøde, og man har flere Eksempler paa, at Skeletter af dem er blevet opfattet som

44. Elefantkranie, set forfra, med Næsehullerne, der ligner et Øje midt i Panden.

Knogler af Kæmper, endog af selveste Polyfem; den græske Filosof Empedokles (ca. 492—432) fra Akragas (Girgenti) paa Sicilien berettede om Fund af saadanne Knogler og saa deri et Vidnesbyrd om, at der tidligere havde levet kæmpestore Mennesker paa Øen.

Imidlertid er der ved Hovedskallen af en Elefant den Ejenommelighed, at den set forfra i sin Midte fremviser et stort Hul, der ser ud som to sammensmeltede Øjenhuler paa en menneskelig Hjerneskal. Hullet hos Elefanten har dog intet med Øjenhuler at gøre, men er i Virkeligheden Næseborene, hvorimod Øjenhulerne har deres Plads paa Kraniets Sider. Der er dog intet mærkeligt i, at man i Oldtiden med det mangelfulde anatomiske Kendskab til Dyrenes Bygning kunde opfatte Hullet som Øjenhule, og da Panden ovenikøbet hvælver sig frem over det, kan hele dette Elefant-

kranie overfladisk se ud som et enøjet Menneskehoved og saaledes sandsynligvis være det egentlige Grundlag for Kyklopsagnene.

Foruden Kykloperne kender Odysseen flere andre kæmpestore Folk, saaledes *Giganterne*, en Slægt af vilde og overmodige Kæmper, som blev styrtet i Ulykke af deres Konge, »han, som i forrige Dage behersked de frække Giganter, men i Fordærv han styrted sit Folk og sig selv ved sin Daarskab«. Senere bliver de til mytiske Væsener af guddommelig Ekstraktion, Sønner af Gaia og Uranos, og de rejser sig til Kamp mod de olympiske Guder, men besejres og begravnes under Jorden i vulkanske Egne, hvor Kampen mentes at have fundet Sted; men endnu kunde f. Eks. Jorden paa de flegræiske Marker ved Neapel rystes af de fangne Giganter Krampetrækninger. Visse Steder tænktes ildelugtende Kilder at stamme fra Blodet af Giganterne, hvis Ben man ogsaa ofte mente at finde, — ligesom for Kyklopernes Vedkommende drejede det sig vel om store Knogler af uddøde Dyr. Gigantkampen (græsk: Gigantomachien) var et yndet Emne for Digtning og Billedkunst; i ældre Tid fremstilledes Giganterne i rent menneskelig Skikkelse, men senere fik de et mere fantastisk Præg, idet deres Ben omformedes til Slangeben, som endte i Slangehoveder eller Slangehaler.

Et andet homerisk Kæmpefolk, der ogsaa omtales i Odysseen, er *Laistrygonerne*. I visse Henseender minder de om Kykloperne; ganske vist er de ikke enøjede, men de er ligesom Kykloperne menneskeædende, hvilket bl. a. viste sig i deres Konges Fremfærd mod en af Odysseus' Mænd:

»selv den ene han greb og beredte ham fluks til et Maaltid«. De staar ikke paa saa primitivt et Trin som Kykloperne, men har dannet Samfund og bor i Byer; alligevel er de raa og vilde:

»Stene fra Klippen saa tunge, som knap nogen Mand kunde
slæbe,

kastede de ned; og et frygteligt Gny fra Skibene dønned,
Vraalet af døende Mænd og Braget af splintrede Skibe«,

hedder det om deres Fremfærd mod Odysseus' Skibe. Allerede i Oldtiden var man tilbøjelig til at henlægge disse Kæmpers Bopæl til Sicilien; der har dog ogsaa været dem, der har villet søge deres Hjemstavn i de nordlige Lande, fordi det om Laistrygonernes Land hedder, at

»baade Dag og Nat tæt følger hinanden i Sporet«,
et Fænomen, der kunde opfattes som en Hentydning til de lyse Nætter i det høje Nord.

Den Tanke har været fremsat, at Sagnkæmperne skulde kunne have deres Rod i forhistoriske Menneskeformer, men efterhaanden som man gennem Fund i forskellige Egne af Verden har lært det forhistoriske Menneske mere og mere at kende, er denne Hypotese blevet stedse usandsynligere; de Rester, man har fundet, har nemlig aldrig afsløret Menneskeracer af særlig høj Legemsvækst og har ikke bekræftet Plinius' Tro paa, at Mennesket i Fortiden skulde have været højere end i Nutiden; stik imod denne Degenerationsteori tyder moderne Jagttagelser paa en stadig, omend ringe Tiltagen af Legemshøjden i vore Dages civiliserede Samfund; fortsættes denne Udvikling i tilstrækkeligt lange Tidsrum, skulde man altsaa engang kunne naa til et Stadium, der med Grund kunde betegnes med

45. Pygmæer i Kamp med Traner. (Billede paa et græsk Drikkehorn.)

Navnet Kæmpe. I vore Dage bruges dette Ord, der efterhaanden i vort Sprog har fortrængt det ældre Ord Jætte, som bekendt blot om Individer af paafaldende Højde og Drøjde, som oftest udviklet saaledes som Følge af en kronisk Sygdom, der kaldes Akromegali, eller Ordet anvendes i Reklameøjemed om de særligt føre Repræsentanter for det svage Køn, der fremvises paa Markeder.

Til den modsatte Yderlighed med Hensyn til Legemsstørrelse gaar Oldtidslitteraturens Fortællinger om Dværgfolket *Pygmæerne*, hvis Navn genfindes i det græske Længdemaal pygme, der svarer til Afstanden mellem Albuen og Haandens Knoer hos en Mand af Gennemsnitsstørrelse. Disse Smaavæsener beskrives i Iliaden som en Race af smaa Folk, der lever i de sydlige Egne, hvor Tranerne søger hen i Vintertiden, idet de

»flyve med skingrende Skrig af Sted til Okeanos' Vande,
Død og Fordærv at bringe Pygmaiernes Puslingeslægter«.

Det er dette Tema, Pygmæernes Kampe med Tranerne, som senere Forfattere særlig har behandlet, og som ogsaa præger de tidligere (S. 24) omtalte Skildringer af Dværgmenneskene i den kinesiske Litteratur, der utvivlsomt har overtaget Sagnet fra Grækenland, maaske via Arabien, i hvis Litteratur det ogsaa forekommer. Det er fremdeles disse Tranekampe, der har interesseret Billedkunsten;

navnlig paa Vasebilleder kan man finde dværgagtige Mænd med store Hoveder, hvis Ansigtstræk og tætte, krusede Haar leder Tanken hen paa Negre, i Færd med at slaas med de stridslystne Fugle, væbnede med Køller, Lanser eller Bue og Pil.

Pygmæernes Højde angives noget forskelligt; ofte anføres Maal svarende til $2\frac{1}{4}$ Fod, men altid drejer det sig om usædvanlig lavstammede Mennesker. Derimod er der Divergenser med Hensyn til deres Hjemsted. Herodot har en — aabenbart paa bestemte Efterretninger støttet — Fortælling om, at nogle Folk, som var draget paa Opdagerfærd i Afrikas Ørken, blev fanget af »nogle smaa Mennesker af mindre end almindelig Vækst« og ført til en By, »hvor alle var af samme Størrelse som deres Førere, men sorte i Huden. Forbi denne By løb en stor Flod fra Vest til Øst, og i denne lod enkelte Krokodiller sig til Syn«. Efter alt at dømme er det Floden Niger, der hentydes til, og Dværgfolket er uden Tvivl Forfædrene til de nulevende afrikanske Pygmæer, nogle Dværgstammer, som har deres Hjem i Centralafrika og sikkert tidligere har beboet langt større Dele af det mørke Fastland end i vore Dage; deres Højde ligger omkring $1\frac{1}{2}$ m. Aristoteles mener da ogsaa, at de afrikanske Pygmæer eksisterer, skønt Fortællingen om dem aabenbart har været anset for en Fabel: »Saaledes drager Trænerne«, siger han, »fra Skythernes Land til de Sumpe, hinsides Ægypten, hvorfra Nilen udspringer. I denne Egn lever ogsaa Pygmæerne, et lille Folk, som ikke er en Fabel, men efter troværdige Forsikringer findes i Virkeligheden og er en Slags Mennesker, der er smaa ligesom deres Heste, og som bor i Huler«.

Ogsaa Ægypterne har aabenbart kendt Pygmæerne, som findes afbildet i Skulpturer i Grave ved Sakkara, der er anlagt mere end 3000 Aar før vor Tidsregnings Begyndelse. Disse Figurer har de nulevende afrikanske Dværgnegres Racetræk, og der er intet usandsynligt i, at den ægyptiske Befolkning i hine fjerne Tider kan have haft Forbindelse med de smaa Mennesker.

Afrika er dog ikke det eneste Sted, hvor man mente, at der fandtes Pygmæer, thi efter Oldtidsskrifterne skal der ogsaa have levet Dværgfolk andre Steder, f. Eks. i Indien. Efter Ktesias maalte de højeste blandt de indiske Pygmæer to Alen, men de fleste kun en halv. Kønne var de ikke; de var sorte, havde langt Haar, som naaede dem til Knæene eller endnu længere, og de havde større Skæg end alle andre Mennesker; deres Ansigtstræk var stygge og forskønnedes ikke af den stumpe Næse. Deres Husdyr var smaa som de selv, Faarene saaledes ikke større end Lam.

Fra nu af og særlig fra Alexander den Stores Tid spillede Pygmæerne en Rolle i de yndede Skildringer af Indiens Vidundere. Plinius kender saaledes de indiske Pygmæer og fortæller, at de ikke bliver over $2\frac{1}{4}$ Fod høje. »Rygtet siger, at de ved Foraarstid samler sig til en Hær, som, væbnet med Pile og ridende paa Væddere og Geder, drager til Havet for at ødelægge disse Fugles (d. v. s. Tranernes) Æg og Unger. Dette Togt varer tre Maaneder og er nødvendigt, for at deres Fjender ikke skal blive saa talrige, at de ikke kan modstaa dem«. Som man ser, gaar Sagnet om Tranekampene igen i denne Skildring af Indiens Pygmæer..

46. Byzantinsk Relief, forestillende en Krieger, muligt en Arimasp, i Kamp med en Grif.
(Fra det byzantinske Museum i Athen.)

Ogsaa for disse ligesom for de afrikanske Dværgfolk kan der findes et Virkelighedsgrundlag. I visse Egne af det sydlige Asien, nemlig paa Andamanerne, Filippinerne og i Malayas Indre, lever i vore Dage nogle smaa Folk, Negritoerne (»små Negre«), som har meget mørk Hudfarve, sort, kruset Haar og negeragtige Ansigtstræk. Ogsaa de kaldes undertiden Pygmæer paa Grund af deres lave, i visse Tilfælde dværgagtige Vækst, og de har sandsynligvis i tidligere Tider været udbredt over større Omraader end i Nutiden.

Af de talrige Fabelmennesker, der omtales i den klassiske Litteratur, kan der iøvrigt være Grund til at nævne *Arimasperne*, der ifølge Herodot er enøjede ligesom Kykloperne. »Mod Nord i Europa (hertil ogsaa henregnet Nordasien) er det sikkert, at der findes overordentlig meget Guld. Hvordan det indvindes, véd jeg ikke bestemt, men det fortælles, at enøjede Arimasper røver det fra Griffene. Jeg tror dog ikke paa, at der skulde gives enøjede

Mænd, som ellers skulde have samme Natur som Mennesker«. Denne noget dubiøse Historie har Herodot fra et ældre Digt, som tilskrives Aristeas fra Prokonnesos, og han fortæller senere, at Arimaspernes Navn er skytisk; »hos Skytherne betyder »arima« nemlig een og »spu« Øje«. Fablen om det enøjede Folks Kampe med Griffene om Guldet er ofte behandlet i den senere Litteratur (S. 90), ligesom det har været Genstand for kunstneriske Fremstillinger, der viser Arimasperne som rigt klædte Barbarer, til Fods eller til Hest, i Færd med at kæmpe med de guldvogtende Griffe. Deres Hjemstavn er det nordøstlige Skythien eller sandsynligvis det østlige Altai; men hvilket Folk Sagnet egentlig refererer sig til, kan næppe afgøres; dog er Guldet sikkert reelt nok, eftersom Altai ogsaa i vore Dage er kendt for sine Guldminer.

I de nordlige Egne, nær ved Sagnfolket *Hyperboræerne*, i hvis Land Aaret kun har een Dag og een Nat, bor der efter visse Overleveringer Mennesker, der har *Hundehoveder* og gøer som Hunde. Andre Kilder henfører dem dog til Indien og Afrika; det sidste gør f. Eks. Herodot, der fortæller, at de agerdyrkende Lybieres Land er rigt paa vilde Dyr, deriblandt »Hundehovederne og de hovedløse, hvis Øjne sidder paa Brystet, i det mindste efter hvad Lybierne fortæller, og de vilde Mænd og vilde Kvinder og en Mængde andre fabelagtige Væsener«. Det fremgaar ikke heraf, om Herodot opfatter Hundehovederne som Mennesker eller Dyr; andre Forfattere skildrer dem snart som Aber, snart som en Slags Mennesker, saaledes Plinius, der med Ktesias som Kilde fortæller om Mennesker med Hundehoveder, der lever i Indiens Bjergegne, klæder sig i Dyreskind, gøer i Stedet for at tale, er væbnet med Kløer og lever af Jagt og Fuglefangst. Ktesias angiver deres Antal paa hans Tid til over 120.000. Grundlaget for dette Fabelfolk er aabenbart Aber, sandsynligvis Bavianer, der i Zoologien stadig bærer Slægtsnavnet *Cynocephalus*, det græske Ord for Hundehoved; i gamle Dage var de anset for hellige Dyr, f. Eks. i Ægypten, hvor de senere blev Symbol for Videnskab og Skrivekunst. I vore Dage lever Bavianerne i Afrika og Arabien, og i Arabernes Litteratur forekommer ogsaa Sagn om Hundehovedfolk (S. 126). Eftervirkning af den Nimbus, der omgav Bavianerne, kan spores endnu, som naar afrikanske Savannefolks Frisurer formes efter Hamadryasbavianens Paryk.

En Mængde andre Fabelmennesker udover dem, vi har nævnet, optræder i Oldtidslitteraturen; især har Plinius samlet en smuk Buket, der — som sædvanlig, naar det gælder Vidundere — særlig

henføres til Indien og Afrika. Men ogsaa andetsteds fra kendes sælsomme Skabninger: i Skythernes Land lever der saaledes »vilde Mennesker, hvis Fødder er drejet bagud, og som løber forbavsende hurtigt«. Mindre fantastisk lyder det, naar han fortæller, at der i Albanien (Landet Vest for det kaspiske Hav) lever Mennesker, der »har havblaa Øjne, og hvis Haar bliver graat allerede i Barnealderen, og som ser bedre om Natten end om Dagen«; dette kan jo passe godt paa Albinoer, Mennesker, som lider af medfødt

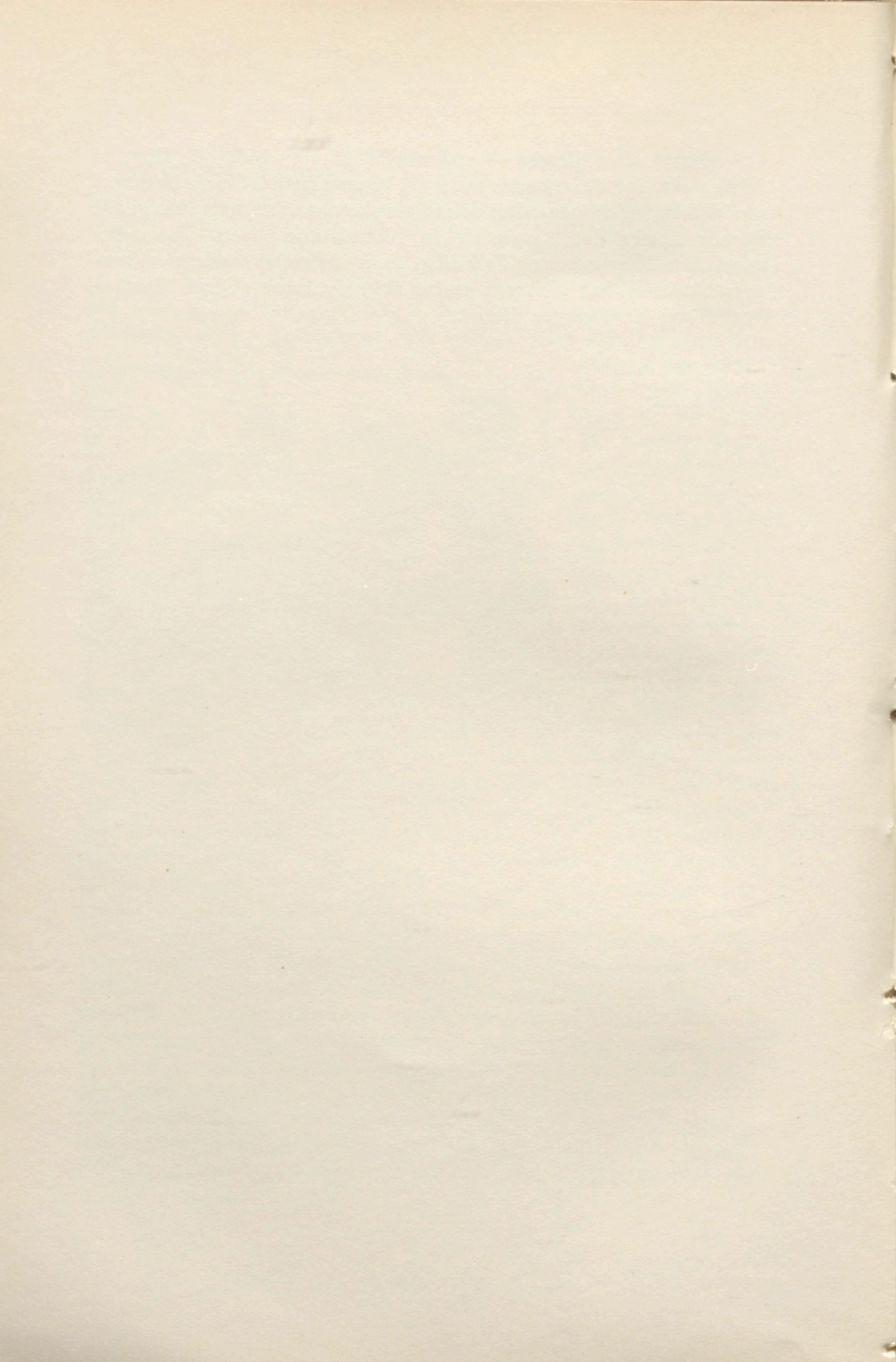

47. Fabelmennesker (Skyggefødder, Kyklop, Hundehoved o. s. v.).
(Fra Sebastian Münsters Kosmografi, 1572.)

Mangel paa Farvestof i Hud, Haar og Øjne, saa at de har hvidligt Haar og rødlige Øjne, som er ømfindtlige for stærkt Lys. Medens der altsaa her kan findes et Virkelighedsgrundlag, er dette næppe muligt, naar det drejer sig om *Skiapoderne* (Skyggefødderne), en Slags Mennesker, der efter Plinius skal leve i Indien, og som kun har eet Ben, med hvilket de kan gøre uhyre lange Spring. Navnet Skyggefødder har de deraf, at de, naar det er meget varmt, lægger sig paa Ryggen og skygger for sig med Foden. Fantastisk er ogsaa et andet indisk Folk, som mangler Hoved, men har Øjnene siddende paa Skuldrene, altsaa lignende Væsener som dem, Herodot omtaler fra Lybien, eller »et Folk, som i Stedet for Næse blot har et Par Hul-ler«; begge de sidstnævnte kunde dog maaske være Orangutaner. Men hvad skal man stille op med det indiske Folk, der har Ører over hele Kroppen, eller med dem, der lever ved Ganges' Kilder, og som »ingen Mund har, er ruhaaret over hele Kroppen . . . og kun lever af Luft og Dufte, som de indsuger gennem Næseborene . . . dog skal en altfor stærk Duft kunne blive dødbringende for dem«. Man faar af hele dette pliniske Galleri et Indtryk af den Eventyrglans, der for Oldtidens Mennesker stod om Indien og Afrika, og man forstaar, at der for ham intet mærkeligt er i — med Henblik paa

Mangel paa Farvestof i Hud, Haar og Øjne, saa at de har hvidligt Haar og rødlige Øjne, som er ømfindtlige for stærkt Lys. Medens der altsaa her kan findes et Virkelighedsgrundlag, er dette næppe muligt, naar det drejer sig om *Skiapoderne* (Skyggefødderne), en Slags Menne-

Ørkenens Luftspejlinger — at fortælle, at der »i de øde Egne af Afrika ofte for de rejsende viser sig menneskelige Skikkelser, som straks forsvinder igen«. Det falder ganske naturligt, naar den gamle Romer slutter det Afsnit af sin Naturhistorie, som omhandler mærkelige Mennesker og Folkeslag, med at sige, at saadanne Væseners Skabelse har Naturen endnu ikke fuldbragt; »hver Dag og hver Time frembringer den utallige nye Ting«.

FABELVÆSENER
HOS BYZANTINERNE OG ARABERNE

har en Hale, medens Myten om Sirenerne antagelig dølger sig bag el-Kazwinis Fortælling om, at der paa visse havomskyllede Øer lever Dyr, som ligner Mennesker. De rider paa Strudse og lever af Ligene af druknede Mennesker, som Havet kaster op paa Stranden.

Efter Arabernes Mening er Havet i det hele taget rigt paa Vidundere. Blandt disse er der Fisk af Skikkelse som en Ko; modsat alle andre Fisk føder de Unger, som dier. Bag disse Skildringer ligger sikkert de græske Beretninger om det indiske Havs Søkøer. En anden mærkelig Slags Fisk er nogle, der kan forlade Vandet og klatre op i Træerne og suge Saft af Frugterne, til de falder berusede ned paa Jorden. I det røde Hav skal der leve en Fisk saa stor, at Slaget af dens Hale kan bringe et Skib til at gaa til Bunds. Heller ikke Søslinger mangler naturligvis i Havets Vrimmel af levende Væsener; ved Kinakysten skal nogle af dem kunne naa en Længde af 100 m.

Ogsaa Luftens Drage kender el-Kazwini og det i en Form, som minder en Del om den kinesiske. Den skal forekomme i det kaspiske Hav, hvorfra den hæver sig op som en sort Sky, hvorfor nogle mener, at det er en sort Vind, der dannes af Havet og derpaa stiger til Vejrs ligesom f. Eks. en Hvirvelvind eller Skypumpe, der trækker Støvet til sig. »Men andre mener, at det virkelig er et meget stort Dyr, som lever paa Havets Bund og skader de øvrige Dyr i Havet. Saa sender den almægtige Gud en Sky, som trækker Dragen op af Vandet og bortfører den. Dette Dyr ligner en sort Slange med lys Glans, og dets Hale kan ikke strejfe en stor Bygning eller et Træ uden at anrette Skade«. Skydragens Tyfonnatur fornægter sig med andre Ord ikke i de arabiske Versioner af det græske Sagn om denne Stormens Dæmon (S. 80).

De menneskelige Skabninger af fabelagtig Natur, som omtales i de arabiske Skrifter, er overvejende de samme, som kendes fra den klassiske Oldtids Litteratur. Aberne gælder saaledes ofte for Mennesker, som naar el-Kazwini fortæller, at der paa Java lever Folk, som ligner Menneskenes Børn, bortset fra, at deres Karakter mere er som vilde Dyrs; ingen forstaar deres Sprog, og de springer fra Træ til Træ. Til samme Kategori maa henregnes de Folk med Hundehoveder — efter nogle Forfattere Løvehoveder — der flere Steder omtales som levende paa Øerne i det indiske eller kinesiske Hav, og som vel ligesom de af Ktesias omtalte (S. 119) har været Bavianer. Efter visse arabiske Sagn er Bavianerne iøvrigt Jøder, som var blevet forvandlet til Dyr, fordi de havde krænket Sabba-

tens Hellighed. Til Aberne maa ogsaa henføres de arabiske Sagn, der skildrer »Folk af rødlig Farve, hvis Ansigt sidder paa deres Bryst«; sandsynligvis drejer det sig ligesom med Plinius' hovedløse Folk (S. 120) om Orangutaner, der oftest bærer Hovedet meget langt nede mellem Skuldrene.

Kæmpe- og Dværgmyter er dog særlig yndede som Tumblepladser for Fantasien, og hos Araberne finder man ligesom hos Grækerne Forestillinger om Fortidskæmper knyttet til Fundet af fossile Knogler af store Pattedyr. En af el-Kazwinis Kilder, Abu Hamid, som levede i det 12' Aarhundrede og paa sine mange Rejser fæstede sig ved alle de mærkelige og paafaldende Ting, han traf paa, udlægger nogle store Knogler, han saa i Ungarn, som Rester af et i Koranen omtalt, sagnagtigt Kæmpefolk, med andre Ord en lignende Tydning, som Elefantknoglerne paa Sicilien gav Anledning til (S. 114). Det er aabenbart Knogler af Mammuten, der her er Tale om, thi el-Kazwini siger, at man tillige »i Jordan fandt Tænder, der var hvide som Sne og lignede Elefanternes Stødtænder«. Men som saa ofte i slige Beretninger er Dimensionerne stærkt overdrevne; Hjerneskallen var som en Kuppel, og Længden af Underkæben opgives til intet mindre end 9 m, hvad man nok tør kalde en Overdrivelse af stort Format, selv naar det drejer sig om Mammutkæber.

Sagnet om Pygmæerne og deres Kampe med Tranerne kender Araberne ligeledes. El-Kazwinis Kilde fortæller, at han havde hørt derom af en Mand, der havde besøgt en By, som laa paa en Ø i det indiske Hav, og hvis Indbyggere var omtrent $\frac{1}{2}$ Meter høje; de fleste af dem var svagsynede. Den fremmede blev ført til Kongen og indespærret i et Slags Fuglebur, som han dog let brød ud af, og siden førte han en behagelig Tilværelse blandt de smaa Mennesker. »Da saa jeg en Dag«, fortæller han, »at de rustede sig til Kamp. Ved Tegn lod de mig forstaa, at de havde en Fjende, som angreb dem, og nu var det just ved den Tid, da han kunde ventes at komme. Det varede da heller ikke ret længe, før en Skare Traner viste sig ovenover dem, og deres Svagsynethed skyldtes netop, at Tranerne huggede dem i Øjnene med Næbbet. Da greb jeg en Stok og gik løs paa dem, saa de fløj op og drog bort, og nu viste de smaa Folk mig stor Ærbødighed«. Som Støtte for Historiens Paalidelighed henviser den lærde Araber til, at Aristoteles i sit Skrift om Dyrene har en Beretning om Tranernes Træk til Nilens Kilder (S. 117).

Vender vi os nu atter til Fabeldyrene, genfinder vi hos Araberne

saa velkendte Skikkelser som Basilisk, Enhjørning, Fønix o. fl. At de klassiske Skildringer af et saa frygteligt Væsen som *Basilisken* har tiltalt Arabernes Sans for det mærkværdige, kan ikke undre. Den berømte Lærde Abu-Sina (latinsk Avicenna), der levede 980—1037, opfrisker de græske og romerske Legender om dette Udyr, som efter hans Opgivelse er omkring en Meter lang, medens den i de klassiske Fremstillinger maa nøjes med tolv Tommer. Den lever i Nubien, og Avicenna udmaler omhyggeligt dens overmaade store Giftighed, saaledes som han fandt den beskrevet hos sine Forgængere.

Araberne var et Folk, der gjorde mange og lange Rejser, baade i Handelsojemed og af andre Grunde, og de havde derfor rig Lejlighed til at lære fremmede Egenes Dyreliv at kende og fæste Opmærksomheden ved alt, hvad de saa af særlig fremmedartet og besynderligt. Det indiske Næsehorn, en af Grundtyperne for *Enhjørningen*, omtales — bl. a. under Navnet karkadann — i arabiske Skrifter om Rejser i Indien og Kina. Det hedder om det, at det midt i Panden har et Horn, som er sort med en hvidlig Figur i Midten. Næsehornet er mindre end Elefanten, men ligesom hos Ælian og andre Oldtidsforfattere skildres det som stærkere end noget andet Dyr, ja selv Elefanten flygter for det. Hornet er meget efterspurgt hos Kineserne, som laver Bælter af det, og Prisen retter sig efter, hvor smukt udformet dets hvidlige Figur er. Denne kan nemlig variere en hel Del; snart ser den ud som et Menneske, snart som en Paafugl, snart som en Fisk eller som andre Skikkelser. De Figurer, der her er Tale om, er dog rimeligvis frembragt af kinesiske Benskærere i det paa langs gennemskaarne Horn.

Versionen om Hornets Evne til Paavisning af Gift, saaledes som vi kender den fra Ktesias (S. 104), har hos Araberne faaet en særegen Udformning. Østens Fyrster har, fortælles der, Knive med Skafter af dette Stof, og naar Knivsbladet skærer i giftig Mad, dækkes det af Sved. Ogsaa Legenden om Enhjørningens Indfangning ved Hjælp af en Jomfru (S. 106) har en særlig Form hos arabiske Forfattere, idet den Kvinde, der lokker Dyret, her ikke kan være en Jomfru, thi det siges, f. Eks. i Naturhistorikeren Damiris Værk »Dyrenes Liv« fra det 14' Aarhundrede, at det sky Dyr drages mod Kvinden for at die hende. Et andet, endnu mere blidt Træk i Enhjørningens Karakter skildres af el-Kazwini: den lægger sig gerne til Hvile under de Træer, hvor Duerne bygger Reder, og synes at befinde sig vel ved at lytte til deres Kurren; til Gengæld føler Duerne sig saa trygge overfor det ellers saa vilde Dyr, at de

ofte sætter sig paa dets Horn og faar Lov til at sidde der i Fred, da Enhjørningen bliver liggende ubevægelig for ikke at skræmme Duerne bort. Samme Forfatter kender iøvrigt, ligesom de klassiske Skribenter, flere andre enhornede Dyr, bl. a. i det sydøstlige Europa »et kraftigt og hurtigt Dyr af Størrelse som en Buk. Paa Hovedet har det et eneste Horn, som ligner Næsehorns (karkadann)«. Dets Hurtighed berømmes som ganske enestaaende, og det synes at være en eller anden Antilopeform, maaske Saigaantilopen i Sydrusland, der hentydes til.

Arabernes Trang til Overdrivelse, navnlig af Dimensioner, fornægter sig heller ikke i deres Fortællinger om Enhjørningen. El Damiri fortæller saaledes, at den — trods sin Styrke — ikke kan løfte Hovedet paa Grund af Hornets overordentlige Vægt, medens det i andre arabiske Skrifter oplyses, at Dyret ofte paa sit Horn bærer flere Elefanter, som det har gennemboret. Beslægtet med disse Overdrivelser er el-Kazwinis Fortælling om Enhjørningen, der ikke kan befri sit Horn for Kroppen af den dræbte Elefant og derfor maa sulte ihjel eller dø af Forraadnelsen — hvis det da ikke ender med, at den kæmpemæssige Fugl Rok (S. 130) opdager Enhjørningen med dens Elefantbytte og slaar ned paa den og bortfører det hele som en Lækkerbidsken for sine Unger!

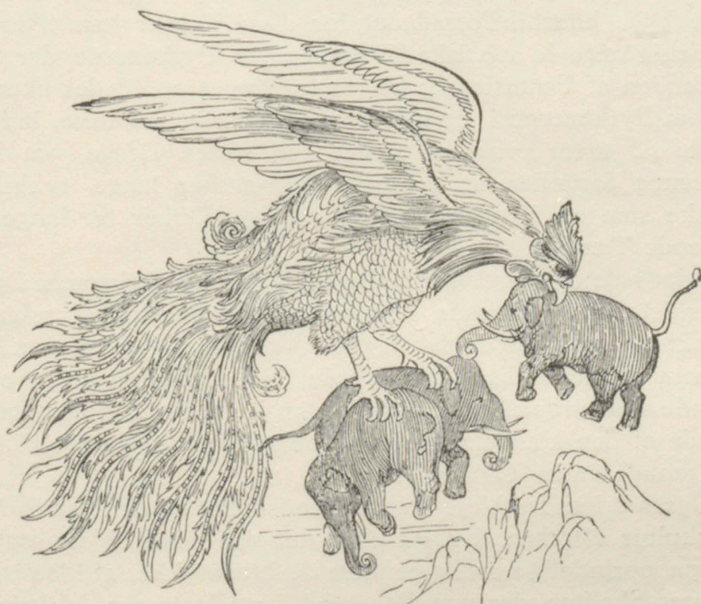
I visse Tilfælde medfører Arabernes refererende Virksomhed nogen Konfusion, idet de sammenblander Træk, hentede fra forskellige af de klassiske Fabeldyr. Sagnet om *Fønix*fuglen udpyntes f. Eks. med den forklarende Tildigtning, at der er to saadanne Fugle, en Han og en Hun, som stikker Ild i Reden ved at gnide deres Næb mod hinanden. »Begge Fugle brænder op og forvandles til Aske, og naar der saa falder Regn paa Asken, opstaar der af denne en Orm, paa hvilken der vokser Vinger ud, saa den bliver til en Fugl«. Foruden denne Udvidelse af *Fønix*-Historien sammenblandedes den ogsaa med Oldtidens Beretninger (S. 195) om Salamanderen, der ejede saa stor Modstandskraft mod Ilden, at den kunde gaa uskadt ind i Flammerne og slukke dem, eller som Plinius siger: Salamanderen er saa kold, at den slukker Ilden som et Stykke Is. I disse Krøniker fandt Araberne ligefrem et Bevis paa *Fønix*-fuglens Eksistens, fordi de mente, at det ildfaste Stof, der var fremstillet af Mineralet Asbest, var lavet af *Fønix*' Fjer.

*Fønix*myten spredes og udviskes yderligere ved at afgive Stof til Arabernes særlige Vidunderfugl, den kæmpemæssige *Anka*, der iøvrigt er typebeslægtet med Grækernes Grif, Persernes Amru og Indernes Garuda. Den almindeligste Version af Sagnet om denne

vældige Fugl gaar ud paa, at den har eksisteret i en fjern Fortid, men man møder dog ogsaa den Paastand, at den sammen med andre mærkelige Dyr kunde ses i de fatimidiske Kalifers Dyrepark; den Beskrivelse, der gives af den, viser, at der her er Tale om en i Øvreægyptens Sumpegne forekommende Hejreart, altsaa en Fugl af samme Slags som den, hvori Ægypternes Bennu legemliggjordes. Et enkelt Sagn fortæller, at Ankaens Bjerg laa i det Land, som tilhørte et i Koranen omtalt Folk, Gravens Folk. Men en arabisk Forfatter beklager sig forøvrigt over, at hvor han end kom i Verden, viste det sig altid, at Folk mente, at Kæmpefuglen levede i Egne, der laa saa langt borte som muligt fra deres eget Hjem. Dette falder godt i Traad med, at Damiri siger, at den drager til det yderste Vesten og paa sin Flugt opsøger de fjernestliggende Steder. Han fortæller ogsaa, at den lægger Æg saa store som Bjerge, og at dens Navn kommer af, at den paa sin Hals har noget hvidt, ligesom en Halsring, medens andre udleder Navnet af dens lange Hals. Naar Æggene er som Bjerge, kan det ikke undre, at el-Kazwini tillægger den en saadan Størrelse, at den kan tage Elefanter, ligesom en Glente tager Mus. Naar den flyver, lyder det som en larmende Strøm eller som en kraftig Torden. Den kan leve i 1000 Aar og parrer sig, naar den er 50 Aar gammel. Engang har den levet blandt Menneskene og anrettet stor Skade blandt dem, men da den gik saa vidt at røve en Brud, blev den forvist til en for Mennesker utilgængelig Ø, hvor der kun levede Rovfugle, Elefanter, Næsehorn og andre vilde Dyr.

Araberne opfattede aabenbart Anka som en Slags Rovfugl, og det samme er Tilfældet med Fuglen *Rok*, som kendes fra »Tusind og een Nat«, og som ikke gav Anka noget efter i Størrelse. Dens Hjemsted henlægges i Modsætning til Ankas oftest til de østlige Dele af Verden, nemlig til de yderste kinesiske Øer. Dens kæmpemæssige Størrelse fremgaar af, at den kan hæve Klippestykker saa store som Huse, bortføre Næsehorn og Elefanter, og at Søfarende sommetider kunde se den som et i Luften frit svævende Bjerg i det fjerne; dette sidste kunde maaske tyde paa, at en eller anden Luftspejling har bidraget til at holde Liv i Myten om Fuglen *Rok*, hvis Hjemsted saaledes egentlig skulde være de fjernere Dele af det indiske Hav. Ifølge el-Kazwini er dette da ogsaa Tilholdssted for en Fugl, der er saa stor, at Folk, naar den er død, bruger Halvdelen af dens Næb til at lave et Skib af. Om *Roks* fantastiske Størrelse vidner ogsaa en Historie, der beretter, at en Købmand, som havde levet længe blandt Kineserne, ejede en Pennepose af en

Rokunge, og at den var stor nok til at kunne tage ni Sække Vand. Hans Skildring af, hvordan han fik fat i denne sjældne Skat, minder meget om Sindbad Søfarerens Historie om Rokægget. Fantasien henførte ogsaa Kæmpefuglen til Madagaskar, hvor f. Eks. den berømte venetianske Rejsende Marco Polo mener, at dens Hjemstavn er, og dette staar maaske i Forbindelse med, at man virkelig paa denne Ø har fundet Skeletdele af en stor uddød Fugl, Æpyornis, hvis velbevarede Æg er tre Gange saa store som Strudsæg.

48. Persisk Tegning af en Rok, der bærer Elefanter i Næb og Kløer. (Fra et Haandskrift af Tusind og een Nat.)

Blandt de gamle Sagn om Vidunderdyr var et af de mest sejlivede Fortællingen om de guldgravende Myrer i Indien (S. 90), og det genfindes da ogsaa hos el-Kazwini og en senere arabisk Forfatter fra det 15' Aarhundrede. Begge beretter om de uhyre store Myrer, som gravede Guld ud af Jorden, og om hvorledes Inderne røver det kostelige Metal, mens de farlige Dyr hviler sig i deres underjordiske Huler, hvorefter de skyndsomst forføjer sig bort af Frygt for, at Myrerne skal komme frem og opluge dem.

Endnu mere levende var blandt Araberne Forestillingen om Dragerne, ikke blot de før nævnte Skydrager, men ogsaa en Art kæmpemæssige Slang. Det var især — som det saa ofte er Til-

fældet med Fabeldyr — til fjerntliggende Egne, man henlagde disse Drager, og navnlig til de asiatiske Eventyrlande; efter el-Kazwini skal der paa et Bjerg paa Java »leve store Slanger, af hvilke nogle sluger Mennesker, Køer og Bøfler«, medens andre endog kan nedsvælge Elefanter. Samme Forfatter, som ikke med Urette er blevet kaldt »Østens Plinius«, fortæller ogsaa, at der i det kinesiske Hav lever vældige Slanger, som gaar op paa Land og sluger Bøfler og Elefanter. Saa ruller de sig sammen paa en Busk eller en Klippe og »maser Benene i deres Bug, saa at man tydeligt kan høre Knoglerne blive knust«. Forbilledet for disse Drager kan efter denne Skildring være de asiatiske Kvælerslanger, Pythonerne, der gennem Afstanden af Fantasiens er blevet forstørret op til det ukendelige, selvom Pythonerne i sig selv er af betydelig Størrelse, indtil 9 m lange. Af mere tvivlsom Art er en anden Drage, om hvilken Avicenna fortæller, at den paa Halsen har lange, tykke Haar, ganske som en Hestemanke, og i begge Kæber tre lange, fremstaaende Tænder.

I det hele og store var Arabernes litterære Virksomhed paa det naturhistoriske Omraade som nævnt overvejende af refererende Karakter, ogsaa for de fabelagtige Væseners Vedkommende, men gennem denne Virksomhed tilførte de den efterhaanden opløstrende vesteuropæiske Kultur et, ganske vist ofte noget fortegnet, Billede af den klassiske Oldtids Forestillingskredse paa disse som paa mange andre Omraader.

Ogsaa ad andre Veje sivede Kendskabet til den gamle Middelhavskultur efterhaanden ud over det vaagnende Vest- og Nord-europa, oprindelig navnlig gennem de Brudstykker af klassiske Forfatteres Skrifter, der var Genstand for Klostrenes Afskrivervirksomhed, senere gennem den direkte Berøring, Vesteuropa især under Korstogene opnaaede med Levanten. Men de vesteuropæiske Folkeslag, og fremfor alle Germanerne, havde i Forvejen deres egen Verden af Fantasi-væsener og Fabeldyr, og med denne blandedes nu Elementer fra den klassiske Oldtid og gav den fornyet Styrke og Livskraft.

FABELVÆSENER
HOS DE GAMLE GERMANER

FOLKESLAGENE i det nordlige og vestlige Europa, Germanerne, som senere skulde komme til at spille saa stor en Rolle i Menneskehedens Kulturudvikling, levede i Oldtiden saa langt fra Kulturcentrene omkring Middelhavet, at de først blev inddraget i Historien i Tiden omkring vor Tidsregnings Begyndelse. Indenfor den germanske Verden var Norden den Del, der laa længst borte fra Kulturudviklingens egentlige Skueplads, og derfor holdt den germanske Kultur sig længst og i mest selvstændig Form i disse Egne, særlig paa det afsondrede Island, hvor de islandske Slægtssagaer vidner om en Kultur af saa særegen Karakter, at den ikke kan kaldes fælles-germansk. I det hele taget fik Kulturen hos de forskellige germanske Stammer et indbyrdes afvigende Præg, efterhaanden som de skilte sig ud fra hverandre, selvom man maa regne med en indbyrdes Paavirkning mellem dem og tillige maa anse det for sandsynligt, at Indflydelser fra højere staaende Nabofolk har gjort sig gældende.

I hvilket Omfang Forestillinger om det overnaturlige i en fjern Fortid er tilført Germanerne og Norden fra den forasiatisk-sydeuropæiske Kulturverden lader sig dog næppe med Sikkerhed afgøre. Som for andre naturnære Folk gælder det ogsaa for de gamle Nordboer, at Naturens Frembringelser, deriblandt Dyrene, spillede en stor Rolle i deres Tro og Overtro, saa at man ligefrem i Sten- og Bronzealderen kan paavise en Dyrkelse af Naturfænomener eller Symboler for disse, som f. Eks. Øksen. Senere bliver det menneskelige mere fremtrædende i de mytologiske Forestillinger, og de personlige Guder erobrer Førerskabet. Selv disse ophøjede Væsener tænktes dog ikke altid i Menneskeskikkelse, men mentes ofte at kunne antage Form af Dyr, at kunne klæde sig i Dyreham, en Opfattelse, der minder om Grækernes i ældre Tider (S. 68). Evnen til Hamskifte havde Guderne dog ikke Privilegium paa; den tilskreves ogsaa i visse Tilfælde Mennesker, der ved at antage Skikkelse som et eller andet Dyr blev i Stand til at udføre et eller andet særligt Hverv, som naar Bødvar Bjarke i en Bjørns Skikkelse kæm-

pede for Rolf Krake. Dyrene havde saaledes en fremtrædende Plads i Forestillingerne om det overnaturlige, en Plads, de har bevaret lige ned til vore Dages uddøende Folketro. Overhovedet opfattede de gamle Nordboer vel ikke Naturen mindre beaandet og poetisk end Grækerne, men de savnede den græske kunstneriske Skaberevne og kunde derfor ikke give deres Forestillinger det plastiske Udtryk, som kunde blive Udgangspunktet for en videre Udvikling.

Blandt dem, der ejede Evnen til *Hamskifte* og benyttede den i stor Udstrækning til særlige Formaal, maa først og fremmest nævnes Odin; han kunde ligesom Zeus i den græske Mytologi antage alle mulige Skikkelser, menneskelige eller dyriske, saaledes som det anføres i Ynglingasaga: »Odin skiftede Ham; da laa Kroppen ligesom sovende eller død, men han var da Fugl eller Dyr, Fisk eller Orm og foer i et Nu til fjerne Lande i eget eller andres Ærinde«. Men ogsaa andre guddommelige eller overnaturlige Væsener kunde ændre Form: Loke optræder som Laks eller Sæl, Flue eller Loppe, Jætten Tjasse antager Ørneskikkelse, de halvt guddommelige Svanejomfruer ejer en Svaneklædning, medens Gudinder som Frigg og Freya klæder sig i Fjeder- eller Falkeham — Flyvefærdighed var altid en Menneskenes Ønskedrøm med Fuglen som det store Forbillede. For de to Gudinders Vedkommende drejer det sig aabenbart om en virkelig Ham til at smutte ind i og afklæde sig, eftersom Loke lejlighedsvis laaner eller stjæler dette Flyveudstyr.

Ogsaa Odins mytiske Ravne har muligt deres Udspring i denne Tro paa Gudens trolddomsagtige Evne til at ændre Skikkelse og kan maaske føres tilbage til den vidt udbredte Antagelse, at Sjælen kan optræde i Dyreskikkelse og saaledes forlade det sovende Legeme og opleve alskens Eventyr. Almindeligvis forestillede man sig vel nok de dødes Sjæle i et levende Menneskes Skikkelse, men man tænkte sig ogsaa, at de kunde vise sig som Dyr, gavnlige eller skadelige, som Hund, Ulv og Bjørn, alt efter det paagældende Menneskes gode eller slette Karakter. Den ældgamle Dyresymbolik, som afspejler sig i denne Opfattelse, udstrakte sig ogsaa til levende Mennesker, der mentes at være i Besiddelse af en oftest usynlig Værneand eller Fylgje — egentlig den paagældendes Sjæl — der, i Reglen i Dyreskikkelse, i Drømme kunde vise sig for andre eller for vedkommende Menneske selv.

Levende Mennesker tilskrev man, som allerede nævnt, ofte Evne til at forvandle sig til forskellige Dyr, der stemte overens med den paagældendes Karakter: den tapre blev Bjørn eller Ørn, den listige Ræv o. s. v. I vore Dage nøjes vi med at sammen-

49. Mareridt. (Tegning af N. A. Abildgaard.)

ligne vore Medmennesker med saadanne Dyr, men et Minde om Fortidens Tro paa Hamskiftet lever endnu i Talemaaden »at holde sig i Skindet«. Denne Tro har haft særlig Livskraft i Sagnet om Varulven og spores desuden i de Forestillinger, der knytter sig til Mareridtet.

Det fysiologiske Grundlag for Tanken om *Mareridt* ligger i den Følelse af Tryk (Tyskernes Alpdruck, Alp = Mare) eller den Angstførnemmelse, som kan opstaa under Søvn. Denne Fornemmelse af en Byrde forklarede man sig da simpelthen som stammende fra et Tryk udøvet af et tyngende Væsen af menneskeagtig eller dyrisk Skikkelse, og dets Herkomst forklarede man paa en Maade, som skriver sig fra Sjæletroen og Tanken om Sjælens Evne til i formummet Skikkelse at foretage Eskapader. Man mente nemlig, at visse dertil særlig udrustede, troldkyndige Personer optraadte som en Slags Nattens Dæmoner og plagede andre Væsener, ikke blot Mennesker, men ogsaa Dyr. Lykkedes det at faa Maren at se, viste den sig at kunne antage mange forskellige Dyreskikkelser, som Slange, som Hest o. s. v. Det var mest Kvindesyssel at optræde i

Rollen som Mare, og saa indgroet var vore Forfædres Tro paa dette Uvæsen, at det i den gamle norske Eidsiva-Kristenret fra det 12' Aarhundrede hedder: »Hvis det om en Kvinde bliver bevist, at hun rider en Mand (nemlig som Mare) eller hans Tjenestefolk, da skal hun bøde tre Mark Sølv; kan hun ikke det, skal hun være fredløs«.

Som et Menneske i Forklædning minder Maren meget om *Varulven* (d. v. s. Mandulv), der om Dagen er et almindeligt Menneske, men om Natten kan antage Ulveskikkelse og i denne dyriske Tilstand kan anrette alskens Ulykker. Forestillingen om dette Dobbeltvæsen er vidt udbredt — i Indien er karakteristisk nok Ulven ombyttet med en Tiger — og kan muligt stamme fra Jagttagelser af uforklarlige Raserianfald, saaledes som de f. Eks. kendtes fra Bersærkerne (d. v. s. Bjørneskindssærker), der altsaa kan siges at være væsensbeslægtede med Varulvene. Det maatte være et anstrengende Liv at optræde som Natteulv, og det gik heller ikke sporløst hen over den, der gjorde det; om den i Egilssaga omtalte Kvældulv hedder det da ogsaa, at han efter sine natlige Anstrengelser var saa udmattet, at han maatte lægge sig til Sengs. I Betragtning af den Kraftudfoldelse, der krævedes af Varulvene var det ganske naturligt, at man sædvanligvis kun tænkte sig Mænd optræde i denne Skikkelse, medens Kvinderne fik overladt den mere passive Rolle at udøve Mareridt.

FABELMENNESKER OG MENNESKEAGTIGE FABELVÆSENER

Ligesom hos andre primitivt indstillede Folk træffes hos de gamle Nordboer en udbredt Tro paa, at Naturens Kræfter og Elementer bevæges af et iboende mytisk Væsen, der er en Slags Personliggørelse af den paagældende Foreteelse. Helt styredes Naturkræfterne dog ikke af disse Væsener, thi over det hele raadede de store Guder, Aserne, der til Gavn for Menneskene søgte at ave de tøjlesløse Elementer, som, hvis de var overladt til sig selv, ofte kunde anstifte Ulykker; det var derfor almindeligt at tænke sig dem levendegjort som *Jætter*, eller som de ogsaa kaldtes, Turser, Rinturser, Riser eller Trolde, altsammen Betegnelser for vilde og voldsomme Fjender baade af Aser og Mennesker. Man tænkte sig dem som kæmpestore Skikkelser, udrustede med vældige Kræfter, mørke af Lød og Haarfarve, undertiden med

flere Hoveder og Hænder. Selv Jættekvinderne var som oftest meget uhyggelige at se til, men de kunde dog ogsaa være saa fagre, at de var i Stand til at besnære deres Modsætninger, de lyse og skønne Aser. Efterhaanden drev man Forestillingerne om Jætternes frygtelige Udseende ud i Yderligheder, og det gælder ikke mindst netop de kvindelige Jætter, der beskrives som udstyret med 300 eller endog 900 Hoveder uden Haar paa og med gule Kattøjne eller med eet Øje midt i Panden. De kan have Næb og Klør af Jern, og Tænderne kan være som koldt Jern, eller to alenlange Tænder kan rage ud af Munden paa dem, kort sagt, de er i grueligt Udseende fuldt paa Højde med de tilsvarende Fremtoninger i den græske Fabelverden, Gorgo, Skylla og andre.

Ligesom Mennesker og Guder kan Jætterne optræde i Dyreham, saaledes som det fortælles om den foran nævnte *Tjasse* (S. 136), der kunde antage Ørneskikkelse. Det samme gjaldt Jætten *Hræsvelgr* (d. e. Ligsluger), der sad i Ørneham ved Himlens Nordrand og frembragte Vindene ved sin Basken med Vingene.

Om de Forestillinger, man gjorde sig angaaende Jætternes Størrelse, giver Fortællingen om Ørvar-Odd et Begreb. Han var ikke nogen ren Mandsling, eftersom han tænkte at have en Højde af 12 Alen; ikke desmindre naaede han kun til Knæet paa Jættepigen *Hildegunn*, som derfor ganske naturligt antog ham for et Barn og vilde lægge ham i Vuggen hos et Jættebarn. Med disse Jætternes overnaturlige Størrelsesforhold maatte naturligvis følge mægtige Legemskræfter, og det var derfor rimeligt nok, at Jætterne — kyndige i Bygningskunst, som de var — kunde paatage sig Opførelsen af store, ønskværdige Byggearbejder, hvorom Folkesagn fra alle germanske Lande vidner. Store Volde eller lignende Jordansamlinger og Hobe af mægtige Klippeblokke tænkte man sig frembragt af Jætter, og de blev kaldt »Teufelsmauern«, fordi man efter Kristendommens Indførelse mente at behage Gud ved at erklære alt, hvad der hørte Fortidens Hedenskab til, for djævelsk. Og dette var for saa vidt rimeligt nok, thi Jætterne maatte som Repræsentanter for hedenske Myter naturligt staa i lige saa fjendtligt Forhold til Kirken, som de havde gjort til den hedenske Tids Gudeverden. Derfor møder vi over hele Norden mange Sagn, som beretter om, hvorledes Jætter kaster store Sten eller Klippeblokke efter Kirkerne, og i god Overensstemmelse hermed blev Djævelen selv ofte gjort til en Jætte.

Paa denne Maade tilførtes der Jættetroen nye Impulser, og andre Støttestrukturer for den skabte man sig ved at udlægge større

eller mindre afrundede Fordybninger i Jorden som Jætternes Kedler eller Gryder, især de af roterende Sten — oftest under Vandfald — frembragte Udhulinger i Klippegrunden, der endnu i vore Dages Geologi benævnes »Jættegryder«. Til denne Kategori af formodede Vidnesbyrd om Jætternes Eksistens hører ogsaa Fortællingen om, at enkeltstaaende Klipper er forstenede Jætter; som Mørkets Væser ynder de Natten og dens Gerninger, medens Dagens Lys er dem vederstyggeligt, og rammer Solens Straaler dem, bliver de straks til Sten.

Jætternes Virkefelt var i Reglen Fjælde og Bjerge, men de kan ogsaa færdes i Havet. Selve Havets Gud *Ægir* eller *Æge*, der ogsaa kaldtes *Hle*, var en Slags Jætte; det første Navn er forresten bevaret i Flodnavnet *Ejderen*, der egentlig er *Æges Dør*, Døren til Havet, medens Navnet *Hle* genfindes i *Læsø*. *Ægir* havde dog saa meget af Guden i sig, at han ikke var ond som en Jætte, men ganske lystig og godmodig; anderledes var det med hans Kone, *Ran*, thi hun fangede de druknende i sit Net — de »foer til *Ran*«. Parret havde ni Døtre, der er Personifikationer af Bølger, og hvis Navne er forskellige Betegnelser for saadanne, f. Eks. *Bylgja* og *Duva* (den duvende).

Men som før nævnt var Bjergegnene Jætternes almindeligste Tilholdssteder, og deres egentlige Hjem var en vild Fjeldstrækning højt mod Nord, *Jotunheim* (Jættehjem). Den ældste Beretning herom er maaske egentlig *Odysseus'* Fortælling om det frygtelige *Kæmpefolk Laistrygonerne* (S. 115), hvis Rige netop siges at ligge højt mod Nord. Efterhaanden som man begyndte at trænge frem i Ishavet, blev Jætternes Rige et virkeligt Land, som især henlagdes til de øde Egne omkring Floden *Vina* (*Dvina*); og som det altid gaar, jo mere Kendskabet til de nordiske Lande voksede, des længere bort forskødes *Jotunheim*.

Trods al Overdrivelse og alskens senere fantastisk Udsmykning har Jætterne eller Troidene dog adskilligt menneskeagtigt ved sig, og man skal da ogsaa oprindeligt have forestillet sig, at de var Mennesker, som i ældgamle Dage havde forladt de beboede Egne. Ligesom i Sydeuropa (S. 111) fandtes nemlig i Norden den Antagelse, at der har levet *Kæmper* i Fortiden, og denne Antagelse støttes her som dør af den Kendsgerning, at man støder paa gamle Bygningsværker opførte af saa store Sten, at almindelige Mennesker ikke — i hvert Fald ikke uden Kunstgreb — har kunnet magte dem. I Norden er det særlig Fortidens Grave, der har spillet en Rolle i saa Henseende; de mentes opført af *Kæmper*

og kaldes jo den Dag i Dag Kæmpehøje og Jættestuer. Allerede Saxo drog af disse Gravsteders Eksistens den Slutning, at der engang maatte have levet Kæmper i Danmark.

Ligesom de græske Sagnhelte med overnaturlige Legemsmaal og Kræfter maatte ogsaa de tilsvarende germanske udstaa svære Kampe med andre Kæmper eller med Uhyrer som Trolde og Drager. I det oldengelske Epos om Beovulf (Bjovulf), der stammer fra ca. 700, har Helten saaledes en sejrrig Kamp med en Sø- eller Sumpjætte, Trolde *Grendel*, der ved sit Tilholdssted minder om den lernæiske Hydra. Ogsaa Nordens ypperste Sagnhelt, *Sigurd Faavnesbane* (vore Folkevisers Sigvard Snarensvend og Tyskernes Siegfried i Nibelungenlied), der er Hovedpersonen i den ældre Eddas Heltekvad, og som efter Völsungasaga var saa høj, at selv de længste Kornaks paa Marken kun naaede til Dupskoen paa hans Sværd, ogsaa han maatte udstaa Kampe bl. a. med en anden berømt Sagnkæmpe Starkad (forvandsket til Stærkodder); som den ypperste beholdt Sigurd Valpladsen efter at have slaet et Par Tænder ud paa sin Modstander. En af disse Tænder skal efter en middelalderlig islandsk Saga veje 6 Øre (2 Lod Sølv) og hænge i Klokkestrengen i Lund Kirke i Danmark. Det er nok en Mammuttand, der i dette Tilfælde ligesom andre Steder Mastodonttænder (S. 113) er blevet opfattet som stammende fra en Kæmpe, og bemeldte Tand er maaske identisk med den 6 Tommer lange Tand, som den tyske Ridder Henrik Æmeltorp ifølge Ryd-Aarbogen 1253 førte fra Danmark til Tyskland og dør foreviste som en Seværdighed.

Kæmpernes Modstykke, *Dværgene*, kunde efter nordisk Mytologi mærkeligt nok takke en Kæmpe for deres Tilblivelse, nemlig Urjætten *Ymer*, som blev undlivet i Tidernes Morgen. Af hans Krop opstod Jorden, og Maddikerne, som var i Kroppen, blev til de smaa Dværge, der — som Snorre siger — fik Liv »som Maddiker i Muld«. De holder da ogsaa til dybt i Jorden eller i Høje og store Sten; de er undersætsige, nærmest af Størrelse som Børn, hæslige at se til og jordfarvede af Lød. Som de kunstfærdige Smede, de er, har de efter de gamle Sagn frembragt skønne Klenodier. Overfor Guder og Mennesker var de underjordiske uvenligt sindede, nærmest onde. Men Dværgene er kun en enkelt Klasse af en hel Række forskellige Skabninger, der kan sammenfattes under Betegnelsen *Elverfolk* eller *Ellefolk*, smaa luftige, ofte gøglende og drilagtige Væsener, der tilhører den Natur, som omgiver Menneskene. I Danmark er de knyttet til Skovene, i hvis Lavnin-

ger eller Moser man om Aftenen kan se Ellepigerne danse, og de har en mere eller mindre klar Tilknytning til Elletrær; i Norge kaldes de tilsvarende Væsener *Huldrefolk* og er fortil skønne at skue, men bagtil røbes de af den Kohale, de bærer. Fælles for Elverfolkene hvad enten de forekommer i nordisk eller anden germansk Tro, er deres Karakter af luftige, ofte usynlige Væsener, der bor i Jorden, Træerne, Elvene og færdes i Luften omkring Menneskene. De opfattes ikke som en Naturbesjæling, men som en skjult Verden, der lever bag ved Naturen (se S. 214).

Til Elverfolket, hvis store Rolle saavel i Mytologien som i Folketroen og Digtningen er velkendt, hører ogsaa *Alferne*, der er lyse, skønne og farverige, ligestillede med Aserne. Dette gælder dog kun Luftalferne; der findes nemlig ogsaa efter Snorres Edda en anden Slags Alfer, som kaldes *Svartalfer* og er jordboende. Et Væsen af lignende Type som Alferne var *Nøkken*, der hørte hjemme i Vandene, især i Søer, men ogsaa i Aaløb og Elve, ja endog i Havet, og som snart tænktes at være af menneskeligt Udseende, snart — ligesom i Nutidens Island — af Skikkelse som en graa Hest, Damhesten (S. 222). *Nøkken* er ikke som Alferne god og venlig, men et listigt Væsen, der lokker Menneskene til sig, ligesom Elverpigerne gør; det Menneske, der havde været i Ellefolkens Flok, var som bekendt bagefter ustyrlig og fortunlet, »ellevild«.

Til Vandenes Verden af Fabelvæsener hører ellers først og fremmest Havmanden, *Marmælen* (Marmennill), og Havfruen, *Margygen*, der oventil ser ud som Mennesker, men nedentil løber ud i en Fiskehale. Manden har Spaadomssevne; Havfruens menneskelige Del er som oftest skøn af Udseende, hvilket dog ikke gælder den i Kongespejlet, et af en norsk Gejstlig i det 13' Aarhundrede skrevet Værk, omtalte Margyge. Dette Uhyre havde nemlig »spids Pande og brede Øjne, stor Mund og rynkede Kinder«, og det havde store Patter, lange Arme og Hænder med en Hinde mellem Fingrene ligesom Svømmehuden mellem Tæerne hos Svømmefugle. Fra Bæltstedet nedefter var hun skabt som en Fisk med Skæl, Finner og Hale. Muligt bygger Troen paa disse Havmænd og Havfruer paa Iagttagelser af visse Blæksprutter.

Et andet i Grønlandshavet levende Uhyre var det, som kaldtes *Havstramber* (stramb betyder noget tykt, ligesom opsvulmet) og i Kongespejlet beskrives som »stort af Vækst og højt. Det har vist sig staaende oprejst paa Havets Overflade; det har set ud, som havde det et Menneskes Skuldre, Hals og Hoved, Øjne, Mund, Næse og Hage. Men ovenfor Øjnene og Brynene lignede det mest

et Menneske med spids Hjælm paa Hovedet«. Det havde ingen Arme og blev smallere fra Skuldrene nedefter, saa at det fik Form som en Istap, men ingen har set, hvorledes dets nederste Del er formet. Sandsynligvis er Virkelighedsgrundlaget for dette Væsen ogsaa Blæksprutter eller maaske Hvaler; under Parringen staar Hvalerne oprejst i Vandet, og der er intet usandsynligt i, at Søfolks Fantasi kan have iklædt disse store og mærkelige Havdyr en delvis menneskelig Skikkelse.

Fra Kongespejlet, der er rigt paa alle Slags »mirabilia«, stammer ogsaa Beretningen om de gale Mennesker, *gelt*, i Irland, som efter at have mistet Forstanden løber til Skovs og dér lever som vilde Dyr; fortsættes dette Liv i tyve Aar, vokser der Fjer ud paa deres Krop ligesom paa Fugle; dog bliver Fjerene ikke saa store, at de kan flyve, men i Træernes Toppe kan de færdes næsten lige saa hurtigt som Aber eller Egern.

MYTISKE DYR OG FABELDYR

Blandt de Væsener, de gamle Germaners Fantasi befolkede Verden med, er der et helt Galleri, hvis Medlemmer er af almindeligt dyrisk Udseende. De menneskeagtige Guder var ogsaa i den Forstand menneskelige, at man tænkte sig dem omgivet af en Dyrverden af samme Art som den, der lever paa Jorden. Odin havde saaledes en rapfodet Hest, *Slejpner*, paa hvis Ryg han i Hast kunde fare rundt i Verden, thi den var hurtigere end alle andre Heste, en Egenskab, der illustreres ved, at den tænktes udstyret med otte Fødder. Overhovedet spiller Dyrene stor Rolle for Guderne som Midler til at komme hurtigt og bekvemt af Sted, og navnlig gælder det om Hestene; for Solens Vogn er saaledes spændt to Heste, medens Dag kører med *Skinfakse*, Nat med *Rimfakse*. Velkendte er ogsaa *Thors Bukke*, der foruden at være gode Trækdyr har den udmærkede Egenskab at kunne slagtes og spises og derefter blive levende igen, naar blot Huder og Knogler blev bevaret. Endnu mærkeligere er Freys Ridedyr, der ogsaa bruges som Forspand for den Kærre, han kører i, nemlig Galten *Gyldenbørste*, som kan fare gennem Luften og over Havet; et andet lige saa mærkeligt Forspand er Gudinden Freyas, idet hun benytter to Katte til at trække sin Vogn.

Ogsaa som Leverandører af Mad og Drikke maatte Dyrene spille en Rolle for Aserne med deres rent menneskelige Fornøden-

heder. Navnlig gjaldt det om at have rigeligt med Føde i Odins Gildesal Valhal, hvor de faldne Helte samledes om ham, og det voldte ingen Vanskelighed, thi Galten *Sæhrimner* kunde man hver Dag slagte og koge, og dog var den om Aftenen atter hel og levende ligesom Thors Bukke. Mjød var der heller ingen Mangel paa; det flød i Mængde ud af Yveret paa Geden *Heidrun*, som fik Kraft til denne overvættets Produktion ved at æde Kviste af Træet Lærad.

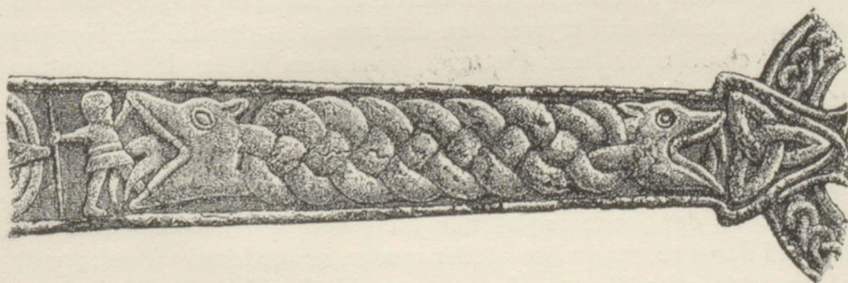
Ogsaa et andet Træ voksede i Gudernes Hjem, nemlig Verdens-træet, Asken Yggdrasil, der egentlig er et altomfattende Symbol paa hele Verdensordenen med dens gode og onde Kræfter; disse faar bl. a. Udtryk gennem den Kreds af Dyr, som holder til paa eller tærer paa det hellige Træ. En af dets Rødder gnaves saaledes af en ond Drage eller Slange, »Ormen« *Nidhug*, og en talløs Mængde andre Orme. I Træets Løv sidder bl. a. en klog Ørn, og op og ned ad Stammen løber et vævert Egern, *Ratatosk*, som sladrer til Ørnen og Nidhug om alt det stygge, de siger om hinanden.

Yggdrasil er sejt og modstandsdygtigt overfor alle de Angreb, der rettes mod det, men tilsidst vil det komme ud for svære Rystelser og falde, Gudernes Styre ophøre og Verden forgaa. Til Tanken om Verdens Undergang, Ragnarok, er knyttet den Forestilling, at en Række af Verdens frygteligste Uhyrer, som hidtil har været holdt i Ave, skal deltage i den sidste Strid mellem godt og ondt; saaledes ser Jætteulven *Skoll* sit Snit til at sluge Solen, medens en anden Ulv, *Maanegarm*, paa samme Maade slukker Maanens Lys. *Garm* er ellers Navnet paa en vældig Hund, der har hjemme i Underverdenen, hvor den — i Analogi med Grækernes Kerberos — tjener dette uhyggelige Steds frygtelige Herskerinde Hel som Dørvogter. Den er blodig omkring Bryst og Svælg og tænkes at være lænket til en Klippehule, Gniphulen, men ifølge *Völuspá* (Vølvens Spaadom, det første Digt i Eddakvadene) river den sig løs i Ragnarok:

»Garm gør højt
foran Gniphulen,
Lænken slides sønder,
Ulven løber;
meget véd jeg af Frasagn,
frem ser jeg længere,
over Kampguders
haarde Ragnarok«.

Garms Rolle som Vogter i Dødsriget har bevirket, at man lige indtil Navnet har villet aflede den af Kerberos, en Tydning, der dog næppe er holdbar.

Den frygteligste af de Skabninger, der river sig løs ved Ragnarok, er *Fenrisulven*, som efter Myterne var et af den onde Lokes Børn og til Søkende havde Hel og den senere omtalte Midgaardsorm. Fenrisulven var paa Grund af sin Farlighed ved List blevet lænket af Guderne med et Baand, som Dværgene havde bundet af Kattetrins Lyd, Kvinders Skæg, Bjerges Rødder, Bjørnes Sener, Fiskes Aande og Fugles Spyt; denne sælsomme Lænke, dannet af de stærkeste og flygtigste Ting, mægtede den ikke at sønderlide. For yderligere at uskadeliggøre den havde Guderne spærret dens

50. Del af Gosforthkorset (i Cumberland, 9. Aarh.) med en Fremstilling af Vidars Kamp med Fenrisulven.

Gab op med et Sværd, hvis Od sad fast i Underkæben, medens Hjaltet stemte mod Overkæben, en Foranstaltning lige saa virkningsfuld som senere Tidens Mundkurv. Men ved Ragnarok sønderbryder Bæstet sin Lænke og »løber frem med opspilet Gab«, som Snorre siger, »Underkæben langs Jorden, Overkæben ved Himlen«; fra dens Øjne gnistrer Ild, og var der Plads dertil, vilde den gabe endnu højere. Den er Gudernes vældigste Modstander og sluger selvste Alfader Odin, men saa er det ogsaa ude med den; Vidar dræber den og flænger Gabet paa den. Forestillingen om et bundet Uhyre, der slipper løs ved Verdens Ende, kendes ogsaa fra andre Folkeslags Myter; vi har f. Eks. (S. 42) hørt om Persernes Drage Azhi Dahåka, der ligger lænket under Bjerget Demavend indtil Dommedag. Ligeledes har man i Fenrisulven med dens koncentrerede Ekstrakt af Vilddyregenskaber villet se en Analogi til den Drage, som ifølge Rigveda dræbes af Krigerguden Indra, Indernes Thor (S. 48).

Denne Analogi kan dog lige saa godt — eller daarligt — knyttes

til et andet af Lokes Børn, *Midgaardsormen*, Typen paa det onde Væsen i Slangeskikkelse. Den kaldes ogsaa Jormungand og er en frygtelig, giftspyende Slange, som af Guderne er blevet kastet ud i det dybe Hav, der omflyder Jorden med Menneskenes Bolig, Midgaard. Her voksede den til et Havuhyre, en Søslange, om man vil, af saadanne Dimensioner, at den omspænder hele Jorden, hvilket illustreres ved, at man tænker sig den bide sig selv i Halen. Verdensslangen er velkendt fra Myten om Thors Fiskefangst, og ved Ragnarok bliver da ogsaa denne hammersvingende Gud dens Modstander. Den vælter sig frem af Havet og søger op paa Land, mens dens Hale pisker Brændingen langt ind over Kysten, og dens Edder lægger sig som en Gifttaage hen over Havet. Thor gaar kækt frem mod den og undliver den, men efter Kampen magter han kun at gaa ni Skridt, saa styrter han død om af al den Edder, Slangen har spyet ud over ham. Dette er, som man vil se, det ældgamle Dragekamp-Motiv, der har saa vid en Udbredelse, og set paa denne Baggrund er det næppe noget rent Tilfælde, at Troen paa Søslangen har haft særlig Grokraft i Landene omkring de nordlige Have. Det store Havuhyre minder forøvrigt noget om Jødernes Livjathan (S. 51), og det jordomslyngende i Figuren kan maaske føres tilbage til den Tro, man visse Steder møder, at Jordskælv frembringes af en Fisk eller Slange, der omspænder Verden, et Træk, som undertiden ogsaa knyttes til Livjathan.

Midgaardsormen er ikke den eneste *Drage*, der forekommer i Germanernes Myter, og Ligheden mellem de nordiske og de sydlige eller østlige Folkeslags Dragesagn er saa stor, at den synes at pege mod en fælles Oprindelse saa langt tilbage i Tiden, at den ikke nærmere lader sig efterspore; men givet er det, at Dragetroen er noget meget fundamentalt i Folkenes Mytverden rundt om paa Jorden. Ser vi bort fra den kinesiske Drage, er Dragerne i Almindelighed onde Skabninger, og dette er ogsaa Tilfældet med de germanske Folks Drage; den ruger over sine Skatte, som den har gemt i Huler og Grave, og at dræbe Uhyret er her som andetsteds Helstens ypperste Daad. Undertiden er der noget sjæleagtigt ved Dragen, idet man tænker sig den opstaaet ved Forvandling af et Menneske, som naar det om en af Jomsvikingerne Bue hin Digre hedder, at han i Slaget ved Hjørungavaag sprang over Bord og trods sine afhuggede Hænder tog sine to Kister fyldte med Guld med sig; i Skikkelse af en stor Slange laa han derefter paa Fjordens Bund og bevogtede sin Skat. Helten Beovulf maatte tilsidst lade sit Liv i Kamp med en skattevogtende Drage, der boede i en Gravhøj,

men om Natten fløj ud og spyede Ild over Landet; det gik ham som Thor: vel dræbte han Udyret, men han omkom selv i Luerne fra den Ild, Dragen spyede ud over ham. Om dennes Oprindelse hed det, at den egentlig var en Mand af ædel Byrd, som berøvet sin Slægt stod alene i Verden, hvorfor han gemte sit Arvegods i Jorden og lagde sig til at ruge over det. Historien om Mennesket, der vogter sine Skatte »som en Drage«, er altsaa af meget gammel Dato og gaar tilbage til Opfattelsen af den døde som liggende i en Slags Dvaletilstand sammen med sit hengemte Jordegods.

Talrige andre Sagn forekommer i den germanske Folketro og Heltedigtning om Kampe med Drager. Sigurd Faavnesbane har saaledes faaet sit Tilnavn efter at have dræbt Dragen Faavne; ogsaa den var egentlig en Mand, som havde omskabt sig til et stort Giftkryb og i denne Skikkelse vogtede sine Skatte. Iøvrigt synes Faavne i Modsætning til Beovulfs Drage at have haft Ben, eftersom Sigurd siges at have saaret den bag Skulderen. At Heltens Kampe med det i bogstavelig Forstand edderspændte Fabeldyr har nydt en overordentlig Popularitet i de gamle Vesterlande som Sindbillede paa Heltedaadens Klimaks, er der ingen Tvivl om, og helt ned i Middelalderen skyder denne Popularitet nye Skud i den Yndest, som Fortællingerne om Tristrams, Arthurs og Lancelots Dragekampe nød, og det Bidrag, de gav til Udformningen af det middelalderlige Ridderideal. Og samtidig fik Østens Dragemyter Liv i ny Skikkelse i de kristne Legender om Englen Mikael og St. Jørgens (Georgs) Sejre over Drager (S. 199—201).

Ligesom i Kina forekommer ogsaa i Norden nu og da vingede Drager; vi har allerede nævnt et Eksempel i Beovulfs Drage, der om Natten flyver rundt og udspyer Ild. Maaske gaar denne Forestilling om et flyvende og ildspyende Uhyre tilbage til Jagttagelser af Kometer og Ildkugler, der farer hen over Himlen. Det er især i det nordlige Tyskland, at Troen paa Ilddragerne har været udbredt; man mente, at hvert Hus havde sin Drage, der om Natten foer op gennem Skorstenen og fløj ud for at samle Skatte.

Den Rædsel, der i Almindelighed omgav Dragerne, kan maaske have været benyttet af de nordiske Vikinger, naar de anbragte slangeagtige Figurer paa deres Skjolde, ligesom Grækerne brugte Billeder af Uhyrer som Dekoration paa deres Krigsudstyr. Derimod er de »Drageslyngninger«, man har villet finde i Vikingetidens kunstneriske Udsmykning, næppe andet end baandagtige Dyrefigurer, der ikke behøver at have nogen Tilknytning til Dragerne. Ej heller som Betegnelse for større Krigsskibe med et ud-

skaaret Dyrehoved i Forstavnen gaar Navnet Drage tilbage til den hedenske Tid, men kommer først frem efter Aartusindskiftet; det oprindelige Navn var Orm («Ormen lange» er vel det mest berømte Eksempel) svarende til den ældre Betegnelse for det Fabeldyr, der senere fortrængtes af den egentlige Drage.

De gamle Germaners Verden af Fabelvæsener er — selv hos Nordboerne, hvor den fik sin største Udvikling — ikke saa rig og saa facetteret som de sydligere Folkeslags, og svarende til Nordboernes hele Indstilling og til den nordiske Natur er der noget mere skæbnetungt og uheldssvangert over mange af de Myter og Sagn, som knytter sig til deres Fabeldyr, end over de tilsvarende hos Sydens mere lystseende Folk. Berøringen mellem de to Verden er kun lidet fremtrædende før vor Tidsregnings Begyndelse; først derefter begynder efterhaanden Vekselvirkningen eller rettere Paavirkningen sydfra i højere Grad at gøre sig gældende, i Førstningen fornemmelig formidlet gennem Kristendommens Fremtrængen mod Nord.

FABELVÆSENER UNDER
DEN VESTEUEOPÆISKE KULTUREPOKE
EFTER KRISTENDOMMENS SEJR

DEn gennemgribende Omvurdering af alle Forhold, der fulgte med Kristendommens voksende Herredømme, udstrakte ogsaa sine Virkninger til Fabeldyrenes og de andre Fabelvæseners Verden. Ikke blot derigennem, at de gamle Guder og hele den gamle Mytologi med dens Islæt af Forestillinger fra Dyreriget maatte falde, men ogsaa derved, at mange af de overleverede Beretninger om Fabelvæsener kom i Smeltediglen for at tilpasses til den nye Aandsmagts Ideologi og udlægges paa en Maade, der kunde tjene dens Tarv. Et særlig karakteristisk Eksempel i saa Henseende er Skriftet »*Fysiologus*«, som ved den Udbredelse, det fik, bidrog meget til at sprede Kendskabet til en Række Fabeldyr ud over Verden og fæstne dem i Folkebevidstheden næsten indtil det uudryddelige. Naar kirkelige eller kirkeligt prægede Skrifers Opfattelse af visse Fabeldyr kunde faa en saa afgørende Betydning for disse Væseners videre Skæbne, som Tilfældet var netop med *Fysiologus*, hænger det sammen med den altdominerende Stilling, Kristendommen og dens Organer efterhaanden fik indenfor Aandslivet, samtidig med, at det selvstændige Studium af Naturen, der allerede under Romervældet havde været lidet fremtrædende, nu sygnede mere og mere hen og — bortset fra spredte Tilløb — først igen begyndte at gøre sig gældende henimod Middelalderens Slutning. De kirkelige Lærdes refererende og kommenterende Beskæftigelse med de bevarede Rester af den klassiske Oldtids Litteratur blev næsten eneraadende i det kulturelle Liv det meste af et Aartusinde igennem, og herved skabtes der en gunstig Jordbund for Trangen til at fortabe sig i det mystiske og eventyrlige i Stedet for at se paa Tingene selv og bygge paa Erfaringens Resultater. For Fabeldyrenes Vedkommende blev Middelalderen da ogsaa en Blomstringstid som aldrig før, men denne Udvikling foregik langsomt og gradvis, alt som Kristendommens Fremtrængen blev stærkere og stærkere.

Et af de sidste Steder, hvor der var blevet drevet Naturforskning i større Stil i Oldtiden, var Alexandria i Ægypten, som under

Ptolemæerne i det 4' og 3' Aarhundrede før Kr. var vokset op til et Centrum for græsk Aandsliv og Videnskab. Paa dette Mødested mellem græsk, ægyptisk og forasiatisk Kultur, eller maaske i Syrien, menes Fysiologus at være opstaaet, antagelig i 3' eller 4' Aarhundrede efter Kr. Det lille Skrift, hvis Titel betyder Naturforskeren, bestaar af et Udvalg af de vidunderlige naturhistoriske Beretninger, der da var gængse, tilsat symbolske Fortolkninger af den opbyggelige Art, som Kristendommen havde bragt ind i Litteraturen. Ogsaa den ægyptiske Dyresymbolik har sikkert sin Andel i Skriftet, og det er næppe noget Tilfælde, at denne Krydsning mellem den hedenske Oldtids fabelagtige Naturhistorie og Kristendommens Udlægning af Naturens formentlige Billedsprog kom til Verden netop i, eller i al Fald i Nærheden af, Ægyptens gamle Kulturland.

Fysiologus er det vigtigste og mest karakteristiske Udslag af Senantikken og Middelalderens symboliserende og moraliserende Naturhistorie og fik i disse Tidsafsnit en overordentlig Udbredelse og en Betydning, hvis Omfang vi vanskeligt kan forestille os, selvom dens Virkninger kan spores endnu frem til vore Dage. Fra Græsk blev Fysiologus oversat til de nærmere orientalske Sprog, til Latin og derefter til de fleste kristne Kultursprog, endog til Islandsk; af den sidstnævnte Oversættelse er bevaret to Brudstykker, begge fra Begyndelsen af det trettende Aarhundrede. Oprindeligt var Bogen nærmest en populær Lærebog eller Eksempelsamling for ulærde Gejstlige, som fra dens Fortællinger kunde hente Stof til deres Forkyndelse; senere blev den en Folkebog af verdsligt Tilsnit og af en mere almindeligt moraliserende Karakter, og isprængt Beretninger, der ikke hører hjemme i den oprindelige Fysiologus, gik den nu, navnlig i Frankrig, under Navnet *Bestiarius*.

Fønix, Griff og andre Fabelfugle

For de kirkelige Forfattere maatte det naturhistoriske Stofs Virkelighedsgrundlag naturligt være af underordnet Betydning, og ingen brød sig derfor om kritisk at belyse de mærkværdige Beretninger i Bogen; man tillod sig tværtimod frit at ændre dem eller at brodere videre paa dem. Den græske Kirkefader Basilius (ca. 330—379) tilstaar da ogsaa aabenhjertigt, at det ikke kommer an paa at undersøge, om Griffen eller Enhjørningen virkelig eksisterer, men derimod paa at forklare, hvad deres Betydning er efter den rette

Tro. Tidligt var Kirkens Mænd begyndt at udforme en dunkel Symbolik paa Grundlag af den hellige Skrift, og allerede i Clemens af Roms bekendte Brev fra Aar 95 til Menigheden i Korinth bruges *Føniksfuglen* som en Art Bevis paa Opstandelsens Virkelighed; efter at have fortalt Historien om Fuglen, væsentlig efter Plinius og Ovid, siger han: »Er det da saa stort og forunderligt, om Alverdens Skaber bevirker deres Opstandelse, som har tjent ham helligt i den gode Tros Sikkerhed, naar han endog ved en Fugl viser os sin Forjættelses Storhed?«

Det er saaledes ikke nye Toner, der anslaaes, naar Fysiologus bruger Fabelfuglen som Symbol for Kristi Opstandelse og lader dens to med vellugtende Sager fyldte Vinger betyde det Gamle og det Nye Testamente, som er fyldt af den guddommelige Lære. Selve Sagnet om Føniks fortælles i Fysiologus i en Form, der afviger en Del fra de tidligere refererede ældre Beretninger, og som iøvrigt varierer noget i de forskellige Tekster. Det lyder omtrent som følger: Føniksfuglen lever i Indien. Naar den er 500 Aar gammel, drager den til Libanon og fylder sine Vinger med vellugtende Urter. Derpaa begiver den sig til Heliopolis, hvor den brænder sig selv paa Alteret i Soltemplet. Men af Asken opstaar Dagen efter en Orm, som paa den anden Dag udvikler sig til en ung Fugl; paa den tredje bliver den til en Føniks ligesom den gamle og drager bort til sit oprindelige Hjem. Dermed har Fønikssagnet i det væsentlige faaet den Form, i hvilken det er mest kendt, og som hovedsagelig er det Grundlag, hvorpaa det føres videre til senere Tider med Selvopbrændingen som det særligt karakteristiske Træk. Ogsaa som Bevis for Kødets Opstandelse brugtes Myten om Føniks, som allerede nævnt, i Fysiologus og derefter f. Eks. af Tertullian (se S. 102), og i det hele taget bredte Fortællingen om denne Fabelfugl sig viden om med Fysiologuslitteraturen og med de kirkelige Skrifter, der øste af denne Kilde.

Thi vel blev Fysiologus Aar 496 ved et Kirkemøde i Rom stemplet som kættersk — til Trods for, at undertiden hellige Mænd af stor Anseelse, deriblandt Salomon, udpegedes som Skriftets Forfatter — men alligevel ser man Gang paa Gang gejstlige Lærde paaberaabe sig den som Autoritet, og det meste af Middelalderen igennem havde den som ortodoks Lærebog i Moral en Position saa grundfæstet, at den ogsaa fik Betydning som en af Tidens vigtigste Kilder til naturhistorisk Viden. Næppe nogen anden Art af Værker forefindes i saa mange Haandskrifter som netop Bestiarierne, hvori Fysiologus' Beretninger efterhaanden udsmykkedes med nye Træk,

for Føniks' Vedkommende f. Eks., at den antænder Ilden, hvori den brænder, ved at baske med Vingerne eller paa anden Maade. Til Udbredelsen af Beretningerne og den Tillid, man nærrede til dem, bidrog det, at de fandt Optagelse i en stor Encyclopædi, forfattet af Isidor af Sevilla (d. 636), der dog ogsaa fra andre Kilder hentede Stof til sine Dyrehistorier. Disse genfindes i den første sammenfattende Naturhistorie fra Middelalderen, Thomas af Cantimprés »Liber de naturis rerum«, som stammer fra det 13' Aarhundrede og navnlig er kendt gennem Konrad af Megenbergs tyske Gengivelse »Buch der Natur« fra Midten af det følgende Aarhundrede. Selv en paa flere Maader saa selvstændig Aand som Dominikaneren Albertus Magnus (Albert af Bollstädt), ligeledes fra det 13' Aarhundrede, optog en Del af Fabeldyrene i sin Bog om Dyrene.

51. Føniks. (Fra et Bestiarhaandskrift i Arsenalbiblioteket i Paris.)

For ham var Hovedkilden dog ikke Fysiologus, men selve de klassiske Oldtidsforfattere, navnlig Aristoteles. Allerede gennem Maurerne i Spanien havde Vesteuropa faaet et nærmere Kendskab end før til Oldtidslitteraturen, og senere havde Korstogene bidraget yderligere hertil. Men mange af de virkelige Væsener, som fandtes omtalt hos de gamle Forfattere, blev mistydet, idet man — særlig paa Grundlag af Dyrenes Navne — søgte at danne sig et Billede af dem ud fra den meget begrænsede Erfaring, man sad inde med, og derved i Virkeligheden kom til at skabe nye Fabeldyr. Først i Renæssancetiden begynder en Kritik, baseret paa et mere aarvaagent Studium af den klassiske Oldtids Forfattere, kombineret med Iagttagelser af Naturen selv, at virke opløsende paa Myterne om Fabeldyrene og fortrænge de mest urimelige af dem fra den naturhistoriske Litteratur.

Men selvom den egentlige Naturhistorie saaledes forholdsvist hurtigt fik Bugt med en stor Del af Fabeldyrene, fortsatte disse dog uanfægtet deres Tilværelse i Folkenes brede Masse, som hele Middelalderen igennem og længe efter beherskedes af de Forestillinger, der indpodedes af Gejstligheden. Og der er intet mærkeligt i, at

det faldt Menigmand naturligt at tillægge disse Dyr virkelig Eksistens; thi naar Dyr som Løver og Tigere var til, Dyr, som kun meget faa Europæere i hine Tider selv havde set, hvorfor skulde saa de Fabelvæsener, man ogsaa kun kendte paa anden Haand, ikke kunne eksistere? Dertil kommer, at Middelalderens Mennesker ofte levede i en Atmosfære af religiøs Højspænding, der ikke blot fandt Udløsning i Hekseforfølgelser, Flagellantgalskab og anden Massesuggestion, men som ogsaa gjorde Sindene modtagelige for alle Slags Forestillinger om sælsomme og uhyggelige Væsener.

Og disse Væsener havde man ovenikøbet mange Steder for Øje i Form af de Billeder eller Figurer, den kristelige Kunst skabte af dem. I meget gammel Tid havde denne Kunsts Udøvere overtaget dem fra den hedenske Oldtid og videreudviklet dem gennem Beretningerne i den kirkelige Litteratur; saaledes var der efterhaanden paa Grundlag af Tidens religiøse Forestillinger i Forbindelse med Overleveringerne fra den klassiske Oldtid frembragt et stort Galleri af fantastiske Figurer, hvis oprindelige Formaal har været at tjene som Illustration til den sindbilledlige Fortolkning, der kom til Udtryk navnlig i Fysiologus- og Bestiarielitteraturen. I Løbet af det 11' og 12' Aarhundrede trænger hele denne Sværm af allegoriske Figurer ind i den kirkelige Ornamentik og øges, særlig fra det 12' Aarhundrede, med Motiver, som ikke stammer fra den kristne Oldtid, men som alene henter sine Impulser fra den hedenske Oldtidskultur; i en saadan Grad bredte disse Skikkelser sig paa de kirkelige Bygningers Vægge og Vinduer, at det vakte Forargelse hos adskillige. Et Eksempel herpaa er Bernhard af Clairvaux' Beklagelse over de »latterlige Uhyrligheder« og »vanskabte Skønheder«, saasom »Pattedyr med Slangehale«, en »Krop med flere Hoveder« eller en »Fisk med Pattedyrhoved«, der smykker Cistercienserordenens Moderkloster i Cluny. Allerede paa dette Tidspunkt var Kunstsymbolikken gaaet langt ud over Fysiologuslitteraturen og havde frembragt et Formroderi, som selv den gammelorientalske Kunst næppe kan opvise Magen til, ja, saa tidligt som i Miniaturmalerier i Bibelhaandskrifter i det 10' Aarhundrede kan Evangelisterne findes fremstillet som Blandingsvæsener af Dyr og Mennesker — Mennesker med Dyrehoved eller omvendt, hvis man da ikke gaar saa vidt som at fremstille dem summarisk i den saakaldte »Tetramorf«, et enkelt Væsen med fire Kroppe og fire Hoveder, sammensat af Menneske, Okse, Ørn og Løve.

Den egentlige Dyresymbolik trivedes navnlig i den romanske Kunstperiode, da de kirkelige Bygningers Opførelse forestodes af

Munkene, som var fortrolige med de kristne Sindbilleder og deres Anvendelse. I den gotiske Periode tabte den sig efterhaanden; den kirkelige Bygningskunst var nu i Hænderne paa Lægfolk, som gav deres Fantasi frie Tøjler og behandlede det overleverede Stof med stor Vilkaarlighed; Resultatet heraf var en Mængde mærkelige, men fra et allegorisk Synspunkt lidet betydningsfulde Skikkelser.

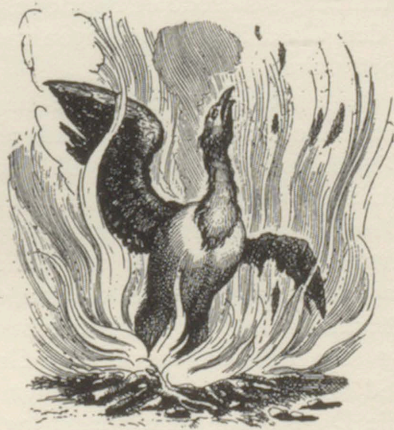
En meget gammel Fremtoning i den kirkelige Kunst er Føniks, der ligesom adskillige andre Elementer er overtaget fra den hedenske Kunst, men har faaet tillagt den nye, fra den kirkelige Litteratur stammende Opgave at symbolisere Opstandelsen og det evige Liv. I den ældre Periode indenfor den kristelige Kunst gives den undertiden i Forbindelse med eller siddende i et Palmetræ, hvilket vel kan henføres til det tidligere (S. 63) omtalte Forhold, at Føniks paa Græsk ogsaa betyder Palmetræ, og som ogsaa giver sig Udslag i Litteraturen; »de retfærdige grønnes som Føniks« er f. Eks. en Passus af en gammeltestamentlig Salme, der mere naturligt vilde lyde »grønnes som Palmen«. I Løbet af Middelalderen blev Føniks et i Kunsten hyppigt anvendt Sindbillede, ofte sammen med Kristus som Symbol paa hans Opstandelse eller Fødsel, medens den i andre Tilfælde maa opfattes som ensbetydende med Genfødselen ved Daaben eller som Udtryk for det kristne Haab om det evige Liv.

Ikke alene i Kunsten er der saaledes en varierende Opfattelse af Fabelfuglens billedmæssige Betydning; ogsaa i Litteraturen kommer der, som tidligere nævnt, nye Træk til under Indflydelse fra Oldtidsforfatternes Skildringer, og efterhaanden gaar Sagnet — særlig i den allegoriske Kunstpoesis Blomstringstid i det 13' Aarhundrede — ogsaa over i Digtekunsten, der lader Jomfru Marie være den Ild, hvori Føniks, som Kristus, forynger sig. I Fortællingen om Sagnhelten Parcival sættes Føniks' Opbrænding og Foryngelse i Forbindelse med Gral, ja man ser endog Sagnet overført til et asiatisk Fabelfolk, om hvilket det fortælles, at de gamle lader sig opbrænde for at genopstaa af Ilden i forynget Skikkelse. I Middelalderens Kærlighedslyrik er Føniks et ikke ualmindeligt Billede; den Ild, der opbrænder Fuglen, sammenlignes f. Eks. med den Glød, som fortærer den elskende, men som samtidig forynger ham. Men i det hele taget har dette Billede af Ildens lutrende og foryngende Kraft helt ned i nyere Tider øvet Tiltrækning paa Digterne — vi kender det fra Shakespeare og herhjemme fra Grundtvig — og denne digteriske Brug af Føniks har bidraget til at bevare Kendskabet til den som Symbol og til at overføre det paa andre

Omraader af Kulturlivet. Ogsaa i den Sagnkreds og mytiske Digtning, der i Middelalderen blomstrede op omkring Alexander den Stores imponante Erobrerskikkelse, forekommer blandt mange andre Mirabilia Føniks, en Fugl med straalende Farver og »med en Top paa Hovedet, der ligner Paafuglens«, som det hedder i den franske Alexander-Roman fra Slutningen af det 12' Aarhundrede.

Den eneste Rejsende, som foregiver at have set Fuglen, er vistnok Middelalderens Ktesias, Jehan de Mandeville; hans i det 14' Aarhundrede forfattede Rejseværk blev overordentlig meget læst, fyldt som det var med fantastiske Historier, der udgaves for Selvoplevelser, selvom vi nu kan konstatere, at de fleste af dem er hentet fra forskellige litterære Kilder. Føniks paastaar han at have set to-tre Gange; »dens Vinger er purpurfarvede, Ryggen blaalig; og den frembyder et lysteligt Skue, naar Solen skinner paa den og faar den til at glinse og spille i alle Farver«.

Selvom adskillige af Fabeldyrene, som tidligere omtalt, efterhaanden aflivedes af den naturhistoriske Forskning, var Føniks-sagnet for livskraftigt til at dele denne Skæbne, og helt ned i det 18' Aarhundrede vil man kunne finde Fuglen omtalt og afbildet i den naturhistoriske Litteratur. I et midt i det 17' Aarhundrede forfattet, meget udbredt Kompilationsværk af den skotsk-polske John Jonstone er den dog anbragt blandt Fabelvæsenerne, og det samme er Tilfældet hos »Zoologiens Fader«, Konrad Gesner; i hans berømte Værk »Dyrenes Historie« fra 1551—58 berettes ganske vist adskillige sælsomme Ting, men alt i alt fremtræder Fabeldyrene dog her i en stærkt reduceret Skikkelse og under en kritisk Synsvinkel. Fysiologuslitteraturen spillede nu ikke længere nogen synderlig Rolle, og i Løbet af det 17' og navnlig det 18' Aarhundrede frigør man sig mere og mere for Overleveringerne fra den klassiske Oldtids og fra den kirkelige Litteratur. Aristoteles og de andre gamle Autoriteter har ikke længer den Magt over Sindene som før, lagttagelse og Erfaring træder mere og mere i Stedet, og man faar gennem Selvsyn et stigende Kendskab til levende Væsener fra hele

52. Føniks. (Fra J. Jonstones Værk om Fuglene, 1650.)

Jordens Kreds. Ved Begyndelsen af det 18' Aarhundrede var Fabeldyrene i det store og hele udryddet fra den naturvidenskabelige Litteratur. Endnu kunde dog Videnskabsmænd give Udtryk for Troen paa dem; Holberg skildrer f. Eks. omhyggeligt Fønixfuglens Udseende, selvom han tager Afstand fra Tanken om, at den aldrig skulde spise — »intet Creatur kand leve uden Føde«, siger han. Men ellers var Fabeldyrene nu mest henvist til Folketroen, hvor de til Gengæld fastholdes med stor Sejhed. Da Linné saaledes i Hamburg afslørede et Fabeldyr, som forevistes i denne By, fik han i den Grad Folkestemningen mod sig, at han skyndsomst maatte fortrække.

Lige ned til vore Dage har Folketroen og Folkeeventyrene værnet om mange af Fabeldyrene, men ellers er det nu særlig i Digtekunst, i Heraldik og Billedkunst, man træffer deres sælsomme Skikkelser, og blandt disse er atter Fønix en af dem, som, i god Overensstemmelse med sin uforgængelige Natur, har vist sig mest livskraftig. Herhjemme har Blicher i »Trækfuglene« benyttet Fønixsagnet i sit Digt om Silkehalen, som han — vel paa Grund af dens stærke Farver og Top paa Hovedet — kalder »Nordens Phønix«, og, som tidligere nævnt, har Grundtvig haft en særlig Forkærlighed for Fuglen, ganske naturligt, eftersom Tanken om Genfødselen alle Dage optog ham stærkt, og Fønixmyten var i dyb Overensstemmelse med hans Livssyn. Hans Interesse for denne Myte bragte ham til i 1840 at udgive et gammelt angelsaksisk Digt om Fuglen i fri Gengivelse, og her genfortæller han Sagnet om den med stor poetisk Kraft:

Naar i Skærsommer
en Straale kommer
derind paaskraa,
hvor Fønix bygger
i Palmeskygger,
i dunkle Vraa,
da vokser Heden
i Fønixreden
saa overbrat.

Solstraalen tænder,
Solfuglen brænder
med Reden sin
og svangrer Luften
med Sødmeduften
af Kransen fin,
saa Virakskyer
hans Pris fornyer
paa Jordens Kreds.

Fra denne ophøjede Symbolik er der i Sandhed et langt Spring ned til den Anvendelse, der gøres af Fønixmyten i vore Dage, hvor Tanken om Fornyselsen efter Opbrændingen har knyttet Fuglens Navn til Brandforsikringsselskaber eller gjort det til Betegnelse for et kendt Cigarmærke.

Men i Folkesagn og Folkeeventyr holdes Føniks endnu i Ære, og her lever ogsaa Mindet om et andet fugleagtigt Fabelvæsen fra gammel Tid, *Griffen*. Om den fortæller den før nævnte Rejsende Mandeville, at den »fortil er skabt som en Ørn, bagtil som en Løve«. Den er otte Gange større end Løven og bortfører med Lethed en harniskklædt Rytter og hans Hest; dens Kløer ser ud som Okse- eller Kohorn, og man kan lave »meget gæve« Drikkekar af dem. Saadanne sølvbeslaaede Drikkehorn, der angaves at være forfærdiget af Kløer af Griffen eller *Gam*, som den i Middelalder-

53. Grif. (Fra et Bestiarhaandskrift i Arsenalbiblioteket i Paris.)

ren kaldtes i Norden, var ikke ualmindelige. Man paastod ogsaa, at de hellige tre Konger havde givet Jesusbarnet et Klohorn af denne Art som Offergave, og man knyttede lignende Forestillinger til dem som til Horn af Enhjørning og Næsehorn, nemlig, at de kunde afværge Virkning af Gift. De Grifkløer, som man ofte i Middelalderen opbevarede i kostbart Udstyr som store Skatte, har sikkert i Reglen været Kløer af store Ørne.

Kendskabet til den grumme, af Ørn og Løve sammensatte Grif

54. Grif. (Fra J. Jonstones Værk om Fuglene, 1650.)

55. Grif-agtig Figur paa en Karmsten i Korportalen i Grinderslev Klosterkirke.

fik Middelalderen ligesom for de andre Fabelvæseners Vedkommende fra den klassiske Oldtid; Dyret kendes forøvrigt ogsaa fra det tidligere nævnte Alexandersagn, hvor Helten foretager en Himmelfart i en ild- og vandtæt Vogn forspændt med Griffe. Fra Oldtidslitteraturen vandrede Legenden ind i Middelalderens Skrifter og banede sig ogsaa Vej til den ældre naturhistoriske Litteratur; helt op til 1772 findes Griffen afbildet hos Jonstone, skønt Billeder af den i naturhistoriske Værker ellers var ret sjældne. Allerede tidligere var dog Tvivlen om Dyrets virkelige Eksistens kommen frem, og Konrad Gesner tror f. Eks. ikke rigtig paa de gamle Historier, han samvittighedsfuldt refererer, om Kæmpefuglene Grif og Rok; det er de »letfærdige« Grækere, som har givet Griffen dens Navn, fordi ingen andre Folk kender den eller nogensinde har

set den. Gesner fortæller ogsaa om en Guldsmed i Zürich, som havde faaet et stort, glat Horn leveret som Kloen af en Grif, for at han kunde forarbejde det til et Drikkehorn, men i Virkeligheden mener Gesner, at det snarere var Hornet af en eller anden fremmed Okse eller Bøffel.

I Fysiologuslitteraturen omtales Griffen som den største af alle Himlens Fugle og siges at have sit Hjem i Østen ved en Bugt af Okeanos, medens to flyvende Griffe udlægges som Ærkeenglen Mikael og Jomfru Maria, ja, i visse Tekster som f. Eks. i den gamle syriske Oversættelse møder man den eventyrlige Historie om Kæmpefuglen, der røver unge Elefanter eller bærer Hest og Rytter af Sted gennem Luften, lignende Forestillinger altsaa som dem, der knyttes til Arabernes Kæmpefugl Rok. I andre Fysiologusoversættelser er Griffen sat i Forbindelse med Strudsen, og denne Fugls store Æg gik i Middelalderen ofte for at være Grifæg og opbevaredes som Kuriositeter, opstillede paa guldforsirede, udskaarne Fødder. Som oftest er dog Ørnen den Fugl, man knytter Griffen til, og Marco Polo siger ligefrem, at det ikke er sandt, at

Griffen er en Blanding af Løve og Ørn, den er simpelthen en kæmpestor Ørn.

Allerede tidligere (S. 35) har vi omtalt Griffremstillingerne i den assyriske og ægyptiske Kunst, hvorfra Dyret gik over til den græske (S. 89); ganske naturligt maatte det da ogsaa dukke frem i den kristelige Kunst, og det optræder her som Symbol i to helt forskellige Retninger. Nogle Steder er det nemlig i kirkelige Dekora-

tionsarbejder brugt som Sindbillede paa Kristus, og paa samme Maade opfattes det i Dantes digteriske Skærsildsfantasier og hos Danteillustratorer som f. Eks. Botticelli. Men oftere fik det stærke og vilde Væsen den Opgave at symbolisere Djævelen, som fremkaldte onde Anfægtelser hos det syndige Menneske. Og oftest er det maaske blot den fra Oldtiden kendte Opgave som Vogter af Helligdomme, der gaar igen i den kristelige Kunsts Anvendelse af Grifmotivet; i Grinderslev Klosterkirke i Salling findes f. Eks. paa Korets Sydside en Portal, Præstedøren, hvor der i Karmstenene paa den ene Side er udhugget en Løve, paa den anden Side en grifagtig Skikkelse, der vel ligesom Løven maa opfattes som Indgangens Vogter. Et særligt Hjemsted har Griffen fundet i den almindelige dekorative Kunst, hvor den viser sig fra det 16' Aarhundrede og siden er et hyppigt anvendt Ornament i malede Friser eller Relieffer og desuden almindelig i al Slags dekorativ Plastik og i Tekstilkunsten.

Ogsaa i Heraldikken fandt det frygtindgydende Væsen en Tumleplads; med sit af to Kongeskikkelser blandt Dyrene sammensatte Legeme var Griffen næsten selvskreven til denne Rolle. Den optræder her altid i Profil, ofte med Horn, og særlig hyppigt som Skjoldbærer. I Forbindelse hermed kan det nævnes, at den ogsaa forekommer paa Ordensdekorationer, saaledes paa den mecklenburgske Griforden, der stiftedes 1884, men ikke er uddelt siden 1919.

Ligesom Føniks og Griffen er ogsaa andre Fabelfugle bevaret gennem Folkeeventyrene, f. Eks. i den norske Myte om

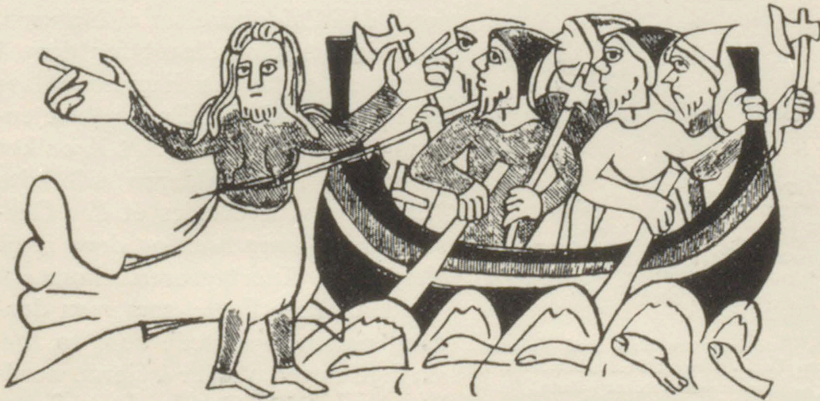

56. Sirener. (Fra et Bestiarhaandskrift i Arsenalbiblioteket i Paris.)

Fuglen *Dam*, der er saa vældig, at den æder fire Tønder Rug til Davre, har Nakkefjer saa tykke som en halvvoxen Bjælkegran og kan bære mægtige Byrder gennem Luften. I danske Sagn om den førnævnte *Gam* er det ligeledes Kraftudfoldelsen, som er det dominerende Element; den kan saaledes flyve med en stor Tyr i Klørne. Som et Væsen, der holder til i Havet, optræder den i Visen om Germand Gladensvend, og dens Rok-agtige Karakter træder endnu tydeligere frem i Sagnet om den store Vildmoses Tilblivelse: i gamle Dage kunde man fra Vesterhavet sejle ind i Vildmosen og derfra atter ind i Limfjorden, men saa hævede der sig af Havet en mægtig Fugl, som ved sine Vingeslag kastede Sand ind i Udløbet, saa at det lukkedes, og Mosen blev til; kun med Aarhundreders Mellemrum kommer den frem af sit vaade Element. Denne Gam minder i sin stormskabende Vælde om den gammelgermanske Jætte i Ørneham Hræsvelgr (S. 139), og forøvrigt har den ogsaa en vis Lighed med en Tordenfugl, som efter nordamerikanske Indianeres Opfattelse fremkalder Uvej.

Ikke saa frygtindgydende i Størrelse og Kraft som Griffen, men paa sin Vis farlige nok var Sirenerne, disse forlokkende Væsener, der fra Odysseus' Fabel tidligt var blevet optaget af Kirkefædrene som et Billede paa de Farer, der i Form af verdslig Lyst truer den Kristne, saa han dysses i Ro og bliver et let Bytte for Syndens Magt eller for alskens Vranglære (se S. 101). Som typisk Sjøfugl henvises Sirenen iøvrigt i den kristelige Symbolik ogsaa til det hinsidige og omformes i denne Egenskab til den kristne Dødsengel, som bortfører Sjælen, medens Sirenesangen bliver til de himmelske Hærskarers Sang. Ved en Misforstaaelse kom Sirenerne ind i den alexandrinske Bibeloversættelse, og de optræder ogsaa i Fysiologuslitteraturen, endda i flere Skikkelser, af hvilke den almindeligste er det fra græsk Kunst kendte, halvt af Kvinde, halvt af Fugl sammensatte Væsen, medens man senere ofte opfatter Sirenerne som en Slags Havfruer, hvis kvindelige Overkrop løber ud i en Fiskehale. I denne Form optræder de i flere Fysiologusoversættelsers Tekst og Billeder og i middelalderlige Skulpturer og Malerier. Sammen med Kerberos, Minotauros, Kentaurerne o. fl. hører de med til det Galleri af Fantasiskikkelser, som Dante laaner fra den klassiske Oldtids Mytologi og gør til symbolske Udtryk for moraliserende Tanker — Sirenerne er hos ham et Billede paa sanselig Lyst —, og gennem Dantes Digtning genoplives disse Væsener, ikke mindst som Motiver til allegoriske Fremstillinger i Billedkunsten.

Men som ovenfor sagt, er Sirenerne oprindelig Sjælefugle og altsaa Udtryk for den ældgamle og vidt udbredte Forestilling om Sjælens Tilknytning til Fugle (S. 97), den samme Forestilling, som i kristelig Symbolik gør Duen til Billede paa Helligaanden, og som i Folketroen er bevaret i Sagnene om de skibbrudnes Sjæle i Fugleskikkelse eller om Natravnen, det i Jorden nedmanede Menneskes Sjæl, hvis Vingeslag ved Nattetid frembringer en Susen i Toppen af Træerne omkring Husene. Af den samme Forestilling om Sjælen som Fugl har vi den Dag i Dag bevaret Rester i det gængse

57. Sirene. (Fra et islandsk Fysiologus-Haandskrift fra Begyndelsen af det 13. Aarhundrede, som findes i den Arnamagnæanske Samling.)

poetiske Udtryk: den vingede Sjæl, og til samme Oprindelse kan Englenes Vinger vel ret beset føres tilbage.

For os staar Sirenerne dog først og fremmest i det, man kan kalde deres klassiske Skikkelse som de farlige, forlokkende Væsener, og i denne Form er de beslægtede med de blodsugende Vampyrer eller med Elverpiger og andre fortryllende Væsener, som af deres Ofres Liv bortkogler Aar, der flyver væk som Sekunder. I Samklang med denne Opfattelse af Sireneskikkelsen er vor Tids Anvendelse af Navnet som Etikette for skønne og forføriske, men falske Kvinder. Om Sirenesangen mindes vi — som nævnt S. 101 — den Dag i Dag ved Navnets Brug som Betegnelse for Signalapparater. Naar man derimod i Lægevidenskaben taler om Sirenedannelse, er det den havfrueagtige Sireneform, der tænkes paa; thi det drejer sig her om menneskelige Misfostre med sammenvoksede Ben.

I den zoologiske Litteratur fandt Sirenerne selv ikke Indpas,

og deres Eksistens benægtes af Gesner. Derimod omtales flere Steder den anden Art af Kvindefugle, som kendes fra græsk Mytologi, *Harpyierne* (S. 100), Personifikationen af de voldsomme Storme; disse Fugle, der i Ydre minder om Sirenerne, og som tænktes at bortføre Mennesker, findes endogsaa afbildet i det oftere omtalte Værk af Jonstone.

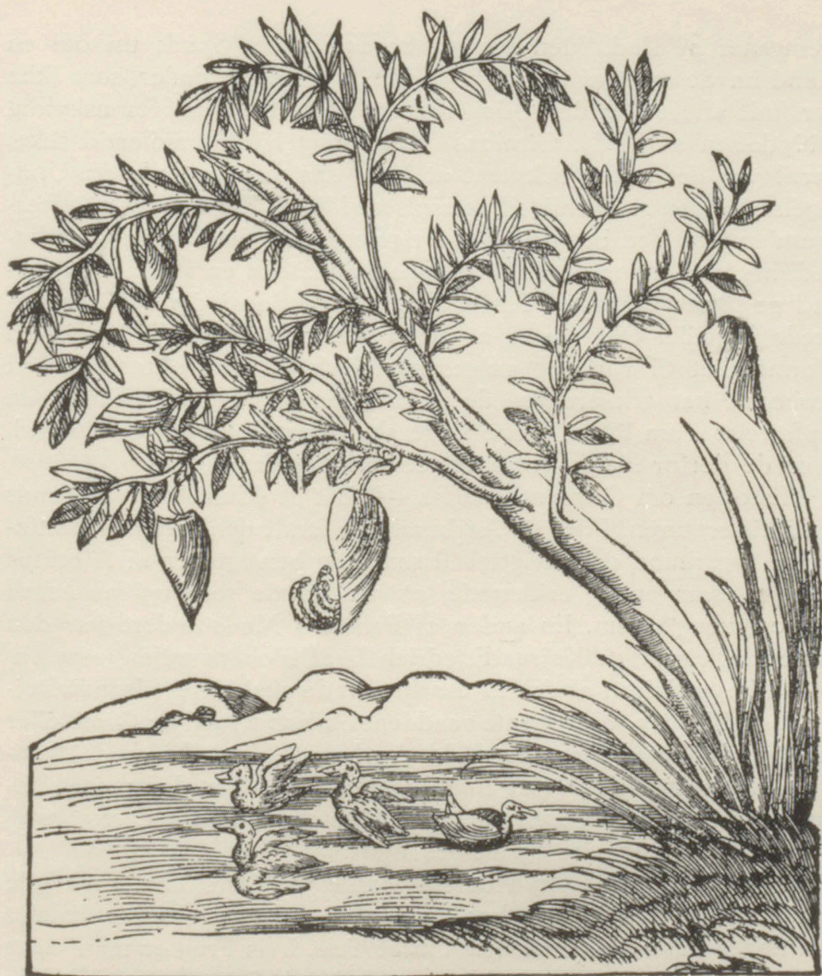
Medens Myterne om Fønix og om Sirenerne hviler paa ældgamle Traditioner, er der andre fabelagtige Opfattelser vedrørende

58. Andebærende Træ med Frugter som Fugle. (Fra et Bestiarhaandskrift i Arsenalbiblioteket i Paris.)

Fugle, som er af langt yngre Dato, og som har haft en kortere Levetid, fordi de Misforstaaelser af Naturen, som danner Grundlaget for dem, i Løbet af nogle faa Hundrede Aar er blevet opklaret. En af de ejendommeliggste af denne Art Krøniker er den i Middelalderen udbredte Historie om, hvorledes et Par Gaa-se-Arter, *Bramgaasen* og dens nære Slægtning *Knortegaasen*, kom til Verden. Disse Fugle, som man dengang næppe opfattede som to forskellige Arter, yngler i fjerne nordlige Egne som Grønland og Spits-

bergen, men gæster om Vinteren sydligere europæiske Have og ses da f. Eks. ved de britiske og skandinaviske Landes Kyster. I Middelalderen kendte man ikke deres Ynglepladser, som først er blevet opdaget i de senere Aartier, og derfor kunde den Myte danne sig, at Gæssene paa en eller anden Maade opstod i Træer eller af Træ. Myten kendes ikke fra Oldtidsforfatterne og anses ofte for at være af skotsk eller irsk Oprindelse. I skriftlig Overlevering synes den at kunne følges tilbage til det 11' Aarhundrede i Værker af Pietro Damiani, Kardinalærkebiskop af Ostia (d. 1072), som skriver, at »Fugle kan frembringes af Træer, som det sker paa Øen Thilon i Indien«, hvor de skal opstaa af æblelignende Frugter. Den ældste mere detaillerede Beretning synes dog at stamme fra den middelalderlige engelske Historiker Gerald de Barri (Giraldus Cambrensis); i et Værk fra Slutningen af det 12' Aarhundrede fortæller han om Fuglene, der af Naturen frembringes paa den mærkeligste Maade, idet de opstaa af Træ, som ligger henkastet paa Stranden. Det første Anlæg til dem ser ud som Gummi, men derefter hænger de ligesom Tang ned fra Træet, heftet til det med

59. Det andebærende Træ med »Frugter« og fornedet Ænder, der er kommet ud af disse.
(Fra Aldrovandi: »Ornithologiae« Tom. 3, 1603.)

Næbbet. De er omgivet af Skaller, for at de bedre kan vokse, og naar de efterhaanden har faaet Fjer, falder de enten i Vandet eller flyver bort. »Jeg har ofte«, skriver Giraldus, »med egne Øjne set mere end tusind af disse smaa Fuglekroppe hænge ned fra et Stykke Træ paa Stranden, omgivet af Skaller og allerede udformede. De yngler ikke, lægger ikke Æg som andre Fugle og ruger heller ikke, lige saa lidt som de synes at bygge Rede nogetsteds. Derfor spiser Biskopper og andre Gejstlige i visse Egne af Irland uden Skrupler disse Fugle i Fastetiden, fordi de ikke er Kød eller

fremgaaet af Kød. Men derved begaar de en Synd; thi om en Mand havde spist af et Ben af Adam, vor første Fader, som ikke var født af Kød, vilde vi dog sikkert ikke anse ham for uskyldig i Nydelsen af Kød«. Giraldus' Formaning hjalp imidlertid ikke, dertil var det altfor bekvemt at have saa velsmagende en Undtagelse fra den sædvanlige Fastespiseseddel til Raadighed, og efterhaanden blev den benyttet saa ivrigt ogsaa af den lavere Gejstlighed, at Pave Innocens III 1215 maatte udstede en Bulle, som forbød at spise Gæssene i Fastetiden. Men endnu i det 17' Aarhundrede fortæller Ole Worm, at de i Fastetiden i stort Tal føres fra Normandiet til Paris og sælges som Fisk, og at Doktorerne ved Sorbonne har erklæret, at de virkelig er Fisk og ikke Fugle, en Opfattelse, som lige til vore Dage skal have holdt sig paa Irland, hvor de derfor stadig betragtes som lovlige Fastespise.

Historien om Gæssene træffes i Løbet af Middelalderen rundt om i Litteraturen. I det 13' Aarhundrede fandt den Indpas i Bestiarierne, hvorimod dens Rigtighed samtidig benægtedes af Albertus Magnus, som endog erklærede, at han havde set Fuglene lægge Æg og udruge dem. En anden af Fabelens Modstandere var den meget fuglekyndige Kejser Friedrich II af Hohenstaufen, som engang i Begyndelsen af det 13' Aarhundrede skal have udsendt Rejsende til Norden for at hente raaddent Skibstræ med de Orme eller Muslinger, hvoraf Gæssene skulde krybe ud. Herved blev det konstateret, at det hele var et Sagn, og Kejseren drog den meget rigtige Slutning, at denne Art af vilde Gæs maatte have deres Rugepladser i meget fjerne og afsides Egne.

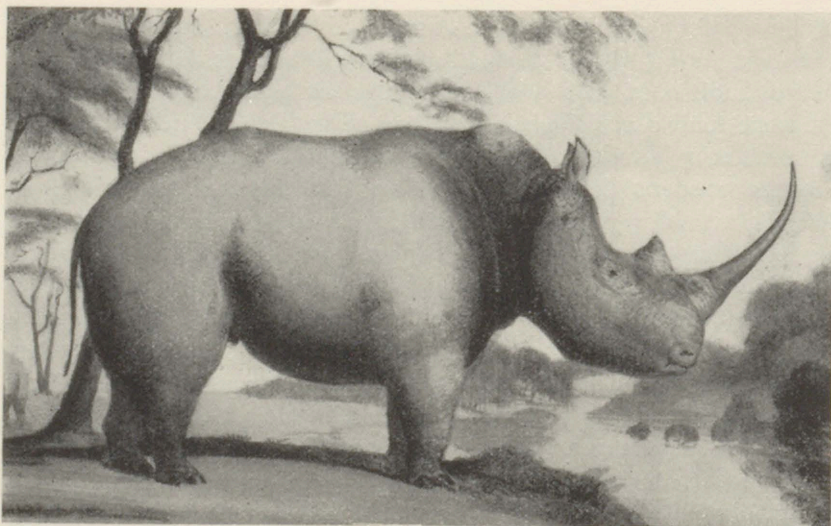
Alligevel gik Fabelen videre i forskellige Versioner. En af de pudsige af disse findes hos Mandeville, der — som sædvanlig paa anden Haand — fortæller om et Træ, hvis Frugter man, naar de er modne, skærer i Stykker for inden i dem at finde et lille Dyr »af Kød, Ben og Blod«, der ligner et lille Lam uden Uld. Fabelens Udbredelse fremgaaer ogsaa af, at Sindbad Søfareren i »Tusind og een Nat« fortæller en lignende Myte, og den er maaske til syvende og sidst af orientalsk Oprindelse; i hvert Fald findes der paa nogle omkring 3000 Aar gamle Lervarer fra Mykene og Kreta Figurer, som viser Udviklingen af andelignende Fugle fra Bladene af en Vandplante eller et Træ.

Endnu i det 16' og 17' Aarhundredes Litteratur er Historien levende. Olaus Magnus henfører den i sit store Værk fra 1555 om de nordiske Landes Naturforhold til Orknøerne, hvor der paa Stranden vokser Træer med skalbærende Frugter; naar disse

falder i Vandet, kommer der Ænder ud af dem, som snart efter faar Vinger og flyver hen til andre vilde eller tamme Ænder. Aldrovandi, som 1599—1603 udsendte et Værk om Fugle, lader Gæssene med deres Næb hænge paa selve Træet i nogen Tid, før de dratter i Vandet, og ganske naturligt fik de derfor Navnet Trægæs, medens det mærkelige Træ, som ogsaa han henfører til Orknøerne, blev kaldt anatifera arbor, det andebærende Træ. Af Sebastian Münster, en tysk Munk, som midt i det 16' Aarhundrede skrev en stor Kosmografi, blev ingen ringere end vor egen Saxo Grammaticus gjort til Hjemmelsmand for det fuglebærende Træs Eksistens, og derfra gaar Saxo videre hos andre Forfattere som Autoritet for Historien, men det hele er en Skrøne, thi der findes intetsteds i Saxos Værk nogen Omtale af Træet eller Gæssene. Hos den samvittighedsfulde Konrad Gesner voksede Træet med Gaasefrugterne i Skotland; han mente dog ogsaa, at Fuglene kunde opstaa af »Orme, der som en Slags Svamp vokser frem af Træ, der ligger og raadner i Vandet, eller undertiden ses under Vandlinien paa Skibe, som hales paa Land«. De omtalte »Orme« er de samme Væsener, som allerede Giraldus havde set, og det er i Virkeligheden en Slags Smaakrebs, Langhalse, hvis skalbærende Krop er fæstet til Underlaget ved en Stilk; det, som har bragt Fantasien ind paa Tanken om Fugle, er deres fjerformede Fødder, der rager frem mellem Skallerne og kan give lagttageren Indtryk af noget dunklædt. Fabelen har sat sig Spor i det zoologiske Navn paa en af Langhals-Arterne, der kaldes Lepas anatifera, den andebærende Lepas, og i det danske Navn paa disse Dyr »Andeskæl«, medens paa Engelsk Bramgaasens Navn »the Barnack« eller »Barnacle Goose« er blevet overført til Langhalsene og senere til hele den Gruppe Krebsdyr, hvortil disse hører, Rankefødderne, som nu paa Engelsk hedder »Barnacles«. Naar en usandsynlig Avishistorie i vore Dage ofte kaldes en »And«, kan det maaske være en Reminiscens fra Fabelen om det fuglebærende Træ, men snarere er dog vel Forklaringen paa Udtrykket den, at det drejer sig om en Historie, der dukker op og hurtigt forsvinder igen ligesom en And, der tumler sig i Vandet.

Enhjørningen. Hornets Betydning som Symbol.

Blandt Fuglene er Fønix utvivlsomt det Fabeldyr, der har naaet den videste Udbredelse og største Popularitet. En tilsvarende Stilling indtager indenfor de firføddede Dyrs Gruppe *Enhjørningen*,

60. Det hvide Næsehorn. (Fra W. C. Harris' Værk om Sydafrikas Jagtvildt, 1840.)

det eenhornede Væsen, som vi har fundet Vidnesbyrd om baade hos Kinesere, Babyloniere, Persere, Jøder, Indere og Grækere, og som vi derfor ogsaa som en Selvfølge finder omtalt i Fysiologus og Bestiarierne. Noget forskellige er Beskrivelserne her, ligesom det er Tilfældet med Fønix, men i det væsentlige skildres Enhjørningen som et lille, Gedekid-lignende Dyr med et spidst Horn midt i Panden. Det er saa vildt og hurtigt, at Jægere kun kan fange det paa en særlig Maade: ved at sende en ren — efter nogle Overleveringer kappeklædt — Jomfru hen til det; derved bliver det saa blidt og medgørligt, at det lægger sig ved hendes Barm eller i hendes Skød og slumrer ind, og Jægeren kan da fange det og føre det til Kongens Slot. Det er, som man ser, den fra Eustathios stammende, ogsaa af Araberne kendte Fabel (S. 106), der her gaar igen, og den afviger unægtelig meget fra den paa Ktesias' Beretning grundede Opfattelse (S. 104), der har hentet Ingredienser fra Næsehornet og gør Enhjørningen til et stort og stærkt Dyr, som ikke er bange for at kæmpe med Elefanter. Fælles for begge Versioner er dog Forestillingen om Dyrets Vildskab og Hurtighed, som gør det vanskeligt at jage, og naar Fysiologus lader Jagtudbyttet tilfalde Kongen, stemmer dette med Ælian (S. 106), der fortæller det samme om Ungerne af den eenhornede Cartazonon (Næsehornet).

Megen Skarpsindighed er anvendt paa at udfinde Oprindelsen til Kroniken om Jomfruens Indflydelse paa Enhjørningen. Nogle

har paa en noget søgt Maade villet aflede den fra Ælians Beretning om Cartazonons Blidhed overfor Hunnen i Brunsttiden. Sandsynligere er det, at Legenden kan føres tilbage til en orientalsk Overlevering om, at Næsehornet kan indfanges ved Hjælp af Velugt eller af en smukt klædt Jomfru, eller den bundet maaske i Virkeligheden i gamle seksuelt betonedede folkelige Forestillinger om unge Kvinders særlige Evne til at virke blidgørende paa store og farlige Dyr.

I Overensstemmelse med Fysiologus opfattede den ældste Kristenhed nærmest Enhjørningen som et Slags Gedekid og gjorde det til Sindbillede paa Frelseren, medens Jomfruen naturligvis var Jomfru Maria. Hornet udlagdes som Symbol paa Korset, Frelsens Tegn, og maaske hænger dette sammen med den gamle, allerede hos Ktesias forekommende Anskuelse, at Hornet af Næsehorn og Enhjørning kunde beskytte mod Gift enten ved at vise Reaktion, naar det kom i Nærheden deraf, eller ved ligefrem at kunne uskadeliggøre Giften. I visse græske Fysiologustekster hedder det endog, at Enhjørningen kan gøre Vand, i hvilket Slinger har gydt deres Gift, drikkeligt ved at gaa ud i Søen og med sit Horn gøre Korsets Tegn over det forgiftede Vand; der er her noget beslægtet med Persernes mærkelige Enhjørning-Form, »det trebenede Æsel«, hvis særlige Opgave det netop var at holde Vandet rent (S. 41). Lignende giftsvækkende Egenskaber som dem, man tillagde Enhjørningen, overførte man senere paa Krucifikset, der kunde tæmme Giftdyr som Drager og Lindorme. Forestillingen om Hornets Kraft mod Giften holdt sig hele Middelalderen igennem — en Forfatter fra det 14' Aarhundrede erklærer endog med egne Øjne at have set dets Evne til at rense Vand — og langt videre frem i Tiden, og det var derfor intet Under, at Hornet eller Stykker deraf blev en stærkt søgt Handelsvare, der fandt Anvendelse f. Eks. som Probérskeer, lænkede med Sølvkæder til Saltkar eller Drikkebægere. Ogsaa hele Bægere blev fremstillet af Enhjørninghorn, men de var saa kostbare, at kun fyrstelige Personer kunde tillade sig at anskaffe dem eller benytte dem som Gaver; andre maatte ofte nøjes med en Stump af Hornet til at lægge i Drikken eller med at anbringe Billeder af Hornet som symbolsk Prydelse paa Bægeret.

Nær beslægtet med denne særlige Anvendelse af Hornet er dets Funktion som Lægemedel, særlig overfor Febersygdomme. I Middelalderens Litteratur omtales forskellige Dele af Dyret som lægende, ja den hellige Hildegard af Bingen fra det 12' Aarhundrede gik saa vidt, at hun tillagde alle Dele af det Værdi som

61. De hellige tre Konger bringer Gaver til Jesusbarnet, bl. a. et Drikkehorn.
(Fra Niels Hemmingsens Postil, 1576.)

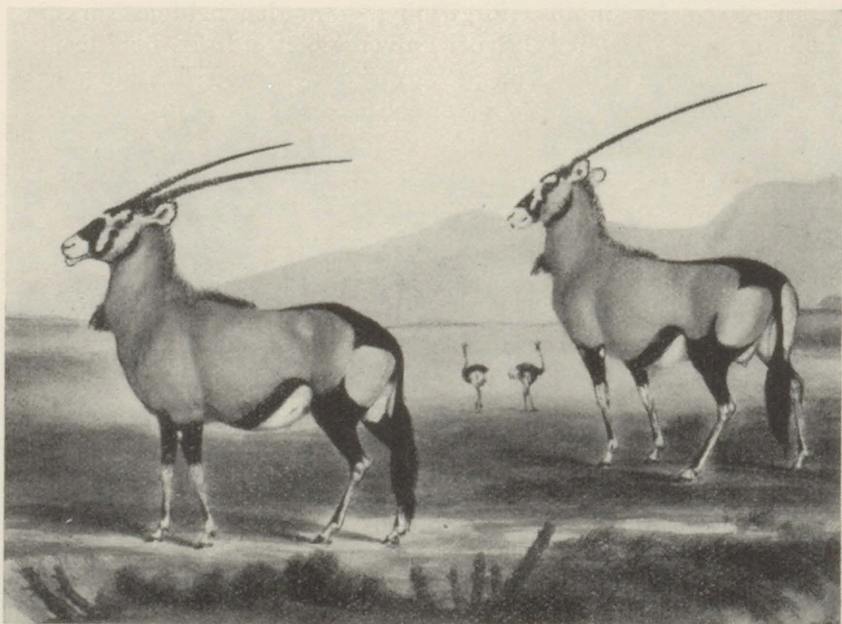
Medicin, lignende Tanker, som man i Indien gjorde sig om Næsehornet, og som antagelig er ført til Vesteuropa af Araberne. Efterhaanden, og særlig i det 16' Aarhundrede, bliver det dog overvejende Hornet, som tilskrives helbredende Evne, hvad enten det lægges i Vand, som derefter drikkes, eller det stødes til Pulver, der spises. Igennem lange Tider nød dette Lægemiddel stor Anseelse, hvilket næppe var uden Sammenhæng med dets Kostbarhed; ogsaa i vore Dage findes der jo Mennesker, som tror, at jo dyrere en Medicin er, des virksommere maa den være.

Gennem Forsøg havde man allerede i det 16' Aarhundrede søgt at fastslaa Hornets Virkning som Modgift, og i det følgende Aarhundrede hører man flere Gange om lignende Forsøg. Herhjemme udførtes et Eksperiment med Enhjørninghorn saaledes 1614 af Caspar Bartholin, dog med negativt Resultat, hvorimod et andet Eksperiment, udført i København 1636, syntes at godtgøre det pulveriserede Horns omend ikke helbredende, saa dog gavnlige

Virkning overfor Sublimatforgiftning — at den heldige Virkning kunde skyldes den Mælk, hvori Pulveret blev udrørt, tænkte man ikke paa. Mange andre Forsøg blev tydet i samme Retning. Derimod maatte Royal Society i London erkende, at man ikke kunde finde nogen Modgift-Virkning ved et Drikkekar fremstillet af Næsehornets Horn; som nævnt havde man fra gammel Tid tillagt dette lignende Egenskaber som Enhjørninghorn, ligesom der jo er mange andre Vidnesbyrd om Næsehornets Andel i Legenden om Enhjørningen.

I Løbet af det 18' Aarhundrede dalede Enhjørninghornets Anseelse som Lægemedel imidlertid stærkt (se S. 185), og det forsvandt nu fra de officielle Medikamentfortegnelser, hvori det en Overgang havde figureret. Naar den engelske Karikaturtegner Hogarth giver Enhjørningen en fremtrædende Plads paa et Billede fra 1745 af en Kvaksalvers Butik, turde dette være et Vidnesbyrd om, at Hornets høje Vurdering i Lægekunsten var forbi. Derimod blev man endnu ved at bruge det i Kredse, som holdt fast ved gamle Skikke og Ceremonier; saaledes skal der lige til Revolutionen 1789 ved det franske Hof være anvendt Redskaber af Enhjørninghorn til at prøve den kongelige Mad for Gift. Og i Østasien kunde endnu paa dette Tidspunkt Narhvaltænder sælges til høje Priser under Navn af Enhjørninghorn; Japanerne betragtede dette som et ypperligt Lægemedel og efterspurgte det saa stærkt, at den svenske Botaniker Karl Peter Thunberg kunde sikre den økonomiske Basis for sine Studier af Japans Planteverden ved at sælge »Enhjørninghorn«. Fra en anden af sine Rejser fortæller han, at Hornet af det hvide Næsehorn i Sydafrika bruges mod visse Sygdomme og som Middel til at afsløre Gift. Endnu i vore Dage skal Troen paa Næsehornets Horn som virksom Medicin trives hos visse Folkeslag; saaledes skal Abessinierne endnu for et Par Aar siden under Krigen med Italien have købt Horn i pulveriseret Form hos kinesiske Mirakeldoktorer for at bruge det som en Slags »Tapperhedsmedicin« til at indgyde Soldaterne Mod. At de stakkels Abessinier maatte købe Midlet i dyre Domme, siger sig selv, og saa havde Kineserne endda efter Sigende købt det i London, hvortil det var indført fra oversøiske Pladser.

Hverken Enhjørning eller Næsehorn er dog ene om at levere Horn med Virkning som Modgift. I den senere Middelalder og Renæssancetiden anbragte man f. Eks. ofte Horn af Hornslangen, Cerastes (se S. 36), indfattet i fint Guldsmedearbejde, paa Bordet, saa at alle Maaltidets Deltagere kunde holde Øje med det og se,

62. To Oryxantiloper (*Oryx capensis*), den ene med Hornene i ren Profil. (Fra W. C. Harris' Værk om Sydafrikas Jagtvildt, 1840.)

om det skulde begynde at »svede«, Tegnet paa, at der var Gift i Nærheden. Vid Udbredelse har i det hele taget denne Tro paa Hornets giftafværgende Evne haft; i det vestlige Nordamerika lever endnu den Dag i Dag den Overtro, at Drikke nydt af Kohorn er uskadelige. Og alt dette er i Virkeligheden blot et Led i den ældgamle Tro paa Horn som en Slags magiske Beskyttelsesmidler; de opfattes som et Symbol paa stærke Kræfter, laant fra de Væsener, de har tilhørt, og derfor har Horns Anvendelse som Amuletter altid været vidt udbredt.

De Skikkelser, hvori Enhjørningen optræder i Middelalderen og senere hen, veksler, som det allerede fremgaar af det foregaaende, ikke saa lidt. Medens man i den første kristne Tid gerne tillægger Dyret et Udseende og en Størrelse som et Gedekid, blev det hos andre kristelige Forfattere overensstemmende med Ktesias' og Ælians Skildringer opfattet som et Næsehornet nærstaaende Væsen eller endog ligesom hos mange Oldtidsforfattere helt identificeret med dette. Noget saadant gælder f. Eks. Tertullian og Isidor af Sevilla; sidstnævntes store encyclopædiske Værk fra det 7' Aar-

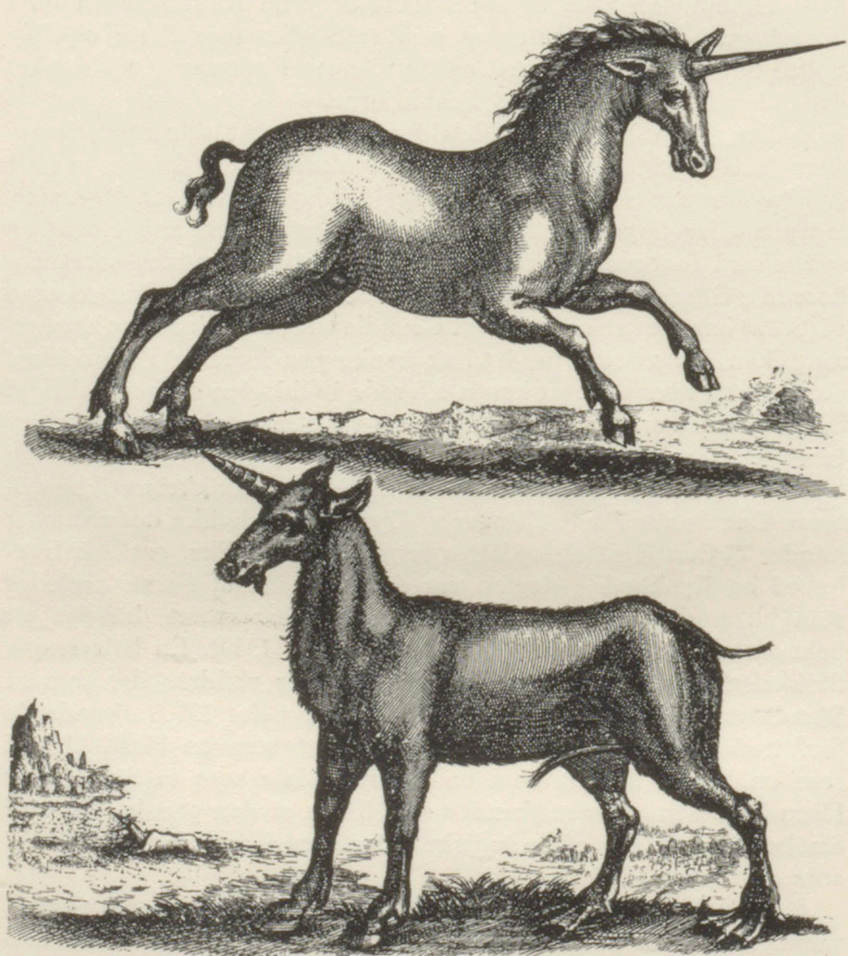
hundrede fik Indflydelse langt frem i Tiden, og hans Sammenblanding af Næsehorn og Enhjørning blev derfor afgørende for Opfattelsen, ikke mindst blandt Munkene og i den lavere Gejstlighed. Selvom han ikke ligefrem identificerede Enhjørningen med Næsehornet, tillagde han den samme Styrke som dette og fortæller om dens Kampe med og Sejre over Elefanter, en Krønike, der siden hen fandt Vej til Bestiarierne.

I den senere Del af Middelalderen fik Dyret ofte et antilope- eller gazelleagtigt Præg, og de Antilopeformer, der kan have haft Indflydelse paa denne Udvikling, er sandsynligvis især Oryxantiloperne eller Spydbukkene, der kan have næsten lige Horn, og som skønt tohornede ofte af Oldtidsforfattere omtales som eenhornede. Ogsaa den tibetanske Antilope, Tschiru eller Orongo, som vi (S. 22) har nævnt som muligt Grundlag for den kinesiske Enhjørning, kan der være Grund til at tænke paa i denne Forbindelse; den synes at have været kendt allerede i Oldtiden og har i al Fald helt op mod vor Tid givet Anledning til Efterretninger om, at der lever Enhjørninger i Tibet (S. 179).

Men hermed er Middelalderens Enhjørning-Skikkelser ikke udtømt. Der findes Fremstillinger af Dyret, efter hvilke det nærmest minder om en Hest og opfattes som Symbol f. Eks. paa Jomfruelighed og Kyskhed. I Reglen var det da hvidt af Farve, saaledes som bl. a. den italienske Maler Moretto har malet det paa sit bekendte Billede »Den hellige Justina« (ca. 1530). En helt anden Skikkelse faar det i nogle Beskrivelser, der skildrer det som et Blandingsvæsen, saaledes i Rudolf af Ems' i det 13' Aarhundrede forfattede Verdenskrønike: »det har Krop som en Hest, Hoved som en Hjort, Fødder som en Elefant, Hale som et Svin og et Horn i Panden«; her genkender man Træk af den græske Geograf Strabos Beskrivelse af de indiske »Heste med eet Horn og Hoved som en Hjort« (S. 105).

I det 16' og 17' Aarhundredes Skrifter figurerer Enhjørningen sammen med adskillige andre eenhornede Dyr; Caspar Bartholin anfører f. Eks. ikke mindre end otte forskellige større Dyr af denne Kategori, men maa dog tage Afstand fra verserende Beretninger om, at ogsaa Rensdyret skulde være eenhornet, hvilket fik den tidligere nævnte meget velmenende, men unægtelig ligesaa ukritiske Kompilator John Jonstone til at søge at forlige de modstridende Anskuelser ved at bringe et Billede af en Hjort, hvis to Horn var snoet sammen til eet! Historien om en eenhornet Hjort i de nord-

lige Lande er iøvrigt at betragte som en Udløber af Cæsars Beretning fra den hercyniske Skov om en okseagtig Hjort med et enkelt Horn midt i Panden.

63. To forskellige Typer af Enhjørning. (Fra J. Jonstones Værk om de firføddede Dyr, 1657.)

Efterhaanden som Enhjørningen i Løbet af Middelalderen var vokset mere og mere i Styrke og Voldsomhed, kunde den nok synes at blive noget vel farlig som Fangstgenstand for en svag Jomfru, og det er derfor meget naturligt, at en anden Fangstmaade efterhaanden dukker frem; man benytter her dens værste Fjende Løven, thi naar den forblindet af Raseri forfølger Dyrenes Konge.

og denne har skjult sig bag et Træ, styrter Enhjørningen lige løs paa Træet og jager sit Horn ind i dets Stamme, hvorefter den uden Fare kan dræbes. Muligt er denne Myte om Modsætningen mellem Løve og Enhjørning ikke af saa forholdsvis ny Dato, men har tværtimod sine Rødder tilbage i en fjern Fortid. Den minder nemlig om Relieffer paa Ruinerne af Paladset i Persepolis (Fig. 14), hvor Profilbilleder viser et eenhornet Dyr, der anfaldes af en Løve; ogsaa paa endnu ældre Figurer fra forasiatiske Seglcylindre kendes de to

64. Hjort med Takkerne snoet omkring hinanden. (Fra J. Jonstones Værk om de firfødte Dyr, 1657.)

Dyr i fjendtlig Stilling mod hinanden. Maaske er Grundlaget for Myten gamle — ogsaa fra Nordens Hedenold kendte — Forestillinger om Solens Forfølgelse af Maanen, der ofte symboliseredes ved et hornet Dyr; tilsidst opæder Solen Maanen, ligesom Løven sætter Tænderne i Enhjørningen. En Omformning af Myten har vi i det velkendte Folkeeventyr om den tapre Skrædder, hvor Skrædderen ligesom Løven gemmer sig bag et Træ, i hvis Stamme Enhjørningen da spidder sit Horn.

I Betragtning af de mange Legender og Fortællinger om Enhjørninger og de billedlige Fremstillinger af Dyret, som særlig optraadte i allegoriske Figurer, maatte det dog forekomme mærkeligt, at det aldrig var lykkedes med Sikkerhed at faa afgjort, hvordan det egentlig saa ud, eller i hvilke Egne af Jorden dets Hjemstavn laa. Selv om Enhjørningen sagdes at være vild og sky, kunde den

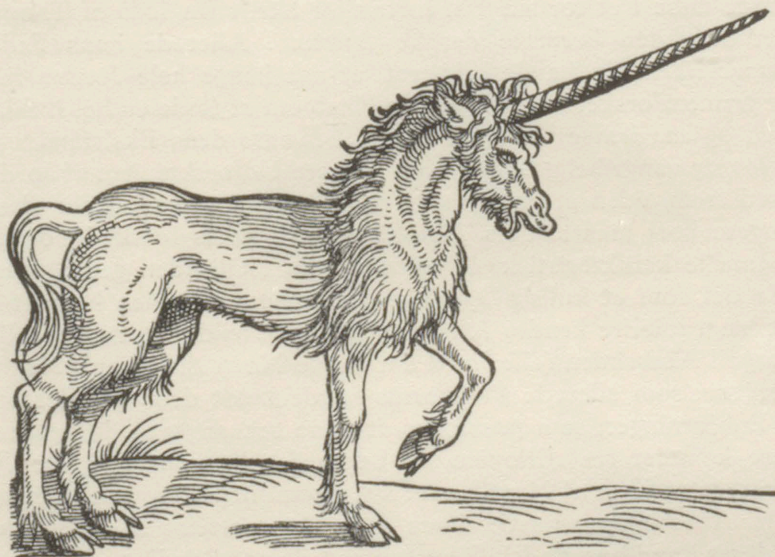
jo dog fanges, og der foreligger da ogsaa Beretninger om Eksemplarer i Fangenskab, men de er ganske vist saa modstridende, at de savner al Værdi som Beviser for Dyrets Eksistens. I de fleste Tilfælde, hvor disse Beretninger overhovedet har et Virkelighedsgrundlag, drejer det sig sandsynligvis om lagttagelser af større Pattedyr med Horn, og ikke sjældent har, som tidligere omtalt, Næsehornet sikkert været den virkelige Kilde til Beretningen. Det gælder f. Eks. den danske Alexanderkrønike; den er ganske vist et meget eventyrligt Skrift, men ikke desto mindre behøver dens Omtale af Enhjørningen ikke at være ren Fantasi. Næsehornet kan godt danne

65. Enhjørning dræbes efter at have søgt Tilflugt hos en Jomfru. (Fra et Bestiarhaandskrift i Bibliothèque Nationale i Paris.)

Grundlaget for den, naar det hedder, at der i Indiens Skove findes »usigelig store Slinger oc andre store Bester, som haffde eet stort Horn for i deris Pande«. I hvert Fald er de Enhjørninger, Marco Polo omtaler fra Sumatra, utvivlsomt Næsehorn, thi han siger, at de er næsten lige saa store som Elefanter, har Fødder som disse og foran paa Hovedet midt i dette et eneste stort Horn. Iøvrigt ligner Hovedet Vildsvinets og bæres sænket mod Jorden. »Det er et overordentligt grimt Dyr og ligner ikke i mindste Maade det, hvorom man hos os fortæller, at det fanges i Skødet af en Jomfru«. En helt anden Skikkelse har de to Enhjørninger, som Ludovico di Varthema (Vartomannus) i 1518 berettede om, og som han havde set i Mekka, hvortil de var sendt som Gave fra Kongen af Ætiopien til Sultanen, der foreviste dem for Folket som Vidunderdyr. Den ene af dem, som var langt højere end den anden, lignede en Hest paa $2\frac{1}{2}$ Aar og havde i Panden et temmelig langt Horn. En fransk Kirurg Louys Paradis havde ogsaa set en levende Enhjørning, nemlig i Alexandria i 1573, og han beskriver den som bævergraa og større end en stor Mynde.

Som man ser, er disse forskellige, indbyrdes saa stærkt afvigende Meddelelser om iagttagne Eksemplarer af Dyret ikke just egnet til at styrke Tilliden til dets Eksistens, men i Datiden var denne dog hævet over al Tvivl, og hos de naturhistoriske Forfattere figurerer Enhjørningen da ogsaa lige frem til de seneste Udgaver af Jonstones Værk, hvor der gengives Billeder af de forskellige Typer, deriblandt den hesteagtige, som efterhaanden var blevet den al-

66. Enhjørning. (Fra Konrad Gesners Værk om de firfødede Dyr, 1551.)

mindeligst anvendte indenfor Billedkunsten. Allerede Konrad Gesner havde dog fremhævet det ejendommelige i, at Dyret aldrig var blevet set i Europa og heller aldrig fremvist i de romerske Arenaer, hvor ellers alskens mærkelige Dyr fra alle mulige Egne blev ført frem. Alligevel turde Gesner ikke betvivle, at det virkelig var til, thi dels havde man jo de ærværdige Oldtidsforfatteres Beretninger at holde sig til, og dels kunde man paa ethvert Apotek overbevise sig om Hornets Eksistens. »Lad os derfor«, siger han, lade det forblive derved, at de er et Produkt af Indien, Arabien og Morenes Land, og lad os tro paa de Rejsendes Beretninger om, hvorfra Hornene kommer«. Pudsigt nok afbildede Gesner — efter Olaus Magnus — Narhvalen med et langt spidst Horn i Panden, men han falder ikke paa at sætte dette Væsen i Forbin-

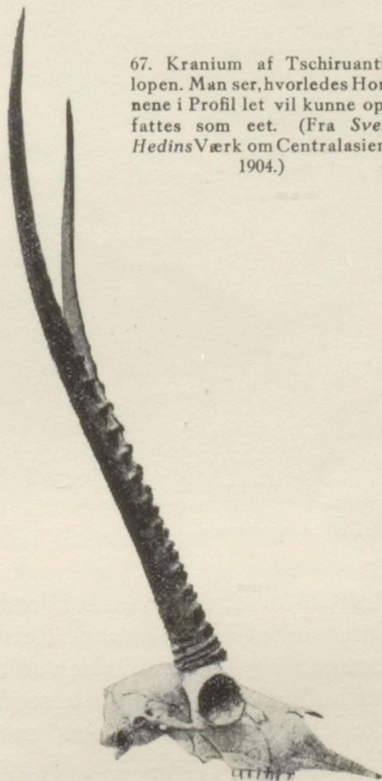
delse med Enhjørninger og nærede forøvrigt ogsaa en vis, ikke uberettiget Skepsis overfor den svenske Biskops Historier om Narhvaler og andre mærkelige Havvæsener.

Gesner vovede altsaa ikke at give sin Tvivl frit Løb, og heller ingen af de talrige Forfattere, der i de følgende halvandet Hundrede Aar omtalte Enhjørningen, formaaede at frigøre sig for Traditionens Overmagt. I Tiden fra 1550 til 1700 behandlede Enhjørning-Problemet i henved 25 større eller mindre Værker, og blandt disse i et for sin Tid fortrinligt Skrift fra 1645 af Thomas Bartholin, den berømte danske Anatom. Allerede hans Fader, Caspar Bartholin havde erklæret, at saa længe hele Jorden ikke var gennemforsket, var der endnu Haab om at finde en hel Enhjørning, og saa længe turde man ikke benægte dens Eksistens, en i og for sig uangribelig Logik. Men jo mere Udforskningen af Jorden skred frem, uden at man stødte paa Eksemplarer af Dyret, desto længere bort maatte dets Tilholdssteder tænkes forskudt, og det er ganske karakteristisk, at medens man i Oldtiden gerne opfattede det som et indisk Dyr, blev det senere i Reglen henført til det langt mindre kendte Afrika, bl. a. til de vilde og utilgængelige Bjerge i Abessinien (eller med det gamle Navn Ætiopien), Maanebjergene, som allerede Ptolemæus havde kaldt dem. De fleste af de Enhjørninger, som paastodes at være set, angaves da ogsaa at være kommet fra Ætiopien, et Land, der lige op mod vor Tid bevarede et Skær af Mystik over sig, ogsaa fordi det var et kristent Rige. Abessinierne havde deres egen Oversættelse af Fysiologus, og deres Land huser adskillige særprægede og vilde Dyr, deriblandt to af dem, vi allerede flere Gange tidligere har nævnet som »Fædre« til Enhjørningen, Næsehornet og Spydbukken eller Oryxantilopen. Navnlig den sidstnævnte er sikkert Skyld i, at forskellige Rejsende, især spanske og portugisiske Missionærer i det 16' og 17' Aarhundrede, hævder at have set Enhjørningen i de abessinske Bjergegne. En Beretning om en saadan Rejse, skrevet af den portugisiske Jesuitermunk Jeronimo Lobo, er særlig blevet kendt gennem en engelsk Oversættelse fra 1735 af Samuel Johnson; her optræder Enhjørningen dog ikke i nogen antilopelignende Skikkelse, men »som en smuk, velproportioneret Hest af rødbrun Farve og med en sort Hale, der hos Dyr fra nogle Egne af Landet er lang, fra andre Egne meget kort«.

Ogsaa til et andet vildt og lidet tilgængeligt Land henførte man ofte Enhjørningens Hjemstavn, nemlig til Tibet, hvor det efter en kinesisk Rejsende fra 11' eller 12' Aarhundrede skulde være hyp-

pigt forekommende. Senere hører man vedblivende om den tibetanske Enhjørning, ja, saa sent som i første Halvdel af det 19' Aarhundrede, da Troen paa Dyrets Eksistens efter en Nedgangstid i det 18' Aarhundrede blusser op paany. Flere ansete Rejsende og Naturforskere var nu tilbøjelige til at mene, at der virkelig kunde findes Enhjørninger i Tibet, og Legenden aflivedes først af den berømte russiske Opdagelsesrejsende Przevaskij, da han i sidste Halvdel af det 19' Aarhundrede under sine Undersøgelser i Centralasien fastslog, at den tibetanske Enhjørning i Virkeligheden er identisk med den tidligere omtalte Antilope Tschiruen; naar en Flok af disse Dyr iagttages paa Afstand, kan nogle af dem, set fra Siden, nok tage sig ud som eenhornede, idet de to lange, kraftige, svagt krummede Horn i Profil smelter sammen til eet. Nogle af Mongolerne troede da ogsaa, at Orongoen — som de kalder Dyret — virkelig kun har eet Horn i Panden, hvis de da ikke mente, at Enhjørninger kun fandtes i saa ringe et Antal som en eller to blandt Tusinder. Betegnende er det, at de ifølge Przevaskijs Udsagn nærede en Mængde overtroiske Forestillinger om den medicinske Værdi af Dyrets Blod og om Hornets magiske Egenskaber, ligesom Hornene i stort Antal medtoges af Pilgrimme, som havde besøgt Tibet, og solgtes til høje Priser.

Przevaskij er ikke den eneste Rejsende, der har søgt at løse Enhjørningens Gaade. Adskillige andre, navnlig engelske Rejsende, har helt op i forrige Aarhundrede været tilbøjelige til at tro, at Enhjørninger kunde findes ikke blot i det indre Asien, men ogsaa i Afrika; særlig fra Sydafrika høres der om dem lige fra Midten af det 16' Aarhundrede og især i Slutningen af det 18' og første

67. Kranium af Tschiruantilopen. Man ser, hvorledes Hornene i Profil let vil kunne opfattes som eet. (Fra Sven Hedins Værk om Centralasien, 1904.)

68. Amerikansk Enhjørning. (Fra *Olfert Dapper*: »Die Unbekante Welt«, 1673.)

Halvdel af det 19' Aarhundrede. En af Ophavsmændene til disse Beretninger var en svensk Rejsende Anders Sparrman (1783), som støttede sig til Iagttagelser af enkelte Horn og forskellige Udsagn fra Indfødte. Hans Opfattelse blev yderligere udviklet af den engelske Geograf John Barrow, som i Aarene omkring 1800 berejste det indre af Sydafrika og blandt de Indfødte fandt en udbredt Tro paa Dyrets Eksistens; da han ydermere paa Klippevægge fandt Tegninger af et antilopelignende Dyr med et enkelt Horn i Panden, gik han ud fra, at han her stod overfor de Indfødtes Fremstilling af Enhjørninger, men i Virkeligheden drejede det sig om primitive Gengivelser af Antiloper, maaske af den sydafrikanske Spydbuk *Oryx capensis*, set i Profil; betegnende er det, at Hornet paa disse Tegninger synes at udspringe fra den ene Side af Panden, netop saaledes som en primitiv Tegner vil gengive et tohornet Dyr set fra Siden. Ogsaa en saa prominent Rejsende som Livingstone troede paa den afrikanske Enhjørning, og endnu saa sent som i 1862 udtalte den engelske Afrikarejsende William Balfour Baikie i et Brev offentliggjort i et engelsk Tidsskrift under Overskriften »In Search of a Unicorn«, at hans oprindelige Skepsis var rystet, og at han

maatte stille sig paa dette Standpunkt: saa længe det ikke er bevist, at Enhjørningen ikke eksisterer, er der endnu Mulighed for at finde den i de uudforskede Dele af Afrikas Indre — som man ser, et lignende Ræsonnement som det, Caspar Bartholin havde benyttet i det 17' Aarhundrede.

Det er ganske naturligt, at Enhjørning-Problemet fulgte med over til den nye Verden, hvis Opdagelse netop skete i Enhjørning-troens Glansperiode. Næppe var Europæerne kommet til Amerika, før der begyndte at komme Beretninger derfra om Enhjørninger. Senere henførtes de (af Olfert Dapper 1673) til Grænseegnene ved Kanada, hvor hestelignende Dyr med et langt, lige Horn i Panden mentes at leve i det ensomste Vildnis; hele Beskrivelsen af deres Levevis minder saa meget om Ælians Omtale af Enhjørningen, at Ligheden ikke kan berø paa Tilfældigheder.

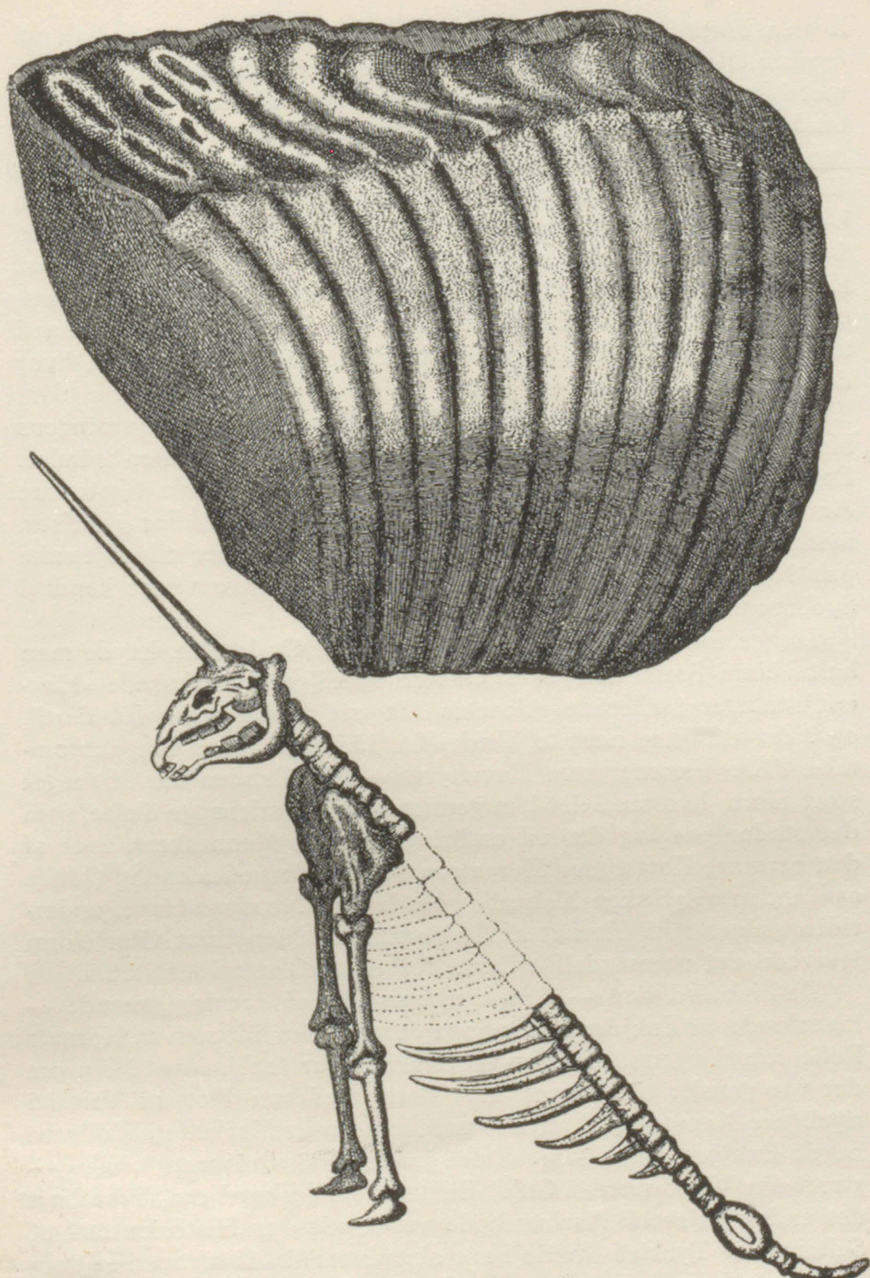
Men ikke blot til forskellige Egne af Jorden henførte man saaledes til skiftende Tider Enhjørningens Hjemstavn, ogsaa i Jorden mente man Tid efter anden at støde paa Levninger af den, særlig Hornet, men ogsaa i visse Tilfælde hele Skeletter eller Dele deraf. Jordfundne Knogler blev, som vi tidligere har omtalt, ofte opfattet som Rester af Fortidskæmper (S. 112) eller antaget for at stamme fra Skeletter af Hannibals Elefanter, men af og til henførtes de altsaa til Enhjørningen og gav Anledning til den Opfattelse, at Dyret vel engang havde levet her paa Jorden, men var omkommet ved Syndfloden, og at dette var Grunden til, at dets Eksistens nu ikke med Sikkerhed kunde godtgøres. Allerede Konrad Gesner havde været inde paa denne Tanke, men fra ortodoks Side mødte den stærk Modstand, thi stod der ikke i Biblen, at Noah tog Eksemplarer af enhver Dyreart med sig i Arken? I Overensstemmelse hermed kan man paa middelalderlige Miniaturer finde Genivelser af det Indre af Arken med smukt opstaldede Enhjørninger.

Troen paa, at nogle af de fossile Skeletter af ukendte Dyr kunde hidrøre fra Enhjørninger, lod sig dog ikke udrydde, og undertiden mente man ovenikøbet at være saa heldig at finde et helt Skelet. I Aaret 1663 fandt saaledes den som Opfinder af Luft-pumpen berømte Magdeburg-Professor Otto von Guericke i et Kalkbrud ved Byen Quedlinburg i Sachsen en Hob fossile Tænder og Knogler, som han uden smaalig Hensyntagen til anatomiske Love sammenstillede til et Skelet af en Enhjørning. Et Billede af dette »rekonstruerede« Fabeldyr sendte han til Filosooffen Leibniz, og Figuren af det blev senere offentliggjort, blandt andet i et af Leibniz' Værker fra 1749. Leibniz havde forøvrigt haft Lejlighed

til selv at studere et lignende Skelet, der senere var fundet i en Hule, Einhornloch i Harzen, og følte sig paa Grundlag af disse Fund overbevist om Dyrets Eksistens. Ogsaa i anden Henseende har Guericke's Manipulationer med de jordfundne Rester Interesse, for saa vidt som de maa betragtes som det ældste Forsøg paa Rekonstruktion af et fossilt Pattedyr, og det er meget karakteristisk, at det netop var Enhjørningen, der maatte holde for.

I hele det Virvar af indbyrdes modstridende Beretninger eller Afbildninger og af mere eller mindre misforstaaede eller omdigtede Kendsgerninger, som danner Enhjørningens Saga gennem Tiderne, er der dog en Slags Holdepunkt i selve Hornet, den Del af Dyret, som man bogstavelig talt havde mellem Hænderne, eller om hvis Eksistens man — for at bruge Gesners Ord — kunde overbevise sig paa ethvert Apotek. Var det end en sjælden og kostelig Vare, saa var den dog en Realitet, og mere end noget andet har den bidraget til at give Fabeldyret saa lang en Levetid. Men ogsaa naar det gælder Hornet, staar vi overfor en Række forskellige Muligheder; vi har allerede i det foregaaende omtalt Eksempler paa, at det, der gik under Betegnelsen Enhjørninghorn, kunde stamme fra Næsehornet, eller at det kunde være Antilope- eller Gazellehorn eller endelig være Narhvalens Stødtand. Og de jordfundne Enhjørninghorn, som nævntes foran, har sandsynligvis ogsaa kunnet være af forskellig Natur: til Tider kan det have drejet sig om Drypsten eller forstenet Træ af Form som et Horn, men oftest har det vel nok været Stødtænder af Mammuten, hvis Rester man ret hyppigt stødte paa, og som tidligere omtalt, ogsaa har haft Betydning i andre Fabeldyrs Historie. Endnu i vore Dage findes der ikke sjældent Skeletdele eller Tænder af denne Istidens store Steppeelefant, f. Eks. i Løss-Lagene i Nedre Østrig, hvor Bønderne stadig, naar de finder en Mammuttand, siges at kalde den Enhjørninghorn.

Efter Udgangen af det 14' Aarhundrede vandt dog Narhvalens lange, snoede Stødtand mere og mere Indpas som »ægte Enhjørninghorn«, til Trods for, at den er hvid og ikke sort, saaledes som Ælian og Plinius havde beskrevet Hornet. Allerede fra det 12' Aarhundrede kendes Billeder af Enhjørninger, hvis Horn ligner Narhvaltænder, og fra samme Tid er Beretningen om, at de skandinaviske Søfarere under Sigurd Jorsalfar bragte et Eksempel af den mærkelige Tand med til Miklagaard, hvor den blev anset for at være et Enhjørninghorn. Men endnu længe efter var man ikke klar over, at saadanne Horn i Virkeligheden stammede fra Nar-

69. Rekonstruktion af fossil Enhjørning, afbildet sammen med en »Kæmpetand« (sandsynligvis af Mammut). (Fra G. W. Leibniz' Værk »Protogaea«, 1749.)

hvalen. Først i det 17' Aarhundrede paaviste den store danske Oldforsker Ole Worm Sagens rette Sammenhæng. I 1636 var han kommet i Besiddelse af et Kranium af en Narhval med en lang Stødtand i Overkæben, og det var da ikke vanskeligt for ham at konstatere den absolutte Lighed mellem de gængse Enhjørninghorn og Tand. Denne findes kun hos Narhvalhannerne og i Reglen kun i den venstre Overkæbe; undtagelsesvis kan der dog komme en Tand af lignende Art til Udvikling ogsaa i den højre Side af Kæben. Stødtanden er 2—3 m lang, tilspidset og rettet lige fremefter, og paa Overfladen har den en Del spiralsnoede Furer med mellemliggende Ribber, der dog taber sig ud mod Spidsen, hvor den er glat og blank.

Kuriøst nok karakteriserer Ælian Udseendet af Enhjørningens Horn med et græsk Ord, der kan betyde enten Ringe eller Spiraler. Den første Oversættelse leder Tanken hen paa den tibetanske Antilope Tschiruen, hvis Horn har ringformede Fortykkelser, medens man ved den sidste Oversættelse kommer til at tænke paa Narhvalens Tand, som i saa Fald maa have været kendt i Sydeuropa allerede i det 3' Aarhundrede.

Længe før Ole Worm fremkom med sin Opdagelse, havde man haft uklare Formodninger om, at de nordlige Have husede »Havenhjørninger«; allerede Albertus Magnus havde hentydet dertil, og i det tidligere nævnte Værk (fra 1555) af Olaus Magnus omtales disse Væsener som Havuhyrer, »der i Panden har et meget stort Horn, hvormed det kan gennembore og ødelægge Skibe, som det støder paa, og derved ombringe mange Mennesker«. I et af den berømte Korttegner Mercators Værker fortælles endog (1607), at Tandene af »Fisken Nahual«, som lever i Nordens Have, undertiden sælges som Hornet af Enhjørningen. Men først Ole Worm leverede det uomstødelige Bevis for de to Tings Identitet.

Dette betød dog — som det fremgaar af det foregaaende — ingenlunde, at Enhjørningens Saga var ude, saa lidt som at Hornets Rolle som Lægemedel eller Giftafslører var forbi. Mystikken om det var ganske vist hævet, men dette medførte blot, at Varen i rigeligere Mængde end før strømmede ud over Markedet. Tidligere havde Enhjørningen — ogsaa det jordfundne »unicornu fossile« — været sin Vægt værd i Guld. Et godt Vidnesbyrd om, hvor højt det endnu i det 16' Aarhundrede vurderedes, er Historien om, at Sultanen af Tyrkiet skulde have skænket Filip II af Spanien tolv Enhjørninghorn, hvad Caspar Bartholin dog betvivler, fordi ingen, end ikke Sultanen, efter hans Mening kunde være rig nok til at

eje tolv saadanne Horn. Naturligvis maatte de høje Priser føre til Forfalskninger; saaledes skal Stødtænder af Elefanter og Hvalrosser kunstigt være blevet rettet ud og solgt som Enhjørninghorn, og det pulveriserede Horn forfalskedes saa ofte, at man maatte skaffe sig en Række Prøver og Kendetegn til Afgørelse af, om Pulveret var ægte eller ej. Men fra omkring Aar 1625 faldt Prisen med den stigende Tilførsel mere og mere, og i Begyndelsen af det 18' Aarhundrede var den i Europa naaet saa langt ned, at Enhjørninghorn nu kun betaltes med faa Dalere pr. Pund.

Uafhængig af denne Hornets Prisnedgang og samtidig dalende Anseelse som Vidundermiddel havde det formaaget at gøre sig gældende som et til værdifulde Kunst- og Brugsgenstande anvendeligt Klenodie. Enhjørningen var ifølge hele sin Natur et aristokratisk Dyr, og dets Horn passede derfor godt til at indgaa i fyrstelige Skatte. Et smukt hjemligt Eksempel herpaa har vi i de oldenborgske Arvekongers Kroningsstol, som under Frederik III blev fremstillet af »Enhjørninghorn«, altsaa af Narhvaltand, og som toges i Brug for første Gang ved Christian V's Kroning i Frederiksborg Slotskirke 7' Juni 1671. Den guldbeslaede Stol, som nu opbevares paa Rosenborg, regnedes i Samtiden for at være sin Vægt værd i Sølv og kunde glæde sig ved et helt internationalt Ry.

Naar Kroningsstolen blev udført i Enhjørningtand, som man siden Worms Tid ofte sagde i rigtig Erkendelse af Materialets Natur, var det utvivlsomt ikke alene, fordi der endnu stod en Nimbus af noget sjældent og kosteligt omkring det; sandsynligt er det, at ogsaa den aartusindgamle Tradition om Hornets værdifulde Egenskaber har spillet ind — »et ædelt Lægedom mod Gifft at gjøre sicker«, som det hed i et Lejlighedsdigt fra Kroningsaaret — og ligeledes de ældgamle Forestillinger om Dyrets ukuelige Mod og Styrke og dets Relation til den jomfruelige Renhed.

Det var ogsaa disse Forestillinger, der — i Forening med Enhjørningens Optagelse i den kristelige Symbolik — banede den Vej til den fornemme Opgave at være Skjoldholder i det engelske Vaaben, hvor den anbragtes i Jacob I's Tid (1603—25), ligesom den allerede midt i det 14' Aarhundrede var blevet optaget blandt Hosebaandsordenens Insignier. I det hele taget fandt Dyret megen Anvendelse i Heraldikken; adskillige Vaabenskjolde baade herhjemme og i andre Lande er prydet med dets Billede, som her er Symbol paa Karakterens Renhed, der overvinder Lasterne, ligesom Enhjørninghornet modvirker Giften, eller paa den uovervindelige Styrke. Den sidstnævnte Symbolik førte ogsaa med sig, at man døbte Skibe

med Dyrets Navn; det største af de to Skibe, hvormed Jens Munk 9' Maj 1619 lagde ud paa sin skæbnesvangre Færd for at finde Nordvestpassagen, var saaledes en Fregat, der førte Navnet »Enhjørningen«, og i Forbindelse med denne Brug af Navnet staar det, at en af Gaderne i Nyboder blev opkaldt med det samme Navn; senere er den dog døbt om og hedder nu St. Paulsgade.

70. Enhjørning (Kalkmaleri i Elmelunde Kirke paa Møen.)

Enhjørningens Rolle i den kristelige Symbolik har vi tidligere (S. 169) berørt; ogsaa her i Landet findes der Vidnesbyrd om den. Et Kalkmaleri af en Enhjørning med et langt spidst Horn i Panden ses f. Eks. i Elmelunde Kirke paa Møen, en gammel Stenkirke, vistnok Øens ældste, hvis Hvælvinger i Kor og Skib er smykket med Kalkmalerier, stammende fra anden Halvdel

af det 15' Aarhundrede. Paa denne Tid maa Legenden om Fabeldyret da antages at have været velkendt ogsaa blandt Lægfolk her i Landet, maaske hovedsagelig gennem den danske Bearbejdelse af den vidt udbredte Folkebog Lucidarius, som gav en Oversigt over Datidens Tro og Viden; den kendes i Haandskrift — senere ogsaa som trykt Bog — netop fra Slutningen af det 15' Aarhundrede, og i det Afsnit af den, der omhandler »thee underligæ dywr, ther ær paa jordhen«, optræder ogsaa Enhjørningen, skildret væsentlig i Overensstemmelse med Fysiologus.

En Anvendelse af Enhjørningssymbolet, der staar i Forbindelse med Hornets Brug som Lægemedel, var Dyrets Anbringelse paa det Vaaben, Londons Apotekerforening valgte, da den stiftedes 1617, og dette har i Tidens Løb ført med sig, at adskillige Apoteker baade i England og andetsteds har baaret Enhjørningens Navn; i Tyskland findes endnu Eksempler herpaa. Ogsaa et dansk Apotek, det i 1707 oprettede Christianshavns Apotek, har et Enhjørninghoved som Bomærke, og den Dag i Dag kan man se et hesteligende Hoved med et langt spidst Horn i Panden over Apotekets Indgangsdør, hvor det i sin Forgyldning straalere med en ydre Glans,

71. Billede fra Æventyret om den tapre Skrædder. (Tegning fra 1882 i en dansk Børnebog.)

som ikke svarer til den afblegede og skyggeagtige Tilværelse, der ellers i vore Dage er Enhjørningen som Sindbillede beskaaret.

Heller ikke i Nutidens Litteratur spiller Fabeldyret længere nogen Rolle, selv om det kan ske, at man støder paa dets Navn i en eller anden Sammenligning eller Allusion, som f. Eks. naar Bengt Berg kalder en af sine Bøger, der handler om det i Bengalen

levende indiske Næsehorn, »Paa Jagt efter Enhjørningen«. Men i Fortiden var det anderledes; da faldt det Digterne naturligt at benytte sig af den udbredte Kendskab til Dyrets sindbilledlige Betydning. I middelalderlig Poesi kan forekomme en Vending som den, at Hjertet er fanget af den elskede ligesom Enhjørningen af Jomfruen, eller Digteren kan sammenligne sig selv med dette Dyr, som ofrer sit Liv af Kærlighed til den kyske Jomfru. Ogsaa i Shakespeares Værker optræder det, f. Eks. i »Timon fra Athen«, hvor Timon siger: »Var Du Enhjørningen, saa vilde Hovmod og Vrede ødelægge Dig og gøre Dig til et Bytte for Dit eget Raseri«.

Indenfor Billedkunsten er det gaaet paa samme Maade som i Litteraturen: heller ikke her har Enhjørningen kunnet holde den Stilling som yndet Motiv, den i fordums Dage havde. Ogsaa paa dette Omraade er Legenden om den i Tidens Løb gledet mere og mere ud af Bevidstheden, og i nyere Billedkunst er den — bortset fra Illustrationer til Æventyret om den tapre Skrædder — næppe benyttet af andre end den schweiziske Maler Arnold Böcklin, der i det hele taget med sin Hang til Mystik oftere har anbragt Fabelvæsener af forskellig Art paa sine Billeder. I et af dem »Schweigen im Walde« optræder Enhjørningen, vel sagtens som Symbol paa Stilheden, inspireret af den gamle Forestilling om, at Dyret yndede Ensomheden, den samme Forestilling, som har medført, at man af og til har sammenlignet det med en Filosof, der søger bort fra den larmende Verden. Men alt i alt er det eenhornede Fabeldyr i vore Dage ikke blot opgivet af Videnskaben, det er ogsaa saa godt som helt fortrængt af den moderne Europæers Bevidsthed, og dog har han bevaret et »lysende« Minde om det i det Stjernebillede, som bærer dets Navn, og som har sin Plads paa Himlen mellem den store og den lille Hund.

Djævel, Satyr og Kentaur.

Enhjørningen var omgivet af Allegorier, og som oftest var det eftertragtellesværdige Egenskaber — Mod og Styrke, Renhed og Kyskhed — den brugtes som Sindbillede paa. Et enkelt Sted, i det provençalske Bestiarie, er den dog anvendt som Billede paa *Djævelen*, der kun kan besejres af Dyden, ligesom Enhjørningen betvinges af Jomfruen. En anden, rent ydre, Lighed mellem Djævel og Enhjørning er, at de begge tænkes udstyret med Horn, fra gammel Tid Symbol paa Styrke, hvad enten denne virker i det godes eller

ondes Tjeneste. Men modsat Enhjørningen bærer Djævelen to Horn, et i hver Side af Panden.

Iøvrigt gælder om Mørkets Fyrste det samme som om Enhjørningen, at man tænkte sig ham i flere forskellige Skikkelser.

Til de mest kendte hører det halvt dyriske Væsen med Bukkefødder og Bukkehorn, med spidse Øren og med en Bukkehale, som i de senere middelalderlige Fremstillinger forlænges og mere kommer til at minde om en Abehale. Hvad Hornene angaar, er de jo velkendte fra flere af Oldtidens Fabelvæsener, bl. a. fra Satyrerne, med hvilke Kristendommens Djævel i det hele taget frembyder adskillige Lighedspunkter. Dermed antydes det dæmoniske hos ham, hans Relation til det dyriske, det sanselige i Menneskenaturen, og han staar i et lignende fjendtligt Forhold til Menneskene, som Satyrerne gjorde det efter den ældre græske Opfattelse.

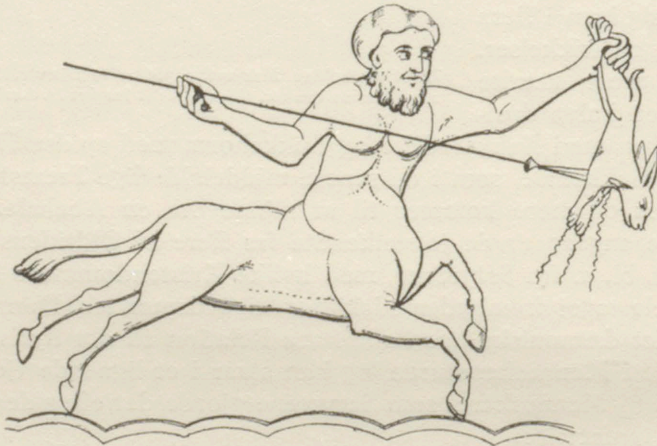
Hestefoden, som man ogsaa ofte tillægger Fanden, synes at stamme fra et andet af Oldtidens halvt dyriske Væsener, *Kentaurne*, der fra den klassiske Litteratur og Kunst var ført videre til Middelalderen; i Fysiologus optraadte de i Form af Æselkentaurer, aabenbart under Paavirkning af den alexandrinske Bibeloversættelse, der havde opfattet Dyrene paa Babylons Ruiner som Sirener og Æselkentaurer (S. 89). I den senere Middelalder benyttede den kristelige Kunst undertiden Kentaurfigurer som udvendig Dekoration paa Kirkebygninger eller i Kirkernes Indre, som Regel dog paa eller ved Indgangsportalen, hvor Blandingsfiguren med dens Bue og Pil formodentlig skal symbolisere det verdslige Livs Fristelser eller de dyriske Lyster i Mennesket. Ogsaa her i Landet har vi Eksempler paa denne Anvendelse af Kentaurskikkelsen; saaledes ses den i Landet (Lundby) Kirke paa Taasinge, Øens ældste Kirke, indhugget i Granit paa den udvendige Side af den oprindelige Syddørs Indfatning, som nu er flyttet til Væggen mellem Taarn og Skib. Undertiden udlægges Kristendommens Kentaur som Djævelen selv, der hidser de sanselige Lyster og forleder til Ægte-

72. Den hellige Margrethe pisker to Djævlc. Fra Dronning Marias Psalter. (Haandskrift fra det 14. Aarhundrede.)

skabsbrud, en Synd, som af en svunden Tids Moralprædikanter blev kaldt for »Satanshingsten«; Springet fra denne Betegnelse til »Manden med Hestefoden« er, som man ser, ikke langt.

En særegen Form af den kentauroagtige Skikkelse er det fra Sagatidens Island kendte Uhyre *finngálkn*, en Dyrekrop med Menneskehoved, store Klove og lang Hale. En islandsk Høvding i det 11' Aarhundrede skal have dræbt et saadant Uhyre og ladet Kampen fremstille kunstnerisk i sin Hal; rimeligvis har han ejet

73. Æselkentaure. (Fra et Bestiarhaandskrift i det Kgl. Bibliotek i Bruxelles.)

et fremmed Relief med Fremstilling af et Kentaurel- eller Grifliggende Uhyre kæmpende med et Menneske, og maaske har et saadant Relief været Oprindelsen til Sagnet om *finngálkn*.

Kentaurene lever dog ikke i Billeder alene, men omtales undertiden som virkeligt eksisterende Væsener; f. Eks. sker dette hos Mandeville, der skildrer dem som Blandinger af Menneske og Hest eller Tyr og tillægger dem en særlig Lyst til at æde Menneskekød. Nogen Plads i den naturhistoriske Litteratur har de dog aldrig formaaet at skaffe sig, og i Nutiden er deres Rolle indskrænket til at være et nu og da benyttet Motiv for Billedhuggere. Ligesom Enhjørningen har Kentauren faaet sit Navn knyttet til et Stjernebillede, det samme, som ogsaa kaldes »Skytten«.

Gorgo og Sfinks.

Ogsaa andre af den hedenske Oldtids mytiske Væsener findes i den ældste Kristenhed og senere i ret uforandret Skikkelse, men fornyet gennem det Idéindhold, som Kristendommen knyttede til dem. I Fysiologusteksterne omtales undertiden *Gorgo*, det fra den græske Sagnverden kendte, kvindelige Uhyre med det rædselsfulde Aasyn, der bringer Døden over dem, som ser det, hvorfor man med bortvendt Ansigt maa afhugge det forstenende Hoved, som derefter med sikker Virkning kan bruges til at lamme Drager og andre Uhyrer. Dette Hoved, *Gorgoneion* eller *Medusahovedet* (S. 73), anvendte den kristelige Kunst som dekorativt Motiv paa Sarkofager; særlig efter Renæssancen vandt det Indpas i denne Rolle, men modsat den oprindelige Opfattelse fremstillede det nu som et smukt Kvindehoved uden noget afskrækkende ved sig; i denne mildnede Form forekommer det allerede i 5' Aarhundrede f. Kr., og saaledes findes det f. Eks. ogsaa paa Herluf Trolles og Birgitte Gjoes Gravmæle i Herlufsholms Kirke, maaske som et Sindbillede paa en brat Død. Denne *Medusahovedets* Ændring fra det hæslige til det skønne er parallel med den Udvikling, som ogsaa *Satyrskikkelsen* gennemgik i Grækenland, da den ældre Tids plumpe og grimme Fremstillinger afløstes af *Billedhuggeren Praxiteles'* og hans Efterfølgeres skønne og ungdomsfriske *Satyrer*.

Foruden *Gorgo* anvendtes som Gravfigur — baade i den senere Middelalder og i Renæssancen — et andet velkendt Fabelvæsen fra Oldtiden, nemlig *Sfinksen*; sandsynligvis er denne Anvendelse inspireret af den gamle ægyptiske Forestilling om, at *Sfinksen* beskytter det Sted, paa hvilket den er anbragt. I den nyere Tids Kunst blev Figuren brugt i rent dekorative Øjemed alene; særlig har Barokken yndet dette Motiv. Herhjemme kendes et Eksempel paa en saadan Dekoration fra Rokokoslottet Eremitagen i Dyrehaven, hvor fire kvindelige *Sfinkser* fra Ramperne ved Trappen stirrer ud over Sletten. Den Forestilling, vi Nutidsmennesker forbinder med Begrebet *Sfinks*, er først og fremmest knyttet til den Gaade, som *Sfinksen* i Theben gav de Vejfarende at gætte (S. 85); for os staar *Sfinksen* derfor som det gaadefulde Væsen, og Navnet er ligefrem blevet en Betegnelse for det uudgrundelige; naar et Menneske ikke er til at blive klog paa, kalder vi ham eller hende en *Sfinks*, eller vi kan tale om et *sfinksagtigt* Udseende, hvis vi staar overfor et Ansigt, der intet røber om den paagældendes sjælelige Indhold.

Basilisk og Salamander.

Noget nærmere Virkeligheden end de just omtalte Fabeldyr bevæger sig paa en vis Maade Sagnet om *Basilisken*. De gamle, fra Oldtiden stammende Beretninger om den genfindes temmelig uændret hos middelalderlige Forfattere som Isidor og Albertus Magnus.

74. Basilisk, der ser sit Spejlbillede. (Fra Joach. Camerarius' Samling af Ordsprog og Sindbilleder. 1677.)

Ogsaa til Bestiarie-litteraturen baner den sig efterhaanden Vej og skildres her som et Væsen, fra hvilket der udstrømmer en Gift saa kraftig, at den fordærver Luften og derved kan dræbe alt levende, ikke alene Urter og Buske, men ogsaa Frugterne, som under den giftige Lufts Paavirkning falder ned af Træerne og raadner op, ja endog Fuglene, der styrter døde ned fra Luften. Den, der træffes af Dyrets dødbringende Blik, føler sig som gennemtrængt af Ild og omkommer under svære Pinsler; dog maa Basilisken selv dø, hvis Mennesket ser den først. Dyrets Blik kunde ogsaa vendes til Ulykke for det selv; hvis man under Jagten paa det benyttede et blankt Skjold og kunde faa det anbragt saaledes, at Basilisken saa sig selv i det, blev den et Offer for sit eget magtfulde Blik. Dette fortælles i al Fald i visse Beretninger om Alexander den Stores mærkelige Oplevelser i Indien, hvor han netop i dette Øjemed skal have ladet fremstille et syv Alen langt og syv Alen bredt Skjold.

Ogsaa den gamle Historie om Basiliskens Frygt for Hanen genopfriskes: kun Hanen kan tæmme og uskadeliggøre den, og for Hanegalet maa den frygte og flygte ligesom senere Tidens Aander og Spøgelse. Men nye Historier føjes til i de middelalderlige Frem-

Ogsaa til Bestiarie-litteraturen baner den sig efterhaanden Vej og skildres her som et Væsen, fra hvilket der udstrømmer en Gift saa kraftig, at den fordærver Luften og derved kan dræbe alt levende, ikke alene Urter og Buske, men ogsaa Frugterne, som under den giftige Lufts Paavirkning falder ned af Træerne og raadner op, ja endog Fuglene, der styrter døde ned fra Luften.

75. Basilisk. (Fra J. J. Scheuchzers Værk »Rejser i Alperne«, 1723.)

stillinger, især Legenden om Udyrets Oprindelse, og som dets Ophav angives just dets Fjende Hanen; naar denne er syv — eller efter nogle Bestiarier — ni Aar gammel, lægger den et — ofte misdannet — Æg i Gødning, og af dette udruger en Skruptudse det frygtelige Giftkryb. Hverken Albertus Magnus eller Konrad Gesner tager dog denne Historie for gode Varer, og Gesner afviser ogsaa den Tanke, at det skulde være Basiliskens Uddunstninger, der fremkaldte Besvimelser eller endog medførte Døden hos Folk, som steg ned i Brønde eller andre Fordybninger i Jorden. Saadanne Steder havde man nemlig oftere fundet Dyret; f. Eks. berettes der i 1212

om Fund af en Basilisk i en Brønd i Wien, og dette Fund er bevaret til vore Dage, hvor Geologen E. Suess har afsløret det som en Sandstenskonkretion.

Troen paa Fabeldyret var i det hele taget meget sejglivet hele Middelalderen igennem, og helt op i det 16' Aarhundrede er der her i Landet Eksempler paa, at Folk paastod at have set Basilisken, som særlig sattes i Forbindelse med raadnende Ting. Ogsaa Legenden om dens Udrugning af et Haneæg havde trods de lærdes Skepsis megen Livskraft i sig; det islandske Fabeldyr *skoffin*, der har mange Lighedspunkter med Basilisken, kommer til Verden af et Haneæg, og i danske Folkesagn berettes om Tudsens Udrugning af Basilisken og om dens Opstaaen af raadnende Ting eller af Haneæg i Staldgødning. Foruden Skruptudser nævnes ogsaa Slanger som dem, der ved deres Rugen bragte Dyret til Verden; rimeligvis har netop Fundet af Slangeæg, f. Eks. Snogens 3 cm lange Æg, der udklækkes i Møddinger eller Dynger af raadnende Plantelede, bidraget til at holde Legenden levende.

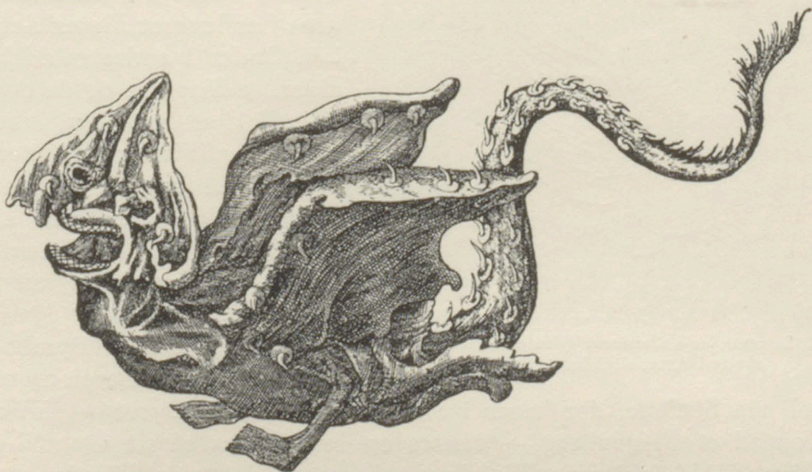
Ogsaa Dyrets Ydre er præget af dets Oprindelse, idet det ofte beskrives eller afbildes med et Hanehoved, som bærer en Krone eller Kam, og Benene har Hanefødder. Kroppen er skælklædt og ender i en lang Slangehale. I de middelalderlige Kirkers arkitektoniske Udsmykning forekommer Basilisken hyppigt — undertiden som Fodskammel for den tronende Kristus — og den maa sikkert her opfattes som Sindbillede paa Djævelen; i Overensstemmelse hermed bliver den gamle Legende om Væselens Sejr over det giftige Dyr (S. 96) Symbol paa den Sejr, som selv det svageste Menneſke ved Bøn og gode Gerninger kan vinde over Djævelen. Naar Middelalderens Troubadourpoet kan sammenligne sig med Basilisken, er det derimod et Udtryk for den eksalterede Tankegang, at den elskede Genstand for ham er det Spejl, hvis Beskuelse bringer ham Døden.

Forsøg paa i forretningsmæssigt Øjemed at udnytte den Uhygge, der omgav Basilisken, savnes ikke; entreprenante Folk spekulerede i den Overtro, som gjorde døde Eksemplarer af Dyret til en efterspurgt Vare, og fremstillede dem af tornede Rokker; naar disse indtørres, faar de en aparte Form, og saadanne Præparater, udstyret med Glasøjne, blev forevist for Penge eller solgt til Samlere og indgik paa denne Maade i mange Naturaliekabinetter.

I Nutidens Zoologi er Basiliskens Navn bleven knyttet til en Øgleslægt af Leguanernes Familie; den lever i det tropiske Amerika, og det drejer sig om ganske uskadelige Væsener, men de kan se

temmelig afskrækkende ud, idet Hannerne paa Nakkepartiet har en hjælmformet Udvekst og henad Ryggen og en Del af Halen en høj Hudkam støttet af Benstråler.

Sammen med Basilisken falder det naturligt at omtale et virkeligt Krybdyr, til hvilket man i Middelalderen knyttede fabelagtige Forestillinger, nemlig *Salamanderen*. Den hører med til Fysiologus' Dyreverden og skildres her som et Væsen, der kan slukke Ild, hvis den kommer i Berøring med dette Element. Som de andre Fysiologus-Fabler stammer ogsaa denne fra Oldtidsforfatterne, bl. a.

76. Udtørret Rokke, der udgaves for Basilisk. (Fra H. J. Byttemeisters Katalog over et Naturalie kabinet, 1735.)

Aristoteles, der fortæller, at det var en almindelig Tro, at Salamanderen kunde slukke Ild ved at gaa igennem den. Ælian udmaler denne Dyrets mærkelige Evne endnu mere, og Plinius fortæller endogsaa, at det er »saa koldt, at det slukker Ilden lige saa godt som Is«, samtidig med at han skildrer det som »det græsseligste af alle Dyr« paa Grund af dets forfærdelige Giftighed.

Allerede i Oldtiden havde der dog rejst sig Røster mod Troen paa Salamanderens ildslukkende Evne; Dioskorides benægtede den fuldstændig, medens Galen mente, at Dyret nok kunde holde Stand mod Ilden en Tid, men dog til sidst maatte omkomme ligesom ethvert andet levende Væsen, der brænder. Men Legendens bevarer uanfægtet heraf sin Livskraft, og i Middelalderen kan Salamanderen findes omtalt som en Slange, der lever i Ilden, ovenikøbet — som det undertiden tilføjes — ligesom Fisken i Vandet, hvis

man da ikke gaar saa vidt at paastaa, at den ligefrem ernærer sig af Ilden. I Talmud bliver det endda til, at den opstaar af en Ild, som har brændt uafbrudt i 7 Aar, og her fortælles der, at man kan væрге sig mod Ild ved at smøre sig ind med dens Blod. Bedst var det naturligvis, hvis man havde Tøj af Salamanderstof, og Beretninger om en saadan Vare forekommer da ogsaa; f. Eks. fortæller Marco Polo, at der i Rom opbevares Tøj lavet af samme

77. Salamander i Flammer. (Fra et Bestiarhaandskrift i Arsenalbiblioteket i Paris.)

Stof som Salamanderen. Liggende Beretninger om Tøj, hvortil »Slangen Salamandra« har leveret Materialet, kan findes i andre middelalderlige Skrifter, og da der fortælles, at dette Tøj ikke angribes af Flammerne, men ovenikøbet renses ved at ligge i Ilden, er der al Grund til at tro, at Historien skyldes Forveksling med Asbest.

I den kristelige Symbolik blev Salamanderen Symbol paa Sjælene, der lutres i Skærsilden, ligesom Dyret — ifølge Konrad af Megenberg — renses og forskønnes af sit Ophold i Ilden. Middelalderens Digtekunst benytter det som Billede paa Djævelen, »Hovedssalamanderen«, eller sammenligner den Ild, hvori Salamanderen opholder sig uden at tage Skade, med det Kærlighedens Baal, hvori Digteren med Glæde befinder sig. I det 16' Aarhundrede førte den franske Konge, Frans I Salamanderen i Flammer som sit Mærke; bl. a. findes det i Guldtryk paa de skønne Bogbind, han lod udføre af sort Kalveskind.

I det følgende Aarhundrede begyndte man at gøre Forsøg med Salamandre for at faa afgjort, om de virkelig kunde holde Stand imod eller endog slukke Ild. Thomas Bartholin fortæller om et saadant Eksperiment, udført i Rom hos hans Ven Fr. Corvinus, med en Salamander, der var sort med gule Pletter, aabenbart den i Mellem- og Sydeuropa almindelige Landsalamander. Den kunde opholde sig to Timer i en ikke altfor kraftig Ild, og den klarede sig ved draabevis at afsondre en Fugtighed, der virkede dæmpende paa Heden. Dette Forsøg, der unægtelig var temmelig ubarmhertigt overfor det arme Dyr, kunde altsaa til en vis Grad siges at tale

i Favør af den gamle Fabel, og i denne er der i hvert Fald den Kerne af Sandhed, at Salamanderen, naar den tror sig i Fare, fra Kirtler paa Siden af Kroppen kan afsondre en mælkeagtig Vædske, som vel i nogen Tid kan skærme den mod Paavirkning af Gløder, men naturligvis ikke kan give den de absolut flammetaalende, end-sige ildslukkende Egenskaber, som Sagnet har tillagt den.

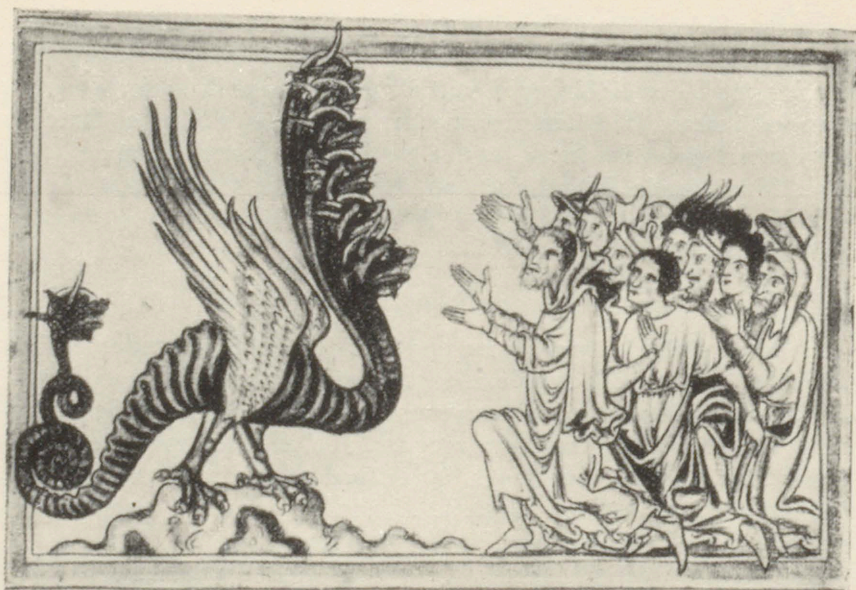
Dragen.

Af helt andre Dimensioner end Basilisk og Salamander er det Fabeldyr, vi nu skal omtale, *Dragen*, men ligesom disse er det af krybdyragtig Natur. I den vesteuropæiske Kulturkreds er der ingen Mangel paa onde og ulykkebringende Fabelvæsener, men mere end noget andet er Dragen blevet Typen paa et saadant, overhovedet vel det mest kendte og frygtede af alle de Væsener, der er ilde-sindede overfor Mennesket.

De ældste Spor af Dragesagnet peger mod Forasien (S. 21), og herfra har det sandsynligvis bredt sig mod Øst til Kina og mod Vest til Europa, hvor Dyret overtog Grækernes Betegnelse for Slange (*draco*). Til Dragesagnet store Udbredelse bidrog det Forhold, at Uhyret i Kristendommens Begrebsverden kom til at staa som det særlige Symbol paa onde og fjendtlige Magter.

Ogsaa Slangen i Almindelighed er — som tidligere omtalt — efter kristent Tankesæt et farligt Væsen, som det gælder at værge sig imod. Ved List og Klogskab forstaar den at skjule sine forræderiske Hensigter og bliver derved en farlig Frister og Bedrager. Saaledes forener Kristendommen de to ældre Opfattelser af Slangen: den onde og den kloge Skabning. Dens listige Natur gør den til et Sindbillede paa Tvetungethed og bestemmer dens Rolle i de første Menneskers Syndefald. De billedlige Fremstillinger af dette har den kristelige Kunst iøvrigt overtaget fra hedenske Forbilleder, der skildrer Herakles' Rov af Hesperidernes gyldne Æbler; den Slange eller Drage, Ladon, som bevogtede disse Æbler, snor sig paa de antikke Figurer omkring Stammen paa det vidunderlige Livstræ netop som Slangen omkring Kundskabens Træ i Edens Have.

Ganske naturligt fører Opfattelsen af Slangen eller Dragen som det ondes Symbol efterhaanden til, at den bliver udlagt som den Onde selv. Saaledes fremstilles den hos Gregor den Store, og Augustin siger, at Djævelen »er Løve eller Drage, Løve paa Grund

78. Det mangehovedede Uhyre i Johannes' Aabenbaring. (Fra et fransk Haandskrift fra det 13' Aarhundrede.)

af sine dristige Angreb, Slange paa Grund af sin Snedighed«. I Johannes' Aabenbaring viser Djævelen sig som Guds værste Fjende i Skikkelse af en rød Drage med syv Hoveder og ti Horn. Særlig i Middelalderen blev Jævnførelsen af Mørkets Fyrste med Dragen almindelig, og Djævelen gik ligefrem under Navnet »Dragen« eller »Fjenden«. Ogsaa i den kristelige Kunst afspejler denne Opfattelse sig; blandt de mange Sindbilleder, Kunsten benyttede til Fremstilling af den Onde og hans Anstiftelser, indtog Dragen en fremtrædende Plads; i dennes Skikkelse ligesom i andre Dyreskikkelser formummer han sig under sine Angreb paa det af onde Anfægtelser hjemsogte Menneske. Det var efter Middelalderens Opfattelse Djævelens kæreste Syssel at anstifte Kætteri, og denne Synd blev derfor i middelalderlige Legender og Mysteriespil ofte anskueliggjort netop ved en Drage. Paa et kostbart Metalbind fra det 13' Aarhundrede, hvori et Evangeliehaandskrift i det Kongelige Bibliotek, der gaar under Navnet Dalbybogen, er indbundet, er der indgraveret en af Keruber omgivet Kristusskikkelse, der sætter sin Fod paa den besejrede Drage.

Paa en vis Maade toner Dragefiguren ogsaa frem i middelalderlige Kirkebilleder af Helvede, thi dette Syndernes Pinested blev

gerne fremstillet som det aabne, ildspyende Gab af et drageagtigt Uhyre; blandt de Syndere, som befinder sig i Gabet, er der ikke sjældent Munke og andre Gejstlige, undertiden endogsaa Bisper og Paver, til Understregning af, at end ikke Kirkens Mænd kunde unddrage sig Syndens Straf, som er lige for alle.

Særlig berømte og livskraftige var nogle af de Drager, hvis Figurer paa Festdage blev baaret i kirkelige Processioner og tænketes at forestille Uhyrer, som var dræbt af en eller anden Helt, hvorved de fik et særlig legendarisk Skær over sig. Forbilledet for disse kristne Dragedræbere er Heltene i de gamle hedenske Sagn om Dragekampe, som vi tidligere har omtalt flere Eksempler paa. Under Kristendommens Indflydelse omformedes disse Myter til Legender om hellige Mænd eller Kvinder, der optræder som Befriere ved at besejre Dragen og derigennem kommer til at staa som Idealbilledet paa det kristne Heltemod i dets højeste Potens.

Den fornemste Plads blandt disse kristne Kæmper indtog ubestridt St. Georg — vor St. Jørgen — som efter en gængs Version stammede fra Kappadokien i Lilleasien. Han var en Krieger af fornem Herkomst og naaede høje Grader indenfor Hæren, men under Diokletians Kristenforfølgelse i Aaret 303 maatte han i Nikomedia lide Døden for sin Tro. Om hans Dragedrab fortæller den fra det 13' Aarhundrede stammende »Gyldne Legende«, at han i Syrien besejrede en Drage, der brandskattede Landet og krævede Mennesker som Offer; ved denne Daad frelste han den skønne Prinsesse Kleodolinde, der ved Lodtrækning var bestemt til at overgives i Dragens Vold. Paa Grundlag af denne Legende vandt St. Georg sin store Berømmelse som kristen Kriegerhelt, og ganske naturligt har man søgt at udfinde, hvilken historisk Personlighed der kunde tænkes at dølge sig bag Legenden og være berettiget til Heltenavnet, men sikre Resultater er man aldrig naaet til.

Baade Katolikker og Muhammedanere ophøjede Helten til Helgen, og ganske særligt blev han Rytteriets Helgen. Adskillige Riger kaarede ham til deres Skytshelgen, saaledes i 1222 England, hvorfor man undertiden har villet tildele ham engelsk Herkomst. Endnu saa sent som ved Angrebet paa Zeebrügge, der fandt Sted paa St. Georgs Dag (23' April) 1918, kæmpede de engelske Soldater under Feltraabet »St. Georg for England!«, ganske som Hærene i Middelalderen paakaldte ham eller en anden af de kristne Helgener. Naar St. Georgs Navn knytttes til den nævnte Aprildag, staaer det i Forbindelse med, at han ogsaa var Vaarens Helgen; desuden overtog han i Middelalderen Rollen som Beskytter mod eller Bekæmper

79. Ærkeenglen Mikael, der dræber Dragen. (Granitrelief i Øster Starup Kirke ved Kolding.)

af Farsoter, og hans Navn blev derfor ofte anvendt til de Hospita-
ler, der optog Spedalske eller syge med andre epidemiske Syg-
domme. Ved de fleste Byer her i Landet fandtes saaledes St. Jør-
gensgaarde til dette Brug, og selvom de nu er nedlagt eller omdan-
net til Alderdomshjem o. lign., er det gamle Navn mange Steder
bevaret og har givet Anledning til, at Sagnet har henlagt Heltens
Dragekamp dertil; det gælder f. Eks. Svendborg og Holstebro, hvil-
ken sidste By endnu fører Billedet af Kampen i sit Vaaben.

Fremstillingen af St. Georgs Kamp med Dragen blev et af den
kristelige Kunsts Yndlingsmotiver — her hjemme fra kan blandt
mange andre Eksempler nævnes en St. Jørgenskamp i Skulptur fra
omkr. 1500 i Roskilde Domkirke. Men lige saa lidt som selve Grund-
tanken i Myten er dette Billedmotiv af original kristen Oprindelse.
Som omtalt (S. 93) har det nemlig til Forbillede en Fremstilling af
den ægyptiske Gud Horos' Kamp med en Krokodille. Dette Kryb-
dyr har i det hele taget en vis Relation til den europæiske Drage,
ligesom Tilfældet er med den kinesiske Drage; Krokodilleskind er
saaledes i flere Kirker i Sydeuropa udstillet som Rester af Drager.
Men St. Georg er langt fra den eneste Dragebetvinger i de

kristne Legender; den kristelige Litteratur nævner ikke mindre end 38 Helgener og 4 Helgeninder som optrædende i denne Rolle. Blandt disse er St. Mikael, Ærkeenglen, der i Johannes' Aabenbaring besejrer Satan, Dragen med de syv Hoveder; i den kirkelige Kunst, f. Eks. i middelalderlige Haandskriftillustrationer (Miniaturer), fremstilles han som en vinget Mandsskikkelse til Hest og ses at hugge Hovedet af Dragen eller støde den tilbage i Svovlpølen. Lige-
saa paa et Relief i Øster Starup Kirke ved Kolding. Ogsaa St. Mikael

*Hic est Draco ille alatus et quadrupes
anni ante memorabile. quem Dardanus de Goro
Eques Hierosolimitanus, in insula Rhodo eo quo
descriptus straginata conficit, qui et ob
beneficium in Insulam collatum profundum
Magis Ord. Magister Creatus est.*

80. Dragen fra Rhodos. (Fra Athanasius Kirchers Værk om den underjordiske Verden, 1665.)

opnaaede et stort Ry og fik sin særlige Dag, Mikkelsdag (29' September), der til de seneste Tider har været en folkelig Festdag, ofte knyttet til Høsten.

St. Mikael indtager en Særstilling blandt de kristne Dragebetvingere ved at være et overnaturligt Væsen; alle de øvrige hører nemlig ligesom St. Georg til blandt de dødelige Mennesker. Særlig i Frankrig dyrkes adskillige Helgener, der har undlivet Drager. Saaledes blev la Gargouille, der har hjemme i Rouen, dræbt af St. Romain, da den hærgede Egnene ved Seinen. I Tarascon bæres endnu paa Festdage i Procession gennem Gaderne Billedet af den frygtelige Tarasque, efter hvem Byen har Navn, og som siges at være blevet dræbt af den hellige Martha. Og i Aix la Chapelle forevises endog et fossilt Hvirveldyrkranium som Hovedet af Dragen, der blev ombragt af den modige Helgeninde. I dette

81. Helten Winckelrieds Kamp med en Drage i Bjergene ved Luzern. (Fra Athanasius Kirchers Værk om den underjordiske Verden, 1678.)

Tilfælde har man altsaa haft et haandgribeligt »Bevis« paa Uhyrets Eksistens, og fra saadanne mistydede Genstande har sikkert adskillige lokale Dragesagn deres Udspring. Maaske gælder dette ogsaa om den i Schillers bekendte Ballade forevigeede Drage fra Rhodos, som ifølge Overleveringen skal være bleven dræbt 1345 af Ordensridderen Deodatus (Dieudonné) de Gozo. Efter Beskrivelsen var dette Uhyres Krop saa stor som en Hest eller Okse; den lange Hals bar et Slangehoved, hvis Øren lignede Muldyrets, Munden havde skarpe Tænder, Øjnene lynede som Ild, de fire Fødder havde Bjørnekløer, Halen var som en Krokodilles og hele Kroppen dækket af Skæl. Dyret havde to korte Vinger, og naar det halvt løbende, halvt svævende paa Vingerne bevægede sig fremad, var det hurtigere end Hesten. Efter at det var dræbt, blev dets Hoved opbevaret som Relikvie, ogsaa efter at Tyrkerne havde erobret Øen, og midt i det 17' Aarhundrede havde den franske Rejsende Thevenot Lejlighed til at se det. Efter hans Beskrivelse at dømme har det vistnok drejet sig om et Kranie af en Flodhest, aabenbart en Forstening fremdraget af en Hule paa Øen, og muligvis er det dette Fund, der har dannet den oprindelige Baggrund for hele Sagnet.

Det er altsaa ikke blot i Kina (S. 21), at Dragetroen har kunnet finde Støtte i Fremdragelsen af jordfundne Knogler af store, uddøde Dyr, og naar f. Eks. de tyske Sagn paa dette Omraade næsten altid henviser Drager og Lindorme til at bo i Huler eller Fjeldklofter,

hænger det — som den østerrigske Geolog Abel har fremhævet — sikkert sammen med, at mange af de mellemeuropæiske Klippehuler er sikre Findesteder for Skeletrester af Istidens Pattedyr, navnlig Hulebjørnen. Naar man fremdrog saadanne Rester, var det i og for sig ganske rimeligt, at man satte dem i Forbindelse med Dragesagnene, som Munkene kendte fra deres Læsning af de klassiske Oldtidsforfattere, og som fra Klostrene fandt Vej ud i den brede Befolkning. Disse Fund har ogsaa deres Andel i de mange Stednavne med Ordet Drage, som findes i Mellemeuropas Bjerg-egne, hvor nogle af »Dragehulerne« endnu er kendt som Findesteder for Rester af Hulebjørnen; i en af disse Huler har man endogsaa efter en Beretning fra det 17' Aarhundrede fundet et helt Skelet af en Drage.

Ogsaa andre dyriske Genstande er blevet sat i Forbindelse med eller udgivet for at være Dele af Drager. I et Kloster ved Innsbruck opbevaredes i det 15'—18' Aarhundrede en »Dragetunge«, stammende fra en Drage, der efter Sagnet var dræbt af en Kæmpe, som efter nogle Overleveringer var selve Klostrets Grundlægger. Denne »Tunge« findes den Dag i Dag i et Museum i Innsbruck, men allerede i det 16' Aarhundrede blev den afsløret som det, den er: Snudespidsen, det saakaldte Rostrum, af en Sværdfisk. I den samme Egn findes en Forekomst af Jordolie, som stammer fra Fiskerester i Jordan, og denne Olie, Ichtyol, er kendt som et værdifuldt Lægemedel. I ældre Tider indgik den i Dragesagnene som »Thyrseblod«, d. v. s. Kæmpeblod, og opfattedes som det Blod, der havde flydt under Kæmpens voldsomme Kamp mod Uhyret.

Om de Ting, der opfattedes som Rester af Drager, gælder det samme som om dem, der blev henført til Enhjørningen: de var saa sjældne, at de fik stor Værdi, og ganske som med det eenhornede Fabeldyr gik det ogsaa her: foretagsomme Folk fabrikerede hele Eksemplarer af Drager og solgte dem til Indlemmelse i de Naturaliekabinetter, som var paa Mode i fornemme Kredse.

I den naturhistoriske Litteratur optræder Dragerne som virkeligt eksisterende Væsener bl. a. hos Konrad Gesner, der antog visse fossile Tænder for Dragetænder, og som i Afsnittet om Slangerne i sin store Zoologi afbilder flere forskellige Slags Drager, hvis Eksistens han ikke tør benægte. Ulisse Aldrovandi udgav 1540 en Bog »Om Drager« som et Led i sit omfattende naturhistoriske Værk, og heller ikke han betvivler deres Virkelighed. Flere af det 16' Aarhundredes Naturhistorikere fortæller iøvrigt, at de har set smaa Drager, og efter Afbildinger at dømme kan det muligvis have

drejet sig om noget medtagne Eksemplarer af den lille indonesiske Øgle, som i vore Dages Zoologi fører Dragenavnet (*Draco*) videre (S. 95). Et andet zoologisk Navn, der staar i Forbindelse med Drager, føres af visse forstenede Koraller, *Dracontia*, som formentes at stamme fra Hovedet af Drager. Og i Botanikken er Navnet knyttet dels til en Slags Katteurt, der kaldes Dragehoved, dels til en Art tykstammede Træer af Konvalfamilien, der vokser paa de kanariske Øer og kaldes *Dracæna draco* eller paa Dansk Drageblodstræer, fordi den Saft, der flyder ud, naar man skærer i Stammen, af *Dioskorides* blev beskrevet som Drageblod. Endelig har Astronomien lige fra Oldtidens Dage benyttet Dragenavnet til et Stjernebillede, der paa ældre Kort afbildes som en Slange.

I Løbet af det 17' Aarhundrede gik Dragerne ligesom de fleste andre Fabeldyr mere og mere ud af den naturhistoriske Litteratur, men i Sagnene beholdt de den Plads, de fra gammel Tid havde haft. De germanske Sagn véd f. Eks., som tidligere nævnt (S. 146), at berette om Drager, der ruger over Guld og Skatte i Høje eller Søer og undertiden har været set flyvende som gloende eller ildrøde aflange Skikkelser af Form som et Læssetræ eller — mere ubestemt — som en lang Stang.

Efter Kristendommens Opfattelse af Dragen er det kun naturligt, at der forekommer Sagn om Drager, der har maattet fortrække fra deres sædvanlige Tilholdssted, fordi der i Nærheden af det blev bygget en Kirke, hvis Klokkes Ringen de ikke kunde taale at høre. Den Drageform, der hyppigst omtales i danske Sagn, nemlig *Lindormen*, søger dog netop i særlig Grad sit Tilhold ved Kirker, men forekommer iøvrigt ogsaa under Gaarde, i Bakker, i Skove eller Søer. Lindormene er slangeagtige Væsener, saa store, at de kan naa tværs over en Vej, spænde omkring en Kirke eller bære en Stud af Sted i Munden. Om nogle Lindorme, navnlig dem, der holdt til ved visse Kirker som en Trusel for disse eller for Sognefolkene, fortælles det, at de er blevet bekæmpet eller dræbt ved Hjælp af Tyre, et Træk, der ogsaa kendes fra Alpernes Drager. Ejendommeligt for Lindormene er det, at de ofte tænkes at holde til under Jorden, og dette gælder navnlig om dem, der forekommer i Sagn fra det nordlige Jylland, Thy og Hanherred; her kunde man ligefrem høre Udyret under Jorden, eller man vidste at fortælle, at det krøb gennem Landet mod Vest for at komme frem ved Bulbjerg. Det er næppe tilfældigt, at disse Sagn stammer netop fra Egne, hvor Kridtundergrunden ligger tæt ved eller helt op til Overfladen, og Indstyrtninger af underjordiske Huler derfor kan

82. Jomfruen og Lindormen. (Tegning af Niels Skovgaard i Axel Otriks Udgave af Danske Sagn og Æventyr (udg. af Foreningen »Fremtiden«), 1928.)

forekomme. Forøvrigt er Nordjylland ogsaa et af de Omraader herhjemme, hvor man hyppigst mærker Jordskælv, og Sagnet om Lindormens Rumsteren under Jorden minder netop om andre Landes

83. Flyvende Drage. (Fra J. J. Scheuchzers Værk »Rejser i Alperne«, 1723.)

Myter angaaende det under Jorden lænkede eller nedstyrtede Uhyre, der er knyttet til vulkanske og jordskælvhærgede Egne.

Troen paa Lindorme har holdt sig sejgt i de nordiske Lande. Herom vidner ikke alene Sagnene, men ogsaa saadanne Beretninger som dem, den kendte svenske Folkemindeforsker G. O. Hyltén-Cavallius indsamlede i Småland og offentliggjorde 1884 i et lille Skrift »Om draken och lindormen«. Han afviser ikke helt Tanken om, at slige Dyr kan eksistere, og fortæller om Folk, der har mødt dem; deres Længde anslaaes til 3—6 m og Tykkelsen til at være som en Mands Laar. Saa interesseret var han i Sagen, at han til

den, som skaffede et friskdræbt Eksemplar, udlovede en Belønning paa fra 100 til 1000 Kr., alt efter Eksemplarets Størrelse og Tilstand. Der vides intet om, at den svenske Forsker fik Anvendelse for sine Penge, — det har aabenbart alle Dage været lettere at faa en Drage at se end at fange den. Bedre gik det ikke den Mand i Nordsjælland, som omkring 1910, mens han var ude at flytte Heste i Marken, saa »et Dyr med et Hoved som en Torsk, med hvide Ringe om Øjnene og sorte Pletter. Til hans Forfærdelse sprang Slangen i Vejret og fortsatte i Spring over Ejendommens Rækværk ind i Kornmarken, og her forsvandt den ved en lille Dam«. Om Historiens Modernitet vidner det, at Manden først troede at staa overfor et Cykledæk; naar han angiver Længden til ca. 5 Alen, er der ingen Tvivl om, at Uhyret er et Fabeldyr, skabt af en opskræmt Fantasi.

Bortset fra saadanne isolerede Tilfælde kan man næppe længere tale om en blot nogenlunde udbredt Tro paa Drager i de nordiske Lande. Derimod lever den endnu i vore Dage hos Befolkningen i visse Egne i Schweiz. Allerede hos Gesner forekommer Beretninger om Alperne som Hjemsted for de »flyvende Slanger, som af den gemene Mand ogsaa kaldes Drager«, og efter Sagn fra det 17' Aarhundredes Begyndelse saas de flyve med langsomme Vingeslag fra en Hule paa Bjerget Pilatus ned over Dalen. Den Dag i Dag mener Beboerne i Berner Oberland, at Alpetoppene huser drageagtige Væsener, som her gaar under Navnet »Stolleorm« eller »Tetzelmorm« og skildres som 1—2 m lange, tykke Slanger med to korte Ben. De siges kun at komme frem, kort før et Regnskyl efter en langvarig Tørke sætter ind. Engang i 1828 fandt man virkelig i en udtørret Sump et dødt Dyr af det beskrevne Udseende, men desværre blev det ikke oplyst, hvilken Dyreart det senere forsvundne Skelet havde tilhørt. I 1935 lykkedes det en tysk Pressefotograf at tage et Billede af det mystiske Væsen, men trods alle Anstrengelser har man ikke senere kunnet faa Øje paa, endsiges fange det, og Fotografiet var for uklart til at identificere Dyret efter.

Foruden i Folketroen bevaredes Forestillingen om Dragen langt ned i Tiden gennem dens Anvendelse som Kunstmotiv. Navnlig den kristelige Kunst benyttede den hyppigt, ikke alene som før nævnt i Fremstillinger af Dragekampe, men ogsaa som symbolsk Udtryk for Djævelen; i den romanske Kirkearkitektur vrirler det med Drager. De fantastiske Dyrehoveder, som findes udsavet paa Gavlspidserne af nogle norske Stavkirker, fører ogsaa Betegnelsen

84. Drage. (Fra J. J. Scheuchzers Værk »Rejser i Alperne«, 1723.)

Dragehoveder, men har næppe haft nogen symbolsk Betydning; de stammer vistnok fra den yngre Jernalders Dyrornamentik og er af rent dekorativ Art.

I mange danske Kirker findes et eller andet Sted anbragt en udhugget Orme- eller Slangefigur, og ofte staar dette i Forbindelse med et til den paagældende Kirke knyttet Lindormesagn. Man skelnede iøvrigt i Kunsten gerne mellem Lindormen, der som Regel fremstilledes med to Ben, og de egentlige Drager, der fik fire Ben. Fra den kirkelige Kunst er Dragerne vandret over i den verdslige; et moderne Eksempel herhjemme fra har vi i Joakim Skovgaards

af Folkesagnene inspirerede Dragespringvand paa Raadhuspladsen i København.

En særlig Tumbleplads fandt Dragerne i Heraldikken; Oprindelsen hertil er det fra Romerne stammende Dragetegn i Herskernes Krigs- og Kongesymboler, hvorfra Tegnet førtes over til mange adelige Slægters Vaaben. Dyret fremtræder her gerne med en øgleagtig, skælklædt Krop, en lang Slangehale og to Par Ben, der minder om Ørnens og ender i fire Tæer med skarpe Kløer; paa Kroppen sidder et Par Vinger, der ligner Flagermusens, men er for smaa til, at de vilde kunne bære Dyret. Som det fremgaar af denne Beskrivelse, er Heraldikkens Drage helt løsnet fra enhver Forbindelse med de anatomiske Grundlove, der gælder for Hvirveldyrlegemets Bygning; thi intet Hvirveldyr har mere end to Par Lemmer, hvad enten de er udformet som Ben, Vinger eller Finner. Denne Drage er et rent Fantasifoster, og selv om man vilde tænke sig, at et eller andet virkeligt Dyr ligger til Grund for de Sagn og Myter, der har dannet sig omkring Dragen, kan man i al Fald med Sikkerhed sige, at som den heraldiske Drage ser det ikke ud.

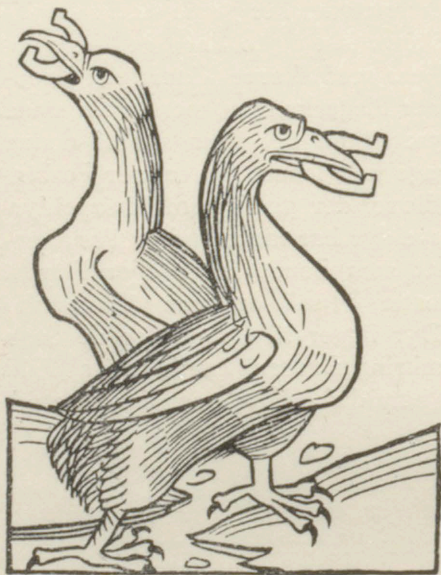
Nogle mindre kendte Fabeldyr, særlig fra Fysiologus og de ældste trykte naturhistoriske Værker.

Foruden Beretninger om Fuglen Fønix, Enhjørningen, Dragen og de andre »store« Fabeldyr indeholder Fysiologus ogsaa en Del Stof om nogle andre Fabelvæsener, der ikke i saa høj Grad som hine har fæstnet sig i den almindelige Bevidsthed, og som derfor heller ikke har haft saa stærk en Livskraft. Blandt disse mindre kendte Fremtoninger tilhører flere Havet og vil derfor blive omtalt i det Afsnit, som omhandler dette Elements Fabeldyr (S. 224); her vil vi derimod beskæftige os med nogle, der er knyttet til Landjorden.

En af de mærkeligste Historier i Fysiologus vedrører et Væsen, som kaldes *Myreløven*, hvis »Fader er skabt som en Løve, dens Moder som en Myre. Faderen lever af Kød, Moderen af Planteføde. Disse to avler Myreløven, som er en Blanding af begge, eftersom den fortil er som Løven, bagtil som en Myre. Paa Grund af disse to Egenskaber kan den hverken æde Kød som sin Fader eller Planteføde som sin Moder og maa derfor dø af Sult«. Fortællingen om denne besynderlige Fremtoning brugtes bl. a. til moraliserende Betragtninger over Værdien af at holde sig paa den ene

rette Vej og ikke paa een Gang tjene baade Gud og Djævelen eller føre dobbeltunget Tale.

Fabelen synes at være opstaaet gennem Forsøg paa at forklare et Sted i Jobs Bog, der efter den moderne danske Gengivelse lyder: »Løven omkommer af Mangel paa Rov, og Løveungerne

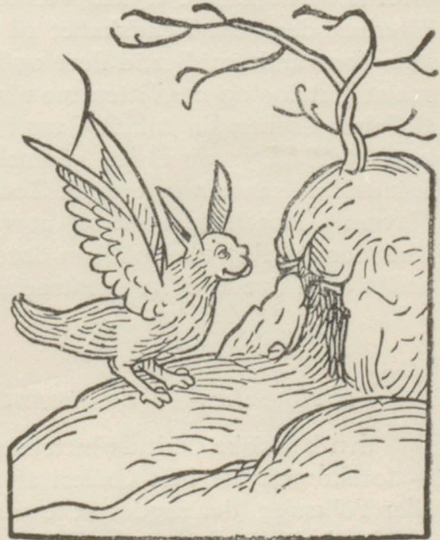
85. Billede af »Strudse« med Hestesko i Næbbet.
(Fra »Hortus sanitatis«, 1491.)

spredes«, medens den græske Oversættelse gengav det her anvendte hebraiske Ord for Løve ved Myreløve: »Myreløven gik til Grunde, fordi den ikke havde Føde; Løveunger forlod hinanden«. Derimod har Fabelen næppe, som af nogle antaget, Forbindelse med det gamle, stadig verserende Sagn om de guldgravende Myrer (S. 90) og lige saa lidt med Beretninger om det Insekt, vi nutildags kalder Myreløven (Myrmeleon); egentlig er det Larven, som hedder saaledes, og naar man har villet sætte den i Forbindelse med Fysiologus-Fabelen, er det, fordi dens Mund er helt tillukket, saa at den

maa skaffe sig Næring ved at udsuge sine Ofre med sine Kindbakker og Kæber, der danner et Par hule Kroge.

Næsten lige saa løjerlige som Fysiologus' Myreløve er en Del af de Figurer af Dyr, som findes i de første trykte Værker af naturhistorisk Karakter, Værker som Mainz-Udgaven af Hortus sanitatis (Sundhedens Have) 1491, Konrad von Megenbergs Buch der Natur (Augsburg-Udgaverne 1475 og 1499) eller Albertus Magnus' Thierbuch (i tysk Oversættelse fra 1545). De Illustrationer af Dyr, som pryder disse Værker ser for adskilliges Vedkommende ved første Øjekast ganske gaadefulde ud — Pattedyr med Vinger, Fisk, der vandrer rundt paa Ben, o. s. v. — men man bliver snart klar over, at det drejer sig om Misforstaaelser fra Tegnerens Side. Og der er i og for sig intet mærkeligt i, at Kunstnerne blev overvældede af alt det Stof, de blev sat til at illustrere; ofte stod de jo her overfor Beskrivelser af Væsener, de aldrig selv

havde set, og hvor de derfor ikke havde stort andet Holdepunkt end det fra Oldtiden overleverede Navn i Forbindelse med en Tekst, der gav et ganske uklart eller forvansket Begreb om det paagældende Dyrs Natur. Saaledes maa det forklares, at f. Eks. *Strudsen* blev afbildet som et med Vinger udstyret Hovdyr, thi et af de klassiske Navne for dette Dyr var *Struthio camelus* — der forøvrigt ogsaa bruges som Artsnavn i Nutidens Zoologi —, og da dette Navn betyder Kamelspurv, var det ganske naturligt for Tegnerne at skabe et bevinget Pattedyr med Kamelfødder, et Billede, der passer godt til den Beskrivelse, som flere af Oldtidsforfatterne havde givet af *Strudsen*: »Et sandt Uhyre, halvt Fugl, halvt Kamel«; selv Aristoteles havde opfattet den som en Overgangsform mellem Pattedyr og Fugl, og Illustrationen var altsaa i bedste Overensstemmelse hermed.

86. Billede af en Fjeldrype (Fugl med Harehoved). (Fra »Hortus sanitatis«, 1491.)

Pudsigt nok afbildes *Strudsen* under sit andet Navn *Struthio* (der betyder *Spurv*) som en almindelig — men ingenlunde om den rigtige *Struds* mindende, snarere ørneagtig — Fugl med en Hestesko i Næbbet; der hentydes hermed til de fra Oldtiden, f. Eks. *Plinius*, kendte Beretninger om Fuglens *Slugvornhed*. Billedet af denne jernnædende Fugl holdt sig længe, helt ind i det 17' Aarhundrede, i den naturhistoriske Litteratur.

Et andet Eksempel paa, hvad Tegnerne kunde konstruere paa Grundlag af de klassiske Forfatteres Skildringer, er de ældste Billeder af *Alpernes Fjeldrype*, *Lagopus mutus*, der havde været en højt skattet Delikatesse for Gourmanderne blandt de gamle Romere, og om hvilken *Plinius* fortæller, at den »smager særdeles godt; dens Ben ser ud, som om de var overtrukne med Hareuld«. Derfor gav han den det græske Navn *Lagopus*, der betyder *Harefod*, og som er ganske betegnende, men Følgen blev, at de Kunstnere, der illustrerede *Hortus sanitatis* og den tyske Oversættelse

af Albertus Magnus, og som aabenbart aldrig havde set en Fjeldrype, fremstillede den som en Fugl med et Harehoved.

Disse Eksempler kunde let forøges med flere, og for nogles Vedkommende gaar Misforstaaelserne tilbage til de Dyrebilleder, som fandtes i de middelalderlige Haandskrifter, og som Illustrationerne af de ældste trykte Værker naturligt nok støttede sig til. Efterhaanden som Kendskabet til den virkelige Dyreverden voksede, forsvandt imidlertid flere og flere af de konstruerede Former, saa at den zoologiske Litteratur tilsidst blev rensset for denne Type af Fabelvæsener. En enkelt Gang i nyere Tid er der dog dukket et konstrueret Dyr op i den videnskabelige Zoologi, idet en Slags Spindeldyr, som en østerrigsk Zoolog beskrev og afbildede under Navnet Gibocellum, viste sig at være lavet af ham selv. Det var hans danske Fagfælle William Sørensen, der gennemskuede Falskneriet og aflivede dette enestaaende »Fabeldyr«.

Fabelmennesker og menneskeagtige Fabelvæsener.

I den klassiske Oldtids Litteratur — og ikke mindst hos Plinius — forekommer et højt Galleri af mærkeligt udseende Mennesker eller Folkeslag, der sagdes at leve i fjerne Egne af Verden og især i Vidunderlandet Indien (se S. 120). Fablerne om disse Folk gik ikke i Glemme, men gentoges af kristelige Forfattere. I sin Bog »Guds Stat« finder saaledes den hellige Augustin Lejlighed til at omtale en hel Del af dem, og bl. a. derigennem fandt de Vej til Middelalderens Litteratur, ligesom de kan findes afbildet paa middelalderlige Verdenskort. For en fantasifuld Forfatter som Mandeville var Beretningerne om disse besynderlige Skabninger naturligvis kærkomment Stof; i hans Skildringer af fremmede Egne forekommer de fra Oldtidsforfatterne kendte Mennesker med Hundehoved, der paa Græsk kaldes »Cynocephaloi«, og han omtaler desuden — nærmest efter Plinius' Mønster — en Række andre mærkelige Folkestammer: hovedløse, næseløse, tvekønnede, med et enkelt Øje midt i Panden eller med Horn i Panden, o. s. v.

Helt op i det 18' Aarhundrede træffes saadanne Fantasiskikkelser endnu i Litteraturen, men efterhaanden gik det dem ligesom de øvrige Fabelvæsener: det stigende Kendskab til de eksotiske Lande maatte nødvendigvis gøre deres Eksistens mere og mere usandsynlig. Kun i et enkelt Tilfælde har Troen paa mærkelige Fremtoninger af denne Art holdt sig haardnakked lige op i Nu-

tiden. Der tænkes her paa de ejendommelige *Skovmennesker*, som Marco Polo i det 13' Aarhundrede havde hørt om paa Sumatra, og som kaldtes Orang-pendek. De skulde være halvt menneskelige, halvt abeagtige, men allerede Marco Polo var klar over, at de i Virkeligheden var smaa Aber, som de Indfødte fangede og barberede Haarene af undtagen paa de Steder, hvor ogsaa Mennesker har Haar eller Skæg; derefter tørrede de Kroppene og præparerede dem med Kamfer og andre Krydderier og solgte dem til Handelsmænd, som sendte dem til alle Dele af Verden. Denne Marco Polos fuldstændig rigtige Opfattelse, at Orang-pendek ikke er andet end en hasarde-ret Spøg fra Malajernes Side, blev imidlertid i Tidens Løb glemt, og i den sidste Snes Aar har Videnskaben beskæftiget sig meget med dette formodede »missing-link« mellem Abe og Menneske, indtil det endelig i

87. Skovmenneske. (Fra Jac. Bontius' Værk om Ostindiens Naturhistorie, 1658.)

1932 lykkedes at faa fastslaaet, at det drejer sig om Marekatte, som de Indfødte laver til »Mennesker« ved at barbære dem, affile deres Tænder og fjerne Halen.

I dette Tilfælde var Skovmændene altsaa i Virkeligheden Aber, og det er sandsynligt, at adskillige andre af de i Tidernes Løb fremkomne Historier om Skovmennesker ogsaa, saaledes som bl. a. Gesner tænkte sig, er baseret paa Mistydninger af Aber. Derimod har den *Skovdjævel*, som i 1531 skulde være fanget i Sydtyskland, sikkert — ligesom de af »Kongespejlet« omtalte »gelt« i Irland (S. 143) — været et stakkels sindssygt Menneske, der har forvildet sig ud i Skovene og levet et halvt dyrisk Liv i Ensomhed.

Ogsaa i de germanske Folks Myter forekommer Skovmænd og Skovfruer; de hører til det store Galleri af Væsener, der kan sammenfattes under Betegnelsen *Elverfolk* eller *Ellefolk* (se S. 141), og som alle — i al Fald efter dansk Opfattelse — er knyttede til Skoven. Ellefolkene maa vel nærmest forstaas som et billedligt Udtryk for den Puslen, det Liv, der pludseligt kan opstaa i den ellers saa stille Skov og virke skræmmende paa den ensomme Vandrers; den opskræmte Fantasi har af Hvirvelvindens Susen i Træerne eller andre Lyde i Forbindelse med Taagedannelser o. lign. skabt Forestillinger om Luft- eller Stormvæsener, som holder til i Skovene og er fjendtlig sindede eller drilagtige mod Menneskene: Elverpigerne danser den unge Hyrde til Døde, naar han har ladet sig lokke ind i deres Kreds, Ellekonen splitter Høstakkene med en Hvirvelvind, Ridderen, der afviser Elvermøens Kærlighed, styrter død om o. s. fr. Særlig udbredt er Troen paa, at Elverfolkene kan paaføre Menneskene Sygdom. I Sverige og Norge kaldes Nældefeber ofte Elveblæst, fordi Elverfolk tænkes at have blæst den over paa den syges Hud, og Elveskud er en vidt udbredt Betegnelse for en pludseligt opstaaende stikkende Smerte eller dræbende Sygdom.

Den Uhyggefølelse, der omgiver Elverfolkene, er dog for intet at regne mod den, som er knyttet til *Heksene*, de Kvinder, som ved Dæmoners Hjælp udøver Trolddomskunster. De er i Slægt med Oldtidens Lamia og andre onde Kvinder, der paa natlige Udflugter i Fugles eller andre Dyrs Skikkelse anrettede Ulykker mod Menneskene. Efter den middelalderlige kristne Opfattelse stod Heksene i Ledtog med Djævelen, og da Kirken i det 13' Aarhundrede officielt havde knæsat Troen paa Heksenes virkelige Eksistens, var Baggrunden skabt for den Hekseforfølgelse, der særlig i det 16' og 17' Aarhundrede hærgede Europa som en Pest og bragte mange uskyldige paa Baalet efter langvarig Tortur af den frygteligste Art.

En lige saa ulykkelig Skæbne ramte som oftest de Stakler, der blev udpeget som *Varulve*. Vi har tidligere nævnt (S. 138), at Varulvetroen — der ligesom Heksetroen kan føres tilbage til den klassiske Oldtid — er beslægtet med Forestillingen om den Nattens Plageaand, der kaldes *Maren*, og med den gamle Tanke om Hamskifte. Særlig i de nordiske Lande var Troen paa Varulv og Mare stærkt udformet, og Sagnene siger om dem, at de oftest kommer til Verden ved, at den frugtsommelige Kvinde for at kunne føde uden Smerte foretager visse Ceremonier, som dog har den sørgelige Følge, at det Barn, hun føder, bliver en Varulv, hvis det er

88. Hvilende Jæger, omgivet af Ellepiger og forskellige Naturaander. (Litografi af Louis Moe, 1910.)

en Dreng, og en Mare, hvis det er en Pige. Om Dagen ser Varulven ud som andre Mennesker, men er dog i Reglen kendelig paa en Haartot mellem Skulderbladene eller paa sine sammenvoksede Øjenbryn. Den dyriske Natur kommer først frem hos det voksne Menneske; naar Mørket falder paa, kan det omskaves til en Varulv, som strejfer om paa tre Ben, medens det fjerde fungerer som Hale. Det er navnlig frugtsommelige Kvinder, dette blodtørstige Væsen efterstræber; det gælder nemlig for det om at faa fat paa et ufødt Foster; thi hvis Varulven dræber et saadant og æder dets Hjerter, kan den Forbandelse, der fremkalder Varulvenaturen, hæves. Langt ind i det 19' Aarhundrede siges svangre Kvinder af den nordsjællandske Almue at have frygtet for at gaa alene ud i Middagsstunden eller i Mørkningen, og endnu til vore Dage har Kendskabet til Varulvens særlige Kendetegn, de sammenvoksede Øjenbryn, holdt sig. I visse slaviske Egne som Volhynien og Hviderusland lever Troen paa Varulve den Dag i Dag, ligesom den gjorde overalt i Europa i den senere Middelalder og de nærmest følgende Aarhundreder. Der er derfor intet mærkeligt i, at Olaus Magnus kan fortælle om de mange Mennesker, der i Preussen, Livland og Litauen ved Juletid forvandles til Ulve og anretter saa mange Ulykker paa Kvæg og Mennesker, at de gør mere Skade end rigtige Ulve. I det 16' Aarhundrede var retslig Forfølgelse af Varulve et næsten lige saa hyppigt Fænomen som Hekseprocesserne og ofte af samme uhyggelige Karakter. Særlig var Frankrig dengang stærkt hjemsogt af Varulvene, og først da en af dem ved Navn Jean Grenier 1603 i Bordeaux af nogle Læger blev afsløret som et sindssygt Menneske, begyndte Troen paa dem at vakle. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at der er en vis Forbindelse mellem Forestillingen om Varulve og den Sindslidelse, der kaldes Lykantropi, og som ytrer sig ved, at den syge tror at være en Ulv; i Middelalderen antog denne Lidelse undertiden en helt epidemisk Karakter. Heller ikke kan der være nogen Tvivl om, at der er et vist Slægtskab mellem Varulve og Hekse; for de første drejer det sig om Tilfredsstillelse af Blodtørst, medens de sidste ofte beskylde for at søge Udløsning for en sygelig seksuel Ophidselse.

I de nordiske Landes Sagn har Varulven som tidligere nævnt (S. 137) sit kvindelige Modstykke i Maren, der om Natten sætter sig paa Brystet af sovende og giver dem en Fornemmelse af Trykken eller Sømmensnøring. I Reglen er det Mænd, der er Genstand for dette »Mareridt«, men ogsaa med Heste kan Maren husere og flette Haarene i Manke og Hale sammen i »Mareløkker«, saa de

næsten ikke er til at rede ud igen. I Norden har Maren ikke egentlig Dyreskikkelse, omtales højst som et lille loddent Dyr, hvorimod den i Tyskland kunde optræde i Form af forskellige mindre Dyr saasom Katte, Hunde eller hvide Mus, og her var den ikke altid af kvindelig Natur, men kunde — ligesom forøvrigt ogsaa Varulven — forekomme indenfor begge Køn.

En anden Nattegæst, næsten endnu mere uhyggelig end Varulven og ligesom denne blodsugende, var efter middelalderlig og senere Overtro *Vampyren*. Oftest er det en afdød, som om Natten forlader Graven for at suge Blod af de levende, og maaske staar Forestillingen om den i Forbindelse med visse sygelige Tilstande, som kan forekomme i Brystskirtlerne hos Mænd. Naar disse Kirtler svulmede op og blev røde, tog man det som Tegn paa, enten at Maren havde været paa Spil, eller at Vampyren havde suget Blodet af dem. Forestillingen om et saadant blodsugende Væsen gaar, som vi tidligere har set (S. 100), helt tilbage til den græske Oldtid; allerede dengang tænkte man sig, at de døde eftertragede Blodet, som man troede var Bærer af Livskraften. I den senere Vampyrtro genfindes dette Træk, idet man mente, at hvis man aabnede en Grav og fandt den dodes Krop liggende frisk og rødmosset deri, da var den paagældende en Vampyr. Og da gjaldt det om at værges sig imod hans natlige Udsugning ved at hugge en Pæl igennem Liget, skære Halsen over paa det eller, allermest radikalt, opbrænde det. Vampyrtroen var udbredt i Middelalderen, men holdt sig mere eller mindre livskraftigt langt senere, muligt støttet af Tilfælde, hvor man havde begravet skindøde, hvis Legemer ved senere Aabning af Graven viste sig at indtage forvredne Stillinger og bære blodige Mærker af Kampen for at slippe ud af Kisten. I 1730'erne vakte en Opblussen af Vampyrtroen i Serbien stor Opsigt og gav Anledning til en Masseopgravning af Lig og til Fremkomsten af en hel Litteratur. Intet Under derfor, at vort Navn for det blodsugende Væsen er et serbisk Ord (*vampir*); i den zoologiske Navngivning er det blevet tildelt visse Slægter af blodsugende Flagermus, der lever i Sydamerika, og i overført Betydning er det som bekendt gaaet ind i Sproget som Betegnelse for en Kvinde, der beregnende anvender sin Magt over Mændene til at udsuge dem.

Medens baade Varulve, Hekse og Vampyrer maa henvises til Overtroens Verden, har andre af de fra Oldtiden stammende fabelagtige Menneskeformer mere Berøring med Virkeligheden. Det gælder bl. a. *Pygmæerne*, de smaa Mennesker, der fra Oldtids-

litteraturen førtes over i de middelalderlige Forfatters Skrifter, uden at der føjedes synderligt nyt Stof til Legenderne om dem. Naturligvis finder man dem ogsaa hos Mandeville, der fortæller, at de er af en Armlængdes Højde og i Reglen kun bliver 6—7 Aar gamle, gifter sig, naar de er et halvt Aar og avler Børn i det andet Aar. Ogsaa den ældgamle Fabel om deres Kamp mod store Fugle gengives hos Mandeville, som forøvrigt yderligere omtaler et andet »stakket« Folk, lidt højere end Pygmæerne; disse Væsener spiser aldrig, men lever af Lugten fra et Æble, som de altid fører med sig. Maaske er det ikke helt tilfældigt, naar den ellers saa fantasi-

89. Dværgenes Kamp med Tranerne. (Fra Olaus Magnus' Værk om de nordiske Folk, 1555.)

fulde Forfatter nævner netop to Slags dværgagtige Folkeslag, thi ogsaa i Nutiden forekommer saadanne paa to forskellige Steder i Verden: i Afrika og Sydasien; begge Steder lever der Dværgstammer, hvis Højde er omkring 137 cm og i al Fald ikke overstiger 150 cm. En tredje Gruppe Pygmæer optræder i Olaus Magnus' Skildringer af de nordlige Lande; men her drejer det sig sandsynligvis om de grønlandske Eskimoer; i al Fald siger han, at de kæmper sejrrigt med større Mennesker, hvilket jo meget vel kunde passe paa Skrælingernes Forhold til Nordboerne i Grønland. Historien om Pygmæernes Kamp med Tranerne er han mere skeptisk overfor, men paa den anden Side tør han ikke benægte den, da den findes hos en saa anset Forfatter som Plinius. I Forbindelse med Olaus Magnus' nordiske Pygmæer kan der være Grund til at omtale, at den svenske Zoolog Sven Nilsson i 1830'erne gjorde sig til Talsmand for den Opfattelse, at Skandinavien oprindeligt havde

været beboet af et lappisk Folk, identisk med Overleveringens Dværge.

I Norden har Middelalderens og senere Tidens Folketro bevaret et vist Kendskab til disse, selvom de ofte — som i Folkeviserne — glider over i eller fortrænges af Alfer og Ellefolk. I danske Sagn levede de dog videre som smaa, lyssky, blege Menneskevæsener, der holdt til i Høje (derfor ogsaa ofte kaldt Bjergfolk) og her øvede deres kunstfærdige Smedehaandværk (S. 141).

Iøvrigt kunde virkelige Dværge — Mennesker med abnormt ringe Højde, en Meter eller derunder — optræde lige saa vel i Fortiden som i vore Dage. Saadanne Tilfælde af Dværgvækst kan skyldes Sygdom i de Kirtler med indre Sekretioner, der har Indflydelse paa Væksten; det kan ogsaa — hos dem, der har usædvanlig korte Lemmer — dreje sig om Forstyrrelser i Væksten af Brusken, og endelig er der den ægte Dværgvækst, hvor medfødte Faktorer har fremkaldt en ensartet Formindskelse af alle Dimensioner, saa at det lille Menneske er som en formindsket Udgave af et velproportioneret normalt Menneske. Særlig kendt fra tidligere Tid var den Anvendelse, Fyrster og Adelige gjorde af Dværge som et forlystende Element i Husstanden; engang i det 17' Aarhundrede skal en saadan lille »Hofnar«, der kun var 56 cm høj, af Hertuginde af Buckingham være blevet skænket til Dronningen af Frankrig og sendt til hende emballeret i en Postej.

Vender vi os derefter til Dværgenes Modsætning *Kæmperne*, saa har Troen paa deres Eksistens — som tidligere nævnt — fundet stærk Støtte gennem de Beviser, man mente at finde i de store Knogler, som nu og da blev fremdraget af Jorden. Saa længe Kendskabet til Fortidens Dyreverden var forsvindende ringe, og man var ude af Stand til at identificere disse Knogler, var det naturligt nok, at man bl. a. opfattede dem som Rester af særligt store Mennesker, og navnlig fra det 16' og 17' Aarhundrede findes mange Beretninger om Fund af Kæmperester, hvis rette Natur først en senere Tid har formaaet at afsløre, om de paagældende Knogler da er bevarede.

Allerede i Oldtiden havde man henført slige Fund til Giganter eller Sagnhelte som Orestes og Ajas (S. 112); efter Kristendommens Gennembrud blev det ofte den hellige Kristoforos, der traadte i Stedet i denne Henseende, og jordfundne Skeletdele af Mammuten og andre store Pattedyr opbevarede som Relikvier efter ham; navnlig i Spanien skal dette have været almindeligt.

Vanskeligere stillede Sagen sig i den nye Verden, hvor man

ikke havde Mulighed for at henføre Levninger af store uddøde Dyr til bestemte Fortidskæmper. Da man saaledes engang i det 18' Aarhundrede i Ny England havde fundet en stor Tand og Knogle, maatte man nøjes med at lade dette Fund i al Almindelighed tjene som Bevis for, at der engang havde levet en Slægt af Kæmper paa Jorden.

Et Vidnesbyrd om Kæmpetroens Udbredelse og Popularitet i tidligere Tid afgiver de Legender om Kæmper, som mange Byer havde knyttet til sig, og ofte synes disse Fabler netop at skrive sig fra Fund af store Knogler eller andre Skeletdele som foran nævnt. En af disse By-Kæmper, Luzernkæmpen, som bærer Byens Vaaben, har ligesom Baselkæmpen antagelig sin Oprindelse fra nogle fossile Knogler, der blev fundet i Schweiz 1577 under Rødderne af en af Stormen væltet Eg. Den lærde Felix Plater undersøgte disse Knogler og kom til det Resultat, at de maatte hidrøre fra en Kæmpe, der havde været 16—19 Fod høj. Skeletdelene opbevarede, og i Slutningen af det 18' Aarhundrede blev den Tanke fremsat, at de stammede fra en eller anden Elefantart, men alligevel blev Platers Tydning af dem adskillige Aar senere brugt som Bevis for, at der havde levet Kæmper paa Jorden.

En anden By-Kæmpe er *Antigonus*, der var knyttet til Antwerpen, og som efter Sagnet skal være blevet undlivet af en Helt, hvis Kamp med Giganten er forevigtet i en Figur, der staar foran Byens Raadhus. I Antwerpens Undergrund findes der mange Skeletdele af Hvaler fra Tertiærtiden, og de Fund af Kæmperester i Byens Omegn, hvorom der berettes i Slutningen af det 16' Aarhundrede, og som sandsynligvis staar i Forbindelse med *Antigonus*-Sagnet, drejer sig, som den tidligere nævnte østerrigske Geolog Abel antager, sikkert om Dele af saadanne Hvalskeletter.

De mest berømte By-Kæmper er utvivlsomt Londons *Gog* og *Magog*, hvis mere end fire Meter høje Statuer staar i Guildhall. Navnene stammer fra jødiske Overleveringer og findes i det Gamle Testamente, hvor de bl. a. betegner Folk, der har hjemme i fjerne Egne af Jorden, medens andre Steder i Biblen *Gog* er Navn paa en Fyrste, der hersker over Folket *Magog*; muligt kan hans Navn følges helt tilbage til assyriske Indskrifter. Nogen dybere Tilknytning til disse bibelske Beretninger har de to londonske Kæmper dog næppe, og Legenderne om dem er af ukendt Alder. Det fortælles bl. a. om dem, at de som de eneste overlevende af en ellers udryddet Race af Kæmper blev ført til London og posteret som Dørvogtere ved Indgangen til Kongens Palads.

Blandt de Tilfælde, hvor man har søgt at identificere jordfundne

Knogler med en bestemt Fortidskæmpe, er den i sin Tid meget omtalte Fremdragning af Resterne af Teutonerkongen *Teutobochus*, som faldt i Kampen mod den romerske Feltherre Marius i Slaget ved Aquae Sextiae (Aix i Provence) 102 f. Kr. I 1613 fandt man i Landskabet Dauphiné nogle store Knogler, som en driftig Kirurg førte til Paris og her og flere andre Steder fremviste for Penge; for at stimulere Interessen udsendte han en Pièce, hvori han forsikrede, at de var fundet i et 30 Fod langt, underjordisk Gravkammer med Paaskriften *Teutobochus rex*. Sagen vakte megen Opsigt, og de Lærde kunde ikke blive enige om, hvorvidt det virkelig drejede sig om Knogler af en Kæmpe; først langt senere har man kunnet henføre disse Skeletdele, der endnu findes i Jardin des Plantes i Paris, til den store uddøde Elefantform *Dinotherium*.

Rester af en anden Kæmpe, *Kremskæmpen*, blev fundet 1645 af de svenske Tropper, der foretog Udgravninger til Fæstningsanlæg ved Krems, et Sted, hvor der i det hele taget er fundet mange Dyrerester fra Istiden. Levningerne af denne formodede Kæmpe havnede forskellige Steder; en Tand og nogle andre Stykker er bevaret til vore Dage og har kunnet bestemmes som Rester af en Mammut.

For Nutiden lyder det besynderligt, at man helt ind i forrige Aarhundrede endnu kunde være i Vildrede med saadanne Jordfunds sande Natur, men Forklaringen ligger — som foran berørt — i det ringe Kendskab til anatomiske Forhold og navnlig til Forsteningernes rette Karakter, der raadede i Videnskaben, lige til den berømte franske Zoolog Georges Cuvier i Begyndelsen af det 19' Aarhundrede bragte Klarhed til Veje, idet han i et stort Værk om forstenede Knogler analyserede adskillige af de ovenfor nævnte Fund af Kæmperester og paaviste, hvilke Fortidsdyr det i Virkeligheden drejer sig om. Ligeledes afslørede han »Syndflodsmennesket«, et Skelet, som var fundet nær Oeningen ved Bodensøen 1726 og af en schweizisk Læge J. J. Scheuchzer var blevet tydet som et Barneskelet fra Syndflodstiden — »en gammel Benrad af en arm Synder, druknet under Syndfloden«. Cuvier kunde imidlertid godtgøre, at det var Skelettet af en Kæmpesalamander, der nu bærer Navnet *Andrias Scheuchzeri* og tilhører en uddød Dyregruppe.

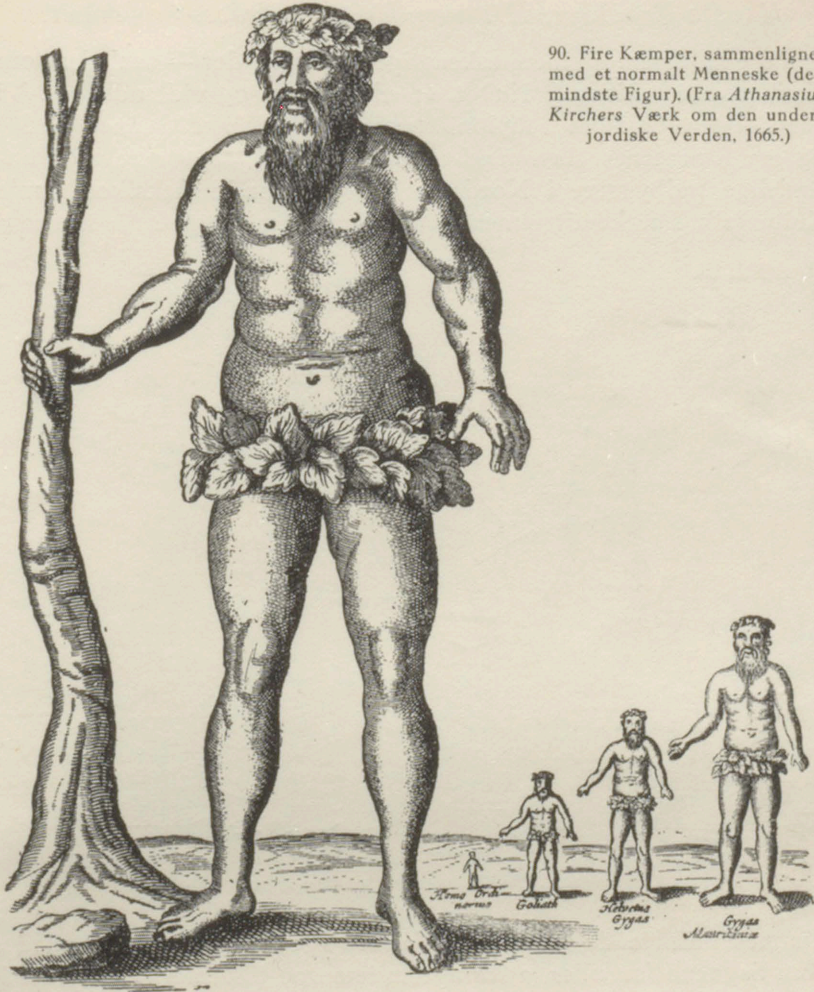
Et Forhold, der havde bidraget til at støtte Kæmpetroen, var den tidligere nævnte gængse Anskuelse, at Menneskeslægten i Tidens Løb var degenereret og forhen havde været adskilligt højere end nu. F. Eks. skriver Erich Pontoppidan 1753, at man maaske kunde »tilskrive hiin efterhaanden og langsom udartede Kjæmpe-Slægt endeel af de i sildigere Tidens Historier forekom-

mende Eksempler paa usædvanlig Storhed, Styrke og Helte-Gjeringer. Den deraf særdeles berømte Konge Harald Haarderaade, som gjorde saa stor Opsigt i Grækerland, foregives at have været fem Alne lang efter Norsk Maal«, ligesom »Starkadi Tand« siden skal være brugt som Knebel i en Klokke (S. 141) og »Eigil Skallegrime hans Hoved-Skal« siges at være fremvist som et Vidunder paa Island, baade for sin Storheds og Vægts Skyld, og fordi den var saa haard og tyk, at man ikke kunde hugge den igennem med en Økse.

Det Lys, Cuvier kastede over Kæmpernes egentlige Natur, tog efterhaanden Livet af dem i Videnskabens Verden, ligesom man her forlængst er klar over det uholdbare i Teorien om den aftagende Legemshøjde. Men i den folkelige Opfattelse vedblev det at staa som en naturlig Tanke, at der engang havde eksisteret Mennesker af særlig store Dimensioner. Her i Norden har Folketroen endnu bevaret adskillige Spor af den gamle Tro paa Jætterne, de store troldeagtige Væsener, ofte af hæsligt Ydre, der var Guders og Menneskers Fjender. Og Beretninger om Fund af Rester af overnaturligt store Mennesker dukker stadig op; i en dansk Avis har man saa sent som i 1935 kunnet læse et Telegram fra Paris om 8 kæmpemæssige menneskelige Skeletter, fundet af Arbejdere, der var ved at anlægge Vej et Sted i Højælperne; det største Skelet var 270 cm og skulde altsaa betydeligt overgaa den største hidtil maalte Legemshøjde, der med Sikkerhed er fastslaaet, nemlig 253 cm.

Saadanne Tilfælde af Kæmpevækst kan skyldes medfødte Aarsager eller bero paa Forstyrrelser i Hjernevedhængen, Hypofysen, et Organ med indre Sekretion, hvis Afsondring har Indflydelse paa Væksten. Det sidste var øjensynlig Tilfældet med den islandske »Kæmpe«, som fremvist paa en Medicinerkongres i 1935 i København og maalte lidt over 220 cm.

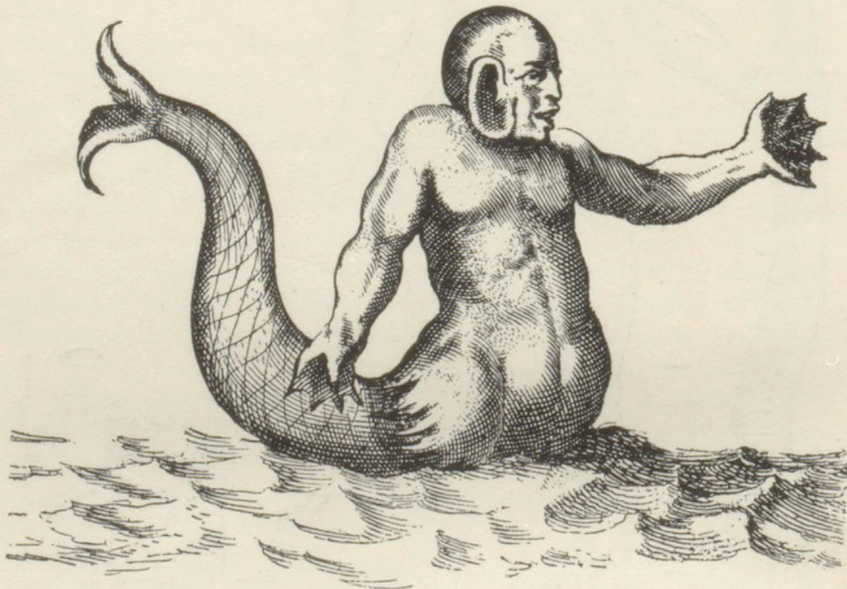
Forinden vi forlader de menneskelige Fabelvæsener, kan der være Grund til at minde om, at blandt de Flod- og Søaander, der efter germansk Folketro hører til i de ferske Vande, og af hvilke nogle havde Skikkelse som en Hest (Damhesten, S. 142), fandtes ogsaa et menneskeligt Væsen, *Aamanden*; efter Sagnet kræver han hvert Aar et Offer i Form af et Menneskeliv, og sker det, at han et Aar intet faar, kræver han — som Aamanden i Odense Aa — næste Aar to. Endnu graadigere i deres Fordringer var *Havjætterne*, kæmpestore, vilde og blodtørstige Væsener, der gerne bragte Skibe til at kænre og derved fik Tabet af mange Menneskeliv paa

Samvittigheden; de kunde undertiden være iført Ørneham eller optræde i Sælskinsdragt og med Sælhoved, men ogsaa have en rent menneskelig Skikkelse og dermed nærme sig til de fra den nyere nordiske Folketro velkendte Havmænd og Havfruer. Den berømteste af de danske Havjætter var Trolden i Storebælt, som først blev uskadeliggjort, da han vilde angribe det Skib, der medførte Hovedskallen af Roskilde Domkirkes Skytshelgen, Pave Lucius; denne Relikvie havde saa stor en Magt, at Uhyret maatte forsvinde i Dybet.

Havets Fabeldyr. Havmænd og Havfruer. Søslanger.

Forestillingen om menneskeagtige Væsener, der — saaledes som Havjætterne — lever i Havet, er ældgammel og vidt udbredt. Vi har tidligere hørt om Babylonierne's Fiskemenneske Oannes (S. 30) og om Kineserne's Havmænd og Havfruer (S. 11), og selv de oprindelige Indbyggere i Nordamerika, deriblandt Meksikos gamle Kulturfolk, har kendt lignende Væsener; paa samme Maade som

91. Havmand. (Fra J Jonstones Værk om Fiskene, 1602.)

Oannes udførte de kulturelle Velgerninger, f. Eks. ved, saaledes som Sagnene fortæller, at bringe Indianerne til Amerika fra Nordasien. Ogsaa Grækerne kendte de med Fiskehale udstyrede menneskelige Væsener, og herfra gik de over i den middelalderlige Folketro; en Skikkelse som Tritonen findes allerede paa oldkristelige Sarkofager, og Sirener med Fiskehale optræder som nævnt (S. 162) i Fysiologuslitteraturen; de kendes bl. a. fra et Billede i den islandske Fysiologus (Fig. 57) og blev af den kristelige Kunst benyttet som Sindbillede.

Blandt det gamle Nordens Havmennesker har vi tidligere nævnt Marmælen og Margygen (S. 142) og just omtalt Havjætterne, og Troen paa disse onde Væsener holdt sig ogsaa efter Kristendom-

92. Indisk Havmenneske. (Fra *G. Petruccis* Forsvarsskrift for *Athanasius Kircher*, 1677.)

mens Sejr, grundet som den var paa Rædselen for det oprørte Havs voldsomme og ødelæggende Kræfter, der altid lurede paa de Søfarende. Men ved Siden heraf tænkte man sig ogsaa Havet beboet

93. Havfrue, der viser sig for Fiskere. (Fra J. B. Robinets Afhandling om Naturen, 1768.)

af Væsener af en skønnere menneskelig Skikkelse, *Havmændene* og *Havfruerne*, som efterhaanden fortrængte de ældre Forestillinger om de vilde Havjætter. De kan hos os følges tilbage til de middelalderlige Folkeviser; berømt er Visen om Havfruens Spaadom og navnlig den sent tilblevne Agnete-Vise, hvor Havmanden er et blidt og lokkende Væsen, medens han i en noget ældre Periodes Eventyr endnu minder

om de grumme *Havjætter*. Derimod tænktes Havfruerne næsten altid som venlige af Karakter, og de hjælper gerne Søfolk, der er i Havsnød.

Havfolket ejede Kvæg, og de hvide eller blakkede Havkøer kunde undertiden ses græssende paa Stranden, hvor Mennesker da kunde faa fat i dem, saa at de kunde blive Ophav til en ejendommelig Besætning af Kvæg; sandsynligvis er det Sæler, der ved deres Ophold paa Land har givet Stødet til Sagnene om Havfolkets Kvæg.

I senere Digtning har Havmænd og navnlig Havfruer oftere været benyttet, smukkeste af H. C. Andersen i hans berømte Eventyr om den lille Havfrue. Ogsaa i Billedkunsten er Mennesket med Fiskehalen et hyppigt Motiv. I flere af vore Kirker findes Billeder af Havfruer, saaledes paa et Kalkmaleri i Majbølle Kirke paa Lolland, forestillende Vorherres Skabelse af Havet og dets Beboere, blandt hvilke en fiskehalet Kvindeskikkelse, eller man ser hende som et dobbelthalet, langhaaret kvindeligt Væsen paa et Kalkmaleri i Vigersted Kirke paa Sjælland. Men heller ikke den profane Kunst savner Fremstillinger af de skønne Havfruer; fra vor egen Tid er det mest nærliggende Eksempel Erich Erichsens snart verdensberømte lille Havfrue paa Stenen ved Langelinie, inspireret af H. C. Andersens Eventyr. Og som heraldiske Figurer optræder baade Havmænd og Havfruer med enkelt eller dobbelt Hale i forskellige europæiske Familiers Vaabenskjolde.

Allerede fra Oldtiden kendes Beretninger om, at Havfruer eller Nereider er set eller fanget (S. 108), og lignende Efterretninger foreligger ogsaa fra senere Tider. Typisk er Fortællingen om en i det 6' Aarhundrede fanget Havfrue, som man søgte at bibringe Menne-skelivets Goder, ja hun skal endog være blevet døbt og betragtet som en Helgen. Særlig kendt og sejglivet er Historien om den Havfrue, som 1430, efter at en voldsom Storm havde fremkaldt Oversvømmelse i de lavtliggende Egne ved Edam (Eidam) i Holland, blev fundet af nogle Piger fra denne By i det af Vand og Mudder opfyldte Terræn. Hun blev senere ført til Haarlem, hvor hun levede i adskillige Aar og lærte at spinde og at tilbede Korset. Derimod kunde hun ikke lære at tale, eller i al Fald var der ingen, der kunde forstaa hende. Eftersom hun kunde lære at spinde, kunde hun ikke være nogen Fisk, men paa den anden Side var hun heller ikke nogen Kvinde, thi hun havde jo kunnet leve i Vandet og vedblev at føle sig stærkt tiltrukket af dette sit egentlige Element. Der er blot den Hage ved Sagen, at de ældste Beretninger om Havfruen fra Edam viser, at hun deri er omtalt slet og ret som en Kvinde, og sandsynligvis er det blot en skibbruden, der er skyllet paa Land og blevet Offer for den folkelige Fantasis Trang til Mystik.

Af en helt anden Art er de mærkelige Skabninger, som under Navnet *Sømunke* — eller for at gøre det endnu finere, *Havbiskopper* — omtales hos naturhistoriske Forfattere. Allerede hos Konrad von Megenberg optræder en »*monachus marinus*«, et Væsen, hvis Hoved mindede om et kronraget Munkehoved. Men navnlig i det 16' Aarhundredes Litteratur forekommer Sømunke flere Steder baade i Omtale og Afbildning. Til de mest berømte hører den, der midt i det 16' Aarhundrede under Christian III's Regering blev fanget i Øresund. Beskrivelser og Billeder af den spredtes ud over Europa og fandt Optagelse i naturhistoriske Værker; bl. a. finder vi den i Afsnittet om Havets Dyr i Konrad Gesners nogle Aar efter dens Fangst udkomne »*Dyrenes Historie*« (1558). De samtidige Billeder viser virkelig en paafaldende Lighed med en Munk, og det er meget forstaaeligt, naar den franske Naturforsker Guillaume Rondelet i sit Værk om »*Havets Fisk*« (1554) stiller sig tvivlende overfor de cirkulerende Billeders Troværdighed og mener, at »*Tegnerne har føjet et og andet til, for at Sagen skulde anses for at være saa meget mere vidunderlig*«. Denne Skepsis kunde dog ikke trænge igennem og løse Sømunkens Gaade.

Herhjemme havde Fundet vakt stor Opsigt, og Historieskriverne

anførte det som en meget bemærkelsesværdig Begivenhed. Efter Anders Sørensen Vedel skal den være sket i 1545; under dette Aar skriver han i sine Optegnelser, der stammer fra 1588: »En underlig Fisk i Munckelignende fangen i Øresund, vaar 4. alne laang«. Nogle Aar senere (1595) henlægger Arild Huitfeldt Fangsten af Sømunken til 1550, eftersom det i den senere Folioudgave af hans »Danmarks Riges Krønike« (1650—52) hedder: »Aar 1550 blev fanget udi Øresund en underlig Fisk, førtes til Kiøbenhavn til Kongen; han havde et Hoved, som et Menneske og paa Hovedet som en Munkekrands; han havde Klæder paa af Skjæl som en Munkekappe, og lod Kongen samme Fisk begrave«. At Christian III lod »Munken« begrave, kunde synes mærkeligt; men flere Beretninger samstemmer deri og nævner som Grund, at det skete for ikke at give Folk »alt for frugtbart Stof til forargelig Tale«, hvilket sikkert vil sige, at man under den stærke Spænding mellem Katolicisme og Reformation ikke ønskede at skænke de netop besejrede Katolikker et saa sælsomt Jærtegn til at opskræmme Befolkningen med.

Langt ned i Tiden vedblev Historieskrivere at fortælle om Sømunken, og Holberg gaar endog saa vidt, at han i andet Bind af sin »Danmarks Riges Historie (1733) tillægger den en vis politisk Betydning, idet han mener, at Kongen ved at sende et Billede af den til Kejser Karl af Spanien sikrede sig Kejserens Bevaagenhed og 1550 kunde slutte et Forbund med ham. Meget pudsigt bemærker Holberg forøvrigt, at Munkens »Klæder af Skiæl vare dannede som en Munke-Kaabe, saa at man skulde tænke, at Munkene, som siden Reformationen ikke funde deres Regning meer at være paa Landet, havde søgt at etablere sig udi Havet blant de Skaanske Sild«.

Det menneskelige i Sømunkens Væsen understregedes i flere Beretninger; det fortælles saaledes, at den levede i tre Dage og gav dybe Udaandinger eller Suk fra sig, som vilde den udtrykke Sorg og Bedrøvelse; tale gjorde den derimod ikke, eller — som Franskmanden Pierre Belon siger i et berømt Værk om Havets Dyr (1553) — »on ne parla«, man talte ikke med den.

Omtrent tre Hundrede Aar hengik, før Sømunkens Gaade blev løst. Det skete, da en mægtig tiarmet Blæksprutte i December 1853 var drevet op paa Kattegats-Kysten ved Aalbæk, og dens Hornkæber var bleven sendt til Zoologen Japetus Steenstrup. Han kunde af disse Kæber slutte sig til, at Blæksprutten maatte have været usædvanlig stor, og han kom nu paa den Tanke, at »Sømunken« kunde have været en saadan-kæmpemæssig Blæksprutte,

94. Flyveblad fra 1546 om den i Danmark fangne mærkelige »Fisk« (Sømund).

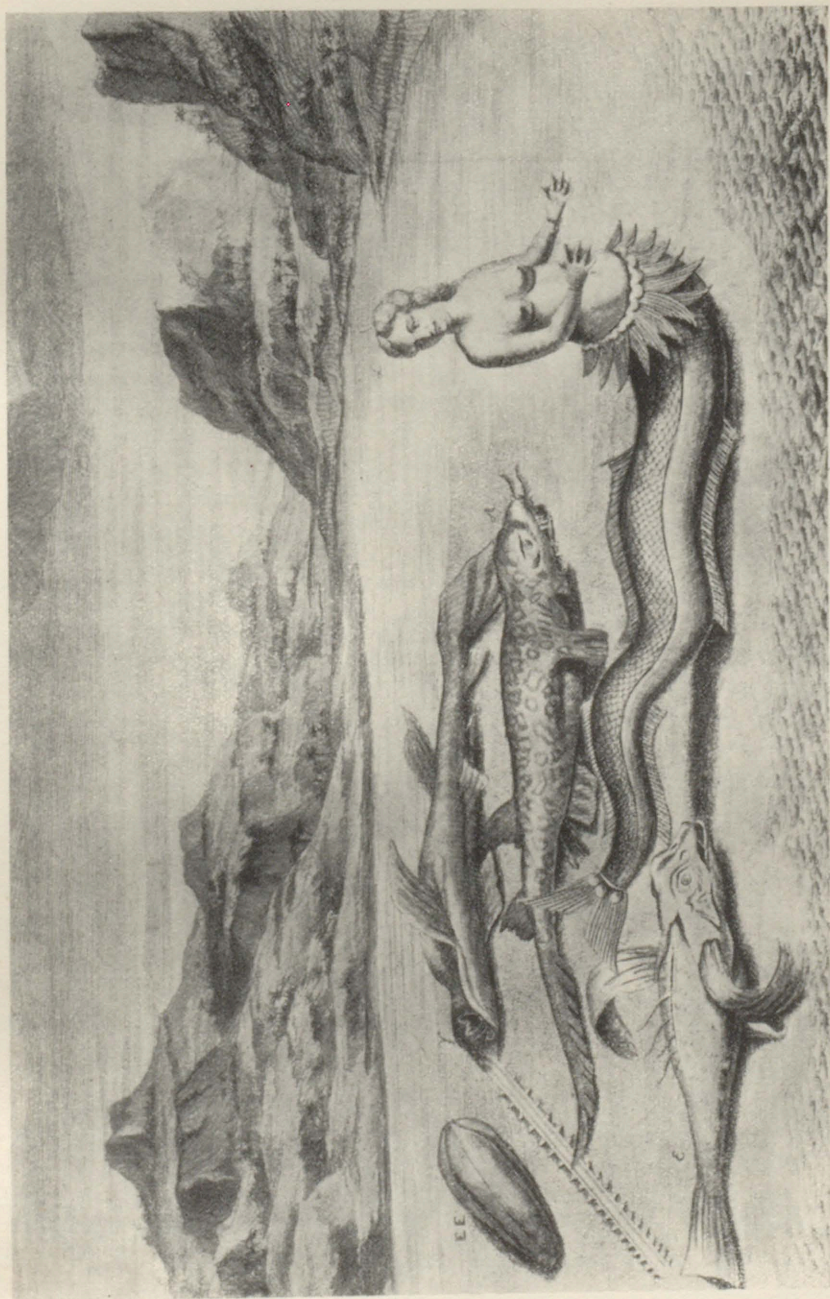
idet Munkens Hoved svarede til den bageste Del af Blæksprutten, Armene til Dyrets to lange Fangarme, der paa Figuren delvis er skjult bag Kroppen, medens Munkens nederste Del er de otte Arme

omkring Blækspruttens Mund. Da Steenstrup 1855 offentliggjorde sin Tydning og illustrerede den med et Billede af en Blæksprutte, der var stillet paa Hovedet, kunde enhver se den slaaende Lighed mellem dette Billede og de gamle Figurer af Sømunken.

Fra denne særegne Form for et Havmenneske vender vi tilbage til de egentlige Havmænd og Havfruer, der ofte fik tillagt Evnen til at forudsige kommende Begivenheder. En særlig kendt Fabel af denne Art beretter P. H. Resen i anden Del af »Kong Frederichs den Andens Krønike« (1680): En Bonde paa Samsø fortalte, at der nogle Gange »udi Marcken ved Stranden som hand boede var kommen til hannem en smuck deylig Qvindis Person men nedden hos Fødderne skicket oc skabt som en Fisk oc haffde alvorligen oc strengeligen befalet hannem at drage ofver til Kongen oc lade hannem vide at som Gud haffde nu velsignet hans Dronning saa var hun fructsommelig med en Søn, hvilcken der skulde blifve hans Liffs Arfving i Danmarck, ophøyes til den Kongelige Crone oc blifve en ypperlig Herre iblant alle Konger oc Førster udi denne Norder-Verden«.

Hvor rodfæstet Troen paa disse Væsener har været endnu i det 18' Aarhundrede, viser den udførlige Omtale, Erich Pontoppidan i anden Del af sin »Norges naturlige Historie« (1753) ofrer Havmanden eller Havstramben, Havfruen eller Margygen og deres Barn, Marmæte eller Marmæle; de er, siger han, »ofte, men ey altid en Digt« og deres »Værelse er muelig og rimelig«, hvilket bl. a. godtgøres ved flere beedigede Beretninger om Folks Møde med dem.

Det var ikke alene i de nordiske Have, man forment at træffe Havmennesker. Helt ovre ved Molukkerne blev der fanget et havfrueagtigt Væsen, som afbildedes i et Værk, der udkom i Amsterdam 1717. Denne »See-wyf«, et Monstrum af sirenelignende Skikkelse, var henved 1.5 m lang og havde Form omtrent som en Aal. Den levede i et Kar Vand i fire Dage og syv Timer og gav nu og da smaa Skrig fra sig ligesom en Mus, men var ikke til at formaa til at indtage Føde, skønt man lokkede den med Smaafisk, Skaldyr, Krabber og lignende. Og rundt om fra andre Kanter af Verden dukkede nu og da i Tidens Løb Beretninger op om Iagttagelser af Havmennesker, ofte bilagt med Figurer, og man kan ikke frigøre sig for den Tanke, at Sælerne med deres store, alvorsfulde Øjne med det slørede, melankolske Blik kan have ligget til Grund for adskillige af disse Beretninger; der er ofte blevet tillagt Sælernes Fremtoning et vist Skær af Menneskelighed, og det er for saa vidt

05. Havfrue og forskellige Fisk fra Amboina. (Fra F. Valentyns Værk om det gamle og nye Ostindien, 1726.)

ikke uden Grund, naar Jakuterne ved Baikalsøen kalder dem »Vandmennesker«, Adam Oba.

Naar Pontoppidan anser det for rimeligt, at der eksisterer Havvæsener, som ligner Mennesker, anfører han som en Slags Forklaring den Analogi, som »sees imellem adskillige andre Species af Land- og Vanddyr. Har man dog Havheste, Hav-Køer, Hav-Ulve, Marsviin, Sælhunde etc.«. Dermed sluttede han sig til en gængs Anskuelse, der kan spores tilbage til Oldtiden, gaaende ud paa, at Havets Dyr paa en vis Maade er en Gentagelse af Landjordens. Denne Idé gav sig Udtryk i en Tendens til at opkalde Havdyr efter Landdyr, og — som det ofte gaar — bemægtigede Sproget sig Tanken, hvilket i denne Sammenhæng vil sige, at Navnet ofte blev bestemmende for den Forestilling, man gjorde sig om Dyrets Udseende. Derfor fik mange af de Havdyr, man kun kendte af Navn, tillagt et ejendommeligt Udseende, stærkt præget af det Landdyr, hvis Navn de havde laant. Forøvrigt kaldtes forud alle Havdyr uden videre med Fællesbetegnelsen »Fisk«, paa samme Maade som vi endnu taler om Hvalfisk, skønt vi vel véd, at Hvalerne er Pattedyr. Naar derfor en Tegner i det 15' eller 16' Aarhundrede skulde afbilde en ottearmet Blæksprutte, Octopus eller Polyp, som den kaldtes, og han ikke havde stort andet at holde sig til end en Beskrivelse af dette Dyr som en »Fisk« med otte Ben og skarpe Kæber, ja saa tegnede han ganske naturligt en ottebenet Fisk med et frygtindgydende Mundtøj. Saaledes opstod ogsaa det ejendommelige Billede af Søpindsvinet, Echinus, der viser en Fisk med Hovedet krænget ind under Bugen, thi Albertus Magnus havde beskrevet Dyret som en »Fisk« med Munden paa Undersiden, Gattet paa Rygsiden og Pigge i Stedet for Fødder. Mange af de andre mærkelige Figurer af Havdyr, som findes i den ældre Tids naturhistoriske Litteratur, er blevet til efter samme Fremgangsmaade, f. Eks. Søharen, Søhesten, Havhunden (den Haj, der hos Plinius kaldes *Canis maris*) og den samme Forfatters Havsvin, *Porcus marinus*, en Fisk, der gengives som et Svin med Snabel, Børster og Fiskehale.

Nogen lang Levetid kunde disse fantastiske Skikkelser dog lige saa lidt opnaa som de Landdyr af tilsvarende Art, vi tidligere (S. 210—12) har omtalt. Jo mere Kendskabet til Havets Dyreverden øgedes, des mindre Plads blev der for dem, og allerede de fortrinlige Skildringer af Havfaunaen, som de tidligere nævnte Fransk-mænd Rondelet og Belon gav omkring Midten af det 16' Aarhundrede, ryddede i ikke ringe Grad ud iblandt dem. Men samtidig

96. Billeder af Havdyr, bl. a. Havfruer, Sømunk og Søhest. (Fra Konrad von Megenberg: »Buch der Natur«, 1495.)

fremkom ganske vist fra nordisk Side et Værk, som — trods adskilligt værdifuldt Stof — bidrog til at forøge Uklarheden ved at give Beskrivelser og Billeder af en Række mere eller mindre fantastiske Væsener, som skulde findes i de nordiske Have. Det var Olaus Magnus' oftere nævnte Skildring af Norden, og til hans Galleri af mærkelige Havuhyrer hører den noksom bekendte »store Søslinge«.

Før vi gaar nærmere ind paa dette Havets Fabeldyr par excellence, vil vi dog kortelig omtale nogle i Fysiologus-Litteraturen forekommende Havvæsener, der vel ikke har spillet saa stor en Rolle som Søslingen, men som dog ikke kan forbigaaes i en Skildring af Havets Fabeldyrverden.

Rent Fabelvæsen er et i visse Fysiologus-Tekster optrædende Dyr, der er Anfører for alle Fisk i Havet og fortil er skabt som en Hest, fra Hofferne og bagud som en Fisk, altsaa af lignende Udseende som den i Oldtidslitteraturen omtalte Søhest (S. 109).

I Bestiarielitteraturen forekommer undertiden et andet Fabelvæsen, en stor Fisk, *Serra*, med vældige Vinger, som den kan spile ud og bruge, hvis den vil forfølge Skibe; naar den bliver træt, folder den Vingerne sammen igen og driver tilbage til det Sted, hvorfra den kom. I sin Jagt paa Skibene synes den ikke at følge noget bestemt Formaal, kun en Lyst til at boltre sig, hvilket kunde lede Tanken hen paa Delfiner, medens Vingerne kunde være et Træk fra Flyvefiskene.

Rimeligvis maa *Serra* dog opfattes som et rent Fabelvæsen. Men i andre Tilfælde drejer det sig i Fysiologus og Bestiarierne om virkelige Havdyr, der blot faar tillagt fabelagtige Egenskaber eller Dimensioner. Et Eksempel herpaa er den i nogle — sandsynligvis dog uægte — Fysiologus-Afsnit omtalte *Sugefisk*, *Echeneis*, en lille Fisk, der trods sin ringe Størrelse skal være i Stand til at fastholde store Skibe for fulde Sejl, saa at de ikke kan rokke sig fra Stedet. Myten herom kendes allerede fra Oldtiden, hvor navnlig Plinius har udtrykt sin Beundring for den mærkelige lille Fisk, Skibsholderen eller *Remora*, som man kaldte den; det sidstnævnte Navn er iøvrigt i Zoologien blevet brugt som Artsnavn for den i Middelhavet almindelige Sugefisk, der højst bliver $\frac{1}{2}$ m lang. Skønt Troen paa dens Kæmpekræfter fra Plinius førtes over i Middelalderens og senere Tidens Litteratur, blev den dog ikke accepteret af alle; Erich Pontoppidan f. Eks. tror ikke paa Historien om »den liden Fisk, som af saadan Fabel kaldes *Remora*, og er af Storhed ikkun som

en Sild«. Hvorfra Fabelen har sin Oprindelse, er vanskeligt at afgøre; helt utænkeligt er det vel ikke, at den maa søges i de modgaaende Bevægelser i Vandet, og som kan virke hæmmende paa Skibenes Fart.

Medens Skibsholderen imponerer ved trods ringe Størrelse at kunne udfolde vældig Kraft, svulmer et Dyr som *Hvalen* i Fysiologus op til rent fantastiske Dimensioner. Den omtales under det græske Navn *Aspidochelone*, der egentlig betyder Havskildpadde; i den islandske Fysiologus er det vilkaarligt forkortet til *Aspedo*. Om dette Væsen fortælles, at det, naar det er sultent, aabner sit Gab, og ud deraf strømmer da en Vellugt, som bevirker, at Smaafiskene samler sig i Hobetal omkring det og bliver nedsvælget med Vandet. Dyret er umaadeligt stort, saa stort, at det tager sig ud som en hel Ø, og derfor hænder det, at forbisejlende Sø-

97. Skibsholderen (Remora). (Fra Joach. Camerarius' Samling af Ordsprog og Sindbilleder, 1677.)

folk kaster Anker ved den formodede Ø, gaar i Land paa den og giver sig til at tænde Baal for at koge deres Mad, men saa snart Uhyret mærker Varmen, dukker det ned under Vandet og trækker Skib og Søfolk med sig i Dybet.

Et noget lignende Væsen omtales i Kongespejlet under Navnet *hafgufa*; det minder noget om Jødernes Livjatan og er en Fisk af utrolig Størrelse, »ligere et land end en fisk«, hvorfor det ogsaa antages, at der i Havet kun findes to saadanne Fisk, og at de ikke kan faa Afkom med hinanden; dette maa siges at være hensigtsmæssigt i Betragtning af den umaadelige Mængde Føde, de behøver, og som de skaffer sig paa lignende Maade som *Aspidochelone* ved, at store og smaa Fisk lokkes ind i deres Gab, som ikke er mindre end en

Fjord eller et stort Sund. Historien om den Ø-lignende Hval eller Fisk er vidt spredt i Litteraturen, og Olaus Magnus undlader naturligtvis ikke at bringe den til Torvs sammen med sine mange andre fantasifulde Beretninger om Dyrene i de nordiske Have.

En vis Lighed med de nys nævnte kæmpestore Havvæsener har et andet Havuhyre, der i Følge Erich Pontoppidan skal optræde udfor den norske Kyst et Par Mil til Havs paa stille, varme Sommerdage. Han anser det for at være det største eksisterende i sin Art og nævner flere Navne for det; bl. a. kalder han det *Kraken*, *Horven*, eller *Ankertrold*. Fiskerne fortæller, at de, naar de paa særligt varme Sommerdage er nogle Mil ude fra Land, undertiden ser dette Monstrum skyde op til Havets Overflade som en Række smaa blinde Skær paa tilsammen en Fjerdingsvejs Omkreds. Endelig rejser sig nogle glinsende Spidser og Takker, som bliver tykkere, jo højere de kommer op over Vandet, og undertiden kan blive saa lange som »maadelige Skibsmaster«. Det er sandsynligt, at Oprindelsen til denne Fabel skal søges i de store Blæksprutter, der lever i det nordlige Atlanterhav, hvor de flere Gange er iagttaget, ogsaa — som omtalt under Sømunken — ilanddrevet paa Kysterne. Allerede Plinius fortæller om en Blæksprutte af usædvanlig Størrelse, som ogsaa ved den kraftige Stank, den udsender, minder om Kraken; om denne hedder det nemlig, at den ligesom *Aspidochelone* ved en stærk Lugt lokker Fiskene til sig, saa at der altid er Mulighed for rig Fiskefangst i dens Nærhed; en norsk Fisker kunde derfor, siger Pontoppidan, overfor en anden, der havde haft god Fangst, bruge Udtrykket: »Du maa have fisket paa Kraken«.

Som det vil ses, er der adskillig Lighed mellem Fysiologuslitteraturens store Ø-lignende Hval og den norske Krake; de forskellige gamle Beretninger om hastigt opdukkende og ligesaa hastigt torsvindende Øer kan passe paa dem begge, ja man kan med god Grund antage, at der foreligger en Sammenslyngning af Motiver fra begge Væsener. Men Myten om Kraken har tillige Berøringspunkter med den store *Søslange*, hvis Tilbøjelighed til at vise sig i blikstille, varmt Vejr ofte fremhæves. Det er da ogsaa, som vi senere skal se, sandsynligt, at en Del af Beretningerne om Søslanger skriver sig fra Iagttagelser af lignende Art som dem, der har givet Anledning til Sagnet om Kraken: Nordatlantens Kæmpeblæksprutter. Dette stemmer godt overens med, at Søslange-Eventyrene i særlig Grad stammer fra de nordiske Folk, som forøvrigt i deres Mytologis Midgaardsorm havde et Væsen af lignende Type.

Ogsaa den ældste litterære Beretning om Søslanger findes —

naar vi ser bort fra den klassiske Oldtids Litteratur — hos en nordisk Forfatter, og det er som tidligere nævnt Olaus Magnus, vi her maa give Ordet: »De, der for at handle eller fiske sejler ved Norges Kyster, beretter enstemmigt en i Sandhed mærkværdig Historie, nemlig at en Slange af uhyre Størrelse, 200 Fod eller mere lang og 20 Fod tyk, holder til paa Klipper og i Huler ved Bergens Kyster. Om Sommeren paa de lyse Nætters Tid kommer den ud af Hulerne for at opæde Kalve, Faar og Svin, eller ogsaa staar den til Havs for at fortære Polyper, Krabber og lignende. Den har Haar

98. Den norske Søorm røver Besætningen fra et Skib. (Fra Olaus Magnus' Værk om de nordiske Folk, 1555.)

paa en Alens Længde hængende ned fra Halsen, skarpe Skæl af sort Farve og skinnende flammende Øjne. Den anfalder Skibene og røver Mennesker, idet den løfter sig i Vejret som en Søjle og opsluger dem«. I dette Uhyre er aabenbart fabelagtigt Stof fra flere Sider blandet sammen, men Hovedtrækkene i de talløse senere Beskrivelser af Søslinger er allerede til Stede, og det er ogsaa værd at lægge Mærke til, at Manken allerede omtales her.

Olaus Magnus' Søslinge eller den norske Søorm, som den ofte blev kaldt, blev snart berømt og gav Anledning til Fremkomsten af en hel Litteratur. Som et Naturens Vidunder fandt den Optagelse i den norske Præst Petter Dass' poetiske Beskrivelse af Tromsø Amt »Nordlands Trompet« (1739); han kunde ikke tale af Selvsyn, men Folk, som havde set Dyret,

»Fortælle, hand ligger i Længden udstrakt,
Som hundrede Læs var paa Havet udlagt,
Som Møding paa Ageren øde.

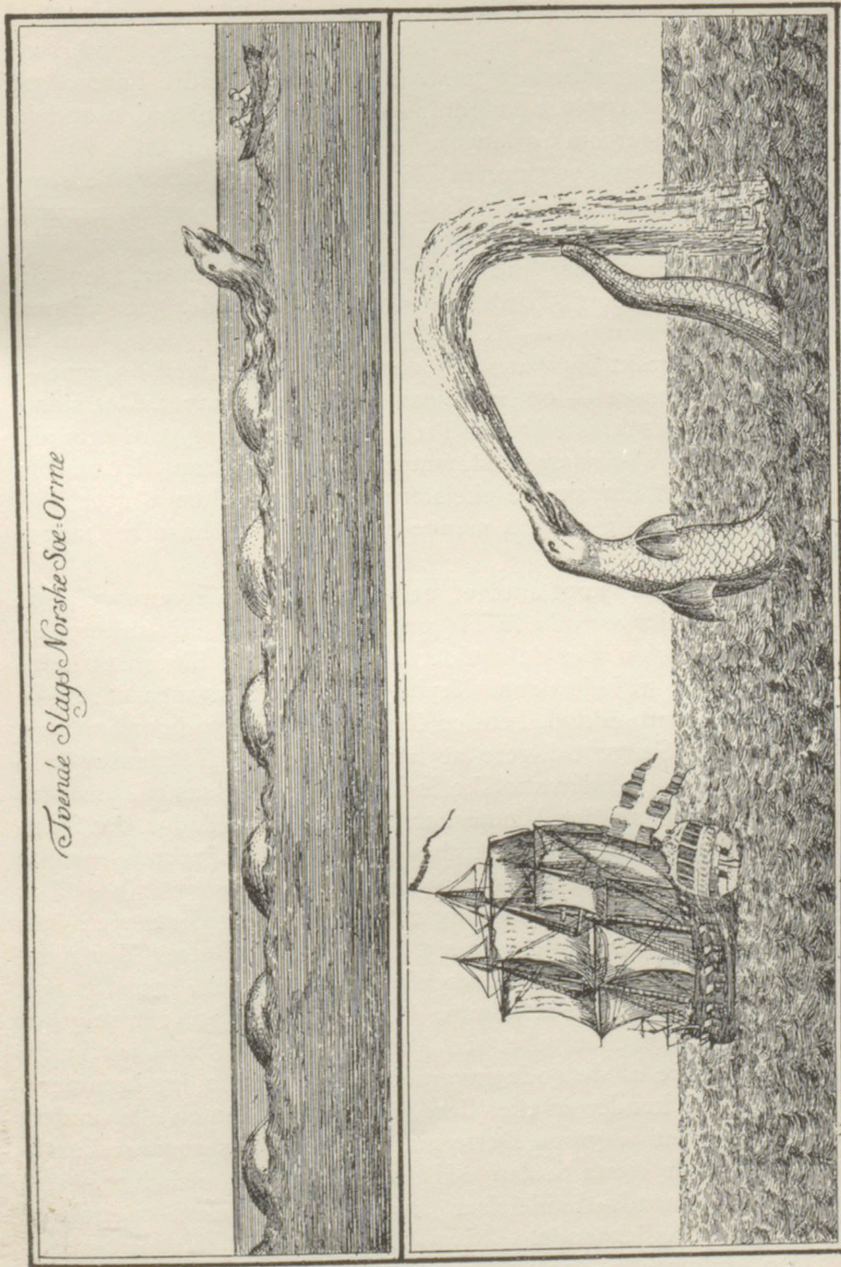
Mig tykkes hand lignes maa Behemots Magt,
 Samt og Leviathan, som holdes foragt
 Ald Vaaben og bevende Spidse;
 Thi Jernet er hannem som Stilker og Hør,
 Og Kaaber som Qvisten der raadner og døer,
 Det Gud os beskriver til visse«.

Dass fortæller ogsaa, at Dyret forfølger Baadene paa Havet, men har aabenbart særlig fæstet sig ved det mest karakteristiske Træk: den paafaldende Størrelse.

Dette Træk var ogsaa et Særkende for det ofte omtalte Hav-uhyre, som Hans Egede saa i Havet ved Grønland 1734. Herom fortæller han (1741): »et forfærdeligt stort Hav-Dyr, som 1734 blev seet i Søen udenfor Colonien paa 64 Gr. og var af denne Gestalt og Skikkelse. Det var et saa overmaade stort Bæst, saa dets Hovet ragte sig lige jevnt ved Skibets Mers, der det kom op af Vandet, og Kroppen var nok saa tyk omkring som Skibet, og vel 3. à 4. gange saa lang. Det havde en lang spidtz Snude, og blæste som en Hvalfisk, havde breede store Laller, og Kroppen syntes at være begroet med Skiæl, og var meget runken og ujevn paa Huden. Den var ellers skabt nedentil som en Orm, og der det gik under Vandet, kastet det sig bag over, og rejste saa Stierten op af Vandet, en heel Skibs lengde fra Kroppen«. Hans Egedes Søn Paul fortæller, at denne Sølslange var tre Gange oppe over Vandet, og i sin Journal 1734—40 har han under 6' Juli 1734 en Beretning om den, der lyder omtrent som Faderens, dog med Tilføjelse af, at »om Aftenen derefter fik vi et meget sterkt Veir«. Uhyret blev tegnet af Missionær Bing, som senere ifølge Pontoppidan har fortalt, at »dette Dyrs Øyne syntes rødagtige og derhos ligesom brændende af Ild«. Sandsynligvis har det været en Hval, som forfulgt af Spækhuggere er sprunget op af Vandet.

Paa Pontoppidans Tid var Troen paa Sølslangens Eksistens forøvrigt almindelig blandt Søfolk og Fiskere, og selv siger han, at hans Tvivl er ham betaget ved tilstrækkelige Beviser, saa at han føler sig sikker paa, at »Ormen« virkelig er til; heldigvis holder den sig i Dybet undtagen i Juli og August, da den kommer op til Overfladen, naar det er fuldstændig Havblik. Selv har han ikke set Dyret, men han har forskellige, delvis beedigede Udsagn at holde sig til, og han kan ydermere bringe et Billede, tegnet af en af hans Hjemmelmænd. Paa Grundlag af disses Udsagn anslaaer han Dyrets Længde til 300 Alen og mener endog at kunne konsta-

Tvende Slags Norske Søe-Orme

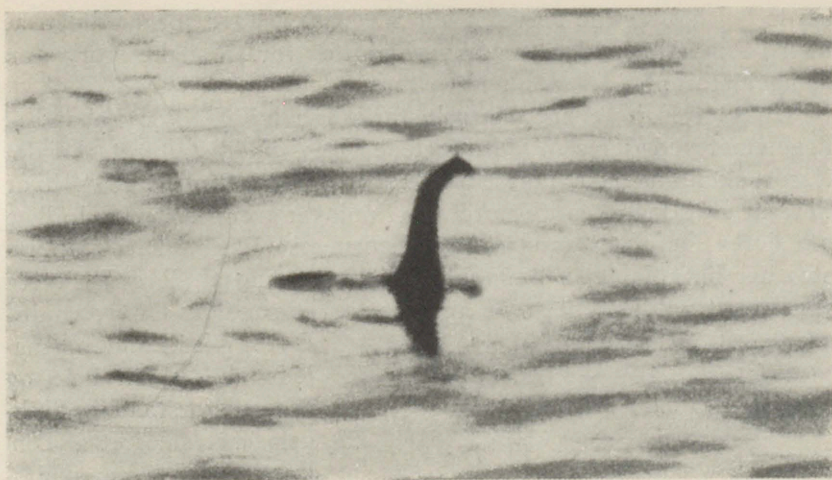
99. Søslinger. (Fra Erich Pontoppidans Værk »Norges Naturlige Historie«, 1753.)

tere, at »Søe-Slangernes Slægt, ligesom andre Fiskes, er adskilt i flere Species«, hvad der forsaavidt kan have sin Rigtighed, som det sikkert er flere forskellige store Havdyr og andre Foreteelser paa Havet, der har givet Anledning til de fra Tid til anden opdukende Beretninger om Søslinger.

Men hvilke har det været? Vi har flere Gange nævnt de store Blæksprutter, men ogsaa en Række andre Tydninger er fremsat, og den hollandske Zoolog A. C. Oudemans kan i sin Bog om Uhyret anføre ikke mindre end 23 forskellige Forklaringer. Dog forkaster han dem alle til Fordel for sin egen Teori, der gaar ud paa, at Sølslangen, som han giver Navnet *Megophias megophias*, er et stort, langstrakt Havpattedyr, der er beslægtet med Sælerne — nærmest en Søløve — og har hjemme i Atlanterhavet. Det sidste turde være den sikreste Del af Teorien, eftersom saa godt som alle Observationer af Søslinger stammer fra dette Ocean; derimod er Tanken om, at der skulde eksistere en iøvrigt ukendt, stor Sælform, meget dristig og kan næppe heller siges at have ret mange Tilhængere.

Det har ogsaa været antaget, at Sølslangen kunde være en af de store Øgler, der befolkede Havene i Jordens Middelalder, som f. Eks. Svaneøglen, der da skulde have fortsat sin Eksistens indtil vore Dage, skønt hele denne Krybdyrgruppe ellers maa anses for forlængst at være uddød. Teorien blev aktuel paany, da et Søuhyre, efter et Par Gange tidligere at have vist sig, i Efteraaret 1933 paany dukkede op i den skotske Sø Loch Ness og saas eller mentes at være set af adskillige Mennesker. Nogle af de Billeder, der fremkom af Uhyret, havde en vis Lighed med Figurer af rekonstruerede Svaneøgler, men baade Billeder og Iagttagelser var for usikre til at give Basis for en endelig Løsning af Problemet, og desværre synes Dyret ikke mere at ville vise sig. En dansk Forfatter, der nylig har besøgt Egnene omkring Søen, skriver spøgende: »Sørgeligt nok lykkedes det mig ikke at komme i Snak med nogen, der selv har set, snakket med eller pillet ved Monstrumet. Dog maa jeg huske at sige, at flere af de gode Inverness-Borgere, som jeg kommer i Berøring med, kender en eller flere, der har hørt om en eller anden, der selv har set Uhyret«. Dette maa vistnok siges at være karakteristisk for de fleste Sølslange-Historier: det er vanskeligt at faa fat i Førstehaands-Meddelelser, hvorimod der altid er nok af Anden- og Trediehaands.

Den før omtalte Zoolog Oudemans er ikke den eneste Lærde, der har beskæftiget sig med Sølslangens Gaade; i Tilfældet

100. Loch Ness Uhyret. Fotografi af R. K. Wilson i »Daily Mail« 1933.

Loch Ness og ved flere tidligere Lejligheder har Videnskabsmænd været mobiliseret enkeltvis eller i større Tal, ja, det er endog hændt, at Problemet er blevet sat paa Dagsordenen i de lærde Selskaber. I August 1817 indløb der saaledes Efterretninger om, at en Søslange flere Gange var set ved Kysten af Ny-England nær ved Boston. Den skulde være meget stor, bevæge sig med utrolig Fart og kun vise sig i klart og stille Vejr, saaledes som det gerne er Sølangers Skik. Foranlediget af disse Rapporter nedsatte Linné-Selskabet i Ny-England et Udvalg til at undersøge Sagen, en Mængde Stof blev indsamlet og en længere Beretning affattet, hvorefter det endog fremgik, at Udvalget mente at have fundet Søslangens Unge i Form af en meterlang Slange, som en Arbejder havde dræbt i Nærheden af Kysten; den var omhyggelig blevet undersøgt og dissekeret af Udvalget, der beskrev den som en helt ny Art under Navnet *Scoliophis atlanticus* og fremhævede, at dens Lighed med Søslangen var saa stor, at den maatte være af samme Art som denne. At den lille var en Unge af den store, fremgik bl. a. af, at den havde en Række Pukler langs Ryggen, et Træk, der mindede om de fra forskellige Sider fremkomne Beskrivelser af den store Slange. Desværre viste det sig senere, at disse Pukler eller Knuder paa »Ungen« skyldtes en Sygdom i Dyrets Rygsøjle, og at den lille deformerede Slange maatte opfattes som et noget misfarvet Eksemplar af en i Nordamerika almindelig sort Landsnog, *Coluber constrictor*. Det var altsaa en lovlig usandsynlig Historie, det

lærde Selskab havde serveret, og Sagen skal have foranlediget, at man i Amerika kalder en »Røverhistorie« for »a snake story«, en Slangehistorie.

Ogsaa i Europa har Naturhistorikerne lejlighedvis behandlet Problemet ved deres Møder. Saaledes blev det diskuteret ved det fjerde skandinaviske Naturforsker møde i Kristiania i 1844, hvor flere af Datidens kendte nordiske Zoologer fremkom med Indlæg om deres Opfattelse angaaende »Søormens« Eksistens. Det oplystes her bl. a., at et svømmende Elsdyr engang af flere Tilskuere var blevet »aldeles bestemt antaget for et saadant Uhyre, indtil

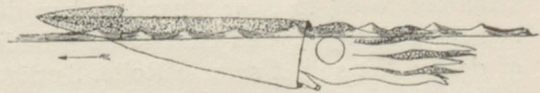

101. »Søslangeungen« fra Boston, *Scoliophis atlanticus*
(ca. $\frac{1}{12}$ af naturlig Størrelse).

Dyret gik i Land, og saaledes viiste sin hele og ikke misforstaaelige Skikkelse«. Resultatet af Diskussionen blev en Udtalelse om, at man betvivlede Søslangens »Tilværelse som et for Naturforskerne ubekjendt stort Dyr af Reptiliernes Classe«. En saadan Skabning var i det hele taget aldrig blevet nærmere undersøgt eller set af tilstrækkelig fordomsfri eller kyndige Iagttagere, hvorfor »om man end ikke afgjørende vilde nægte dens Tilværelse, denne dog maatte betragtes som ubeviist og aldeles usikker«.

Ved Forhandlingerne fremkom enkelte Forslag til Forklaring af, hvad der kunde ligge til Grund for de fremkomne Iagttagelser. I flere Tilfælde har det sikkert, som tidligere nævnt, drejet sig om en af det nordlige Atlanterhavs Kæmpeblæksprutter; de er ikke blot iagttaget ved Skandinaviens, men ogsaa ved New Foundlands Kyster, og de kan naa en saadan Størrelse, at Armene alene maaler en Længde af henved 10 m; driver de omkring eller svømmer i Havoverfladen, kan de synlige Partier af dem derfor strække sig over et stort Areal. Under Svømningen kommer Halespidsen op over Vandet, og de bagefter i Vandlinien bølgende korte Arme ligner da en lang Slangekrop, som bugter sig af Sted. De to lange Arme hos disse tiarmede Blæksprutter spiller dog aabenbart ingen Rolle i denne Forbindelse, eftersom de under Svømningen holdes sammenrullede. Det er i denne Forbindelse af Interesse, at den danske Zoolog Adolf S. Jensen under et Togt med det norske Havundersøgelsesskib »Michael Sars« 1902 Nord for Shetlandsøerne opdagede et mindre Eksempel af en saadan Blæksprutte, *Architheutis dux*, flydende halvdød i Havoverfladen, og det slog da straks ned i ham, at Søfolk vilde kunne antage et saadant Dyr for en Søslange. Aaret efter blev der paa samme Skib ved Island gjort

en anden Iagttagelse, som fortæller en Del om Blæksprutternes Rolle i Søslinge-Historier. Paa Huden af en just fanget Kaskelot saa man nemlig en Del lange parallelle Striber, som ved nærmere Eftersyn viste sig at være Aftryk af en Blækspruttes Fangarme, idet de indeholdt talrige ringformede Mærker paa indtil 27 mm's Diameter, som Blækspruttens Sugerskaale havde efterladt. I Hvalens Mund fandtes da ogsaa et Stykke Blækspruttearm paa 17 cm's Tykkelse som Vidnesbyrd om den rasende Kamp, der havde fundet Sted mellem de to Havets Giganter, og som kan opstaa, n. ar Kaskelotten jager sit

102. Blæksprutte svømmende i Havets Overflade.

kæreste Bytte Blæksprutterne. For Øjenvidner til en saadan Kamp kan Blækspruttens Arme, der omklamrer Hvalen, nok tage sig ud som en Slange, og saaledes maa sikkert de Historier tydes, der fortæller om Kampe mellem Hval og Søslinge; det er dog næppe den rette Slutning paa Dramaet, der berettes, naar det f. Eks. hedder, at »Slangen hvirvlede sit Offer rundt atter og atter i omtrent femten Minutter og trak saa pludselig Hvalen hovedkuls til Bunds«.

Ogsaa paa anden Maade spiller Hvaler en Rolle i Søslinge-Beretninger. I flere af de Tilfælde, hvor Søslingen skildres eller afbildes som et slangeagtigt Dyr, der bugter sig af Sted i Overfladen af Vandet — f. Eks. en Figur hos Erich Pontoppidan, visende en Række Bugter af en Krop, der hæver sig over Havfladen (Fig. 99) — drejer det sig sikkert om en Flok Marsvin, der har svømmet paa Linie i Vandskorpen, og som set i Afstand selv for en kyndig Iagt-tager kan tage sig ud som et enkelt langstrakt Dyr, der bugter sig frem som en Slange, idet Fantasien tilføjer de Dele af »Slangekroppen«, som er skjult i Vandet. Allerede den norske Naturforsker Peter Ascanius (1723—1803) har været klar over dette; i et Værk, der udkom 1805, fortæller han nemlig, at Marsvin i stille, varmt Vejr svømmer i Række efter hinanden for at lege og tumle, og at de da ligner en Kæde af smaa Forhøjninger, som flyder paa Vandet; og — siger han — »Fiskere, som ser dem paa lang Afstand, antager denne Samling for et mægtigt Dyr og gav det Navnet Søslinge«. Et lignende Indtryk kan iøvrigt fremkaldes af en Flok Fugle, der i Række flyver hen over Havfladen; naar Flokken er saa langt borte, at Enkelthederne udviskes, kan det — som adskillige Iagttagelser godtgør — endog se ud, som om »Slangen«

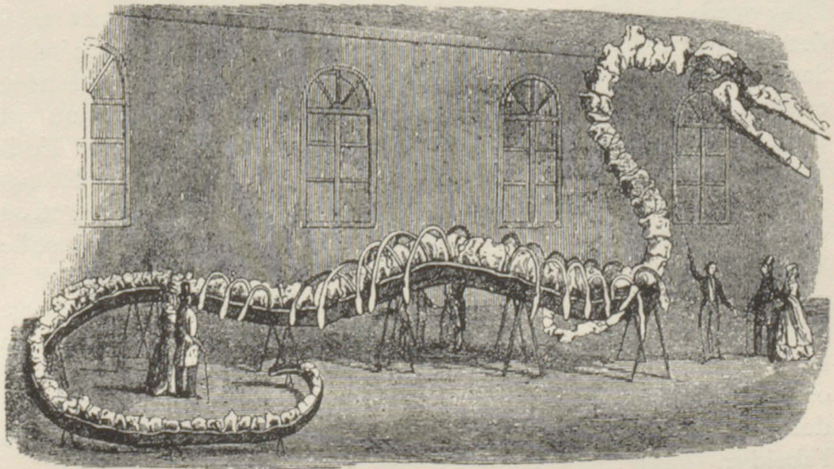
hæver og sænker Hovedet og undertiden viser Antydninger af en aaben Mund.

Blandt de Havdyr, som af og til har ageret Søslanger, maa endvidere nævnes Hajerne. I flere Tilfælde er det godtgjort, at den største af alle nulevende Fisk, den store Haj Brugden, som kan blive 12—15 m, efter nogle Angivelser endog over 20 m lang, og som altsaa kan kappes med Hvalerne i Størrelse, er blevet antaget for en Søslange. Den lever i Atlanterhavet og Middelhavet og optræder ikke sjældent to eller flere sammen, tumlende sig eller paa stille, varme Dage hvilende sig i Havets Overflade, og naar de svømmer to og to efter hinanden, kan de nok frembringe Illusionen om Søslanger. Ved enkelte Lejligheder har ogsaa døde Hajer af denne Art spillet samme Rolle. Særlig berømt er Historien om »Dyret fra Stronsa«, der i Ry kan kappes med Sømunken. I Oktober 1808 drev paa Øen Stronsay, en af Orknøerne, et dødt Søuhyre i Land; efter Maalinger, foretaget af stedlige Folk, skal det have haft en Længde paa 16—17 m og en Tykkelse af omtrent 3 m; det var udstyret med Manke og fik tillagt flere andre af de for Søslanger typiske Egenskaber. Nogle Stykker af det efterhaanden af Storme og Forraadnelse stærkt medtagne Dyr blev undersøgt af en skotsk Naturforsker, der mente at kunne fastslaa, at det drejede sig om et Væsen af samme Slags som de Søuhyrer, der var bleven jagttaget eller omtalt af Egede og Pontoppidan, og som hidtil ikke havde opnaaet Borgerret i den systematiske Zoologi. Nu blev »Dyret fra Stronsa« henført til en helt ny Slægt, som efter de græske Betegnelser for henholdsvis Hav- og Vandslange fik Navnet Halsydrus, hvortil føjedes Artsnavnet Pontoppidani efter den Forfatter, som først havde beskrevet Dyret. Ret længe bevarede det dog ikke sin Plads i Videnskaben, thi da Resterne af det blev grundigt undersøgt af en særlig sagkyndig, viste de sig at stamme fra en Brugde, og »Dyret fra Stronsa« blev altsaa til et strandet Eksemplar af den store Haj, som ogsaa senere har givet Anledning til Søslange-Historier, naar den drev i Land.

Den Interesse, Søslangerne altid har været omgivet af, har naturligt nok fristet til forretningsmæssig Spekulation i Folks Nysgerrighed og Godtroenhed. Ofte er der blevet forevist konstruerede Søslanger eller Søslangerester, ikke blot i primitiv Form paa Markeder og lignende Steder, men ogsaa i mere højtidelig Stil, som da Dr. Albert Koch i 1845 i New York udstillede et henved 35 m langt Skelet af et fossilt Dyr under Navnet Hydrarchos Sillimanni. Det skulde dreje sig om en uddød Havslange, og Koch paastod, at

Skelettet, der i det væsentlige bestod af Hovedskal og Hvirvelsøjle, var fundet i Jorden i en Stilling, som viste, at alle Knoglerne havde tilhørt et enkelt Dyr. Det blev dog senere fastslaaet, at han havde udgravet dem flere forskellige Steder i Alabama, og Skelettet, der ogsaa blev fremvist i Europa, var i Virkeligheden sammenstykket af forskellige Dyreknogler, særlig af en Slags tertiære Havpattedyr, Zeuglodon, der er i Slægt med Hvalerne.

Der kunde vel nævnes endnu flere andre Dyr, der har optraadt i Sølangers Skikkelser eller er blevet opfattet som saadanne, men

103. Hydrarchos Sillimanni, udstillet paa Broadway i New York 1845 af Dr. Albert C. Koch.

ikke alene Dyr kan i Vandet tage sig ud som langstrakte slangelignende Legemer; det samme gælder ogsaa om døde Ting som Drivtømmer og navnlig om store Tangplanter, der ligger og skvulper op og ned i Bølgerne. Flere Gange er det hændt, at saadanne Planter er blevet antaget for Sølanger og har givet Anledning til pudsige Situationer. I Aaret 1849 iagttoges saaledes fra et Skib i det sydlige Atlanterhav i en halv engelsk Mils Afstand noget langstrakt, der syntes at bugte sig gennem Vandet. Længden ansloges til ca. 10 m, og man mente at se et Hoved, der løftede sig et Stykke over Vandet og i Nakken havde en Slags Manke. Kaptajnen lod en Baad sætte ud for at fange det formodede Uhyre; selv tog han Plads i Forstavnen væbnet med en Harpun. Nogen Kamp blev det dog ikke til; thi da man kom Genstanden paa nærmere Hold, afslørede den sig som en mægtig Tangplante, og det Hovede, man

havde troet at se over Vandspejlet, var i Virkeligheden dens rod-lignende Hefteorganer.

Visse Havalger bliver overordentlig store; f. Eks. kendes fra Sydamerika en Form, der kan blive over 300 m lang, og det er meget forstaaeligt, at hele Eksemplarer eller Brudstykker af saadanne Planter kan blive opfattet som Søslanger. Det skete f. Eks. engang midt i forrige Aarhundrede for Folkene paa et Skib, der laa for Anker i Table Bay ved Kapstaden; de troede endda at kunne se Haar paa »Uhyrets« Hoved, og de mest skarpsynede blandt de forskrækkede Iagttagere erklærede, at de kunde se dets Øjne og skelne dets frygtelige Træk. En heftig Ild blev aabnet imod det, og det blev truffet flere Gange, saa Stumperne røg af det; Saarene syntes at være saa alvorlige, at Dyret efter at have rundet en Pynt blev liggende ganske stille som dødt. Baade blev nu sat i Vandet for at komme det paa nærmere Hold og iagttage Blodbadets Virkninger, men til Søfolkenes store Skuffelse viste det sig, at de havde kæmpet mod en vældig Havalge, der havde ligget og gynget op og ned i Bølgerne, indtil den kom ind i Bugtens stille Vand og faldt til Ro. Med denne sandfærdige Tildragelse har vi nærmet os de Søslangekroniker, som har deres Oprindelse i mere eller mindre »fugtige« Skipperes Tilbøjelighed til at spinde en Ende. Fra denne Kilde stammer adskillige af de Søslanger, som optræder i Aviser rundt om i Verden i »Agurketiden«, og som gør det berettiget at kalde Søslangen det mest sejglivede af alle Fabeldyr.

*

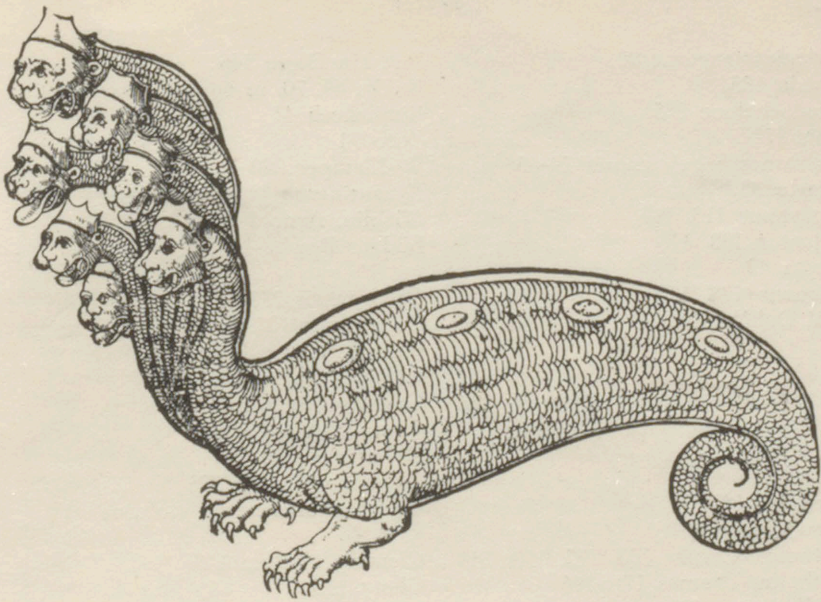
Vor Vandring gennem Fabelvæsenernes Verden er til Ende. Mange sælsomme Skikkelser har vi mødt paa vor Vej, Vidnesbyrd om en Mentalitet, vi vanskeligt forstaaer. Men det maa ikke glemmes, at naar vi ser tilbage over svundne Tiders Fabelmennesker og Fabeldyr, ser vi paa dem med al den naturvidenskabelige Ballast, som de sidste hundrede Aars Forskning har tilvejebragt. Udrustet med denne Viden er det vanskeligt for os at sætte os tilbage til Fortidens Standpunkt, men kunde vi det, vilde vi indse, at mange af Fabeldyrene i Virkeligheden er fremgaaet af en naturlig Trang til at udsmykke en fattig og usikker Viden om Dyre- og Menneskelivet. Hertil maa føjes den menneskelige Fantasis Trang til at gaa ud over Virkelighedens og Hverdagens Grænser og skabe noget, der er helt uden for Naturens almindelige Love.

Og allermost virksom ved Fabeldyrenes Dannelse har vel i

fjerne Tider den Følelse af Rædsel været, som altid har grebet det primitive Menneske overfor Naturens store Skuespil, hvad enten det ytrede sig i Elementernes Rasen eller i Skabningens Mangfoldighed. Af en opskræmt Fantasi og Angstfølelse er mange af de oprindelige Fabler om besynderlige Væsener fremgaaet, og paa den samme Følelse bygger den Standhaftighed, hvormed Folketroen lige op til vore Dage har fastholdt flere af de gamle Fabelvæsener.

LITTERATUR

- Abel, O.*: Die vorweltlichen Tiere in Märchen, Sage und Aberglauben. Karlsruhe 1923.
- Berger de Xivrey, J.*: Traditions tératologiques ou récits de l'antiquité et du moyen âge en Occident sur quelques points de la fable du merveilleux et de l'histoire naturelle. Paris 1836.
- Dacqué, E.*: Urvelt, Sage und Menschheit. Eine naturhistorisch-metaphysische Studie. 6. Aufl. München 1931.
- Garboe, A.*: Enhjørningen. Især i Natur- og Lægevidenskabens Historie. København 1915.
- Gould, C.*: Mythical Monsters. London 1886.
- Gould, R. T.*: The Loch Ness Monster and others. London 1934.
- Graesse, J. G. T.*: Beiträge zur Literatur und Sage des Mittelalters. Dresden 1850.
- Grøn, F.*: Av overtroens eventyrsaga. Billeder fra fordums dager. Oslo 1933.
- Grøndal, B.*: Folketro i Norden, med særligt Hensyn til Island. (Annaler for nordisk Oldkynd. og Hist., 1863, S. 3—178).
- Jeremias, A.*: Handbuch der altorientalischen Geisteskultur. Leipzig 1913.
- Keller, O.*: Thiere des classischen Alterthums in culturgeschichtlicher Beziehung. Innsbruck 1887.
- Keller, O.*: Die antike Tierwelt. I—II, og Register. Leipzig 1909—20.
- Koch, C.*: Fuglen Føniks. Et Sindbilledes Historie. København 1909.
- Kolloff, E.*: Die sagenhafte und symbolische Thiergeschichte des Mittelalters. (Historisches Taschenbuch. Hrsg. v. Fr. von Raumer. 4. Folge, 8. Jahrg., Leipzig 1867, S. 177—269).
- Lauchert, F.*: Geschichte des Physiologus. Strassburg 1889.
- Lenz, H. O.*: Zoologie der alten Griechen und Römer. Gotha 1856.
- Lewysohn, L.*: Die Zoologie des Talmuds. Frankfurt am Main 1858.
- Munch, P. A.*: Nørrøne gude- og heltesagn. 3. utg. Kristiania 1922.
- Oudemans, A. C.*: The great Sea-serpent. Leiden 1892.
- Richter, C.*: Ueber die fabelhaften Thiere. Gotha 1797.
- Shepard, O.*: The Lore of the Unicorn. London 1930.
- Trägårdh, I.*: Djur och myter och andra biologiska skisser. Stockholm 1924.
- Visser, M. W. de.*: The Dragon in China and Japan. (Verh. K. Akad. Wetens. Amst. Letterk. N. R. XIII, No. 2, 1913).
- Weicker, G.*: Der Seelenvogel in der alten Litteratur und Kunst. Leipzig 1902.

105. Hydra med 7 Hoveder. (Fra Konrad Gesners Værk om Dyrene (Bindet om Havdyr), 1604.

REGISTER

Aamanden 222	Alpdruck 137
Abel, Othenio 113, 203, 220	Ambra 19
Abessinien 171, 178	Amru 43, 129
Abu-Hamid 127	Anatifera arbor 167
Abu-Sina, se Avicenna	Andersen, H. C. 226
Adam 55	Andeskæl 167
Adam Oba 232	Andrias Scheuchzeri 221
Adamsguldregn 82	Andromeda 107
Afrodite 100, 101	Anka 129—130
Agamemnon 93, 112	Ankertrold 236
Ahriman 39	Antigonus 220
Ahuramazda 39, 43	Arabernes Fabelvæsener 123—132
Aias 112, 219	Architheutis dux 242
Aix la Chapelle 201	Argos 72, 75
Akromegali 116	Argusfasanen 24, 72
Albertus Magnus 154, 166, 184, 192,
193, 210, 211, 232	Arimasperne 118—119
Albinoer 120	Aristoteles 54, 104, 110, 117, 154, 157,
195, 211
Aldrovandi, Ulisse 167, 203	Aristeas 97
Alexander den Store 157, 192	Asbest 129, 196
Alfer 142, 219	Ascanius, Peter 243
Alfrö 43	Aserne 138, 143

- Asklepiosslangerne 92
 Aspedo 235
 Aspidochelone 235
 Aspis 97
 Assyernes Fabelvæsener 29—38
 Astarte 33
 Augustinus 113, 197
 Augustus 108, 113
 Avesta 42
 Avicenna 128, 132
 Azhi Dahåka 42, 145
- Ba 62**
 Babylonernes Fabelvæsener 29—38
 Bacchus, se Dionysos
 Baikie, W. B. 180
 Bananfluen 82
 Barnacles 167
 Barrow, John 180
 Bartholin, Caspar 170, 173, 178, 184
 Bartholin, Thomas 178, 196
 Baselkæmpen 220
 Basilisken 96—97, 128, 192—195
 Basilius 152
 Bavianer 119, 126
 Behemot 52—53
 Belon, Pierre 228, 232
 Bennu 62—63, 101, 102, 130
 Beovulf 141, 146, 147
 Berg, Bengt 187
 Bernard af Clairvaux 155
 Berosus 29
 Bersærker 138
 Bestiarier 152, 153, 166, 168, 173, 192, 234
 Bezoargeden 82
 Biblen 37, 51, 53, 55, 89, 155, 189, 220
 Bing, Missionær 238
 Bjergfolk 219
 Blicher, St. St. 158
 Blæksprutter 76—78, 79, 142, 143, 228—230, 232, 236, 242—243
 Bojardo 75
 Botticelli 161
 Brahman 46
 Bramgaasen 164—167
 Brilleslanger 49, 97
 Brugden 244
 Brushøns 98
- Bue hin Digre 146
 Bukke 69, 70, se ogsaa Thors Bukke
 Bundehest 41
 Buto 94
 By-Kæmper 220
 Byzantinerne 125
 Böcklin, Arnold 188
 Bödvar Bjarke 135
- Canis maris 232
 Cartazonon 106, 168, 169
 Centimaner, se Hekatonkeirer
 Cerastes 36, 97, 171
 Cerberus, se Kerberos
 Chimaira 80—82, 92
 Chimpanser 70, 71
 Christian III 227, 228
 Christophorus, se Kristoforos
 Çiva 46
 Clemens af Rom 153
 Cluny 155
 Coluber constrictor 241
 Corvinus, Fr. 196
 Cuvier, Georges 221, 222
 Cynocephaler, se Hundehoveder
 Cæsar 174
- Dadelpalmen 63, 101, 111, 156
 Dalbybogen 198
 Dam 162
 Damhesten 142, 222
 Damiani, Pietro 164
 Damiri 128, 129, 130
 Daniels Bog 36, 53
 Dante 162
 Dapper, Olfert 181
 Dass, Petter 237
 Degeneration af Højden 111, 116, 221
 Delfiner 97, 108, 234
 Demavend 42, 145
 Demeter 94
 Deodatus de Gozo 202
 Dieudonné, se Deodatus
 Dinothierium 221
 Diomedesfuglene 98
 Dionysos 69
 Dioskorides 109, 195, 204
 Djævelen 80, 139, 161, 188—189, 198, 207
 Draco 95, 204

- Dracontia 204
 Dracæna draco 204
 Drageblodstræ 204
 Dragehoved 148, 204, 208
 Dragehuler 203
 Dragekampe 19, 32, 33, 34, 42, 47—48, 93, 146, 199
 Drageknogler 11, 20
 Dragen i Babylon 36
 Dragen fra Rhodos 201, 202
 Drager 9, 10, 15—21 (Kina), 47—48, 50 (Indien), 52, 54—55 (Palæstina), 92—96 (klass. Oldtid), 126, 131—132 (Arabien), 146—147 (Germansk), 197—209 (Vesteur.)
 Drageruller 18
 Dragespyt 19
 Dragetunge 203
 Drageæg 18, 19—20
 Dragon 94
 Duen 100, 128, 163
 Dugongen, se Søkøer
 Dværge 24—25 (Kina), 116—118 (klass. Oldtid), 127 (Arabien), 141—142 (Germansk), 217—219 (Vesteur.)
 Dværgvækst 219
 Dyresymbolik, kristelig 155—156
 Dyret fra Stronsa 244
 Dæmoner 10, 15, 32, 46, 53, 92
 Dødebogen 62
- Echeneis 234
 Echidna 75, 78, 79, 84, 85
 Echinus 232
 Egede, Hans 238, 244
 Egede, Paul 238
 Eidam-Havfruen 227
 Eidsiva-Kristenret 138
 Elefanter 106, 114, 129, se ogsaa Mammut, Mastodont
 El-Kazwini 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132
 Ellefolk, se Elverfolk
 Elmelunde Kirke 186
 Elsdyr 242
 Elveblæst 214
 Elverfolk 141—142, 214
 Elveskud 214
 Empedokles 114
- Engidu 30, 31, 32
 Enhjørningen 9, 21—23 (Kina), 37—38 (Assyr. og Babyl.), 40—41 (Persien), 44, 46 (Indien), 53—54 (Palæstina), 103—106 (klass. Oldtid), 128—129 (Arabien), 167—168 (Vesteur.)
 Eremitagen 191
 Erichsen, Erich 226
 Eskimoerne 218
 Eustathios 106, 168
- Faavne 147
 Fabelmennesker 24—25 (Kina), 55 (Palæstina), 111—121 (klass. Oldtid), 138—143 (Germansk), 212—223 (Vesteur.)
 Fanden, se Djævelen
 Faraorotten 97
 Faunus 69
 Fêng-huang 23
 Fenrisulven 145
 Ferskvandspolyp 79
 Fetichisme 59
 Fingålk 190
 Firdausi 43
 Fiskekentaurer 71
 Fiskemennesker, se Havfruer, Havmænd, Oannes
 Fjældrypen 211—212
 Fjæsing 110
 Flegræiske Marker 115
 Flodhesten 52, 202
 Flyvefisk 234
 Forasiatiske Kulturfolks Fabelvæsen 27—55
 Frans I 196
 Frey 143
 Freya 136, 143
 Friedrich II af Hohenstaufen 166
 Frigg 136
 Fuglegriffe 35, 61, 89
 Fung-huang 23
 Fylgje 136
 Fysiologus 89, 102, 106, 151, 152, 153, 154, 155, 160, 162, 168, 169, 178, 189, 191, 195, 209, 210, 224, 234, 235
 Føniks 9, 23—24 (Kina), 55 (Palæstina), 62—63 (Ægypten), 101—103

- (klass. Oldtid), 129—130 (Arabien), 152—158 (Vesteur.)
- Galen 195
 Gam 159, 162
 Ganeça 46—47
 Gargouille 201
 Garm 144
 Garuda 43, 47, 48—49, 129
 Garguin, Jean 109
 Gautier de Lille 76
 Gelt 143, 213
 Georg, Sankt 93, 147, 199—200
 Gerald de Barri 164, 165, 166, 167
 Germand Gladensvend 162
 Germanernes Fabelvæsener 133—148
 Geryoneus 84
 Gesner, Konrad 157, 160, 164, 167, 177, 178, 181, 183, 192, 193, 203, 207, 227
 Gibboner 70
 Gibocellum 212
 Giganter 112, 115
 Gilgames 30, 32
 Giraffen 59, 61
 Giraldu Cambrensis, se Gerald de Barri
 Gizeh 61
 Gniphulen 144
 Gog 220
 Goliath 55
 Gorgo 73—74, 92, 191
 Gorgonocephalus 74
 Gorillaen 71
 Gravænder 98
 Gregor den Store 197
 Grendel 141
 Grenier, Jean 216
 Griffene 32, 35—37 (Assyr. og Babylon.), 40 (Persien), 61 (Ægypten), 89—92, 119 (klass. Oldtid), 158—162 (Vesteur.)
 Grinderslev Kirke 161
 Grundtvig, N. F. S. 156, 158
 Grækernes Fabelvæsener 65—121
 Græshopper 95
 Guder 32—33, 46—47, 53, 59—60, 68—71, 135—136, 140, 143—146
 Guericke, Otto v. 181, 183
 Guldfasanen 24, 103
 Guldgravende Myrer 90, 131, 210
 Guldhornene 84
 Gyldenbørste 143
 Gyldne Legende 199
 Goethe, J. W. von 73
- Haberer, K. A. 21
 Hafgufa 235—236
 Hajer 78, 244
 Halsydrus Pontoppidani 244
 Hamskifte 68, 135—136, 139
 Haner 97, 192, 193, 194
 Harald Haarderaade 222
 Harpyier 100, 164
 Havalger 245—246
 Havbiskopper, se Sømunke
 Havdrager, se Sødrager
 Havenhjørning 184
 Havfruier 11 (Kina), 71 (klass. Oldtid), 125 (Arabien), 142 (Germanisk), 224—227, 230—232 (Vesteur.)
 Havheste, se Søheste
 Havhund 232
 Havjætter 140, 222—223
 Havkøer 226, 232
 Havmuseen 82
 Havmænd 11 (Kina), 71, 107 (klass. Oldtid), 125 (Arabien), 142 (Germanisk), 224—227, 230—232 (Vesteur.)
 Havpanter 110
 Havslanger 94, se ogsaa Søslinger
 Havstramber 142, 230
 Havsvin 232
 Havulv 232
 Heidrun 144
 Hejrer 62, 130
 Hekatonkeirer 78
 Hekse 214, 216
 Hel 144
 Heliopolis 62, 101, 153
 Helvedessalamanderen 196
 Henrik Æmeltorp 141
 Hera 68, 72, 93
 Herakles 75, 76, 78, 79, 84, 93, 197
 Heraldiske Figurer 161, 185, 209, 226
 Herodot 31, 55, 75, 90, 94, 95, 101, 103, 108, 112, 118, 119, 120
 Herofuglene 98

- Hesperiderne 93, 197
 Hestemennesker, se Kentaureerne
 Hetitterne 34
 Hildegard af Bingen 169
 Hildegunn 139
 Hippocampus, se Søheste
 Hle 140
 Hofnarre 219
 Hogarth, William 171
 Holberg, Ludvig 158, 228
 Homeriske Digte 68, 87, 112
 Horn, se Enhjørningen
 Hornfasanen 71
 Hornkoraller 74
 Hornslangen, se Cerastes
 Horos 93, 200
 Hortus sanitatis 210
 Horven 236
 Hosebaandsordenen 185
 Hræsvelgr 139, 162
 Huitfeldt, Arild 228
 Huldrefolk 142
 Hulebjørnen 203
 Hunde 84, 144
 Hundehoveder 119, 126, 212
 Hvaler 107, 108, 220, 235, 238, 243
 Hydra, se Lernæiske Hydra
 Hydrarchos Sillimanni 245
 Hyltén-Cavallius, J. C. 206
 Hyperboræerne 119
 Hypofysen 222
- Ibis 95
 Ichthyol 203
 Ilddrager 147, 204
 Indiens Fabelvæsener 44—50
 Indiske Æsel 104
 Indra 48, 145
 Innocens III 166
 Isidor af Sevilla 154, 172, 192
 Istar 33
 Istarporten 35—36, 37
- Japanske Drager 17
 Jason 93
 Jensen, Adolf S. 59, 242
 Jobs Bog 52, 53, 210
 Johannes' Aabenbaring 198, 201
 Johnson, Samuel 178
 Jonstone, John 157, 160, 164, 173, 177
- Jormungand 146
 Jotunheim 140
 Jættegryder 140
 Jætter 116, 138—141, 222, se ogsaa
 Havjætter og Kæmper
 Jødernes Fabelvæsener 51—55
 Jørgen, Sankt, se Georg
- Kaldæiske Stjernebilleder 33
 Kamelspurv 211
 Kao-ti 16
 Kappebavianen 70
 Karkadann 128—129
 Karsiptar 43
 Karybdis 76
 Kaskelotten 19, 77, 243
 Keats, John 73
 Kekrops 83
 Kentaureerne 9, 24, 25 (Kina), 30, 33—
 34 (Assyr. og Babyl.), 42 (Persien),
 50 (Indien), 86—88 (klass. Oldtid),
 189—190 (Vesteur.)
 Kentaurotritoner 71
 Kerberos 9, 84
 Keruber 34, 83, 90
 Ki-lin 21—23
 Kimære, se Chimaira
 Kinas Fabelvæsener 11, 15—25
 Kirkelige Kunsts Fabelvæsener 155
 —156
 Klassiske Oldtids Fabelvæsener 65—
 121
 Kleodolinde 199
 Knortegaasen 164
 Koch, Albert 244
 Konfucius 16, 21, 23
 Kongeslangen, se Basilisken
 Kongespejlet 142, 143, 235
 Konrad af Megenberg 154, 196, 210,
 227
 Kraken 236
 Kremskæmpen 221
 Krishna 49
 Kristendommens Indflydelse 151 ff
 Kristoforos 219
 Krokodiller 17, 52, 93, 200
 Kroningsstol 185
 Ktesias 40—41, 90, 103, 104, 117, 119,
 126, 128, 168, 172
 Kvældulv 138

- Kykloperne 113—115
 Kyrenaika 96, 97
 Kæmpefisk 43
 Kæmpefugle 43, 48—49, 53, 55, 129—
 131, 159—162
 Kæmper 55 (Palæstina), 78, 111—116
 (klass. Oldtid), 127 (Araberne),
 138—141 (Germansk), 199—203,
 219—222 (Vesteur.)
 Kæmpesalamander 221
 Kæmpeøgler 10, 37, 61
- Labartu 32, 72
 Labyrinten 82—83
 Ladon 197
 Lagopus mutus 211
 Laistrygonerne 115, 140
 Lamia 72, 214
 Landet Kirke 189
 Landsalamanderen 196
 Langhalse 167
 Lapiterne 87
 Leibniz, G. W. 181, 182
 Lepas 167
 Lernæiske Hydra 78—79, 141
 Leviatan, se Livjatan
 Lindorme 9, 10, 204—207, 208
 Linné, Carl von 158
 Linnéselskabet i Ny-England 241
 Livingstone, David 180
 Livjatan 43, 51—52, 55, 146, 235
 Lobo, Jeronimo 178
 Loch Ness Uhyret 9, 240—241
 Loke 136, 145
 Lucidarius 186
 Lucius 223
 Lund Kirke 141
 Lundby Kirke 189
 Lung 15, 17
 Lung ku 20
 Luzernkæmpen 220
 Lykantropi 216
 Løvegriffe 35, 89
 Løven 174, 175, 209, 210
- Maanegarm 144
 Magog 220
 Majbølle Kirke 226
 Mammut 11, 112, 127, 141, 183, 219,
 221
- Mandeville, Jehan de 157, 166, 190,
 212, 218
 Mandrillen 86
 Mandulv, se Varulv
 Marco Polo 131, 160, 176, 213
 Marcus Scaurus 107
 Marduk 36
 Mare 137, 138, 214, 216—217
 Marekatte 213
 Marelokke 216
 Mareridt 137, 216
 Margege 142, 224, 230
 Marmæle 142, 224, 230
 Marsvin 243
 Martha, hellige 201
 Martichoras 50, 91
 Mastodonten 112, 113, 141
 Mayaernes Sfinks 86
 Medusa 73, 74
 Medusahovedet 73, 191
 Meduser 74
 Megophias megophias 240
 Meksikanernes Havmennesker 224
 Meleagriske Fugle 98
 Memnonsfuglene 98
 Mercator 184
 Mesopotamiens Fabelvæsener 29—38
 »Michael Sars« 242
 Middelalderlige Fabelvæsener 149 ff
 Midgaardsormen 146, 236
 Mikael, Ærkeenglen 147, 160, 200,
 201
 Minerva, se Pallas Athene
 Minotauros 82—83
 Monachus marinus 227
 Monoceros, se Enhjørning
 Moretto 173
 Munk, Jens 186
 Musrussu 35, 37, 61
 Münster, Sebastian 167
 Myrer 90, 131
 Myreløven 209—210
 Myrepindsvinet 75
 Myrmeleon 210
- Naga'erne 17, 48, 49—50
 Narhvalen 171, 177, 183, 184, 185
 Natravnen 163
 Nebukadnesar 36
 Negere 117

- Negritoer 118
 Nereiderne 107, 108—109
 Nereus 108
 Nidhug 144
 Niger 117
 Nilsson, Sven 218
 Nonneaber 86
 Nordiske Folks Fabelvæsener 133—
 148
 Næsehornet 22, 37, 38, 62, 104, 105,
 106, 128, 168, 170, 171, 172, 173,
 176, 183
 Nøkken 142

 Oannes 30, 224
 Octopus 232
 Odin 136, 143, 145
 Odins Ravne 136
 Odysseus 76, 99, 133—114, 115
 Okapien 59
 Olaus Magnus 166, 177, 184, 216,
 218, 234, 236, 237
 Onager 104
 Onesicritus 110
 Onokentaurer, se Æselkentaure
 Opstandelsessymbolik 102, 103, 153 ff
 Orang-pendek 213
 Orang-utanen 71, 120, 127
 Orestes 112
 Orion 112
 Orm, se Drage
 Orongo, se Tschiru-Antilopen
 Orthos, Orthros 84
 Oryxantilopen 54, 104, 105, 172, 173,
 178, 180
 Otus 112
 Oudemans, A. C. 240

 Paafuglen 23, 49, 72
 Pallas Athene 68
 Palæstinas Fabelvæsener 51—55
 Pan 69—71
 Paradis, Louis 176
 Parcival 156
 Pausanias 112
 Pegasus 73, 74—75
 Pelops 112
 Perlehøns 98
 Perseus 73, 107
 Persiens Fabelvæsener 39—43

 Plater, Felix 220
 Platon 43
 Plinius 69, 70, 71, 74, 91, 96, 97,
 98, 102, 103, 105, 107, 108, 110,
 111, 116, 118, 119, 120, 129, 211,
 212, 232, 234, 236
 Podningskimære 82
 Polyfem 113—114
 Polyper, se Blæksprutter
 Pontoppidan, Erich 221, 230, 232,
 234, 236, 238—240, 244
 Porcus marinus 232
 Poseidon 69, 107, 109
 Praxiteles 191
 Przevalskij 179
 Pueblo-Indianerne 48
 Pygmæer, se Dværge
 Python 92
 Pythoner 132

Ra 62
 Ragnarok 144, 145
 Rahab 51
 Ran 140
 Ratatosk 144
 Re'em 37, 53, 106
 Regnguder 18—19, 50
 Remora 234
 Remu 37
 Rensdyret 173
 Resen, P. H. 230
 Rheinhardts Fasan 24
 Rhodos-Dragen 201—202
 Rigveda 48
 Rimfakse 143
 Rimturser 138
 Riser 138
 Rok 43, 49, 129, 130—131, 160
 Rokker 194
 Romernes Fabelvæsener 65—121
 Rondelet, Guillaume 227, 232
 Roskilde Domkirke 200, 223
 Royal Society, London 171
 Rudolf af Ems 173
 Rullesegl 31—32
 Rustem 43

 Saigaantilopen 129
 Saint Romain 201
 Salamanderen 121, 195—197

- Sankt Georg, se Georg
 Satanshingsten 190
 Satyrerne 69—70, 189, 191
 Saxo Grammaticus 141, 167
 Scheuchzer, J. J. 221
 Schiller, Fr. v. 202
 Scoliophis atlanticus 241
 See-wyf 230
 Serra 234
 Set 59, 61, 80, 93
 Sfinksen 934 (Assyr. og Babyl.), 40
 (Persien), 60—61 (Ægypten), 85—
 86 (klass. Oldtid.), 191 (Vesteur.)
 Shakespeare, William 156, 188
 Sigurd Faavnesbane 141, 147
 Silenerne 69
 Silkehalen 158
 Sindbad Søfareren 131, 166
 Sindh 44
 Siren 101
 Sirenerne 49 (Indien), 62 (Ægypten),
 99—101 (klass. Oldtid), 126 (Ara-
 bien), 162—164 (Vesteur.)
 Sirius 102
 Sjælefugle 62, 97, 100, 162, 163
 Skallegrimsen, Egil 222
 Skandinav. Naturforskerskermøde 242
 Skarnbasser 80
 Skelsten 31
 Skiapoder 120
 Skibsholderen 234
 Skinfakse 143
 Skoffin 194
 Skoll 144
 Skorpionmennesker 29, 30, 33
 Skovdjævelen 213
 Skovgaard, Joakim 208
 Skovgaard, Niels 109, 205
 Skovmennesker 213
 Skruptudsen 193—194
 Skyggefødder, se Skiapoder
 Skylla 75—78
 Skytten, se Kentaureerne
 Slangegriffe 35—37
 Slanger 54, 92, 197, se ogsaa Drager
 Slepner 143
 Snorre 141
 Solfuglen 49, 101
 Sothisperioden 102
 Sparrman, Anders 180
 Spydbukken, se Oryxantilopen
 Spækhuggeren 108, 238
 Starkad 141, 222
 Steenstrup, Japetus 228—230
 Stenbukken 33
 Stolleorm 207
 Storebæltstrolden 223
 Strabo 104, 110, 173
 Stronsa 244
 Strudsen 23, 126, 211
 Struthiolithus 20
 Stymfaliske Fugle 98
 Suess, E. 194
 Suetonius 113
 Sugefisken 234
 Svaneøgler 240
 Svartalfer 142
 Sværdfisk 203
 Syndflodsmennesket 221
 Sæhrimner 144
 Sæler 11, 108, 111, 230
 Sødrage 94, 110
 Sølefanter 107
 Søgrif 110
 Søhare 232
 Søhest 108—109, 232
 Søkøer 11, 101, 110, 126
 Sømunke 227—230
 Søorm 237
 Søpanter 110
 Søvindsvin 232
 Sørensen, William 212
 Søslinger 9, 94, 126, 146, 236—246
 Søvæddere 107—108
 Talmud 52, 53, 55, 196
 Tangplanter 245—246
 Taprobane 110
 Tarasque 201
 Tegea 112
 Tertullian 102, 153, 172
 Tetramorf 155
 Tetzelmorm 207
 Teufelsmauern 139
 Teutobochus 221
 Theben 85, 191
 Theofylaktos 125
 Theseus 83
 Thevenot 202
 Thomas af Cantimpré 154

- Thor 146
 Thors Bukke 143
 Thorvaldsen, Bertel 72
 Thunberg, Karl Peter 171
 Thyrselod 203
 Tiamat 51
 Tigeren 18, 92
 Titaner 112
 Tjasse 136, 139
 Traner 24, 25, 116, 117, 118, 127
 Trebenede Æsel 41, 169
 Triton, Tritoner 9, 71, 107, 224
 Tritonshornet 71
 Trolde 138
 Trolle, Herluf 191
 Trægæs 167
 Tschiru-Antilopen 22, 173, 179—180, 184
 Turser 138
 Tyfon (Tyfaon, Tyfoeus) 79—80, 126
 Tyre 40, 69, 204
- Ugler 68
 Underjordiske, se Dværge
 unicornu fossile 184
 Urmennesket 42, 47, 55
 Uroksen 37, 38, 53, 104, 106
 Urtyren 43
 Uræusslangen 61
- Vampir, Vampyr 73, 217
 Varthema, Ludovico di 176
 Varulve 9, 138, 214—216
 Wa-tung Træet 23
 Vedel, Anders Sørensen 228
- Vidar 145
 Vigersted Kirke 226
 Vingede Slinger 94—96
 Vishnu 46, 47
 Worm, Ole 166, 184
 Wu-Wang 24
 Væddersfinkser 60
 Væselen 96, 97, 194
 Völuspá 144
- Ygdrasil 144
 Yi-king 17
 Ymer 141
- Zal 43
 Zarathustra 39
 Zeuglodon 245
 Zeus 72, 73, 74, 80, 93, 136
- Ægir 140
 Ægyptens Fabelvæsener 57—63
 Ælian 70, 90, 91, 94, 96, 105, 106, 107, 110, 168, 169, 172, 181, 184, 195
 Æpyornis 131
 Æsel, indiske, se Indiske Æsel
 Æsel, trebenede, se Trebenede Æsel
 Æselkentaureer 89, 189, 190
 Æsler, vilde 104
 Æsops Fabler 108
 Ætiopien, se Abessinien
- Ødipus 85
 Ørvar-Odd 139
 Øster Starup Kirke 201

JEAN ANKER OG SVEND DAHL
LIVETS UDFORSKNING
I FORTID OG NUTID

Kr. 11.50, indb. Kr. 14.50.

UDDRAG AF ANMELDELSER.

Lektor *Sophie Petersen* i Gymnasieskolen:

Det er en ganske ualmindelig interessant, velskrevet og i Ordets bedste Forstand populær Bog, der foreligger her... enhver Naturfaglærer bør læse den og anvende den i sin Undervisning...

Cand. mag. Kommunelærer *Hakon Jørgensen* i Københavns Kommuneskole:

... Bogen, der er saa livligt skrevet og omhandler en Række Emner, der har saa stor Interesse, vil sikkert glæde mange, og jeg vil anbefale den til alle biologisk interesserede Lærere og Lærerinder...

Dr. med. *Harald Okkels* i Berlingske Tidende:

... Det er en Bog, der staar himmelvidt over den almindelige Genre af »Populær Videnskab« — den er Kulturhistorie, Filosofi, Botanik, Zoologi, Anatomi og Lægevidenskab behændigt samarbejdet til en højere Enhed. Forfatterne har haft en heldig Haand.

Dr. med. *Tage Kemp* i Sind og Samfund.

... en underholdende og let læst Fremstilling af Biologiens Historie. Det er lykkedes Forfatterne at begrænse og ordne det store og vanskeligt overskuelige Stof paa heldig Maade; ved Læsningen af Bogen faar man, uden at det virker tørt eller trættende, en Række værdifulde faktiske Oplysninger, og de velvalgte Illustrationer bidrager yderligere til at gøre Bogen interessant...

Folketingsmand, Lektor *Hartvig Frisch* i Social-Demokraten:

... Forfatterne har i høj Grad forstaaet at holde Læserne i Aande ved ikke blot at demonstrere de epokegørende Fund, der Skridt for Skridt bringer Lægevidenskab og Biologien fremad, men ogsaa at tegne korte og klare Rids af de store Forskeres Liv... Bogen fortjener Opmærksomhed i vide Kredse, fordi den er morsom, indholdsrig og klar.

Fyns Stiftstidende:

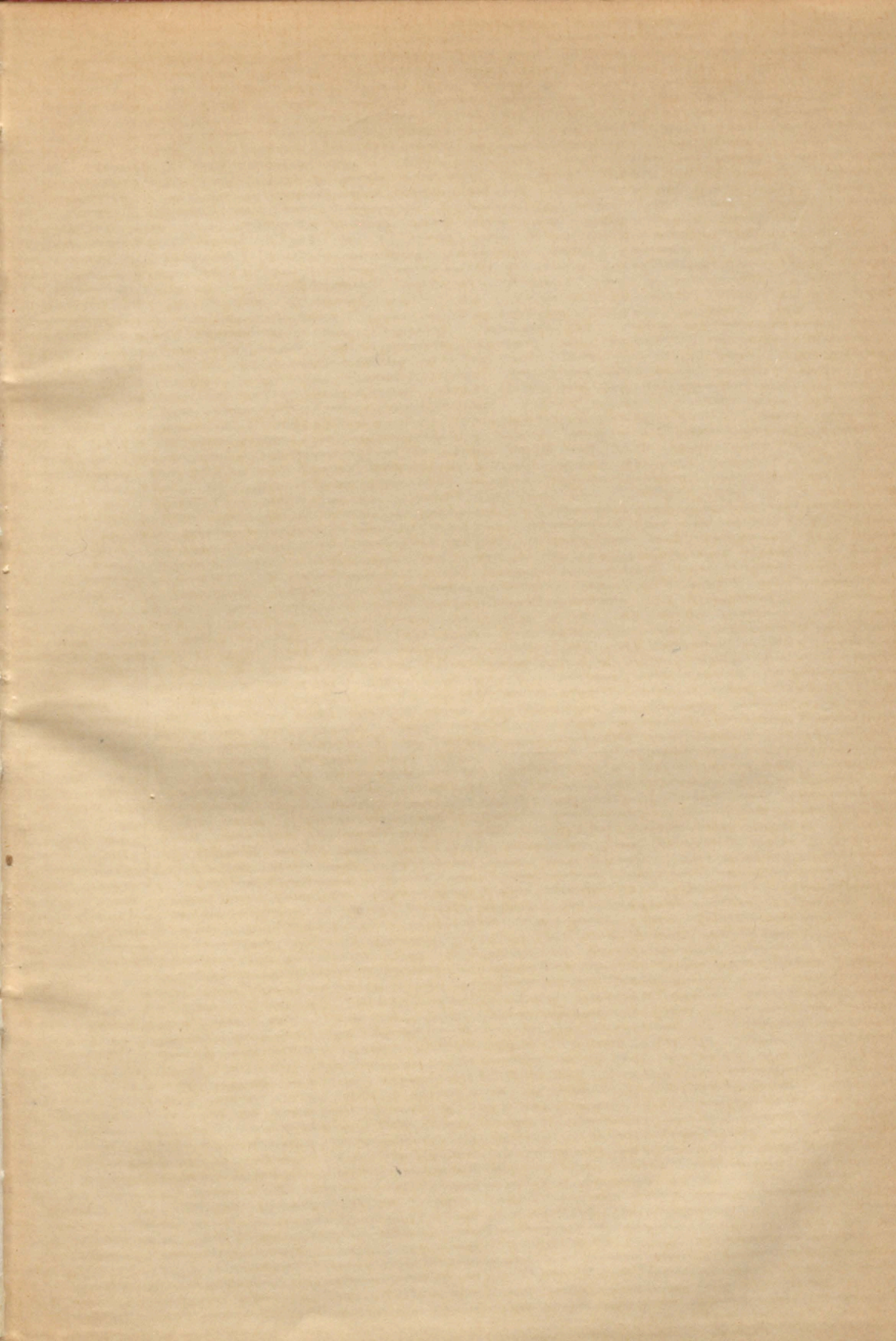
Denne Bog rammer med eet Slag en forsvarlig Pæl gennem den gamle Overtro, at Videnskab skulde være uudholdelig Læsning for Lægfolk... Bogen er stor, statelig og rigt illustreret, netop saadan som den bør være for at faa de mange i Tale, og skrevet i et livligt og behagelig klart Sprog.

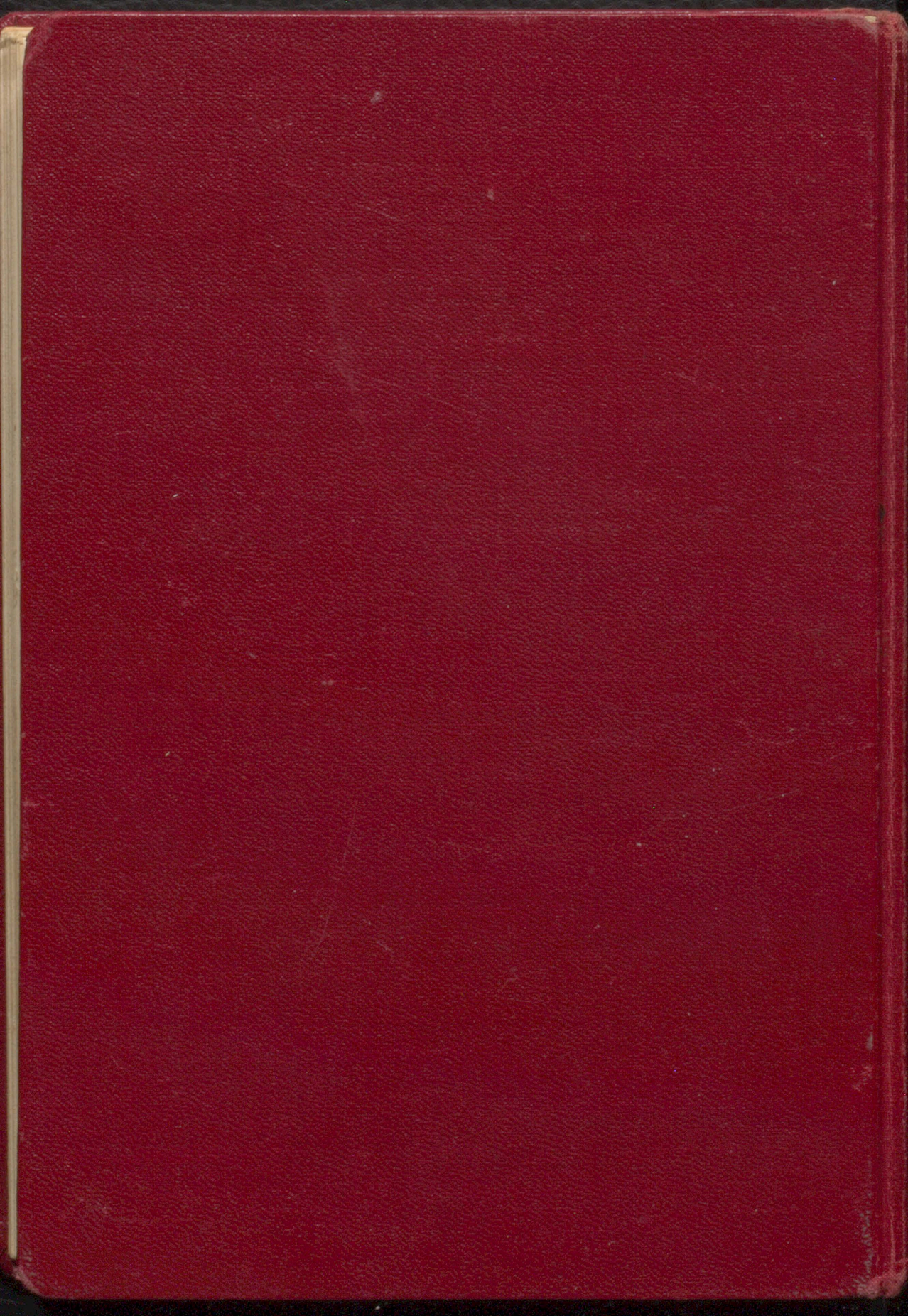
Overlæge *Fr. Lützhöft* i Dagens Nyheder:

... en Vejledning, der baade er overordentlig smukt og interessant skrevet, tilgængelig uden særlig store Forudsætninger, og — hvad der har været vanskeligst — velafgrænset og tilpas fyldig affattet.

Overlæge, Dr. med. *Th. E. Hess Thaysen* i Hospitalstidende:

Man lægger Bogen fra sig forbavset over den store Viden Forfatterne lægger for Dagen og beundrer Klarheden og Kortfattetheden i Fremstillingen... Bogen vil sikkert faa en vid Udbredelse.

Jean Anker

&

Svend Dahl

Fabeldyr

UBBHF
XIV
Ank